

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ**

ISSN: 1309-7423

**GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES**

Cilt/Volume: 3 Sayı/Number: 5

Yıl/Year: 2012

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Cilt: 3
Sayı: 5
Ocak 2012

Sahibi

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editör

Yrd. Doç. Dr. Ekrem CENGİZ

Dergi Sekreteryası

Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ
Arş. Gör. Emel YILDIZ
Arş. Gör. Gizem AKBULUT

İletişim Adresi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0456 233 7501 Dahili: 1198
Fax: 0456 233 7551
sbedergi@gumushane.edu.tr

ISSN

1309-7423

HAKEM KURULU LİSTESİ

- Prof. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY.....Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞSelçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLUSelçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Gültekin RODOPLU..... İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZIKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KALKIŞIM.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCEUludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU..... Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA.....Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Osman PEHLİVANKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAKEskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rasim YILMAZ.....Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin TURAN.....Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇUludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV.....Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Talip GÜRCAN Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Taner ACUNER.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel BOZKURT.....İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf ALPER.....	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Adem ÇAYLAK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet YATKIN.....	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ali YAVUZ.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Arif BİLGİN.....	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Aşkın KESER.....	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram NAZIR	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir GÖVDERE.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Birdoğan BAKİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK.....	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Cevahir UZKURT	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ALTUNBAŞ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Sabri KURTULDU	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsnü KAPU	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Atilla ACAR.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut ZORTUK.....	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mikail ALTAN.....	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi AVCI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Numan ELİBOL.....	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ARMAĞAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Şakir SAKARYA.....	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Şebnem ASLAN.....	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Timuçin KODAMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur KAYA	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atila DOĞAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ekrem CENGİZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Evren GÜÇER	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fazıl KIRK BİR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasret AKTAŞ.....	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail ULUTAŞ.....	Balıkesir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kyung Hyan YOO	William Paterson University
Yrd. Doç. Dr. M. Nejat ÖZÜPEK.....	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ERDOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK.....	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Müslüm BASILGAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nihat YILMAZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri BALTACI.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Rahmi YÜCEL.....	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih AKKANAT.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih GÜRAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN.....	Selçuk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1.) Griechische Schuldenkrise
Ahmet Hakan ÖZKAN 1-9
- 2.) An Urgent Need For The “Fine Tune” Of Financial Derivative Instruments
Ayça Sarıalioğlu HAYALİ 10-33
- 3.) Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretiminde Öyküleyici Metin Çözümlemeye
Yönelik Gözlem Formu Önerisi
Ayşe Eda GÜNDOĞDU 34-46
- 4.) İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası Uygulamalarına
Yönelik Bilgi ve Görüşleri: Türkiye Örneği
Fatih BUDAK
Özlem ÖZER 47-60
- 5.) Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik
İlişkilerini Gösteren Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi Konusunda
Bir Araştırma
Fatma ÜNAL 61-91
- 6.) Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Üzerine Nitel Bir Araştırma
Hacı Ali AYGÜN 92-121
- 7.) Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Sorumluluğu: İMKB'de
Faaliyet Gösteren İşletmelerin Denetim Raporlarının İncelenmesi
İdiris VARICI 122-144

- 8.) 2008 Küresel Finansal Krizinin Avrupa Yenilenebilir Enerji Sektörüne Etkisi
İsa ALTINIŞIK
Hasan Sencer PEKER
Rıfat KARAKOÇ 145-158
- 9.) The Role of The Female Education in Economic Growth: A Case For Turkey
Kübra ÖNDER
Emine ÖNDER 159-176
- 10.) Selçuklu Tarihi Kaynak ve Araştırmalar
Muhammet KEMALOĞLU..... 177-197
- 11.) Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi
Rasim AKPINAR
M. Emin ÖZSAN
Kamil TAŞÇI..... 198-214
- 12.) M.Ö. II. Binyıl Batı Anadolu'sunda Yer Alan Arzava Ülkeleriyle İlgili
Coğrafik Değerlendirme
Serkan DEMİREL 215-226
- 13.) Türkiye'de Post modern Kamu Yönetimi Uygulamaları
Serkan ÖKTEN..... 227-243
- 14.) Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi
Uğur KURTARAN..... 244-265
- 15.) Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli
Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü)
Yener ÖZEN 266-286

GRIECHISCHE SCHULDENKRISE

Ahmet Hakan ÖZKAN¹

ZUSAMMENFASSUNG

Geschichtliche, soziale und kulturelle Bindungen gehören zu den wichtigsten Faktoren bei der Entstehung eines Staates. Griechenland ist ein altes Land und in Griechenland sind diese Bindungen kräftig. Aber der Mangel an industriellen Entwicklungen und große Staatsverschuldungen waren das Anzeichen einer herankommenden Krise. Beim ersten Blick sieht es so aus, als ob sich die griechische Ökonomie verschlechtern würde. Der Schaden der Finanzkrise kann wieder gutgemacht werden. Aber es scheint ziemlich schwer zu sein, mit der Politik der heutigen Regierung diese Finanzkrise zu überwinden. Mit mehreren Hilfen kann Griechenland nicht mehr geholfen werden. Denn viele Menschen haben ihr Geld von den Banken abgehoben und investierten es nicht weiter.

Schlüsselwörter: Griechenland, Staatsverschuldung, Krise, Finanzhilfe.

YUNANİSTAN BORÇ KRİZİ

ÖZET

Tarihi, sosyal ve kültürel bağlar, bir ülkenin oluşmasında en önemli faktörlerdir. Yunanistan eski bir ülkedir ve bu bağları güçlüdür. Ama endüstriyel gelişmelerin eksikliği ve yüksek devlet borçlanması bir krize başlangıç oldu. İlk bakışta, Yunanistan ekonomisi hep kötü ve kötüye gidiyor gibi görünüyor. Ama mali krizin zararları iyileştirilebilir. Hükümetin politikaları ile mali krizi atlama zor görünüyor. Daha fazla yardım, daha fazla yardım edemez. Çünkü pek çok kişi paralarını bankalardan çekiyor ve yatırım yapmıyor.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Devlet Borçlanması, Mali Kriz, Yardım.

¹ Öğretim Görevlisi, Okan Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret Bölümü, ahmet.ozkan@okan.edu.tr

EINLEITUNG

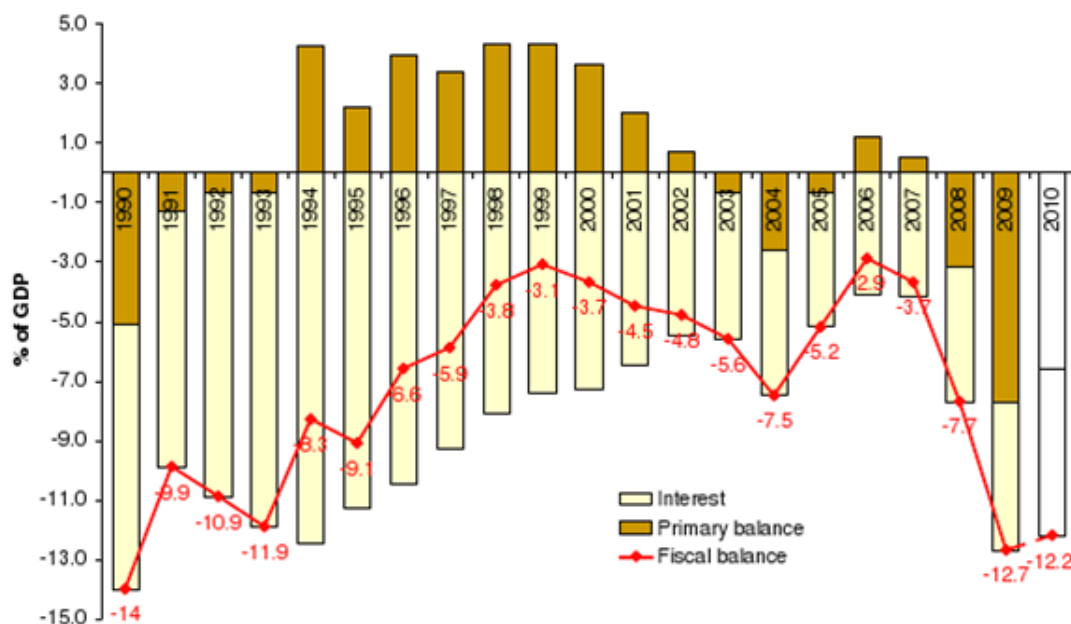
Die Globalisierung zeigt sich von ihrer schweren Seite. Trotz erfolgreicher Politik der Europäischen Zentralbank und der Zentralbanken weitete sich diese Krise schnell aus und kam bereits Ende 2007 in Europa an. Die Griechische Bundesbank fürchtet schlechte Nachrichten von den Banken.

Nach der globalen Finanz- und Wirtschaftskrise (GFWK) 2008/09 kam es – insbesondere in der Peripherie - der Eurozone zu enormen Verwerfungen. Die keynesianischen Konjunktur- und Bankenrettungspakete (siehe Breuss-Kaniovski-Schratzenstaller, 2009) führten ganz allgemein zu einer Explosion der Staatsschulden in fast allen Mitgliedstaaten der Eurozone. In Irland wegen der Bankenkrise (Verstaatlichung der Banken), in Portugal und Spanien wegen Bankenproblemen und vor allem wegen der Immobilienblasen. In Griechenland haben die Ratingagenturen nach der Aufdeckung der bereits zum zweiten Mal „gefälschten“ Budgetzahlen Ende 2009 ihr Urteil gefällt und seither das Land soweit herabgestuft, dass es nicht mehr in der Lage ist, am freien Kapitalmarkt Geld aufzunehmen (Breuss, 2011). Die Griechische Wirtschaftskrise war ohne Ende.

I. REZESSION IN GRIECHENLAND

Griechenland befindet sich im dritten Jahr der Rezession und führte im zweiten Jahr umfassende Sparmaßnahmen durch, um seine finanziellen Probleme in den Griff zu bekommen. Eine wirtschaftliche Erholung scheint in weite Ferne gerückt zu sein, und immer mehr Menschen bekommen die Auswirkungen der Krise am eigenen Leib zu spüren; jede Woche verlieren im Durchschnitt 1200 Griechen ihren Arbeitsplatz (Malkoutzis, 2011: 1). Es gibt auch andere Länder mit Defizit. Aber das griechische Defizit im Jahre 2010 war höher als erwartet.

Abbildung 1: Griechische Defizit im Haushalt

Quelle: European commission, 2009.

Die Abbildung 1 zeigt die Änderungen im Defizit. Haushaltsausgaben der Regierung sind größtenteils in Ausbildung und Gesundheitssektor. Papandreu sagte, dass die Haushaltsausgaben im Gesundheitssektor die höchsten in Europäischen Ländern waren (Akram et al, 2011). Andererseits sieht der Vorentwurf des griechischen Haushaltsplans für das Jahr 2012 neue Kürzungen bei Sozialleistungen, Renten, Gesundheitswesen in Griechenland vor.

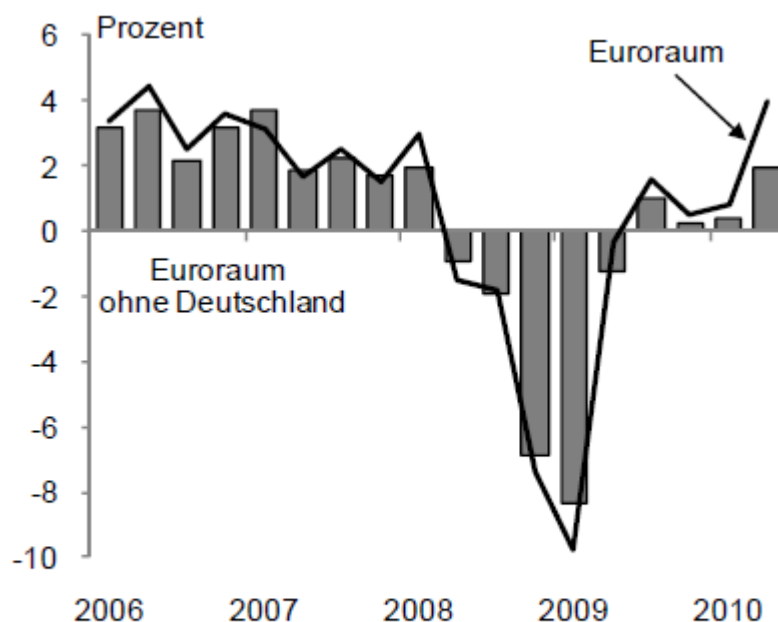
Griechenland steht unter einem enormen Erfolgsdruck. Quer durch Europa haben Politiker betont: Das Land bekommt die fällige sechste Kreditrate aus dem ersten Rettungspaket nur dann ausgezahlt, wenn die vereinbarten Reformschritte erfolgreich umgesetzt werden und wenn die „Troika“ grünes Licht gibt. Es geht um etwa acht Milliarden Euro und Griechenland braucht dieses Geld - sonst gehen Ende Oktober die Lichter aus und das Land ist pleite (www.tageschau.de, 2011). Eine wichtige Forderung der Troika, ist ein

Privatisierungsprogramm, das bis 2015 mindestens 50 Milliarden Euro in die Staatskasse bringen soll.

II. GRIECHENLANDS ÖKONOMIE

Im Verlauf des ersten Halbjahres hat die Sorge um die Tragfähigkeit der Staatsfinanzen einzelner Mitgliedsländer erhebliche Turbulenzen an den Finanzmärkten hervorgerufen. Verschiedene Beobachter sahen sogar die Währungsunion in Gefahr. Bedingt durch diese Turbulenzen haben sich zwar die Finanzierungsbedingungen in Teilen des Euroraums verschlechtert; eine umfassende Kreditklemme ist jedoch nicht zu beobachten. Zu einer massiven Beeinträchtigung der Konjunktur ist es insgesamt noch nicht gekommen, vielmehr hat sich im zweiten Quartal eine hohe Dynamik entwickelt. Das Bruttoinlandsprodukt des Euroraums stieg mit einer laufenden Jahresrate von 3,9 Prozent. Rund die Hälfte des Anstiegs ist auf die Entwicklung in Deutschland zurückzuführen. Wie Abbildung 2 zeigt, doch auch im Euroraum ohne Deutschland kam es zu einer merklichen Expansion von rund 2 Prozent (Boysen-Hogrefe et al, 2011). Euroraum ohne Deutschland und mit Griechenland wurde schlechter. Es gibt auch eine wichtige Frage: Wie lange soll Euroraum mit Griechenland weitermachen?

Die Expansion im Euroraum ohne Deutschland war vor allem wegen der Folgen von Verschuldungskrisen in einigen Mitgliedsländern erheblich schwächer (1 Prozent). Nach einem im Verlauf stärkeren ersten Halbjahr hat sich der Produktionsanstieg im Euroraum insgesamt zum Jahresende abgeschwächt und betrug im vierten Quartal annualisiert 1,1 Prozent (IFW, 2011: 3). Es ist jetzt möglich, eine neue und wichtige Frage zu stellen: Wie lange soll Griechenland mit Euro weitermachen?

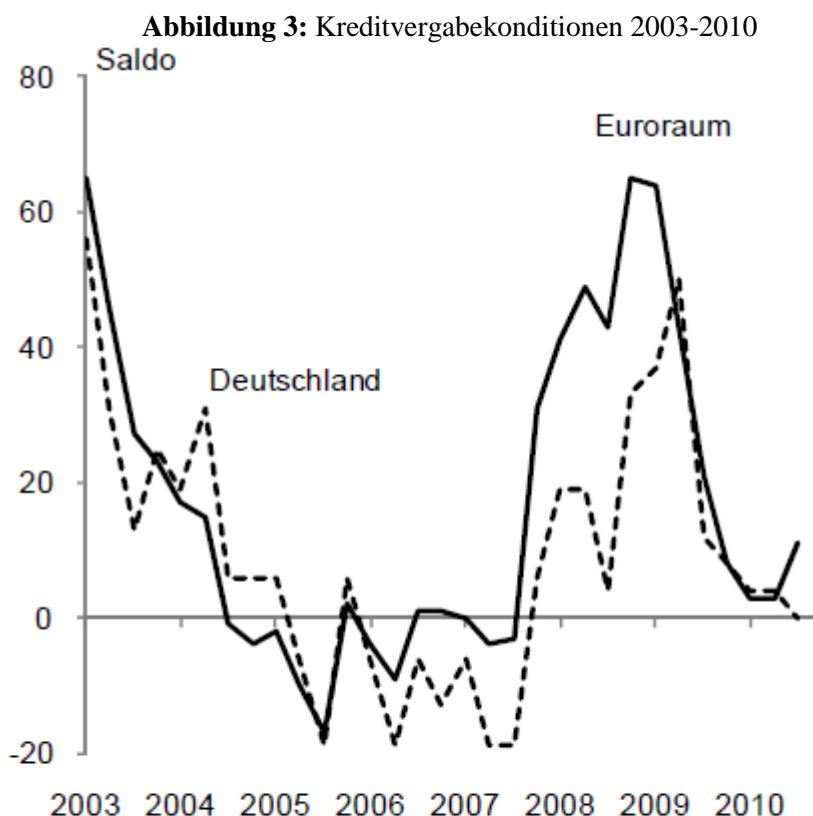
Abbildung 2: Bruttoinlandsprodukt 2006-2010

Quartalsdaten; preis- und saisonbereinigt, Veränderung gegenüber dem Vorquartal, Jahresrate.

Quelle: Eurostat, 2010.

Bruttoinlandsprodukt in Finnland (13 Prozent). Deutliche Anstiege gab es ferner in der Slowakei sowie in den Niederlanden (4,9 und 3,6 Prozent). Sogar in den direkt von der Schuldenkrise betroffenen Ländern Portugal und Spanien expandierte das Bruttoinlandsprodukt, wenn auch nur schwach (jeweils 0,8 Prozent). Als einziges Land im Euroraum, für das bereits Zahlen vorliegen, wies im zweiten Quartal Griechenland einen – sogar kräftigen – Rückgang der Wirtschaftsleistung auf. Die konjunkturelle Dynamik zeigte sich vor allem bei den Anlageinvestitionen, die einen Zuwachs von 7,5 Prozent verzeichneten und damit auch den größten Wachstumsbeitrag lieferten (1,4 Prozent). Der private Konsum expandierte mit 1,9 Prozent so stark wie seit dem Jahr 2007 nicht mehr und trug ebenfalls merklich zum Gesamtergebnis bei. Mit der gleichen Rate nahmen auch die Konsumausgaben des Staates zu. Sowohl Exporte wie Importe legten rasant mit Raten von knapp 19 Prozent zu. Der Außenbeitrag insgesamt war nahezu neutral. Schließlich gab es erneut einen positiven

Wachstumsbeitrag von den Vorratsveränderungen (0,8 Prozent), der allerdings deutlich geringer ausfiel als im Vorquartal (Boysen-Hogrefe, 2011). Die Auswirkungen der Finanzkrise sind klar ersichtlich. Die Verluste von 2010 allerdings können nur mit den Auswirkungen der Krise Griechenlands und anderer Länder in einer ähnlichen Lage erklärt werden.

Quartalsdaten; Saldo aus Banken, welche eine Anhebung der Standards angeben, und Banken, die über eine Lockerung berichten.

Quelle: Deutsche Bundesbank, 2010.

Griechenlands Ökonomie ist klein, aber der Erfolg von der Finanzkrise ist groß. z.B. die Fiskaldebate ist ein großes Problem (Nelson, Belkin und Mix, 2011). Über Abbildung 2, es gibt

die Kreditvergabekonditionen von Deutschland und Euroraum. Die beiden Länder haben die Impakten von der Finanzkrise Griechenlands.

DIE MAASTRICHT-KRITERIEN

Im Vertrag zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft wurden so genannte Konvergenzkriterien (Maastricht-Kriterien) festgelegt, welche als Kriterium zu einem Beitritt in die Währungsunion herangezogen wurden. Diese besagten unter anderem, dass ein Staat, der die gemeinsame Währung übernehmen will, folgende Grenzwerte nicht überschreiten darf:

- Die Staatsverschuldung darf nicht mehr als 60 % des BIP betragen.
- Die Neuverschuldung (das „Budgetdefizit“) darf nicht höher als 3 % des BIP sein.

Das BIP (Bruttoinlandsprodukt) entspricht dem Gesamtwert aller Güter, die innerhalb eines Jahres in einer Volkswirtschaft hergestellt wurden und dem Endverbrauch dienen. Die Kriterien sollten gewährleisten, dass Staaten eine stabile Wirtschaft haben, um so auch eine stabile Währung aufrechterhalten zu können. Die Zahlen wurden allerdings bereits in den ersten Jahren von vielen Ländern, unter anderem Deutschland, nicht eingehalten, und von vielen Wirtschaftsexperten als zu rigide kritisiert: in Krisenzeiten müsse es Staaten erlaubt werden, Schulden zu machen (www.europainfo.com, 2011).

Die Maastricht-Kriterien sind für jedes Land, das seine Stabilität im Wettbewerb erhalten möchte, unabdingbar. Wenn sich jedes Land für Hilfe auf die EU verlässt und seine Haushaltsdefizite nicht im Auge behält, wird es bald keine EU mehr geben.

Griechenland konnte dem Euro beitreten, aber Griechenland übersieht die Fakten, dass niemand für die Maastricht-Kriterien bereit war. Daraufhin hat Griechenland es beschlossen, die Maastricht-Kriterien zu umgehen.

ERGEBNIS

Dieses Sparpaket hat es in sich. Es verlangt von allen Griechen Opfer. Jede griechische Familie muss künftig rund 200 Euro mehr an Steuern zahlen - und zwar Monat für Monat. Das tut weh, aber das ist nötig, um das Land aus dem Schuldensumpf zu ziehen. Ministerpräsident Papandreou will nichts wissen von Umschuldung oder Schuldenschnitt, nein, er sagt: Wir

schaffen das, wir zahlen alle Schulden und auch all die Hilfskredite zurück, samt Zinsen. Das ist ein ehrgeiziger Plan, aber dieses Sparpaket bietet die Chance dazu.

Griechenland muss jetzt raus den Negativ-Schlagzeilen. Es hilft überhaupt nicht, wenn da ständig ungefragt Ratschläge von außen kommen. All die Expertenmeinungen der vergangenen Monate haben den Ruf der griechischen Wirtschaft schon genug ruiniert. Wenn man immer wieder hört: Ach, die schaffen das eh nicht. Die sind ja eigentlich jetzt schon pleite. Die werden ihre Schulden nie zurückzahlen. Wenn täglich neue Voraussagen dieser Art kommen, dann will wirklich kein Investor mehr in Griechenland eine Firma gründen. Dann gibt keine Bank einen Kredit. Dann werden die düsteren Prognosen wirklich Realität. Wirtschaft ist zu einem großen Teil eben Psychologie. Und man kann ein Land auch schlechtreden. Griechenland hat das zu spüren bekommen (Bormann, 2011). Arbeitslosigkeit in Griechenland ist sehr hoch und die Griechen sind hoffnungslos.

In Marseille sagte Schäuble „Griechenland muss die eingegangenen Verpflichtungen erfüllen“. Mit der selben Art kann Griechenland die anderen Euro-Staaten für mehrere Hilfen nicht überzeugen, zum Beispiel Slowakei. Ein Land, das nichts zur Gemeinschaft beiträgt, ist kein notwendiges Mitglied der EU. Dafür können die Reaktionen weitermachen.

LITERATURVERZEICHNIS

- AKRAM, Muhammad, ALI, Liaqat, NOREEN Hafsa und KARAMAT, Monazza; (2011), “The Greek Sovereign Debt Crisis: Antecedents, Consequences and Reforms Capacity”, *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 2 (6), 306-318.
- BORMANN, Thomas; (2011), Griechenland ist besser als sein Ruf, NDR Info, 29 Jun., <http://www.ndr.de/info/programm/sendungen/kommentare/griechenland311.html>, (03.10.2011).
- BOYSEN-HOGREFE, Jens, GERN, Klaus-Jürgen, ROYE, Björn Van und SCHEIDE Joachim; (2011), Euroraum: Konjunktur trotz Schuldenkrise aufwärtsgerichtet, <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/45575/1/637822846.pdf>, (01.10.2011).
- BREUSS, Fritz; (2011), Eine notwendige aber nicht hinreichende Bedingung für das

Überleben der Eurozone und des Euro. Policy Brief, Nr. 12, August 2011, FIW, Research Centre International Economics.

DEUTSCHE BUNDESBANK; (2010), ESZB-Zinsstatistik, http://www.bundesbank.de/statistik/statistik_eszb_zeitreihen.php?lang=de&open=&func=list&tr=www_interest_rates_17, (29.09.2011).

EUROPEAN COMMISSION; (2009), Budget Deficit Document.

EUROPA DIRECT; (2011), Die Griechenland-Krise. Wien, http://www.europainfo.at/dokumente/Factsheet_10-4_Griechenland.pdf, (05.10.2011).

EUROSTAT; (2010), Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen, Luxemburg.

INSTITUT FÜR WELTWIRTSCHAFT AN DER UNIVERSITÄT KIEL (IFW)

Prognose-Zentrum (2011) Konjunktur in Euroraum im Frühjahr.

MALKOUTZIS, Nick; (2011), Junge Griechen und die Krise, Friedrich Ebert Stiftung, <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/08464.pdf>, (02.10.2011).

NELSON, Rebecca M., BELKIN, Paul und MIX, Derek E.; (2011), Greece's Debt Crisis: Overview, Policy, Responses and Implications, Congressional Research Service, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41167.pdf>, (27.09.2011).

<http://www.tagesschau.de/wirtschaft/griechenland1470.html>, (09.10.2011).

AN URGENT NEED FOR THE “FINE TUNE” OF FINANCIAL DERIVATIVE INSTRUMENTS*

Ayca Sarialioğlu HAYALİ**

ABSTRACT

Financial derivative instruments, which were initially designed to hedge currency risks and thus to prevent financial instability after the collapse of the Bretton-Woods System, exposed, particularly, developing economies to remarkable risks and financial instabilities in the 1990s, and they played a much greater role than previously estimated in the international financial crises. Recent global financial crisis of 2008, once more time, indicated that they have huge potential to be dangerous for even developed economies. However, their potential role in creating instabilities in financial systems were ignored or underestimated by the dominant “neo-liberal” perspective which have wanted to shape the world economy in a pure financial liberalization approach rather than financial regulation. In this respect, the paper aims to analyze and discuss the proposed policies about the financial regulation of financial derivatives in order to put what should be done for a “win-win” solution since there can be two extremely different points of view about them.

Key Words: International Financial Crises, Financial Derivative Instruments, “Fine-tune” Policies

FİNANSAL TÜREV ARAÇLARIN “İNCE AYARI” İÇİN ACİL BİR GEREKLİLİK

ÖZET

Bretton-Woods sistemi yıkıldıktan sonra başlangıçta kur riskini sabitlemek ve dolayısıyla finansal istikrarsızlığı önlemek amacıyla tasarlanmış olan finansal türev araçlar 1990’larda özellikle gelişmekte olan ülkeleri ciddi risklere ve finansal istikrarsızlıklara maruz bıraktı ve uluslararası finansal krizlerde daha önce tahmin edildiğinden çok daha fazla bir rol oynadı. Son 2008 küresel finansal krizi bir kez daha göstermiştir ki bu araçlar gelişmiş ülkeler için bile tehlikeli olma açısından büyük potansiyele sahiptir. Fakat finansal sistemlerde istikrarsızlık yaratmadaki bu potansiyel rolleri, finansal düzenlemeden çok tam bir finansal liberalizasyon içinde dünya ekonomisini şekillendirmek isteyen hâkim “neo-liberal” görüş tarafından ya görmezden gelinmiş ya da küçümsenmiştir. Bu bağlamda, makale bu araçlar konusunda iki aşırı farklı bakış açısı olabildiği dolayısıyla “kazan-kazan” çözümü için ne yapılması gerektiğini ortaya koymak amacıyla finansal türevlerin finansal düzenlemesi hakkında önerilen politikaları analiz etmeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Finansal Krizler, Finansal Türev Araçlar ve “İnce-ayar” Politikaları

*Another version of this paper was presented at the Conference of International Initiative for Promoting Political Economy on “Neo-liberalism and the Crises of Economic Science” in Istanbul, May 2011.

**Dr. (Ph.D.), The University of Sheffield, UK, the Department of Economics (The last affiliation and also the affiliation in which the work was conducted), e-mail address: aycasarialiogluhayali@gmail.com

INTRODUCTION

Financial derivatives¹, which were initially designed to hedge currency risks and thus to prevent financial instability after the collapse of the Bretton-Woods System², exposed, particularly, developing economies to remarkable risks and financial instabilities in the 1990s, and they played a much greater role than previously estimated in the international financial crises. Recent global financial crisis of 2008, once more time, indicated that they have huge potential to be dangerous for even developed economies.

Compared to developed countries developing economies are more open to economically harmful usages of derivatives since they do not have enough regulations to monitor these risks and prevent such activities. On the other hand, if the current global financial crisis is considered it is clear that even the financial systems of the US, UK, European and other developed countries can be unable to regulate derivative products effectively, so it does not mean that just developing countries do not have required regulations on derivatives. Moreover, sometimes, in the more sophisticated cases as seen in the current global financial crisis the existing regulations can also remain inadequate in order to prevent such accounting tricks *etc.* used by derivatives. However, their potential role in creating instabilities in financial systems were ignored or

¹Derivative Instruments are the contracts, whose value or price depends on, or is derived from, that of another asset such as a commodity, security, interest rate, index, an event or foreign exchange rate. The term “derivative” is used to stress the fact that the prices or values of these contracts are “derived from” the price of an underlying item such as a commodity, security or the value of interest rate, foreign exchange rate, index or an event (Derivatives Study Centre/Derivatives Glossary). There are four main types of derivative instruments: Forwards, Futures, Options and Swaps. Beside these traditional types, there are some special purposed derivative instruments called “Hybrid Instruments” which are determined by combining these traditional instruments with each other or with the other traditional securities and debt instruments (Derivatives Study Centre/Derivative Instruments). Financial derivative instruments, which constitute the main concern of this paper and will be called “derivatives” in what follows are the subject of financial contracts whose value do not directly depend on the contracts themselves, rather depend on the new values of financial assets, which the mentioned contracts are linked. Such new values of financial assets, which can be exchange rates, stock exchanges and interest rates, emerge according to the developments in the market conditions of financial assets.

²It was just 1973 when putting an end to the Bretton Woods System of the fixed exchange rate in worldwide and starting to fluctuation of the currencies against American dollar. After this, exchange rate and the fluctuation of the exchange rate began to constitute a risk in terms of international transactions. In this regard, in the 1970s the first financial derivatives markets were opened in Chicago, the USA, under some exchanges, such as the Chicago Board of Trade (CBOT), which was established in 1848, and the Chicago Mercantile Exchange (CME), which was established in 1919, keeping their leaderships in the foreign exchange derivative markets till today (Fell, 2000: 143). It was the same with the other financial derivatives, such as stock market derivatives and interest rate derivatives. It is noted that the volatilities in interest rates stemming from the Federal Reserve’s switch from targeting interest rates to monetary aggregates and volatility in stock markets started with the stock market crash in 1987 led the usage of such financial derivatives in order to avoid from the fluctuations on assets’ values (McClintock, 1996: 18).

underestimated by the dominant “neo-liberal” approach, which have wanted to shape the world economy in a pure financial liberalization approach rather than financial regulation.

In this respect, the paper aims to analyze and discuss the proposed policies about the financial regulation of financial derivatives in order to put what should be done for a “win-win” solution since there can be two extremely different points of view about them. In this regard, while Savona *et al.* (2000: 149) put them as “the greatest financial innovation of the late twentieth century”, Buffet (2002: 2) can describe them as the “financial weapons of mass destruction”. There should be a “fine tune” between them in terms of policy options as Garber and Lall (1996: 229) put it “The policy implication that emerges from this is that the growth of derivatives should be seen as a two-edged sword that can be very beneficial if used properly but can be harmful if not”. In this regard, after the introduction, in the first part, the role of financial derivatives in financial crises is briefly tackled in order to put the need for financial regulation for them. In the main part, the proposed policy solutions in regulatory basis in the literature is handled for all countries including both developed and developing ones in order to put what can be done to avoid from economically harmful usages of derivatives and to promote their economically beneficial usages.

I. THE ROLE OF FINANCIAL DERIVATIVES IN INTERNATIONAL FINANCIAL CRISES

Viewed at the macroeconomic level, derivative instruments can act as a destabilizing factor creating vulnerability to crisis, and also, after the crisis began, the collapsing process was accelerated and deepened by the usage of some specific types of derivatives (Dodd 2000: 20-21). In this regard, it can be said that in especially weakly regulated, undercapitalized financial systems and imbalanced derivative markets, derivatives are highly open to be used for economically harmful purposes such as evading prudential regulations by leading to huge risky positions represented by high leverages, manipulating accounting rules and credit ratings, avoiding from taxation and capital requirements.

Moreover, during the crisis, the derivatives affect the dynamics of the crisis by speculation against local currency, “which is accepted as one way bet” under pegged exchange rate regimes, leading to massive capital outflows and the collapse of the currency. Lien and Zhang (2008: 42) put it as follows: “The misuse of financial derivatives lays the foundation for financial crisis, and financial derivatives can accelerate capital outflow during a crisis. As a consequence, the volatility of international capital flow increases, which exacerbates the crisis by rendering the dynamics of crisis more unpredictable”. In this respect, Savona *et al.* (2000: 166) argue that although at the microeconomic level there are advantages of derivatives for market agents, at macro level, it should be paid attention to “the great potential systemic instability that derivatives could generate”. On the other hand, it can be said that even in microeconomic level, there have been potential challenges for market agents, which Naor (2006: 286) puts as follows:

“A complementary effect to the scarcity in regulation, germane to this paper, was the lack of clear accounting standards governing reporting on derivatives. A possible outcome of these effects is the fact that financial derivatives were the subject matter of several financial fiascos in the '90s, such as Gibson Greetings, Procter & Gamble, Orange County, as well as the infamous Enron case” (Naor, 2006: 286).

It can be said that this list can be enlarged by adding the last cases of Wall Street investment banks such as Bear Sterns, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Goldman Sachs and Morgan Stanley, in addition to American International Group Inc, the largest insurance company in the world (Cintra and Farhi, 2009: 14), after the last global financial crisis, which points out that even regulated financial systems can remain vulnerable to crises by virtue of the sophisticated Over the Counter (OTC) derivatives, such as Credit Default Swaps (CDSs).

The Role of Financial Derivative Instruments in International Financial Crises can be handled and redefined as follows: 1-Direct Crisis Effects and 2-Indirect Crisis Effects of the Financial Derivative Instruments in International Financial Crises.

A. The Direct Crisis Effects

Within the framework of the direct crisis effect of derivatives, the presence of derivatives in the unregulated derivatives markets of developing world of the 1990s is tackled as a destabilizing factor of the financial sector and the economy as a whole, which creates vulnerability to crisis, namely, affects the dynamics of a crisis, whether in the floating or fixed exchange rate systems. As a next step, during the crisis, in the fixed exchange rate system case, whether a hard, soft or crawling peg, the presence of derivatives is handled as a special set of challenges for a government which tries to maintain the fixed exchange rate (Dodd, 2002b: 14). In this case, the derivative products are handled as they affect the dynamics of the exchange rate during the crisis and once crisis begin they contribute to the volatility of the exchange rate.³ In this regard, it can be said that developing economies are highly open to economically harmful usages of derivatives due to they do not have enough regulations to monitor these risks and prevent such activities. They mostly do not have appropriate legal framework or power to implement such framework and have political corruption or market failures such as moral hazard problems or asymmetric information. In these situations, the derivatives obtain a significant potential in making the developing countries vulnerable to financial crises more rapidly and destructively. Thus, improperly regulated derivative and financial markets of developing countries contribute the crisis effect of derivatives as well as increasing the negative effects of crisis as transforming them into economic crises with severe social consequences.

It can be said that compared to developed countries developing economies are more open to economically harmful usages of derivatives since they do not have strong enough regulations to monitor these risks and prevent such activities. On the other hand, if the current global financial crisis is considered it is clear that even US, European and other developed countries' financial systems are unable to regulate derivative products effectively, so it does not mean that just developing countries do not have required regulations on derivatives. Moreover, sometimes, in the more sophisticated cases as seen in the global financial crisis of 2008 the existing regulations can also remain inadequate in order to prevent such accounting tricks *etc.*

³ See Sarıalioğlu-Hayali (2010) for a detailed analysis of the mechanisms of the direct crisis effect of derivatives.

used by derivatives, especially the OTC ones. In this regard, such potential risks of OTC derivatives shed light on the last global financial crisis, in which CDSs were in play⁴. In this regard, there was no transparency by being off- balance sheets of these derivatives. There were highly leveraged positions pointing to the illiquidity with financial fragility with a position of “high risk-high return” and high potential to create systemic risks⁵. Moreover, such CDSs were very open to be used for harmful purposes of speculators which are called “naked CDSs” in which “the buyer of protection does not own the underlying bond” and refers to a harmful situation which is put by Roy (2009a) as follows: “Once lauded as a way of offering protection against the risk of companies defaulting, CDSs instead magnified uncertainty as buyers wondered whether sellers could really afford to pay up if called on”. In this regard, Marcos and Cinta (2009: 11) highlight the fact in terms of the “global shadow banking system”⁶ as follows: “Not being credit ‘originators’, the global shadow banking system institutions mainly assumed the short position in these derivatives, since they could thus ‘synthetically’ reproduce exposure to credit and to their gains”. Although neo-liberal

⁴Marcos and Cinta (2009: 11) put them as follows: “The credit default swaps (CDS), which transfer risk credit between the agent that purchases the protection and the counterparty that accepts to sell it. By this mechanism, the holder of a credit portfolio purchases protection (pays a premium) from the protection seller. In exchange, the seller assumes, for a predetermined period of time the obligation to pay the agreed sums in the cases specified in the contract, ranging from default and bankruptcy to a reduction of credit rating or other events which may entail a drop in the portfolio value.”

⁵It is noted that “By resorting to the already existing swap mechanisms, the credit derivatives allowed banks to move risks off their balance sheets at the same time that the global shadow banking system’s financial institutions found new means of risk exposure and profit on the credit market... The fact that these risks were transferred did not eliminate them and they remained present at the same consolidated amount. This risk transfer only meant that they would no longer appear on the balance sheet of the institution that originated that credit and became the responsibility of the institution that constituted the operation’s counterparty. In an aggregate manner, the financial institutions of the global shadow banking system became the counterparties of banks in these operations, since they chose to access the credit operations regarded as highly profitable. They only had to raise resources on the commercial paper market and purchase credit-backed long-term bonds and/or assume short positions on the derivatives market in order to “synthetically” reproduce a credit operation. In this way, the OTC markets became the center stage of the negotiation of the financial institutions’ assets and liabilities. As such, they became a source of funding and investment for the financial institutions which participated in them” (Marcos and Cinta, 2009: 11-12).

⁶“The global shadow banking system includes all agents involved in leveraged loans which do not have access to deposit insurances and/or to rediscount operations of central banks. These agents are not subject to the prudential regulations of the Basel Agreements (Cintra & Prates, 2008a and Freitas, 2008). This definition encompasses large independent investment banks (brokers-dealers), hedge funds, investment funds, private equity funds, the different special investment vehicles, pension funds and insurance companies. In the US, one must further include the regional banks specialized in mortgage credit (which have no access to rediscount) and quasi-public agencies (Fannie Mae and Freddie Mac), created with the purpose of providing liquidity for the US real estate market” (Cintra and Farhi, 2009: 3).

perspective once again does not accept or underestimates the role of derivatives, in this case CDSs, mostly the “naked” ones, in the debt crisis, Greece officials maintain that they suffered from the harmful usages of such derivatives. In this regard, it is noted that “Greece’s prime minister argued that speculators were using the swaps to bet against his country’s debt. He said this has escalated Greece’s borrowing costs, making it harder to dig out of its debt crisis” (The Financial Regulation Forum (FRF), 2010a). In this regard, Marcos and Cinta (2009: 11) put it as follows: “Not being credit ‘originators’, the global shadow banking system institutions mainly assumed the short position in these derivatives, since they could thus ‘synthetically’ reproduce exposure to credit and to their gains”. In this respect, the derivatives obtain a significant potential in making especially the developing countries vulnerable to financial crises more rapidly and destructively. Thus, improperly regulated derivative and financial markets of developing countries contribute more to the crisis effect of derivatives as well as increasing the negative effects of crisis as transforming them into economic crises.

Moreover, pension funds and insurance companies, which are restricted to have foreign currency assets, can use such hybrid derivatives also to avoid such restrictions in order to have more risky high yield portfolios. For example, among such derivatives, structured notes can be used to evade restrictions on foreign exchange exposure on the balance sheets of financial institutions and to manipulate accounting rules in order to show high yield-high risk notes as if they were top rated credit instruments in order to circumvent capital requirements. Puttable debts can convert short-term loans to long-term ones easily. Short-term dollar loans can be indicated as if they were portfolio investment by virtue of Total Return Swaps (TRS). All these information distortions create challenges for firms to make an accurate assessment of their counterparty’s creditworthiness and for regulatory authorities to find out how much risk their financial markets are exposed to, by leading to systemic risk, “which refers to the vulnerability of the financial system to shocks” (McClintock, 1996: 26).

B. The Indirect Crisis Effects

The indirect crisis effects of derivative instruments in international financial crisis can be handled as “accelerating the crisis” effect by quickening and deepening the crisis. In this

regard, especially some types of derivatives such as TRS and Putable Debts have also a role as crises accelerators, pointing out the quick capital outflows, which Dodd (2000: 21) ironically calls “microwave money” when compared to the description of “hot money”. The indirect crisis effect of derivatives can also be handled in terms of “increasing the lending boom” through fuelling capital inflows to developing world.

The accelerating crisis effect of derivative instruments can be handled as the quickening and deepening the crisis after the crisis began and as long as continue. These kinds of crisis accelerator effects can be experienced more frequently if there is the usage of some specific types of derivatives, such as TRS, Structured Notes and Putable Debts *etc.*, since all these derivatives require some margin or collateral requirements, pointing out the capital outflows in the wake of the crises in which capital or liquidity is most required. Moreover, since futures have margin requirements and daily marking to market character beside dynamic hedging techniques⁷, they also have potential crisis accelerator effects like options in which unlimited loss situations of option writers have also potential crisis-accelerating effects.

Within the framework of quickening the process it can be said that the derivative transactions of financial institutions of developing countries generally require strict collateral or margin requirements such as hard currencies or securities because of the default risk of these relatively weak economies. Dodd (2003: 18) argues that at the beginning of devaluation or much more broad financial crises causing a sharp fall in the price of the underlying collateral such firms are immediately required to add hard currency assets to their collateral in proportion to the loss in the present value of their derivatives position. This causes rapid outflows of foreign currency reserves as local currency and other assets were exchanged into hard currency in order to meet the collateral requirements (Dodd 2003: 18), causing a shortage of liquidity, which is defined as “the ability to match obligations with the ability to pay” (Kelly, 1995: 230). Within the framework of deepening the impact of the crisis, in the case of the high leverage that derivatives provide the process of effort to meet collateral requirements will accelerate the size

⁷ Granville (1999: 722) puts them as the ones that “replace human judgement with computerized decision-taking analogous to stop-loss orders on the stock exchange” pointing to their widespread use and rapid implementation through ordering immediate sales of the weak currency during a defence of Central Bank increasing interest rates in a currency attack situation, thus making such defence useless.

of the losses to the whole financial system. It thereby deepens the impact of the crisis by creating international financial instability.

In the unregulated derivatives markets of developing world of the 1990s, the presence of derivatives is also tackled as an indirect crisis effect due to derivatives promoting capital inflows to developing world in huge amounts, more than needed. Because of those facts that firstly, derivatives can be a very useful risk shifting tool and secondly, they can easily be used to avoid prudential regulations, such as capital or tax requirements, capital flows which were increased, mostly the short-term volatile ones, went to developing world for high returns. In this regard, such capital inflows in huge amounts, which went to developing world in the 1990s, financed risky projects of the private sector or private consumption through banking sector, leading to “lending boom”, created balance sheet disruptions in the financial sectors, namely, open positions in terms of foreign exchange, and also revaluated the local currency having led to the Current Account Deficit (CAD). Moreover, derivatives contributed to the capital in and out flows, which are in short-run speculative character leading to volatility in the exchange rate. All these contributed to crises of emerging markets in an indirect way.

III. THE PROPOSED POLICY SOLUTIONS IN REGULATORY BASIS AND THEIR DISCUSSIONS

The proposed policies about the financial regulation of financial derivatives should be tackled in terms of a “win-win” solution since there can be two extremely different points of view about them. So it can be said that there should be a “fine tune” between them in terms of policy options. This can be done by the policies that both “encourage the use of derivatives for risk management purposes while discouraging their use in unproductive pursuits that might create dangerous levels of exposure to market risk, as well as credit risk, or lead to reverse capital flows” (Dodd, 2002a: 16). In this regard, within the framework of hedging, “the destabilising hedging activities” should not be ignored also. In other words, hedging activities are not totally innocent. So, the starting point should be first admitting the potential dangers of all kinds of financial derivatives including both speculative and hedging purposes and including both OTC and exchange traded derivatives. Although, by the last global financial crisis OTC

derivatives, especially CDSs, are considered to be regulated in order to prevent “manipulation, fraud, insider trading and other abuses in the market” (Roy, 2009b) the financial crises in the 1990s indicated that exchange traded derivatives were also able to be used for harmful purposes, such as speculation with manipulation, high leverage positions and illiquidity.

A paradigm shift is urgently essential since even a need on regulations on OTC derivatives can be criticised by the neo-liberal approach (The FRF, 2010a). In this regard, although it can be concluded that “The global financial crisis was partly caused by diverse, sophisticated and obscure financial products and derivative instruments. [So, there is] need to balance the need for financial innovation against the need for ensuring systemic stability. [So] in order to keep a ‘closer eye’ on derivative trading, and to reduce some of the risks (e.g. settlement risk) the G-20 has proposed that derivative trading takes place through central counterparties (i.e. on exchange)” (Momoniat, 2010: 11), regulations on OTC derivatives keep to be a controversial subject between regulators and derivatives operators in the markets (The FRF, 2010a). It is put as follows:

“To European officials, financial derivatives are dangerous weapons that worsened Greece’s debt crisis and should be curbed. To Wall Street, they’re tools that reduce risk and generate profits and should be left alone. Now, regulators on both sides of the Atlantic are trying to figure out who’s right and what to do about it. At stake are billions in profits that banks say would be threatened by too much regulation. Yet supporters of tougher rules say the global financial system is at risk as long as derivatives remain largely unregulated” (The FRF, 2010a).

If it is considered that without derivatives, notably OTC derivatives, global financial crisis in such scale would remain just a typical “credit crisis” experienced in the US, the role of OTC derivatives in the crisis cannot be seen “little than thought” or “not a key factor”. At this stage, it can be said that if the harmful usages of the OTC derivatives were not case such global crisis would not be occurred. Cintra and Farhi (2009: 2) put this as follows: “This specific architecture turned a classic credit crisis into a financial and banking crisis of vast proportions, reaching a systemic dimension. In a classic credit crisis, the sum of the potential losses

(corresponding to loans granted against poor collateral) would be already known. In the current framework of the financial system, the credit derivatives and the structured products attached to different credit operations have replicated and multiplied these losses by an unknown factor and have redistributed the ensuing risks to an entire network of financial institutions at a global scale”.

Moreover, it can be said that there is also another remarkable dilemma of the neo-liberal approach towards the regulations for developed and developing countries. Dodd (2002a: 21-22) puts this issue as “After all, US financial markets – with the exception of the OTC derivatives markets – are closely regulated and so the ‘Washington Consensus’ towards a liberalized, free-market approach to developing country finance markets amounts to advocating ‘do as we say, not as we do’”. However, at this stage after the global crisis, for the regulations of OTC derivatives or bans some of them, such as “the naked CDSs” for both developed and developing countries seem a challenging way. Although several financial summits at the global level⁸ were held and some policy proposals as regulatory basis were agreed on, the action base is still problematic. Even for the case of US, it can be said that although the Congress passed the relevant act (Dodd-Frank Act) in the summer of 2010, it is noted that it will be hard to put it into practice since there are still powerful lobbying group of derivatives (The FRF, 2010b). It is put as follows: “Because the most potentially nuclear forms of derivatives are privately arranged and loosely monitored, two clear goals of the legislation are greater price transparency and the opening of transactions to more market participants. But not everyone wants these aims to be met. And early signs indicate that the big firms currently in control of the derivatives market view the rules-writing process as an opportunity to maintain the status quo in one of their most

⁸After the global financial crisis, the G-20 including both developed and developing countries held a series of meetings such as Washington Summit in November 2008, London Summit in April 2009, Pittsburgh Summit in September 2009. In this regard, in April 2009 the Financial Stability Board (FSB), an extended form of and the successor to the Financial Stability Forum (FSF) which was established in 1999, has funded as “the key international regulatory board” of which last meeting was in October 2010 in Seoul, South Korea. It includes not just G-20 countries, but also significant financial centres such as Hong Kong and global financial institutions such as IMF, WB, BIS, OECD, ECB *etc.* (Momoniat, 2010: 4-5). Thereby, by virtue of “a stronger institutional ground with an expanded membership” it can be said that “the FSB performs the initiative role to develop and implement strong regulatory, supervisory and other policies in pursuit of financial stability” (Ki Yeon, 2010).

lucrative lines of business — or win back what they feel they lost amid the legislative wrangling earlier this year” (The FRF, 2010b).

The debate still continues on the prohibition of some kinds of derivatives, such as speculative CDSs, the so called “naked CDSs”. Although European regulators maintain that they are so dangerous the US regulators do not agree with them supporting the pro arguments which Roy (2009a) puts as follows: “The impact of prohibition could be dramatic: up to 80% of CDSs are thought to be naked. Marketmakers say a ban would make it harder for them to offset risks, since speculative buyers are a big source of liquidity. That could, in turn, raise borrowing costs for bond issuers” (Roy, 2009a). On the other hand, European regulators insist on that “some derivatives are too harmful to be left alone”. They conclude that “...they may ban some credit default swaps, a type of derivative that insures debt, [which is a]...speculative trading of credit default swaps by investors who don’t actually own a country’s underlying debt” (The FRF, 2010a).

In this regard, the debate goes on through Greece debt crisis. Although Greece officials insist on the harmful speculative usages of such derivatives through “the bet on their debt” by making their debt insolvent, neoliberal approach together with the main lobbying group for derivatives totally disagree with this. They maintain that “the amount invested in the swaps cannot destabilize Greece because it represents only a small fraction of the country’s outstanding debt. Investors hold \$406 billion worth of outstanding Greek bonds, according to Citigroup. But they hold only \$9 billion in insurance against that debt through credit default swaps” (The FRF, 2010a). It can be said that this attitude was also the case after the 1990s’ crises, but at that time for the hedge funds. In this regard, Harmes (2002: 158) maintained that the neoclassical view, having shaped the world political economy, has had a tendency to handle hedge funds as mostly “too-small-to-matter” in terms of public policy, although they should have been of the utmost importance for policymakers because of their ability to become “extensively overleveraged” and “to act as market leaders”. So, it can be said that similar to the hedge funds in the 1990s, these tools in Greece case could act as “market leaders” although their size was relatively small. On the other hand, it can be said that “A major cause of the rise in credit default swap rates has been growing demand for hedging against Greek risk, according to

BaFin. It said [that] data released by the US Depository Trust & Clearing Corp. ‘do not point to massive speculative activities’”(The FRF, 2010a). However, this fact seems to point out “the destabilizing hedging cases” handled before. And also it reminds us the recognition of the Brazilian authorities (Ex-Monetary Policy Director of the Brazilian Central Bank) after their crisis in 1999 as follows: “There was no evidence of a genuine speculative attack; it looked more like a moderate increase in the demand for hedge. But the press, the general public and IMF staff soon learned about the swift loss of reserves and in their minds this was clear evidence of a speculative attack. Market specialists who understood the role played by the futures-spot spread knew better, but they also knew that the reserve loss could put Brazil ‘in play’ for international speculators...” (Lopes, 2003: 45).

It is noted that “In a recent report, Citigroup likened Greece’s stance to ‘blaming the mirror for your ugly face’” (The FRF, 2010a). Or it is quoted that “Credit default swaps didn’t cause Greece’s problems...Greece caused Greece’s problems” (The FRF, 2010a). It can be said that once again neo-liberal approach together with the market operators selling such securities do not want to see the realities about financial derivatives or underestimate these facts. This approach arguing the totally innocence of derivatives in crises should change immediately and comprehensively at the first beginning. And then the regulatory basis should come in action.

There are two types of regulatory proposals. The first type is the one including “reporting and registration requirements” which “are designed to improve the transparency – and thus the pricing efficiency – in the markets” (Dodd, 2002a: 16). Dodd (2003: 20) maintains that “Reporting requirements also enable the government, and other market surveillance authorities such as exchanges, to better detect and deter fraud and manipulation. Registration requirements are especially useful in preventing fraud”. The second type is the one including “capital and collateral (also known as margin) requirements” of which capital requirements are put as the ones “function to provide both a buffer against the vicissitudes of the market and a governor on the tendency of market competition to drive participants towards seeking high returns and thus higher risks” and collateral requirements are put as the ones which “have basically the same effect, although collateral requirements apply to transactions in particular and

not institutions” by also covering the “non-financial institutions”, which normally would not be obeyed to capital requirements on their derivatives transactions (Dodd, 2002a: 17).

A. The Policies for All Countries Including both Developed and Developing Ones

All policies should be harmonised between developed and developing countries and also between developed countries in order to prevent “regulatory arbitrage-geographical arbitrage”, which Tickell (1999: 92) puts as “Institutions exploit spatial variation, seeking out jurisdictions with a relatively light supervisory touch in order to reduce the costs of compliance or to carry out activities that are restricted elsewhere”. Cintra and Farhi (2009: 5) refer to Gowan (2008) which puts it as “the place where you could do what you couldn’t do back home: a place of regulatory arbitrage” (Cintra and Farhi, 2009: 5). The concerns about this issue are put as follows: “Coordination of any derivatives regulation is vital. Unless rules in the United States and Europe are synchronized, global traders inevitably would shift to wherever the most lenient rules exist” (The FRF, 2010a). Cintra and Farhi (2009: 14) put this fact as follows: “The systemic risk of a breakdown of the entire financial system makes the adoption of a broader system of regulation and supervision more and more inevitable. This ought to imply a consolidation of the different regulatory agencies, both in Europe and in the United States”.

In this regard, the rules should be harmonised and coordinated not just between countries and also among the institutions within the country requiring “the consolidation of the country’s different regulatory agencies”. Within the country, the regulatory or supervisory authorities should get “increased powers” in order to supervise “banks, insurance companies and investment funds (including the hedge funds)” beside “financial holdings” (Cintra and Farhi, 2009: 14). Cintra and Farhi (2009: 14) argue that by this way, Basel II at a global scale would be improved by virtue of “the new rules for the structure of financial systems”, about “the degree of leverage, stress tests for new instruments and corporate governance reflecting the fiduciary responsibilities of financial institutions”. Since they conclude that “The crisis laid bare the obsolescence of the decentralized supervisory structures, due to the degree of interconnection among the different financial institutions (banks, pension funds, insurance

companies, investment funds) and markets (credit, capitals and derivatives)” (Cintra and Farhi, 2009: 14).

1. Regulations on Reporting, Registration, Liquidity, Anti-Fraud and Anti-Manipulation

a. Reporting and Registration Requirements

The first proposal is about “registering all derivatives dealers and brokers”. This will enable “a minimum competence level for the individuals”, who want to be derivatives dealers and brokers, and also “background checks to detect fraud and theft convictions for salespeople and proper business organization for the institutions” (Dodd, 2002a: 17). In this regard, some electronic derivatives trading platforms should be also paid attention since they “function like brokers, and unforeseeable changes in the markets may again elevate the role of brokers”. Moreover, such derivatives dealers and brokers should report all derivatives transactions, in which they involved to the, designated regulatory authority. Such information on derivatives transaction should cover all the details such as “price, volume, open interest, put-call volume and ratios, maturity, instrument, underlying item, amounts traded between other dealers and with end-users, and collateral arrangements” (Dodd, 2002a: 18). This would both improve transparency and also protect the proprietary data which would be kept “by the regulator in order to detect and deter fraud, manipulation and potential systemic breaks in the markets” (Dodd, 2002a: 18). Cintra and Farhi (2009: 10) put it as follows:

“...the products negotiated on the OTC market have no official price, as they are negotiated at prices not made public by the parties. This lack of transparency in OTC market prices, especially concerning those of little liquidity or in complex and sophisticated packages, may prevent or hinder their evaluation... Already in the late 1990s some cases of losses on OTC markets were only identified by companies at the delivery date and not in the course of the operation and were at the origin of many lawsuits against the financial intermediaries of these operations. In the current crisis, the problem resurfaced much more dramatically” (Cintra and Farhi, 2009: 10).

The second proposal is about “requiring participants (counterparties) in derivatives contracts to report their transactions to the designated regulatory authority”. Although all exchange traded derivatives are reported to the exchange and their clearing houses, most OTC derivatives are not reported to such an authority. They are undertaken between two parties through ISDA Master Trading Agreement (“Master Agreement”), which only “requires that the counterparties to the derivatives trades exchange confirmation messages to insure that all the key terms are understood”. However, by this reporting requirement by a CC the email message or fax to the regulatory authority, OTC derivatives would be more transparent (Dodd, 2003: 21-22).

The third proposal is about “requiring publicly traded corporations to include an explicit statement of their derivatives activities”. Such information would include “notional value (long and short), maturity, instrument and collateral arrangements”. Dodd (2003: 22) maintains that “this would enable investors to better determine whether the firm was under- or over-hedged, and whether they were primarily acting as a producer or wholesaler”. This would be done “in order to bring off-balance sheet activities into the same light as balance sheets”.

The fourth proposal is about “modernizing accounting rules and other financial market regulations in order to properly account for embedded derivatives”. Although hybrid derivatives which combine regular securities and loans with derivatives have an accelerating amount of use, existing accounting rules or financial regulations remain inadequate to detect their potential risks in order to charge extra capital for such risks or even to prohibit such derivatives to certain financial institutions, such as pension funds or insurance companies. It is noted that “Modernized rules should reflect the market risk associated with the attached or embedded derivative and not merely the credit risk of the principle of the security” (Dodd, 2002a: 18). However, if such market risk is measured by just “mark to market (adjusting to market values)” approach, then it will be inadequate for the OTC derivatives. Cintra and Farhi (2009: 10) put the issue as follows:

“The new accounting rules, which ought to ensure the system’s stability and transparency, have contributed to enhance its volatility and lack of transparency, thus triggering a liquidity crisis coupled with a trust crisis. Indeed, level 1 assets

(encompasses assets whose prices are established on liquid markets) only represented about 9% of the total assets of US financial institutions, 91% belonging to levels 2 (includes assets whose prices depend on models with inputs based on the prices of assets negotiated on other markets) and 3 (refers to assets whose markets are less liquid and whose prices can only be determined by means of mathematical models)⁹. It is thus difficult to deny that these financial institutions held an excess of illiquid assets, which the financial crisis re-priced at levels close to zero” (Cintra and Farhi, 2009: 10).

b. Liquidity Requirements

The proposal is requiring “OTC derivatives dealers to act as market makers and maintain bid-ask quotes throughout the trading day” in order to maintain “market liquidity”. Dodd maintain that dealers who have “privilege’ stemming from their role in the market and have “privy to the most current changes in the market” should have responsibility of market makers by “maintaining liquidity and an orderly market” (Dodd, 2002a: 18-19). In this regard, Roy (2009a) maintains that “The administration proposes that most derivatives be traded on exchanges, like stocks and bonds, and that dealers — particularly banks — buying and selling derivatives meet robust requirements” (Roy, 2009a). In this regard, he notes that if possible “standardized” CDSs should be traded on exchanges, but at least they should go through “a central clearing house in order to reduce systemic risk when counterparties fail” (Roy 2009a). On the other hand, he puts his concerns about such proposals as follows: “Even if this measure is sidestepped, there are plenty of other devils in the detail. How much of the market should be “standardised”? ...Should the number of clearing houses—which have sprouted on both sides of the Atlantic—be limited? A monopoly would be unhealthy, a multiplicity inefficient (since netting would be harder). And who will regulate what? The Securities and Exchange Commission and the Commodity Futures Trading Commission

⁹It is noted that “By the end of 2006, the Financial Accounting Standards Board (FASB), which regulates the accounting information of financial institutions, introduced a new classification of financial assets to better determine their prices” as “level 1, level 2 and level 3”. In this regard, it is argued that “A large portion of the OTC derivatives is to be found in level 2, whereas the mortgage-backed assets or other types of credit and investments in private equity belong to level 3” (Cintra and Farhi, 2009: 10).

(CFTC) will oversee contracts based on securities and commodities, respectively, but some swaps straddle both categories” (Roy, 2009a).

c. Anti-fraud and Anti-Manipulation Authority

The first proposal is “strictly prohibiting fraud on the market and the manipulation of market prices and making it punishable by civil and criminal penalties”. Dodd (2002a) puts it as “In order to protect the integrity of market prices so that they encourage the widest possible market participation and do not signal distorting signals throughout the economy, fraud and manipulation should be strictly prohibited and punishable by civil and criminal penalties” (Dodd, 2002a: 18).

The second proposal is about the “requirement reports of large trader positions”. In order to find out and prevent market manipulation, the information regarding the each entity that is over a certain size of position in the market reported by the derivatives dealers and exchanges, would put together across markets. This proposal require extending the “know thy customer rules” to “all financial institutions conducting lending, underwriting, repurchase agreement transactions, securities lending transactions, and all derivatives transactions with entities in developing countries”. In this regard, Dodd (2002a: 18) maintains that some harmful derivative vehicle such as Principal Exchange Rate Linked Notes (PERLs) would be banned since they “served no positive purpose for East Asian investors and were primarily a stealth vehicle for financial institutions in developed countries to acquire long-dated short positions in developing country currencies”¹⁰. In this regard, related with the last global financial crisis some CDSs, the so-called “naked CDSs” would be banned also in order to prevent such speculative purposes.

2. Regulations on Capital and Collateral Requirements

a. Capital Requirements

Capital requirements are about renewing existing capital requirements for “all financial institutions, especially derivatives dealers that might not otherwise be registered as a financial

¹⁰ See Partnoy (1998) in order to find out how these instruments were used.

institution”¹¹, in order not only to prevent “the exposure to credit loss, but also potential future exposure and value at risk (VAR)” (Dodd, 2003: 23). This is also critical issue for preventing systemic risk in which the problems of one firm can become the problems of others, especially, for the dealers, of which “failure can lead to market problems such as illiquidity (market freeze-up) or meltdown”. In this regard putting capital has two functions. First it acts as an insurance as “a buffer when the firm suffers from an adverse event”; and second, it discourages the risky positions due to “the capital requirement is appropriately structured to be proportional to risk exposure” (Dodd, 2003: 23). This issue is also very crucial if the last global financial crisis is considered with its background of “global shadow banking system”. This system is put by Cintra and Farhi (2009: 2) as follows: “A set of institutions which operated as banks without being banks, raising resources in the short term, operating with very high leverage and investing in long-term and illiquid assets. Unlike banks, however, these institutions were loosely regulated and supervised, they did not have reserves of capital, they had no access to deposit insurance, to the rediscount operations or to the last resort credit lines of central banks. As a result, they were highly vulnerable both to an investors’ run (withdrawal of resources or mistrust of short-term markets) and to asset imbalance (devaluation of assets as compared to liabilities)”.

Cintra and Farhi (2009: 4) also put the way going to the participants of such institutions in the credit markets as follows: “Since they could not create money by granting credit directly, they made use of these short-term resources to assume the counterparty of the banks” operations, whether on the derivatives market, selling protection against credit risks, or acquiring the credit backed securities or structured products issued by the banks, whose profitability was attached to the amortization of the loans. They thus came to participate in the

¹¹Dodd (2003: 23) gives the examples to non-financial firms acting as derivatives dealers as follows: Enron, Williams, El Paso and Duke energy corporations.

credit market, raising short-term resources to fund long-term credit (such as 30-year mortgages) and acting as quasi-banks” (Cintra and Farhi, 2009: 4).

On the other hand, it is noted that capital in high amounts should not be the case since it has potential to create monopoly/oligopoly in the markets in terms of financial institutions acting as clearinghouses. It is put as follows: “To keep new participants out of the business of clearing trades, the established firms have rules requiring incoming members to hold a certain amount of net capital — in some cases \$5 billion — and they want to keep these thresholds intact. While such a requirement sounds like a way to reduce risk in the market by ensuring that only players with deep pockets are allowed in, some analysts say it heightens risk by eliminating competition and allowing the system to be dominated by institutions that are too big and politically interconnected to fail” (The FRF, 2010b). So, “multiple clearing brokers involved with the clearinghouse to distribute the risk and multiple dealers to provide liquidity and continuity in markets in times of crisis” are proposed. However, it is very hard to put it in action since it is put that “the big firms that have so dominated the swaps market will do all they can to hang on to their hegemony. After all, swaps trading is one of the last bastions of lush profitability, and Wall Street is desperate to protect it” (The FRF, 2010b).

b. Collateral Requirements

Collateral requirements are on “adequate and appropriate collateral or margin to be posted and maintained on all derivatives transactions”. They act as capital, but for transactions not just for financial institutions. Thereby, it tries to prevent systemic risk in terms of transactions. In other words, “in doing so it reduces the likelihood of default or other credit related losses, and it reducing the market’s vulnerability to a freeze-up or meltdown” (Dodd, 2002a: 20). The current market practice for the use of collateral is tackled both inadequate and dangerous. Dodd (2003: 21) puts it as follows:

“Many firms trade derivatives without collateral, a practice known as trading on capital, or trade with a high threshold of exposure before collateral is required. Another dangerous practice is to use illiquid assets as collateral. Yet another problem practice is the requirement that a counterpart become ‘super-margined’ if its credit rating drops

substantially. This change requires a derivatives counterparty to post substantial amounts of additional collateral, and amounts to a large demand for fresh capital just at the time the firm is experiencing problems with inadequate capital. This market practice creates a crisis accelerator” (Dodd, 2003: 21).

CONCLUSION

Since the beginning, there have been two main facts that differentiate social sciences from natural sciences: First is the fact that the results that were reached at the end of a social science study have not certain end like the ones of a natural science study, due to there can be two opponent results on the same subject, which are extremely different from each other. The second is that the researcher and the research cannot have “enough distance” in social sciences because of the nature of the topics of the social sciences. These two facts have been observed much more in especially vital subjects on the future of societies or markets, such as financial openness or globalization. In this regard, derivatives are one of these subjects since there have been two opponent views about them, which are extremely different from each other of which two examples are as follows:

“The derivatives genie is now well out of the bottle, and these instruments will almost certainly multiply in variety and number until some event makes their toxicity clear. Central banks and governments have so far found no effective way to control, or even monitor, the risks posed by these contracts. In my view, derivatives are financial weapons of mass destruction, carrying dangers that, while now latent, are potentially lethal” (Buffet, 2002: 2).

The same topic, derivatives, is put by Savona *et al.* (2000: 149) as follows: “Derivatives are the greatest financial innovation of the late twentieth century”. Similar dilemma, which is about the “delicate distance” that should be between the researcher and his/her research, is also observed for derivatives, when the researcher is especially working for financial institutions selling such contracts as dealers or working for international institutions of which their big paradigms, *e.g.* neo-liberal perspective, shape all their sub views or works.

So, the policy options should be as Garber and Lall (1996: 229) put it “The policy implication that emerges from this is that the growth of derivatives should be seen as a two-edged sword that can be very beneficial if used properly but can be harmful if not” for a win-

win solution. Because, financial derivatives seem like cell phones, which were also announced as “the invention of the century”, good when used properly, but when they are used improperly, so long, for instance, they can be dangerous even for adult people, but in any case, they can be much more dangerous for children. However, this does not mean that they should be all banned.

BIBLIOGRAPHY

- BUFFET, Warren; (2002), “Warren Buffet on Derivatives,”
<http://www.fintools.com/docs/Warren%20Buffet%20on%20Derivatives.pdf>, Access
Date: 15.12. 2006.
- CINTRA, Marcos Antonio Macedo and Maryse FARHI; (2009), “The Financial Crisis and the
Global Shadow Banking System”, **Revue de la Régulation**, 5, pp. 1-19.
- DERIVATIVES STUDY CENTRE, “Derivative Instruments,”
<http://www.financialpolicy.org/dscinstruments.htm>. Access Date: 15. 04. 2008.
- DERIVATIVES STUDY CENTRE, “Derivatives Glossary,”
<http://www.financialpolicy.org/dscglossary.htm>. Access Date: 15. 04. 2008.
- DODD, Randall; (2000), **The Role of Derivatives in the East Asian Financial Crisis**, CEPA-
Centre for Economic Policy Analysis- Working Paper Series III, International Capital
Markets and the Future of Economic Policy, Working Paper No. 20.
- DODD, Randall; (2002a), **Derivatives, the Shape of International Capital Flows and the
Virtues of Prudential Regulation**, United Nations University WIDER Discussion
Paper No. 2002/93.
- DODD, Randall; (2002b), “The Role of Derivatives in the East Asian Financial Crisis” in John
EATWELL and Lance TAYLOR (Eds.), **International Capital Markets- Systems in
Transition**, Oxford University Press, Oxford, pp. 447-474.
- DODD, Randall; (2003), **Consequences of Liberalising Derivatives Markets**, Financial
Policy Forum Derivatives Study Centre.
- FELL, Lindsay; (2000), **An Introduction to Financial Products and Markets**, Continuum,
London, 224p.

-
- THE FINANCIAL REGULATION FORUM; (2010a), “Derivatives Debate Splits US and Europe Regulators,” <http://www.financialregulationforum.com/wpmember/derivatives-debate-splits-us-and-europe-regulators-3189/>, Access Date: 15.03.2011.
- THE FINANCIAL REGULATION FORUM; (2010b), “It’s Not Over until It’s in the Rules,” <http://www.financialregulationforum.com/wpmember/it%e2%80%99s-not-over-until-it%e2%80%99s-in-the-rules-4865/>, Access Date: 15.03.2011.
- GARBER, Peter and Subir LALL; (1996), “Derivative Products in Exchange Rate Crises” in Reuven GLICK (Ed.) **Managing Capital Flows and Exchange Rates: Lessons from the Pacific Basin**, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 206-231.
- GOWAN, Peter; (2008), “Causing the Credit Crunch: the Rise and Consequences of the New Wall Street System”, Simpósio Internacional Perspectivas do Desenvolvimento para o Século XXI, November 6-7, Rio de Janeiro.
- GRANVILLE, Brigitte; (1999), “Bingo or Fiasco? The Global Financial Situation Is Not Guaranteed”, **International Affairs**, 75(4), pp. 713-728.
- HARMES, Adam; (2002), “Trouble with Hedge Funds”, **The Review of Policy Research**, 19:1.
- KELLY, Ruth; (1995), “Derivatives- A Growing Threat to the International Financial System”, in Jonathan MICHIE and John Grieve SMITH (Eds.), **Managing the Global Economy**, Oxford University Press, Oxford, pp. 213-231.
- KI YEON, Lee; (2010), “Financial Stability Board’s Strong Outreach in Global Financial Resilience Is Expected,” <http://fscokorea.wordpress.com/category/financial-policy-in-korea/financial-regulation-reform/>, Access Date: 15.03. 2011.
- LIEN, Donald and Mei ZHANG; (2008), “A Survey of Emerging Derivatives Markets”, **Emerging Markets Finance & Trade**, 44(2), pp. 39–69.
- LOPES, Francisco; (2003), “Notes on the Brazilian Crisis of 1997-99”, **Brazilian Journal of Political Economy**, 23 (3) (91), pp. 35-62.

-
- MOMONIAT, Ismail; (2010), “After the Global Financial Crisis...How will Our Financial Sector Have to Adjust”, ASISA Conference, www.asisa.org.za/.../Ismail%20Momoniat%20Asisa%20conference.pdf, Access Date: 09.03. 2011.
- MCCLINTOCK, Brent; (1996), “International Financial Instability and the Financial Derivatives Market”, **Journal of Economic Issues**, XXX(1), pp. 13-33.
- NAOR, Nir; (2006), “Reporting On Financial Derivatives—A Law And Economics Perspective”, **European Journal of Law and Economics**, 21, pp. 285–314.
- PARTNOY, Frank; (1998), **F.I.A.S.C.O.: The Inside Story of a Wall Street Trader**, Penguin Books, New York, 288p.
- ROY, Coastal; (2009a), “Derivatives: Tougher Rules Are Needed but May Go Too Far,” <http://www.financialregulationforum.com/wpmember/derivatives-rules-overregulation-583/>, Access Date: 15.03. 2011.
- ROY, Coastal; (2009b), “Proposal to Regulate Derivatives Market,” <http://www.financialregulationforum.com/wpmember/financial-regulation-derivatives-market-840/>, Access Date: 15.03. 2011.
- SARIALIOGLU-HAYALI, Ayca.; (2010), “The Global Financial Crises of the 1990s under the Shadow of Financial Derivatives- La Crisis Financiera Global de los Noventa Bajo la Sombra de los Derivados Financieros (In Spanish)”, **Ola Financiera**, 6, pp. 108-146.
- SAVONA, Paolo, Aurelio MACCARIO and Chiara OLDANI; (2000), “On Monetary Analysis of Derivatives”, **Open Economies Review**, 11:S1, pp. 149–175.
- TICKELL, Adam; (2000), “Dangerous Derivatives: Controlling and Creating Risks in International Money”, **Geoforum**, 31, pp. 87-99.

ANA DİLİ OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE ÖYKÜLEYİCİ METİN ÇÖZÜMLEMEYE YÖNELİK GÖZLEM FORMU ÖNERİSİ

Ayşe Eda GÜNDOĞDU¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ilköğretim ikinci kademe düzeyindeki öğrencilerin öyküleyici bir metni çözümleyebilme düzeylerini ölçme ve değerlendirme sürecinde kullanılabilecek bir gözlem formu geliştirmektir. Gözlem formunun geliştirilme sürecinde Bloom'un revize edilen taksonomisinde yer alan bilişsel beceri düzeyleri göz önüne alınmıştır.

Geliştirilen gözlem formu bilgi, hatırlama, anlama, uygulama, analiz, değerlendirme olmak üzere toplam 6 basamak ve 20 boyuttan oluşmaktadır. Gözlem formunda yer alan her basamağın işlevuruk tanımı yapılmış ve belirlenen boyutlar derecelendirilerek puanlanabilir duruma getirilmiştir. Gözlem formundan alınabilen en yüksek puan 100, en düşük puan 20'dir.

Anahtar Sözcükler: öyküleyici metin, Bloom'un revize edilmiş taksonomisi, gözlem formu, metin çözümleme.

AN OBSERVATION FORM PROPOSAL ABOUT NARRATIVE TEXT ANALYSIS IN TEACHING TURKISH AS A NATIVE LANGUAGE

ABSTRACT

The aim of this study, to develop an observation form for the purpose of to determine the level of middle school students' in narrative texts can be used in the process of measurement and evaluation. In this develop process, used the cognitive levels in the Bloom's revised taxonomy.

The observation form consists of 6 subscales (knowledge, remember, understand, apply, analysis and evaluate) and 20 size. In this form' all levels comprise operational definition and all sizes rated. The maximum rate of this observation form, 100 and the minimum is 20.

Key Words: narrative text, Bloom's revised taxonomy, observation form, text analysis.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, aedagundogdu@gmail.com

GİRİŞ

Herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan gözlem yöntemi, on yıllardır eğitim araştırmalarında yer almaktadır. 1950’li ve 1960’lı yıllarda yapılan gözlemler sonucu önemli veriler elde edilip ve eğitim ortamının çeşitli boyutlarında (sınıf, okul gibi) neler olup bittiğinin belirlenebilmesi nedeniyle söz konusu yöntemin kullanım sıklığı artmıştır. Ancak bu dönemlerde yapılan gözlemler daha çok davranışların sıklığının ortaya konulmasına yönelik yapılmış; tanımlama ve açıklamaya yönelik nitel gözlemler görece fazla kullanılmamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 169-170). Gerek eğitim araştırmalarında, gerekse diğer akademik araştırmalarda gözlem yönteminde; motor (kassal) hareketler, sözel davranışlar, fizyolojik tepkiler ve söz ötesi davranışlar üzerinde çalışılmaktadır. Gözlem yönteminin sözel olmayan davranışları da gözlemesi, doğal ortam kullanıldığı için yapaylık unsurlarının diğer yöntemlere göre daha az olması, zaman sınırının olmaması gibi olumlu yönlerinin yanı sıra gözlemcinin etkisinin diğer yöntemlere göre fazla olması, uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulması, gözlemin kontrol edilmesinin güç olması, verilerin sayısallaştırmasının güç olması gibi dezavantajları da vardır (Büyüköztürk vd., 2010: 144). Bu doğrultuda gözlem formlarının nitelikli ve amaca uygun hazırlanması, kullanılabilirlik açısından belirleyici unsurlardan biri olmaktadır. Nitelikli yapılandırılmış ve amaca uygun bir gözlem formu yukarıda sözü edilen olumsuzlukları azaltmaya yardımcı olabilir.

Öte yandan gözlem formu, gözlem yapılmadan önce, gözlem sürecinde ve gözlem sonrasında büyük öneme sahiptir. Gözlem formu, gözlem öncesinde, gözlemin sistemliliğini sağlamak amacı taşırken, gözlem sürecinde verilerin kaydedilmesini sağlamak, gözlem sonrasında ise verileri nitel ya da nicel olarak değerlendirmeyi kolaylaştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Hangi süreçte kullanılırsa kullanılsın, gözlem formu, konuya ve amaca bağlı olarak çeşitli şekillerde oluşturulabilir. Çoğu gözlem formları ayrıntılı gözlem ünitelerinin listelendiği maddelerden oluşur. Bu maddelerin yanına onun varlığını ya da yokluğunu belirten bir işaret ya da miktar belirten sayı yazılır (Karasar, 2009: 159-160). Gözlem formunun en önemli özelliklerinden biri ölçülen/gözlenen özelliğe ilişkin performansı çeşitli düzeyleriyle tanımlayabilmesi ve ölçütlerin ne dereceye kadar karşılandığını görmeye olanak sağlamasıdır (Moskal 2000’den akt. Kan, 2006: 280).

Gözlem yönteminin eğitim öğretim sürecinde kullanılması, gözlem formlarının da birlikte kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Söz konusu ölçme araçları, genel anlamda, araştırmalarda belirlenen değişkenin özelliğini ya da özelliklerini tespit ederek nitel ya da nicel veri oluşturmak için kullanılırken, eğitim-öğretim etkinliklerinde öğrencinin belirlenmiş bir özelliğinin var olup olmadığını ve varsa ne düzeyde olduğunu belirlemek için kullanılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2008) eğitim ve öğretim sürecinde kullanılmak üzere tasarlanmış bir gözlem formunun etkililiği, formda yer alan boyutların iyi belirlenmiş olması, formun amaca yönelik olması, dilinin anlaşılır olması gibi ölçütlere bağlı olduğunda değinmektedir. Öte yandan, gözlem yapacak kişinin hem gözlem yapılacak konu ile ilgili bilgisinin olması hem de tarafsız bir gözle görev yapması büyük önem taşımaktadır (Çuhadaroğlu ve Yılmaz, 2007: 83). Bu doğrultuda hedefe uygun ve nesnel bir değerlendirme yapabilmek için gözlem formlarının kullanılması ön plana çıkmaktadır.

Literatürde Türkçe Öğretimi alanında gözlem tekniği ve gözlem formlarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların son derece kısıtlı olduğu görülmektedir. Söz konusu alana yönelik yapılan tek tez çalışması, Damar'ın (2007) gerçekleştirdiği "İsviçre'de Yaşayan Altı Yaş Türk Çocuklarının Dil Kazanımlarına Yönelik Geliştirilen «Türkçe Dili Etkinlikleri Gözlem Formu» Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" adlı doktora çalışmasıdır. Çalışmada altı yaş çocukların dil kazanımlarını ölçmeye yönelik bir gözlem formunun geliştirilme basamakları ele alınmıştır.

I. ANA DİLİ OLARAK TÜRKÇENİN EĞİTİMİNDE OKUMA BECERİSİ VE METİN ÇÖZÜMLEME

Ana dili olarak Türkçenin eğitiminde temel dil becerilerinden biri olan okuma becerisi literatürde '*sözcüklerin duyu organları yoluyla algılanıp anlamlandırılması, kavranması ve yorumlanmasına dayanan zihinsel bir etkinlik*' (Yıldız vd., 2006: 15), '*görme, algılama, seslendirme, anlama, beyinde yapılandırma gibi göz, ses ve beyin çeşitli işlevlerinden oluşan karmaşık bir süreç*' (Güneş, 2007: 117), '*sözcükleri, tümceleri, noktalama işaretleriyle bir yazıyı bir bütün olarak görme, algılama ve kavrama süreci*' (Ünalın, 2006: 62), '*okuyucu ve yazar arasında uygun bir ortamda gerçekleşen görüş aktarımı*' (Akyol, 2007: 15) tanımlarıyla yer

almaktadır. Tanımların ortak olarak üzerinde durduğu nokta okumanın “görme, algılama” gibi fiziksel ve “anlama, kavrama, beyinde yapılandırma” bilişsel birtakım süreçlerden oluşmasıdır. Metni görme ve algılama süreci okuma için önkoşul niteliği taşıırken, anlama, kavrama, beyinde yapılandırma süreçleri metnin konusunu ve türünü anlama, iletisini bulma, metni kendi bütünselliği içerisinde yorumlama gibi süreçleri kapsamaktadır.

Öte yandan, okuma becerisi kendi içerisinde birtakım düzeylere ayrılmaktadır. İlköğretim birinci kademedeki kazandırılması beklenen okuma, yazılı bir metnin şifresini ya da grafiksel olarak kodlanmış bir bildirin kodunu çözmedir ve bu anlamdaki okuma, grafiksel anlamda kodlama demek olan “yazma”nın karşılığıdır. Bu, “*temel okuma becerisi*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Okumanın ikinci aşaması ise, temel okuma becerisini “*okuma sürekliliği*”ne dönüştürerek bireyin günlük hayatının değişmez bir ögesi haline getirebilmektir. Okuma sürekliliği, bireyin okumaya karşı tutumu ile ilişkilendirilebilir. Olumlu bir tutum sergileyen birey, söz konusu sürekliliği sağlarken, okumaya karşı olumsuz tutum sergileyen birey bu sürekliliği kazanamayabilir. Daha üst düzey bir tanımla ise okuma, yazınsal bir metni yorumlamayı da gerektiren, belirli bir metin dizgesini betimlemeyi amaçlayan, metindeki sözcük ya da tümcelerin bir arada bulunmasıyla oluşan anlamı keşfetme ve ortaya koyma süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte, öğrencinin elde ettiği beceri “*eleştirel okuma becerisi*”dir. Eleştirel okuma, uzun süren okuma alışkanlığı, bilgisel donanıma sahip olma gibi nitelikleri kapsayan uzun ve gayretli bir süreçtir (Günay, 2007: 15; Özdemir, 2002, 16-18).

Eleştirel okuma metni okuyanın gözlem ve yaşantılarına dayalı olarak yaptığı bir okumadır. Öğrenci, yazarın iletisini daha iyi anlayabilir, onu çok yönlü değerlendirebilir. Bunun için yeterli sözcük dağarcığı, anlamı gerçek yönleriyle kavrama (metni doğru ve etkili çözümleme) ve sunulan konudan sonuçlar çıkarabilme becerisi gerekir. Bunun için okuduğu metni tam ve doğru anlaması zorunludur (Güleryüz, 2006: 114). Eleştirel okuma düzeyine ulaşmayı amaçlayan birey, bir metnin yalnızca yüzeysel boyutunu değil derin yapısını da kavrayabilmelidir. Metnin yüzeysel yapısı daha çok dilbilgisel özellikleri içine almakta ve sözcüksel düzeyde kalmakta iken; metnin derin yapısı anlamın üretimine yönelik çıkarımlarda bulunma, metnin iletisini ya da iletilerini neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde gerekçelendirebilme, metnin anlatı öğelerini yorumlayabilme gibi daha üst düzey bilişsel

süreçler gerektiren bir alandır. Bu açıdan bakıldığında Türkçe öğretiminde, öğrencilere sunulan metin çözümleme yöntemi, metnin alımlanma süreci ve bu doğrultuda okuma becerisinin etkililiği açısından temel belirleyen olmaktadır. İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda okuma becerisi çerçevesinde belirlenen kazanımların tamamına yakını eleştirel okuma düzeyini hedeflemektedir:

“Programda öğrencilerin anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmeleri amaçlanmıştır” (MEB, 2006: 4).

“Programda okuma becerisiyle, öğrencilerin günlük hayatlarında karşılaştıkları yazılı metinleri doğru, akıcı bir biçimde ve uygun yöntemleri kullanarak okuyabilmeleri, okuduklarını değerlendirip eleştirel bir bakış açısıyla yorumlayabilmeleri ve okumayı bir alışkanlık hâline getirebilmeleri amaçlanmıştır; okuma kuralları, okunan metinlerin anlaşılması, çözümlenmesi ve anlamlandırılması, okunan metinlerin değerlendirilmesi ve okumanın bir alışkanlık hâline dönüştürülmesine yönelik olarak çeşitli kazanım ve etkinliklere yer verilmiştir” (MEB, 2006: 6).

Programda belirtilen eleştirel okuma düzeyi, Bloom'un revize edilen taksonomisi açısından bakıldığında “değerlendirme” basamağına karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda, oluşturulan “Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu” ile İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın paralellik göstermesi beklenmektedir.

II. İLKÖĞRETİM TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, ölçme ve değerlendirme uygulamaları üç boyutta ele alınmıştır. Bunlardan ilki öğretim sürecinin başında, öğrencilerin derse karşı tutumları, dinleme, konuşma, okuma, yazma dil becerileri ile dil bilgisindeki hazır bulunuşluk düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan uygulamalardır. Bu amaçla; *tutum ölçekleri, başarı testleri, gözlem formları, dereceli puanlama anahtarları* gibi ölçme araçlarının kullanılabilmesine de değinilmiştir. İkinci bir ölçme ve değerlendirme uygulaması öğretim sürecinin değerlendirilmesine yöneliktir. Bu çerçevede öğretimin değerlendirilmesi ve öğrenme eksikliklerinin belirlenmesi olmak üzere iki farklı amaç ortaya konmaktadır. Bu türde bir

değerlendirme için *izleme amaçlı testler, öğrenci ürün dosyaları, performans ödevleri* araçlarının kullanılması önerilmiştir. Bunun yanı sıra öğrenmelerin ne ölçüde gerçekleştiğini belirlemek için *kontrol listeleri, akran değerlendirme formu, öz değerlendirme formu, gözlem formlarının* da kullanılabileceği programda yer almaktadır. Üçüncü ve son değerlendirme süreci ise çıktılarının (başarının) değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmenin amacı öğrencilerin öğretim süreci sonundaki başarılarının belirlenmesidir. Süreç odaklı ölçme ve değerlendirmede ise çeşitli soru formatlarının kullanıldığı *başarı testleri ya da öğrenci ürün dosyalarının* kullanılması önerilmiştir (MEB, 2006: 214-215).

Programın ölçme ve değerlendirme bölümünde, gözlem yöntemi adı altında çeşitli ölçme araçlarına yer verilmiştir. Bunlar; gözlem formları, kontrol listeleri ve dereceli puanlama anahtarlarıdır. Söz konusu ölçme araçlarının gözlem yöntemi doğrultusunda kullanılması ele alınmıştır. İnceleme konumuz olan gözlem formları dinleme/izleme becerisi gözlem formu, konuşma becerisi gözlem formu, okuma becerisi gözlem formu olarak ayrıntılandırılmıştır.

Değerlendirme formları ise “öz değerlendirme” ve “akran değerlendirme” olmak üzere iki kategoride incelenmiş olmasına rağmen, çalışma kâğıtlarında ve kitabın sonundaki ekler bölümünde “grup değerlendirme formu, münazara değerlendirme formu, okuma becerisi değerlendirme formu, proje değerlendirme formu, yazılı anlatımı değerlendirme formu, konuşma becerisini değerlendirme formu, öğrenci ürün dosyası değerlendirme formu, öğrenci ürün dosyasına ilişkin öz değerlendirme formu olarak çok daha fazla değerlendirme formu örneğine yer verilmiş; söz konusu formlara yönelik hiçbir açıklama yapılmamıştır.

Programda aynı biçimsel özellikler taşıyan, okuma becerisi gözlem formu ve okuma becerisi değerlendirme formu bir arada kullanılmakta ve ikisi arasında ayrım bildiren bir ifade kullanılmamaktadır. Bu da programın anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ders kitabında ise tüm dil becerilerini içerisinde alacak şekilde tek bir form halinde tema sonlarında yer alan gözlem formları kullanılmakta, bunun yanı sıra her bir beceri için ayrı ayrı değerlendirme formları bulunmaktadır. Yine her iki formun biçimsel açıdan farklılıklarının olmaması ve programda bu şekilde bir açıklanmaya rastlamaması da ölçme ve değerlendirme sürecinde öğretmenin işini zorlaştıran öğelerdendir.

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda gözlem formlarının, öğrencilerin ders içerisindeki durumları, gösterdikleri performansları, çalışma kâğıtlarına verdikleri tepkileri vb. durumların dikkate alınarak doldurulması tavsiye edilmekte ve söz konusu formlarla öğrencilerin kazanımları ne derece kazandıklarını ve sınıf genelinde kazanımların ne kadarının kazanıldığına görülebileceği öngörülmektedir. Buna ek olarak, gözlem formları öğretim sürecinin başında ve öğretim süreci boyunca kullanılacak ölçme araçları olarak önerilmektedir. Bu öneriye karşın tüm okuma türleri için tek bir form önerilmiş olması, ölçme ve değerlendirme sürecinin sağlıklı sonuç vermemesine neden olabilir. Metin türleri, okuma yöntem ve tekniklerinin dâhil edilmediği bir okuma gözlem formu söz konusu süreçte etkili olmayacaktır.

III. “ÖYKÜLEYİCİ METİN ÇÖZÜMLEMEYE YÖNELİK GÖZLEM FORMU”NUN OLUŞTURULMASI

Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu'nun oluşturulma aşamaları aşağıda yer almaktadır:

1. *İlgili alanda literatür taraması yapma:* Gözlem formu oluşturmanın ilk aşamasında ölçme ve değerlendirme, gözlem tekniği, gelişim ve öğrenme, okuma becerisi, metin bilgisi alanlarına yönelik geniş bir literatür çalışması yapılmıştır.
2. *Yapılan literatür taraması sonucu, gözlem formunda yer alması gereken bilişsel basamakları belirleme:* Literatür çalışmasından sonra ilköğretim ikinci kademe düzeyindeki öğrencilerin metin çözümlemeye yönelik sahip olabileceği bilişsel basamaklar belirlenmiş ve söz konusu düzeylerin işevuruk tanımları yapılmıştır. İşevuruk tanım, “özellikle doğrudan doğruya gözleyemediğimiz bir kavramın, varoluş olmadığını ya da ne ölçüde var olduğunu görgül olarak saptayabilmek için ne gibi işler ya da işlemler yapıldığını belirterek tanımlamadır” (Erkuş, 2009: 35).
3. *Bilişsel basamaklara yönelik boyutlar oluşturma:* Tanımlanan bilişsel basamaklara dâhil edilebilecek, gözlenebilir ve ölçülebilir boyutlar oluşturulmuştur.

4. *Puanlama yöntemi ve dereceleri belirleme:* Elde edilen 20 boyut sonunda, gözlem formunun 100 puan üzerinden, beşli dereceleme yöntemiyle puanlanabileceği belirlenmiştir.

5. *Gözlem formunu biçimsel açıdan düzenleme:* Bilişsel basamakları, boyutları ve puanlama yöntemi-derecesi belirlenen gözlem formunun kullanım kolaylığı açısından biçimsel düzenlemeleri yapılmıştır.

6. *Uzman görüşü alma:* Uzman görüşü almak için ayrıca “Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu-Uzman Görüşü Değerlendirme Formu” hazırlanmış, oluşturulan gözlem formu alanında uzman bir profesör ve iki yardımcı doçente, değerlendirilmek amacıyla ulaştırılmıştır.

7. *Uzman görüşleri doğrultusunda gözlem formunun yeniden düzenlenmesi:* Uzmanlardan alınan geribildirimler sonucu, gözlem formunun son düzenlenmeleri yapılmıştır.

Söz konusu formun bilişsel basamaklarının oluşturulma aşamasında Bloom’un revize edilmiş taksonomisinden faydalanılmıştır. Öğrenme ürünlerini analiz ederek sınıflama sistemleri geliştiren eğitimcilerin başında Bloom ve meslektaşları gelir. Bloom ve meslektaşları, 1950’lerde yaptıkları çalışmalar sonucu öğrenme ürünlerini bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere üç alanda toplayarak tanımlamışlardır. Bilişsel öğrenmeler, zihinsel etkinliklerin ağırlıkta olduğu davranışları (bilgiyi tanıma ve hatırlama, onun üzerinde işlemler yapma, kavramlar, genellemeler, kuramlar geliştirme gibi) kapsar. Bilişsel öğrenmeler hiyerarşik olarak altı kategoride incelenebilir. Bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez, değerlendirme. Bu sıralamaya göre kavrama düzeyindeki bir davranışın öğrenilmesi bilgi düzeyindeki davranışların öğrenilmesine bağlıdır (Yalın, 2003: 27-28). Bloom’un taksonomisi ile revize edilmiş taksonomi arasındaki en önemli iki ayrım, “bilgi”nin bir düzey olamayacağı ve diğer düzeylerin temelinde bilgiyi öğrenmenin zorunluluğu; diğeri ise “değerlendirme” basamağının en üst düzey basamak olamayacağı, “yaratma”nın değerlendirmeden daha üst düzey bir beceri gerektirdiğidir (Doğanay ve Karip, 2006: 43).

Revize edilmiş taksonomide bilgi basamağı kendi içerisinde olgusal bilgi, kavramsal bilgi, işlemler bilgisi ve bilişsel farkındalıkla ilgili bilgiler olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Oluşturulan gözlem formunun bilgi basamağında söz konusu kategoriler doğrultusunda öğrencinin tek başına yapması gereken, okuyacağı metne yönelik araştırmalara yer verilmiştir. Söz konusu bilişsel basamak puanlamaya dâhil edilmemiştir. Gözlem formunda yer alan diğer bilişsel basamaklar ise ders işleme sürecinde gerçekleştirilmesi beklenen kazanımlardır. Gözlem formunda yer alan bütün bilişsel basamaklar revize edilmiş taksonomideki açıklamalar göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, “Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu”nun oluşturulma aşamalarına yer verilmiş ve oluşturulan gözlem formunun ilköğretim ikinci kademe Türkçe öğretiminde kullanılması önerisi getirilmiştir. Söz konusu gözlem formunun oluşturulma sürecinde; ilgili alanda literatür taraması yapma, yapılan literatür taraması sonucu, gözlem formunda yer alması gereken bilişsel basamakları belirleme, bilişsel basamaklara yönelik boyutlar oluşturma, puanlama yöntemi ve dereceleri belirleme, gözlem formunu biçimsel açıdan düzenleme, uzman görüşü alma, uzman görüşleri doğrultusunda gözlem formunun düzenlenmesi aşamaları yer almaktadır. Öte yandan, gözlem formunun dil, anlatım açısından anlaşılabilirliği, öğretmenlerce kullanım kolaylığı, formda yer alan ifadelerin gözlenebilir ve ölçülebilir özellikte olması, gözlem formunun amaca uygunluğu gibi çeşitli ölçütler göz önünde bulundurulmuştur.

Bunun yanı sıra çalışmada İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan gözlem formunun eksikliklerinden yola çıkılarak her metin türü için farklı bir gözlem formu önerisi ortaya konulmuştur. Farklı metin türlerini bir arada değerlendirmek, ölçüt belirleme açısından sorun yaratabileceği gibi ölçme ve değerlendirme sürecinin etkililiğinin korunması açısından da sakıncalıdır. Programda yer alan gözlem formunun bir başka eksikliği de ölçütlerinin yalnızca metnin yüzey yapısına yönelik olmasıdır. Metin çözümleme düzeyine ulaşmayı amaçlayan birey, bir metnin yalnızca yüzeysel boyutunu değil derin yapısını da kavrayabilmelidir. Metnin yüzeysel yapısı daha çok dilbilgisel özellikleri içine almakta ve

sözcüksel düzeyde kalmakta iken; metnin derin yapısı anlamın üretimine yönelik çıkarımlarda bulunma, metnin iletisini ya da iletilerini neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde gerekçelendirebilme, metnin anlatı öğelerini yorumlayabilme gibi daha üst düzey bilişsel süreçler gerektiren bir alandır. “Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu” oluşturulurken göz önünde bulundurulmuş bir başka faktör de derin yapı-yüzey yapı ilişkileridir.

Zorbaz (2005) Türkçe öğretmenlerinin metne yönelik sordukları soruların büyük bir bölümünün (%63,2) bilgi basamağına yönelik olduğunu belirlemiştir. Bunun yanı sıra üst düzey becerilere yönelik analiz basamağında %9,2, değerlendirme basamağında %0,84 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, metin çözümlemeye yönelik üst düzey bilişsel basamakları yoklayan ölçme ve değerlendirme formlarının kullanılması ve öğretmenlerin söz konusu düzeylere gereken önemi vermesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Akata (2009) “Türkçe Programıyla İlgili Ölçme ve Değerlendirme Sürecinin İşlevselliği Üzerine Bir Araştırma (Tekirdağ İli Örneği)” adlı çalışmada Türkçe öğretmenlerinin %70’inin her temanın sonuna yer alan gözlem formlarını kullanmadığı; %54’ünün her bir öğrenciyi gözetererek doldurmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan, Türkçe öğretmenlerinin gözlem formlarının etkililiğine inanmamakta ve işlevsel bulmamakta olduğu sonucu çıkarılabilir. Söz konusu çalışmaya paralel olarak Bektaş’ın (2009) çalışmada Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğu sınıfların kalabalık olması nedeniyle gözlem ve değerlendirme formlarının etkili kullanılmadığını ve programdaki değerlendirme-gözlem formlarının sadeleştirilmesi gerektiği yönünde görüşlerini belirtmişlerdir.

Yapılan çalışmalar da göz önünde bulundurulduğunda Türkçe Öğretimi alanında özelden metin çözümlemeye yönelik ölçme ve değerlendirme, genelde bütün ölçme ve değerlendirme süreciyle ilgili yenilikler yapılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ve ders kitaplarında yer alan gözlem formları amaca uygunluk, basamakların ve boyutların oluşturulması, kullanılabilirlik, işlevsellik açılarından eleştirel bir gözle incelenmeli ve uygun görülen durumlarda yeni gözlem formları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

AKATA, Aylin (2009), Türkçe Programıyla İlgili Ölçme ve Değerlendirme Sürecinin İşlevselliği Üzerine Bir Araştırma (Tekirdağ İli Örneği), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

AKYOL, Hayati; (2007), **İlköğretimde Türkçe Öğretimi**, “Okuma”, (Ed. A. Kırkkılıç, H. Akyol), PegemA Yayıncılık, Ankara.

BEKTAŞ, Dinçer (2009), İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın ve Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Ordu İli Örneği), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, vd.; (2010), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, PegemA Yayıncılık, Ankara.

ÇUHADAROĞLU, Ebru O. ve Kürşad YILMAZ; (2007), “Sınıf İçi Gözlem Araç ve Teknikleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi”, ss.77-97.

DAMAR, Mustafa (2007), İsviçre’de Yaşayan Altı Yaş Türk Çocuklarının Dil Kazanımlarına Yönelik Geliştirilen «Türkçe Dili Etkinlikleri Gözlem Formu» Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

DOĞANAY, Ahmet ve Emin KARİP; (2006), **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme**, PegemA Yayıncılık, Ankara.

ERKUŞ, Adnan; (2009), **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÜLERYÜZ, Hasan; (2006), **Yaratıcı Çocuk Edebiyatı**, PegemA Yayıncılık, Ankara.

GÜNAY, Doğan; (2007), **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul.

GÜNEŞ, Firdevs; (2007), **Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.

KAN, Adnan; (2006), **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, “Ödev ve Projeler”, (Ed. H. Atılgan), Anı Yayıncılık, Ankara.

KARASAR, Niyazi; (2009), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.

MEB (2006), **İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı**, Ankara.

ÖZDEMİR, Emin; (2002), **Eleştirel Okuma**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ÜNALAN, Şükrü; (2006), **Türkçe Öğretimi**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.

YALIN, Halil İbrahim; (2003), **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK; (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

YILDIZ, Cemal, vd.; (2006), **Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi**, PegemA Yayıncılık, Ankara.

ZORBAZ, Kemal Zeki (2005), İlköğretim Okulları İkinci Kademe Türkçe Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri ve Yazılı Sınavlarda Sordukları Sorular Üzerine Bir Değerlendirme, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Ek I: Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu

Öğrencinin Adı-Soyadı:						
BİLİŞSEL BASAMAK		HAZIRLIK SÜRECİ				
BİLGİ	I. Okuduğu metnin (varsa) yazarı-şairi ile ilgili araştırma yapar. II. Metinde bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını ve kullanım alanlarını araştırır. III. Okuduğu metnin türüyle ilgili bilgi edinir.	Ders Öncesi Yapılacak				
BİLİŞSEL BASAMAKLAR	BOYUTLAR	1	2	3	4	5
HATIRLAMA Öğrenciden, bilgileri gördüğünde tanıma ve gerektiğinde hatırlaması beklenir.	Okuduğu metnin karakterlerini söyler.					
	Okuduğu metindeki zamansal unsurları (tarih, yıl, mevsim vb.) söyler.					
	Okuduğu metinde anlatılanların nerede geçtiğini söyler.					
	Okuduğu metnin türünü söyler.					
ANLAMA Öğrenciden, bilgi boyutunda belirtilen bilgileri anladığının kanıtı olarak, onların anlamlarını kendi ifadeleriyle açıklama, yorumlama, özetleme, örneklendirme ve sınıflandırması beklenir.	Metnin ana fikrini söyler.					
	Metnin konusunu söyler.					
	Metindeki olayları zaman sırasıyla anlatır.					
	Metindeki kişilerin metin içerisindeki işlevlerini söyler.					
UYGULAMA Öğrenciden bilgilerinin metin üzerinde uygulaması beklenir.	Metnin içeriğine uygun başlık oluşturur.					
	Metni farklı bir başlangıçla sonuna uygun olarak tamamlar.					
	Metni farklı bir sonla başlangıca uygun tamamlar.					
	Metnin başlangıç ve sonunu değiştirmeden farklı bir gelişme düzeni yazar.					
ANALİZ Öğrenciden metni ayrıştırıp analiz etmesi, parçalar arasındaki ilişkileri görmesi, birbirleriyle ve bütünlükle ilişkilendirmesi beklenir.	Okuduğu metinde yer alan cümlelerin birbiriyle tutarlı olup olmadığını söyler.					
	Okuduğu metinde yer alan paragrafların birbiriyle tutarlı olup olmadığını söyler.					
	Metnin bütününlü tutarlı olup olmadığını söyler.					
	Metnin akışında mantıksal tutarsızlıklar olup olmadığını söyler.					
DEĞERLENDİRME Öğrenciden metni ölçüt ve standartlara dayalı yargılaması beklenir.	Metnin iletisi ile işlenen ana tema arasındaki ilişkiyi açıklar.					
	Metnin iletisi ile konusu arasındaki ilişkiyi açıklar.					
	Metnin dilini anlaşılabilirlik açısından değerlendirir.					
	Metnin dilini metin türüne göre değerlendirir.					

*Tüm boyutları 1-5 aralığında puanlandırırız.

İŞÇİ VE İŞVEREN SENDİKALARININ GENEL SAĞLIK SİGORTASI UYGULAMALARINA YÖNELİK BİLGİ VE GÖRÜŞLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fatih BUDAK¹

Özlem ÖZER²

ÖZET

Genel Sağlık Sigortası ve uygulamalarını konu alan bu çalışmanın amacı, Ankara ili merkezinde bulunan İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerini değerlendirmektir. Çalışmanın evrenini Ankara ilinde faaliyet gösteren İşçi ve İşveren Sendikaları oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem çekilmemiş, Ankara'da bulunan 48 sendika çalışma kapsamına alınmıştır. Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket, yalnızca görüşmeyi kabul eden sendika yetkililerine uygulanabilmiştir. Anket ile Ankara'daki İşçi ve İşveren Sendikaları yetkililerinin demografik özellikleri, Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası çalışmaları hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşünceleri sorgulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, sendika yetkililerinin Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası ile ilgili bilgi düzeylerinin genel olarak orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sendika yetkililerinin Genel Sağlık Sigortası uygulamalarını destekleme seviyelerinin, ortalamanın altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak; ülkemizde kanun yapıcının ve yardımcı kurumların Genel Sağlık Sigortası hususunda Sivil Toplum Kuruluşlarının en önemlileri olan sendikaların da görüşlerine, bilgi ve deneyimlerine başvurmaları ve bu kuruluşların desteklerini almaları gerektiği söylenebilir. Ayrıca, sendika yetkililerine, ilgili devlet kurumları tarafından GSS ve benzer reform çalışmaları hususunda gerekli bilgi donanımının verilmesinin, sendika yetkililerinin farkındalıklarını ve reform sürecine katılımlarını artıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genel Sağlık Sigortası, Sendikalar, Sosyal Güvenlik

¹ Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Bölümü, Kilis, healthcaremanager@hotmail.com

² Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık İdaresi Bölümü, Ankara, ozlem.ozler@hacettepe.edu.tr

INFORMATION AND OPINIONS OF THE WORKERS' AND EMPLOYERS' UNIONS ABOUT THE GENERAL HEALTH INSURANCE APPLICATIONS: TURKEY MODEL

ABSTRACT

The purpose of this work ,which is concerned with health system associated with the General Health Insurance and Social Security System reform concerning the agenda, is to evaluate information and opinions about the Workers' and Employers' Unions of the General Health Insurance applications which are in Ankara. In the basic of this research, there are active trade union workers and employers of Ankara. Study sample is not taken, 48 trade unions in Ankara are included in the scope of the work. A questionnaire is developed as a data collection tool and the questionnaire is applied to the one of the union officials who agreed to talk. With this questionnaire, the demographic features of workers' and employers' unions of the authorities in Ankara, their level of information about Social Security and General Health Insurance have been questioned. According to the findings, union officials' information level is at a medium level about the Social Security and General Health Insurance. Moreover, union officials of the general health insurance applications support levels are found to be below the average. From these results, it can be said that our law-makers and assistant institutions of our country should apply the support of unions', their knowledge and experience in matters concerning all of the General Health Insurance such as non-governmental organizations. Also, it is considered that if necessary information about GHI and similar reform efforts is given to union officials by relevant government agencies, awareness and participation in the reform process increase.

Keywords: General Health Insurance, Unions, Social Security

GİRİŞ

Ülkemizde sağlık reform çalışmaları 1990'lı yılların başında dünyadaki birçok ülke ile birlikte başlamış ve günümüze kadar geçen süreçte sağlıkta reform çalışmaları değişen hükümetlerle sürekli gündemde olmuştur. 1990 yılında uluslararası bir kurum (White Paper) ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan "Sağlık Sektörü Master Planı" çerçevesinde Dünya Bankası yardımıyla 1.Sağlık Projesi gerçekleştirilirken, 1991 yılında strateji ve planlama geliştirme kurumunun kurulmasıyla birlikte 1992 yılında 1.Ulusal Sağlık Kongresi gerçekleştirilmiştir. Sağlık güvencesi olmayan nüfusun güvence altına alınmasıyla 1992 yılında yeşil kart uygulamasına geçilmiş ve durumun değerlendirilmesi için 1993 yılında 2.Ulusal Sağlık Kongresi gerçekleştirilmiştir. Geçen zaman içerisinde sağlık sektörünün kapasite durumu değerlendirilmiş ve 1994 yılında bu konunun temel alındığı 2. Sağlık Projesi gerçekleştirilmiştir. Bu projenin ardından son olarak 2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı uygulanmaya başlanmış sağlık ile ilgili uygulanması düşünülen projeler bu program altında gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Yurdadoğ, 2006:164). Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın üç ana bileşeni vardır. Bunlar; Sağlık ve Sosyal Güvenlik Kurumları'nın tek çatı altında toplanması, Aile Hekimliği ve Genel Sağlık Sigortası'dır (Avcı, 2005:54).

Genel Sağlık Sigortası, dünyada bilinen önemli bir sağlık örgütlenme modelidir. Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde uygulanan Genel Sağlık Sigortası modeli, mevcutlar arasında en pahalı örgütlenme modelidir (Orhaner, 2006:12). 2008 yılının Ekim ayında uygulanmaya başlanan Genel Sağlık Sigortası Sistemi ile hizmetin sunumu ve finansmanı bağlamında reform niteliğinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Özsuca, 2009:22). Genel Sağlık Sigortası sisteminin en önemli hususlarından biri kapsadığı toplum kesimlerinin büyük ölçüde genişletilmiş olmasıdır. Sağlık sigortası sisteminin dışında kimsenin kalmaması sağlanmaya çalışılmıştır (Pekten, 2006:120).

Genel Sağlık Sigortası sisteminde ulaşım, eğitim, kentleşme, haberleşme alanlarında sağlam bir alt yapı geliştirildiği için sistem kendi iç tutarlılığına sahiptir (Orhaner, 2000:90). GSS genel bir tanımla; "toplumdaki tüm bireylerin tamamına sağlık hizmetinin finanse edilmesi amacıyla oluşturulmuş ve hizmeti alacak bireylerden prim toplama esasına dayalı, sosyal bir sigorta" olarak ifade edilmektedir (Normand ve Weber, 1994:13). Kişilerin ekonomik gücüne ve

gönüllü olup olmadığına bakılmaksızın, gelecekte ortaya çıkabilecek hastalık risklerine karşı, toplumun bütün fertlerin sağlık hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanmasını sağlayan bir sosyal güvenlik aracıdır (Sıvacı, 2007:33). Genel Sağlık Sigortası uygulaması ile birlikte vatandaşlar arasında sağlık hizmetine erişim ve kullanım konusundaki ayrımcılığın sona ermesi, herkese eşit kapsam ve kalitede sağlık hizmeti sunulması amaçlanmaktadır. Planlanan bir diğer önemli yenilik ise, yoksul vatandaşların sağlık sigortası primlerinin devlet tarafından karşılanacak olmasıdır (Kaya, 2008:91).

Genel Sağlık Sigortası kapsamındaki kişiler; doğumdan itibaren tüm vatandaşlar, Türkiye’de bir yıldan fazla ikamet eden yabancılar, vatansız ve sığınmacılardır. Genel Sağlık Sigortası kapsamında olmayan kişiler ise; erbaş ve erler ile yedek subay okulu öğrencileri, ceza infaz kurumları ve tutuk evlerindeki mahkumlar ve tutuklular, yabancı bir ülkede faal bir kuruluş adına Türkiye’de çalışan ve yabancı ülkede sigortalı olanlar, Türkiye’de kendi hesabına çalışan ve yurt dışında ikamet edenlerden o ülkenin sosyal güvenlik mevzuatına dahil olanlar, Kamu idarelerinin dış temsilciliklerinde çalışan Türk uyruklulardan o ülke sosyal güvenlik mevzuatı uyarınca sigortalı olanlardır (Resmi Gazete, 2006).

GSS’de bireyler, sağlık hizmetlerinin finansmanına gelirleri ölçüsünde katılmaktadırlar (Günaydın, 2007:57). GSS Kanunu’na göre, sağlık hizmetlerinin finansmanı sosyal sağlık sigortacılığı yani prim esasına dayanmakta ve karşılığı ödenmeksizin sosyal yardım niteliğinde görevlerin kabul edilmeyeceği belirtilmektedir. Prime esas kazancın belirlenmesinde, kısa ve uzun vadeli sigortalar ile GSS’ye bağlı olanlar bakımından, ücret veya ödenek almak suretiyle çalışanların o ay için hak ettikleri ücretlerle, ücret dışında kalan her türlü ödeme ile prim, ikramiye ve bu nitelikteki her çeşit istihkaktan sigortalılara yapılan ödemelerin brüt toplamın esas alınacağı öngörülmektedir (Akyel, 2006:101). 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 81. maddesine göre GSS primi, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına bağlı olanlar için sigortalının prime esas kazancının %12,5’idir. Bu primin %5’i sigortalı, %7,5’i ise işveren hissesidir. Sadece Genel Sağlık Sigortası’na bağlı olanlar için ise Genel Sağlık Sigortası primi, prime esas kazancın % 12’sidir. Ayrıca devlet, prime esas kazanç üzerinden %3 oranında katkı sağlamaktadır. Bu katkı, primin dörtte biri olarak hesaplanır (Resmi Gazete, 2006).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 67. maddesinin a bendinde belirtildiği gibi, Genel Sağlık Sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için; bu kanun veya kanundan önce yürürlükte bulunan sosyal güvenlik kanunlarına göre gelir veya aylık alan kişiler dışındaki tüm GSS sigortalılarının, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihten önceki bir yıl içinde toplam 30 gün Genel Sağlık Sigortası primi ödeme gün sayısının olması gerekmektedir. Kanun'un 67. maddesinin b bendine göre de kendi adına ve hesabına çalışan kişilerin, isteğe bağlı sigortalı olan kişilerin, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişilerin; 60. madde dışında kalan ve başka bir ülkede sağlık sigortasından yararlanma hakkı bulunmayanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihte, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 48. maddesine göre tecil ve taksitlendirilerek tecil ve taksitlendirmeleri devam edenler hariç 60 günden fazla prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması şartı konmuştur. Yine aynı Kanun'un 67. maddesine göre, "18 yaşını doldurmamış olan kişiler, tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişiler, trafik kazası halleri, acil haller, iş kazası ile meslek hastalığı halleri, bildirimi zorunlu bulaşıcı hastalıklar, kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile analık durumunda sağlanan sağlık hizmetleri, afet ve savaş ile grev ve lokavt hali" durumlarında sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanabilmek için yukarıda belirtilen prim ödeme gün sayısı ile prim borcu bulunmama şartlarını taşımak gerekli görülmemiştir (Resmi Gazete, 2006).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 63. maddesine göre kurumca bedeli ödenen sağlık hizmetleri; Koruyucu sağlık hizmetleri, Hastalığa bağlı sağlık hizmetleri, Analığa bağlı sağlık hizmetleri, Diş sağlığı, Tüp bebek ve bu sağlık hizmetleri için gerekebilecek; ilaç, kan ve kan ürünleri, aşı, ortez, protez, tıbbi araç ve gereç, tıbbi sarf malzemeleri vb.dir. Kanun'un 64. maddesine göre kurumca bedeli ödenmeyen sağlık hizmetleri ise; Estetik amaçlı yapılan her türlü sağlık hizmeti, Estetik amaçlı ortodontik diş tedavisi, Sağlık Bakanlığı'nca ruhsatlandırılmayan ve tıbbi hizmet olduğu kabul edilmeyen sağlık hizmetleridir (Resmi Gazete, 2006).

Günümüz koşullarında sendikalar, toplumsal ve siyasal yaşamın içinde işçilerin sınıfsal çıkarları doğrultusunda etkinliklere katıldıkları sürece, demokrasinin sınırlarını geliştirir ve

işçilerin haklarını güvencede tutarlar. İşçilerin birer dayanışma örgütü olan sendikalar; dil, din, inanç, ırk, etnik ya da ulusal farklılık ve düşünce ayrımı gözetmeksizin tüm işçilerin ortak örgütleridir (Losovsky, 1993:51). Sendikaların örgütlenmesi ve faaliyetlerini düzenleyen 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun 2. maddesi sendikayı “işçilerin ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak ekonomik ve sosyal hak hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe bağlı kuruluşlardır” olarak tanımlanmaktadır (Kağnıoğlu, 2009:159).

Sendikalar, kendilerine biçilmiş rolleri değil, evrensel rollere bağımlı bir yönelimi öne çıkartarak, siyasal ve toplumsal yaşamın her alanında etkinliklerini geliştirmelidir. Bu yüzden toplumun bütünü ilgilendiren Genel Sağlık Sigortası, sistemi bünyesinde milyonlarca işçi ve işvereni barındıran sendikalar açısından oldukça önemlidir. Bu süreçte sendikalarında yetkili ve etkili, destekleyici kurumlar olarak söz hakkına sahip olmaları ve yapılandırmada görüşlerine başvurulması gerekmektedir.

Bu çalışmada, amaca ulaşabilmek için İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi düzeylerinin ölçülmesi ve düşüncelerinin değerlendirilmesi amacıyla sendika yetkililerine uygulanan saha çalışmasının materyal ve metodolojisi ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada, saha çalışması ile sorgulanan demografik özellikler, GSS uygulamalarına yönelik bilgi düzeyleri ve değerlendirmelerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın amacı olan İşçi ve İşveren sendikalarının Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerinin değerlendirilmesi; tamamıyla özgün ve yeni bir çalışma olup, bu çalışmanın ülkemizde ilgili alanlara ve akademik çalışmalara olumlu katkılar vereceği düşünülmektedir.

Türkiye’de her ne kadar politika belirleme esnasında gerek sendikalar gerekse diğer sivil toplum kuruluşlarının fikir ve görüşleri alınmıyor olsa da, ortaya konulan reform çalışmalarına ve uygulamalarına sivil toplum kuruluşlarının göstermiş oldukları tepkiler, böylesine önemli bir çalışmanın bugüne kadar geçen süre içerisinde yeteri düzeyde gerçekleştirilemediğinin bir göstergesidir. Bu yüzden, çalışma sonuçlarından gerek konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarının gerekse plan ve politikacıların büyük ölçüde yararlanabilecekleri düşünülmektedir.

I. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, Ankara ili merkezindeki İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerini değerlendirmektir. Çalışmanın evrenini Ankara ilinde faaliyet gösteren İşçi ve İşveren Sendikaları oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem çekilmemiş olup, Ankara’da bulunan toplam 48 sendikanın tamamı çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmaya katılmayı 35 sendika kabul etmiş, 13 sendika görüşme talebini reddetmiş ve bu yüzden 13 sendikaya anket uygulanamamıştır. Çalışmada cevaplama oranı % 73 olmuştur. Sendikaların gizlilik istemi nedeniyle sendika isimlerine yer verilmemiştir. Araştırma verileri ise 2009 yılının Nisan-Mayıs ayları arasında toplanmıştır.

Çalışmanın amacına ulaşabilmek ve sendika yetkilileriyle görüşebilmek için bir soru formu (anket) tasarlanmıştır. Anketin amacı Sendikaların Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerini değerlendirmek olduğu için, gerçekleştirilmiş reform çalışmalarını tespit etmek ve anket sorularını buna göre tasarlamak amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumu Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü yetkilileri ile görüşmeler yapılmış ve anket soruları buna göre tasarlanmıştır. İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerini değerlendirmek amacıyla oluşturulan anket, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler;

Bölüm 1. Sendika yetkililerinin; cinsiyetleri, yaşları, sendikadaki görevleri, eğitim durumları ve çalıştıkları görevlerdeki hizmet süreleri ile ilgili bilgilerin toplanması.

Bölüm 2. Sendika yetkililerinin; Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık sigortası ile ilgili reform çalışmaları hakkında bilgilerinin bulunup bulunmadığı, Genel Sağlık Sigortası ile ilgili yapılan çalışmalar hakkındaki bilgi düzeyleri ve Genel Sağlık Sigortası ile ilgili yapılan çalışmalar hakkındaki düşüncelerinin derecelendirilmesidir.

Toplanan veriler SPSS 12.0 paket programı kullanılarak bilgisayara girilmiş, denetlenmiş ve analiz edilmiştir. Demografik özellikler, eğitim durumu ve reform çalışmalarına ilişkin frekans dağılımları ortaya konulmuş ve Genel Sağlık Sigortası konusundaki bilgi düzeyleri ve düşünceleri, hipotezlerin test edilebilmesi için mevcut sorular gruplara ayrılmıştır. Bu soru grupları,

- “Duydum ama bilgim yok”, 1 puan

- “Çok az bilgim var”, 2 puan
- “Yeterince bilgim var”, 3 puan
- “Oldukça fazla bilgim var”, 4 puan
- “Konuyu tamamen biliyorum”, 5 puan
- “Fikrim yok”, 0 puan
- “Desteklemiyorum”, 1 puan
- “Destekliyorum”, 2 puan olmak üzere puanlanmıştır.

Söz konusu puanlama dikkate alınarak başlıklar altındaki soruların puanları toplanıp soru sayısına bölünerek; her bir başlık için sorulara gelen cevaplar en düşük 0 ve en yüksek 5 ile en düşük 0 ve en yüksek 2 olmak üzere standart puanlara dönüştürülmüştür.

II. BULGULAR

Bu bölümde İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası ile ilgili görüşlerine ait bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1. Ankete Katılan Yetkililerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş		
20-29	8	22,9
30-39	16	45,9
40-49	9	25,8
50-59	1	2,9
60-69	1	2,9
Toplam	35	100
Cinsiyet		
Erkek	26	74,3
Kadın	9	25,7
Toplam	35	100
Görev Dağılımları		
Genel Başkan	1	2,9
Genel Başkan Yardımcısı	4	11,4
Finans Müdürü	9	25,7
Muhasebe Müdürü	6	17,1
Halkla İlişkiler Sorumlusu	11	31,4
Diğer Personel	4	11,4
Toplam	35	100

En Son Bitirilen Öğrenim Kurumu		
İktisat-İşletme-Ekonomi	16	45,7
Hukuk Fakültesi	5	14,3
İletişim Fakültesi	13	37,1
Diğer	1	2,9
Toplam	35	100
Sendikada Çalışılan Süre		
< 3 Yıl	10	28,6
3-5 Yıl	20	57,2
> 5 Yıl	5	14,3
Toplam	35	100

Tablo 1’de çalışma kapsamında, Ankara ilinde bulunan İşçi ve İşveren Sendikaları yetkililerine uygulanan anket neticesinde ankete katılan yetkililerin cinsiyetlere göre dağılımı incelendiğinde, 26 yetkilinin (%74,3) erkek; 9 yetkilinin (%25,7) kadın olduğu ve toplamda 35 yetkilinin olduğu görülmektedir. Erkeklerin %74,3 ile çalışmaya katılımı daha fazla olmuştur. Ankete katılan yetkililerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, en çok katılımın 16 yetkili ile (%45,9) 30-39 yaş grubunda olduğu görülmektedir. En az paya sahip gruplar ise 1’er yetkili ile (%2,9) 50-59 ve 60-69 yaşları arasındaki katılımcı grubudur. Ankete katılan yetkililerin sendikalardaki görevlerine göre dağılımı incelendiğinde, halkla ilişkiler sorumlusu konumundaki yetkililerin 11 (%31,4) ile en büyük katılımcı grubunu oluşturduğu görülmektedir. En az katılım ise Genel Başkan konumundaki yetkililerin katılımı olmuştur. Bu sonuçlara göre sendikaların idari bölümlerinde çalışanların daha fazla katılım gerçekleştirdiği görülmektedir. Sendika yetkililerinin en son bitirdiği öğrenim kurumları incelendiğinde, İşletme-İktisat-Ekonomi Fakültelerini bitiren 16 (%45,7) yetkililer, ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla İletişim Fakültesi 13 (%37,1) ve Hukuk Fakültesi 5 (%14,3) takip etmektedir. Ankete katılan yetkililerin sendikadaki görevlerinde çalışma süreleri incelendiğinde, 10 yetkilinin (%28,6) 3 yıldan daha az bir süredir görevinin başında olduğu görülmektedir. Yine 20 yetkilinin (%57,2) 3 ile 5 yıl arasında mevcut görevinin başında olduğu ve 5 yetkilinin (%14,3) ise 5 yıldan daha fazla bir süredir aynı görevi yaptığı görülmektedir.

Tablo 2. Ankete Katılan Yetkililerin Genel Sağlık Sigortası İle İlgili Yapılan Çalışmalar Hakkındaki Bilgi Düzeylerine Göre Dağılımı

GSS Çalışmaları	Ortalama Bilgi Düzeyi	Standart Sapma
SSK Hastanelerinin Sağlık Bakanlığına devri	3	0,44
Yeşil kart kapsamının genişletilmesi	2,48	0,89
Sağlık Hizmetlerinde temel teminat paketi uygulaması	2,84	0,45
Hastalık ve analık nedeniyle ayakta ve yatarak hekim tarafından yapılan muayene, laboratuvar, tetkik ve tedaviler, tıbbi danışmanlık hizmetinin verilmesi	2,74	0,57
Acil sağlık hizmetlerine herkesin ulaşması	2,84	0,37
18 yaşına kadar ağız ve diş muayenesi diş hekimliği hizmetlerinin ücretsiz olması	2,61	0,55
60 yaş üzerindeki için diş protezleri için katkı payı alınması	2,68	0,47
Çocuğu olmayan kişinin 23 yaşından büyük, 39 yaşından küçük olması halinde, 2 kez tüp bebek tedavi masraflarının karşılanması	2,58	0,72
Sağlık hizmetlerine ödenecek tutarların "Sağlık hizmetleri fiyatlandırma komisyonu"na belirlenmesi	2,58	0,56
Estetik amaçlı sağlık hizmeti, estetik amaçlı ortodontik dış tedavileri ve alternatif tıp uygulamalarının karşılanmayacak olması	2,55	0,56
Hekimin göreceği lüzum üzerine genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yurtdışı dâhil yerleşim yeri dışına yapılan sevklerinde, kendisinin ve bir kişiyle sınırlı olmak üzere refakatçisinin yol gideri ve gündeliklerinin karşılanacağı	2,65	0,55
Sağlık karnesi uygulamasının kaldırılması	2,68	0,59
GSS tarafından ödenecek tüm sağlık bakım hizmetleri için gerekli hizmet satın alma sözleşmeleri hazırlanması	2,84	0,73
Provizyon, fatura ve geri ödeme için Medula sisteminin kullanılması	2,71	0,46
GSS ile uygulanacak ödeme modelleri	2,71	0,64
Sistemin desteklenmesi için gerekli elektronik kaynaklar ve enformasyon sistemleri geliştirilmesi	2,48	0,50
Fatura ve diğer suiistimallerin tespiti için sistem geliştirilmesi	2,65	0,48
Kamu hastanelerinin "Sağlık İşletmelerine" ne dönüştürülmesi	2,68	0,54
Ulusal İlaç Bilgi Bankasının kurulması	2,42	0,56
Tıbbi Sarf Malzemesi ve Cihaz Bilgi Bankasının kurulması	2,39	0,61
ORTALAMA	2,65	0,56

Tablo 2’de sendika yetkililerinin Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi düzeyleri ortalama 2,65 olarak bulunmuştur. İstatistikî derecelendirmede bu sayı ortalamanın altında olup, çok az bilgi ve yeterince bilgi derecesi arasında yer almaktadır. Bu sonuca göre sendika yetkililerinin GSS uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 3. Ankete Katılan Yetkililerin Genel Sağlık Sigortası İle İlgili Yapılan Çalışmalar Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

GSS Çalışmaları	Fikrim Yok		Desteklemiyorum		Destekliyorum	
	Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)
SSK Hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devri	11	31.4	11	31.4	9	25.7
Yeşil kart kapsamının genişletilmesi	11	31.4	11	31.4	9	25.7
Sağlık Hizmetlerinde temel teminat paketi uygulaması	10	28.6	11	31.4	10	28.6
Hastalık ve analık nedeniyle ayakta ve yatarak hekim tarafından yapılan muayene, laboratuvar, tetkik ve tedaviler, tıbbi danışmanlık hizmetinin verilmesi	10	28.6	8	22.9	13	37.1
Acil sağlık hizmetlerine herkesin ulaşması	10	28.6	9	25.7	12	34.3
18 yaşına kadar ağız ve diş muayenesi diş hekimliği hizmetlerinin ücretsiz olması	10	28.6	6	17.1	15	42.9
60 yaş üzerindeki için diş protezleri için katkı payı alınması	10	28.6	10	28.6	11	31.4
Çocuğu olmayan kişinin 23 yaşından büyük, 39 yaşından küçük olması halinde, 2 kez tüp bebek tedavi masraflarının karşılanması	12	34.3	9	25.7	10	28.6
Sağlık hizmetlerine ödenecek tutarların Sağlık hizmetleri fiyatlandırma komisyonunca belirlenmesi	10	28.6	13	37.1	8	22.9
Estetik amaçlı sağlık hizmeti, estetik amaçlı ortodontik dış tedavileri ve alternatif tıp uygulamalarının karşılanmayacak olması	9	25.7	9	25.7	13	37.1
Hekimin göreceği lüzum üzerine genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yurtdışı dâhil yerleşim yeri dışına yapılan sevklerinde, kendisinin ve bir kişiyle sınırlı olmak üzere refakatçisinin yol gideri ve gündeliklerinin karşılanacağı	10	28.6	7	20.0	14	40.0
Sağlık karnesi uygulamasının kaldırılması	11	31.4	7	20.0	13	37.1
GSS tarafından ödenecek tüm sağlık bakım hizmetleri için gerekli hizmet satın alma sözleşmeleri hazırlanması	11	31.4	13	37.1	7	20.0
Provizyon, fatura ve geri ödeme için Medula sisteminin kullanılması	12	34.3	7	20.0	12	34.3
GSS ile uygulanacak ödeme modelleri	10	28.6	14	40.0	7	20.0
Sistemin desteklenmesi için gerekli elektronik kaynaklar ve enformasyon sistemleri geliştirilmesi	16	45.7	4	11.4	11	31.4
Fatura ve diğer suiistimallerin tespiti için sistem geliştirilmesi	13	37.1	6	17.1	12	34.3
Kamu hastanelerinin "Sağlık İşletmelerine" ne dönüştürülmesi	12	34.3	8	22.9	11	31.4
Ulusal İlaç Bilgi Bankasının kurulması	18	51.4	5	14.3	8	22.9
Tıbbi Sarf Malzemesi ve Cihaz Bilgi Bankasının kurulması	17	48.6	5	14.3	9	25.7
ORTALAMA	11.6	33.28	8.65	24.71	9.75	27.85

Tablo 3’de, sendika yetkililerinin GSS uygulamalarına yönelik düşünce yüzdeleri görülmektedir. Buna göre; GSS uygulamaları hakkında fikri olmayanların oranı ortalama %33.28 iken, bu uygulamaları desteklemeyenlerin oranı ise %24.71’dir. Yine GSS uygulamalarını destekleme oranı ise %27.85 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre GSS uygulamalarının sendikalar tarafından desteklenmediği ve çoğunlukla konularla ilgili bir fikre sahip olmadıkları görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sendika yetkililerinin, Türk sağlık sistemi bünyesinde son dönemde gerçekleştirilen Sosyal Güvenlik Reformu ve özellikle bu reform kapsamında uygulamaya başlanan Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi ve görüşlerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre, Sendika yetkililerinin Genel Sağlık Sigortası uygulamalarına yönelik bilgi düzeyleri ortalama olarak 2,65 olarak bulunmuştur. İstatistikî derecelendirmede bu sayı ortalamanın altında olup, çok az bilgi ve yeterince bilgi derecesi arasında yer almaktadır. Bünyesinde barındırdığı milyonlarca üyeyi ilgilendiren GSS uygulamaları hakkında sendika yetkililerinin daha kapsamlı bilgi sahibi olması beklenirken bu sonuca göre, sendika yetkilileri GSS uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı söylenebilir. Yine sendika yetkililerinin GSS uygulamalarına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi sonuçlarına göre, GSS uygulamaları hakkında fikri olmayanların oranı ortalama %33.28 iken, bu uygulamaları desteklemeyenlerin oranı ise %24.71’dir. GSS uygulamalarını destekleme oranı ise %27.85 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre GSS uygulamalarının sendikalar tarafından desteklenmediği ve çoğunlukla konularla ilgili bir fikre sahip olmadıkları görülmektedir.

Reform çalışmalarının ve özellikle Genel Sağlık Sigortası uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi ve bu çalışmalardan daha etkin ve etkili sonuçlar alınabilmesi için, milyonlarca üyesiyle halkın temsilcisi konumundaki İşçi ve İşveren sendikalarının yetkililerine yönelik, gerek Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, gerekse Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından gerekli bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası uygulamaları hakkında sendikaların ve sağlık hizmetleri kullanıcıları

olan toplumun aydınlatılması, farkındalık düzeylerinin artırılması ve bilinçlendirilmesi, reform çalışmalarını hızlandıracak ve daha etkin sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. Sosyal Güvenlik Reformu gibi, bütün ülkeyi ilgilendiren ve geleceğe yönelik yapılan bir çalışmada, gerek hükümet yetkilileri gerekse devletin sorumlu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerilerine daha fazla başvurmalı, sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle sendikaların sosyal adaleti sağlamada vazgeçilmez unsurlar olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYEL, Hale (2006), Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Sağlık Hizmetlerinin Sorunları ve Genel Sağlık Sigortasının Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AVCI, Yüksel Tekin; (2005), “Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Hedeflenen Nedir?”, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, **Madencilik Bülteni**, 73, ss.54-56.
- GÜNAYDIN, Ayşe (2007), Aile Hekimlerinin 5510 Sayılı Genel Sağlık Sigortası Kanununu Değerlendirmeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KAĞNICIOĞLU, Deniz; (2009), **Çalışma İlişkileri**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1943, Eskişehir, 159s.
- KAYA, Neval (2008), Sağlık Yöneticilerinin Sağlık Hizmetleri Finansmanına ve Sunumuna Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- LOSOVSKY, A.S.; (1993), **Sendikalar Üzerine 3. Devrimci Sendika Hareketinin Örgütsel Görevleri**, Çev:İsmail Yarkın, İnter Yayınları: Ekonomi ve Finans, İstanbul, 51s.
- NORMAND, Charles ve WEBER, Axel; (1994), **Social Health Insurance: A Guidebook for Planning**, WHO, Geneva, 13p, <http://whqlibdoc.who.int/publications/50786.pdf>, Erişim Tarihi:09.07.2011
- ORHANER, Emine; (2000), **Türkiye’de Sağlık Sigortası**, Gazi Kitabevi, Ankara, 90s.
- ORHANER, Emine; (2006), “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Genel Sağlık Sigortası”, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1, ss.1-22.

-
- ÖZŞUCA, Şerife Türcan; (2009),“Sosyal Güvenlikte Reform, Sorunları Çözebilecek mi?”,
Sosyal Güvenlik, 1(1), ss. 22-23.
- PEKTEN, Ali; (2006), “Genel Sağlık Sigortası Sistemi ve Getirdiği Yenilikler”, **Sayıştay Dergisi**, 61, ss.119-138
- RESMÎ GAZETE; (2006), “ 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”,
Sayı: 26200, Tarih: 16.6.2006, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, Erişim Tarihi: 11.07.2011
- SIVACI, Celalettin; (2007), “Genel Sağlık Sigortası ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Bütçe Dünyası**, 24, ss.32-40
- YURDADOĞ, Volkan (2006), Sağlık Karma Malının Tahsisinde Etkinlik Sorunu ve Türkiye’de Sağlık Reformu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

TÜRKİYE’NİN TÜRK CUMHURİYETLERİYLE SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK İLİŞKİLERİNİ GÖSTEREN HARİTALARIN KULLANILABİLİRLİK DÜZEYİ KONUSUNDA BİR ARAŞTIRMA

Fatma ÜNAL¹

ÖZET

Haritalar; insanlık tarihinin başından bu yana, insanın yaşadığı çevreyi dolayısıyla yeryüzünü tanıma çabalarının ürünüdür. Sosyal Bilgiler konularının işlenmesinde kullanılan en önemli araçlardan biri de haritalardır. Sosyal Bilgiler konularının her biri için ayrı bir harita yapılabilir.

Araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin görüşlerine/cevaplarına göre, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleriyle sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini gösteren haritaların kullanılabilirlik düzeyi belirlenmiştir. Araştırma örneklemini random yöntemiyle seçilmiş öğretmen (222 kişi) ve öğrenciler (825 kişi) oluşturmuştur. Öğretmenler için likert tipi ölçek, öğrenciler için başarı testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları; İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesinin “*Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme*” amacıyla geçen haritaların yeterince kullanılmadığını, ders kitaplarında haritaların öğretim programına, öğrencilerin bilişsel düzeylerine ve harita çizim ilkelerine göre verilmediğini, bu konuda herhangi bir model ve anlayışın bulunmadığını göstermiştir. Araştırma sonunda tespit edilen sorunlara dayalı olarak araştırmacı tarafından ortaya konulan önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, haritaların kullanılabilirlik düzeyi, ders kitabı.

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı Hazar İlköğretim Okulu Yenimahalle / Ankara drfatmaunal@gmail.com
Bu çalışma “İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi” adlı doktora tezinin bir bölümüdür.

**A RESEARCH ON THE USABILITY OF SUCH MAPS THAT DEMONSTRATE THE
SOCIAL, CULTURAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND
THE OTHER TURKISH REPUBLICS**

ABSTRACT

Since the beginning of human history, maps have been the products of human efforts that attempt to know the environment they are living in and therefore the earth they are on. One of the most significant instruments used in teaching of social studies subjects is maps. A separate map can be produced for each subject of social studies.

Based on the opinions/answers given by social studies teachers and students, this research determines the usability of such maps that demonstrate the social, cultural and economic relations between Turkey and the other Turkish Republics. This research includes teachers (n=222) and students (n=825) selected in a randomized way. The research uses likert type survey for teachers and achievement test for students. The results of the survey show that the maps in the unit of "The Neighbours of Our Country and Turkic World" were not sufficiently used; in the course books the maps were not given by considering cognitive level of students, the principle of map drawing and the curriculum. Besides, there weren't any models or concepts on this topic. Lastly, according to the results of the survey new suggestions were added by the researcher.

Key Words: Social studies, Turkey, Turkic Republics, the usability level of maps, text book.

GİRİŞ

Disiplinler arası çalışmaların öneminin gittikçe arttığı günümüzde, sosyal bilimlerin inceleme alanı daha da genişlemektedir. Sosyal bilimlerin inceleme alanına giren her konunun bütünlüyci bir şekilde algılanabilmesi ve yorumlanabilmesi için, o olgunun zaman ve mekân kurgusu içinde anlamlandırılması vazgeçilmez bir kural niteliğindedir. Sosyal bilimci, sosyal olguları açıklamaya çalışırken, açıklamaya çalıştığı olguları zaman bütünlüğünden arındırarak inceleyemez. Bu noktada da tarih biliminden ve tarihin diğer alt disiplinlerinden yararlanır. Sosyal bilimciler; genel olarak sosyal olguları incelerken, mekândan ziyade zamana vurgu yaparlar. Hâlbuki mekân da sosyal olguların incelenmesinde en az zaman kadar dikkate alınması gereken bir değişkendir. Sosyal bilimci, açıklamaya çalıştığı olguları, mekânın konumlanışından bağımsız olarak inceleyemez ve bu noktada olguları açıklamaya çalışırken, o olguların içinde yer aldığı çevreyi de inceler ve çevre ile insan arasındaki ilişkiye bakar. Mekân ve insan arasındaki ilişki daima çift taraflı olmuştur.

Mekânın kendi dinamikleri insanın sosyal hayatını etkilerken, insanın bizzat kendi eylemi de mekânın kurgulanması ve yeniden üretilmesi sürecinde önemli bir yere sahiptir (Özkan, 2003:11). Bu süreçte mekânın doğru algılanması gerekir. Mekânı algılama becerisi sadece ortamda olan unsurları fark edip söyleme, onların niceliği ve niteliklerini tanıma ile ilgili değildir. Özellikle mekânın farklı şekillerde ifade edilmesinde, yani en basit anlamıyla çizilmesinde mekânı algılama becerisi çok önemlidir. Mekânı algılama becerisi gelişmiş bir insan, mekânla ilgili çizimleri iyi okuyabilir, mekâna ait bilgileri kullanarak kâğıt üzerinde çeşitli çizimler yapabilir ve bir yeri, kâğıt üzerine çizilmiş hâli ile karşılaştırabilir. Sonuçta varlıklar arasındaki ilişkiyi daha kolay kavrayabilir; buna bağlı olarak da coğrafi kavramları algılaması, bunlar arasındaki ilişkilerle, bunların sebep ve sonuçlarını açıklayabilmesi mümkün olur.

Sosyal bilgiler dersi için mekânı algılama becerisini kazandırmak çok önemlidir. Çünkü mekânı algılama, kişinin çevresinde gördüğü varlık, nesne ve üç boyutlu olay ve olguları kâğıda çizmeyi veya kâğıttaki çizimlere bakıp, gerçek şekli canlandırabilmeyi mümkün kılar. Bugün Türkiye'de sosyal bilgiler öğretimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri de, hiç şüphesiz, okullarda öğretim programına ve öğrenci seviyesine uygun yeterli çeşit ve miktarda öğretim

araç gerecinin bulunmayışı, bulunanların ise yeterince kullanılmayıdır. En sık kullanılan iki araç, ders kitabı ve haritadır. Ayrıca, Sığan (1997) tarafından elde edilen bulgular, öğretmenlerin mevcut ders kitaplarını, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen amaçları gerçekleştirecek nitelikte bulmadıklarını göstermektedir. Bu araştırmanın konusu olan haritalar, sosyal bilgiler dersinin vazgeçilmez araçlarıdır. Haritalar, sosyal bilgilerin hemen hemen bütün konularını açıklamada yardımcı olur. Sosyal bilgiler konularının her biri için ayrı bir harita yapılabilir. Ancak yapılan bu haritaların konuya ve öğrenci seviyesine uygun olması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada; konuya ve öğrenci seviyesine uygun örnek haritaların hazırlanması ile bu haritaların kullanılabilirlik düzeyi üzerinde durulmuştur. Öğretmenlerin araç-gereç kullanımındaki niceliğe ilişkin birçok araştırma sonucu vardır [Sığan (1997); Coşkun (2001); Çiftçi (2002); Turan (2004); Çelikcan (2005); Üzümcü (2007)]. Konuya ve öğrenci seviyesine uygun nitelikli harita geliştirilmesi ve kullanılabilirlik düzeyi ile öğrenci başarısı üzerindeki etkiyi analiz eden araştırmalar oldukça yetersizdir [Yalçınkaya (2004); Demiralp (2006); Öcal (2007)]. Bu araştırma ile bahsedilen boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bunun yanında, sosyal bilgiler programlarında, öğretmen kitaplarında ve sınıf uygulamalarında haritalarla aktarılmaya çalışılan bilginin nasıl elde edileceğine ilişkin ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Bu durum; gerek ders kitaplarında gerekse sınıf içi eğitim faaliyetleri sırasında, görsel araçlardan beklenen düzeyde fayda elde edilememesine sebep olmaktadır. Uluslararası testlerde ülkemizin aldığı sonuçlar bu görüşü desteklemektedir. Uluslararası eğitim başarılarını belirleme kuruluşu (IEA)'nın Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Projesine (PIRLS); aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 35 ülke katılmaktadır. Türkiye okuma becerileri alanında 35 katılımcı ülke arasında 28. sırada yer almıştır. Türkiye'nin standart puanı 449'dur. Türkiye'nin puanı uluslararası ortalamadan 51 puan (yaklaşık yarım standart sapma) daha düşüktür.

PIRLS testinde sorulan sorulardan bazılarında öğrencilerin; metin, harita, şekil, şema ve fotoğraflar gibi değişik türlerde verilen materyallerde:

- Metinde açıkça yer alan ifadelerden çıkarımlar ya da eşleştirmeler yapmaları,
- Metin, tablo, harita ve resim içeren bir broşürün ilgili bölümlerini bulabilmeleri ve istenilen bilgiyi buradan çıkarabilmeleri,

- Metnin tamamına ilişkin metinden alınmış örneklerle desteklenen genel bir tepki vermeleri istenmiştir. Bu tür sorulardan birisi harita okuma becerisine yöneliktir. Harita okuma becerisi ile ilgili soruya verilen uluslararası doğru cevap ortalaması % 82 iken, Türkiye'nin doğru cevap ortalaması % 72'dir (PIRLS, 2003:1-13).

Uluslararası eğitim başarıları ile ilgili diğer bir çalışma da PISA'dır. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), önde gelen endüstrileşmiş ülkelerdeki 15 yaş çocuklarının kazandıkları bilgi ve beceriler üzerinde üç yıllık aralarla yapılan bir tarama (survey) araştırmasıdır.

PISA 2003 uygulamasında; Türkiye'nin de içinde olduğu 41 ülkedeki çeyrek milyon üzerinde öğrenciden yararlanılmıştır. Bu öğrencilere okullarında matematik, okuma, fen bilimleri ve problem çözmedeki becerilerini ortaya koyacak iki saatlik bir test uygulanmıştır. Uygulamaya 30 OECD ülkesinin tamamı ve 11 OECD üyesi olmayan ülke katılmıştır. Türkiye PISA 2003'e katılan ülkeler arasında matematik, okuma, fen bilimleri ve problem çözme başarısı yönünden 28. sırada bulunmaktadır (PISA, 2005:1-5). PISA'daki sorulardan ikisi harita okuma becerisine yöneliktir.

Uluslararası testlerde ülkemizin aldığı bu sonuçlar; harita okuma ve kullanma açısından ne kadar yetersiz olduğumuzu göstermektedir. Ülkemizde ise benzer araştırmalar MEB EARGED tarafından yapılmakla birlikte oldukça yetersizdir. Bu araştırmada, ilköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersi "Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası" ünitesinde geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi araştırılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

I- YÖNTEM

A- Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile alan araştırması kullanılmıştır. Bunun için öncelikle öğretim programları ve ders kitapları konulu basılı eserler taranmıştır. Sosyal Bilgiler öğretimi, tarih öğretimi, coğrafya öğretimi, harita kullanım becerisini konu alan eserler taranmış, özellikle öğrenci başarı testinin hazırlanmasında ve ilgili haritaların çizilmesinde ülkelerin siyasî, coğrafi, tarihî, ekonomik ve kültürel özelliklerine

ilişkin eserler incelenmiştir. Alan araştırmasında öğretmenler için likert tipi ölçek, öğrenciler için başarı testi kullanılmıştır.

B- Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni; 2006 – 2007 eğitim-öğretim yılında Ankara ve Kastamonu illerinde eğitim öğretime açık M.E.B'na bağlı resmi ilköğretim okullarında çalışan Sosyal Bilgiler öğretmenleri (999 kişi) ile bu okullarda öğrenim gören 8'inci sınıf öğrencileridir (72.771 öğrenci).

Araştırma örneklemini; Ankara ve Kastamonu illerinde 2006-2007 eğitim-öğretim yılında faaliyet gösteren M.E.B'na bağlı resmî ilköğretim okullarından random yöntemiyle seçilmiş 32 ilköğretim okulundan 1'er şube 8'inci sınıf öğrencileri (825 kişi) ile Ankara ve Kastamonu illerinde 2006-2007 eğitim-öğretim yılında faaliyet gösteren M.E.B'na bağlı resmî ilköğretim okullarında ders okutan sosyal bilgiler öğretmenleridir (222 kişi). Örneklemin evreni temsil etme düzeyi öğretmenlerde % 22,22, öğrencilerde % 1,13'dür.

C- Verilerin Toplanması

Öğretmenler için, 1998 Sosyal Bilgiler Programı 7'nci sınıf ünitesi "Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası"nın amaç/davranışlarından faydalanılarak likert tipi ölçek hazırlanmıştır. Bu ölçeğin hazırlanmasında Sosyal Bilgiler Programı esas alınmış ve uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Hazırlanan ölçekte öğretmenlere amaçların göstergesi olan davranışlarla haritaların ne derecede kullanılabilmesine yönelik 36 soru sorulmuştur. Aşağıda bu sorulara örnekler verilmiştir.

- "Türkiye'nin Azerbaycan'la sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerinden örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Türkiye'nin KKTC ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerinden örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Türkiye'nin Kazakistan'la sosyal, kültürel ve ekonomik örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Türkiye'nin Türkmenistan'la sosyal, kültürel ve ekonomik örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Türkiye'nin Özbekistan'la sosyal, kültürel ve ekonomik örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Türkiye'nin Kırgızistan'la sosyal, kültürel ve ekonomik örnekler haritada ne derecede gösterilmektedir?"

- "Milletler arası kuruluşlardan TÜRKSOY (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) ve TİKA'ya (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) üye ülkeler başkentleri ve sınırlarıyla haritada ne derecede gösterilmektedir?"

Öğretmenlerden; likert tipi ölçekteki bu sorulara "Hiç", "Az", "Orta", "Çok" ve "Tam" seçeneklerinden, kendilerince uygun görülen bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Böylece programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin ünitenin amaç/davranışlarında geçen haritaların kullanılabilirliği konusundaki görüşlerinin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Öğretmenlere yöneltilen sorularla; öğretmenin "branşı", "meslekî kıdemi", "öğrenme/öğretme etkinliklerinde harita kullanma durumu" ve "hizmet içi eğitime katılım durumu" ile ilgili bilgileri alınmıştır.

Burada değişkenlere göre öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmek istenmiştir.

Toplanan veriler üzerinde yapılan güvenirlik çalışmasında likert tipi ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı ,89 olarak bulunmuştur. Bu çalışma sonrasında ölçeğe son şekli verilmiştir.

Öğrenciler için, sosyal bilgiler 8'inci sınıf anketi, "Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası" ünitesinin amaçlarında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyini belirlemek amacıyla 2006-2007 eğitim öğretim yılında okutulan sosyal bilgiler 7'nci sınıf ders kitaplarından faydalanılarak davranışların göstergesi olan soruların bulunduğu başarı testi hazırlanmıştır. Başarı testindeki her soru için amaç/davranış/içerik ve öğrenci seviyesine uygun haritalar çizilmiştir.

Başarı testinde; çoktan seçmeli sorular sorulmuştur. Öğrencilerden bu sorulara verilen seçeneklerden doğru olanı işaretlemeleri istenmiştir. Böylece programın uygulandığı

öğrencilerin, ünitenin amaçlarında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyini gösteren cevapların elde edilmesi öngörülmüştür.

Öğrenci başarı testlerinde “okulun bulunduğu yer”, ve “çalışmalarda harita kullanım durumu” değişkenlerine yer verilmiş ve bu değişkenlerle ilgili bilgiler alınmıştır.

Burada değişkenlere göre öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmek istenmiştir.

Hazırlanan öğrenci başarı testinin, araştırma örneğine girmeyen Ankara, Kastamonu ve Mersin illerindeki 11 ilköğretim okulunun 8'inci sınıf öğrencilerine valilik makamlarından alınan izin doğrultusunda öntest (sınama) yapılmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan güvenilirlik çalışmasında anketin Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ,81 olarak bulunmuştur. Bu sınamadan elde edilen güvenilirlik sonuçları, uzman görüşleriyle birlikte değerlendirilmiş ve başarı testine son hâli verilmiştir.

Veri toplama araçları, Ankara ve Kastamonu illerinde örneklem kapsamındaki ilköğretim okulu öğretmen ve öğrencilerine 14 Mayıs–8 Haziran 2007 tarihleri arasında uygulanmıştır.

D- Verilerin Analizi

Anket yoluyla toplanan veriler incelenmek üzere şu işlemlere tabi tutulmuştur:

1. Öğretmen anketleri ve öğrenci başarı testleri toplanarak incelenmiş ve bilgisayar ortamında verilerin girişi yapılmıştır.

2. Öğretmen anketlerindeki amaçların kazandırılmasında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkında verilen cevap(görüş)lar; frekans dağılım tablolarına dönüştürülerek yüzde hesaplaması, ağırlıklı ortalama ve standart sapma istatistik teknikleri kullanılmıştır.

3. Öğrenci başarı testinde amaçların kazandırılmasında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki sorulara verilen cevaplar; frekans dağılım tablolarına dönüştürülerek yüzde hesaplaması, ağırlıklı ortalama ve standart sapma istatistik teknikleri kullanılmıştır.

4. Öğretmen ve öğrenci anketlerinde yer alan değişkenlere göre; görüşler/cevaplar arasında anlamlı fark olup olmadığını anlamak için, iki değişkenli olanlara t testi, ikiden fazla değişkenli olanlara tek yönlü varyans analizi (Anova), çoklu karşılaştırma yöntemlerinden Post-Hoc Sheffe testi kullanılmıştır, anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Elde edilen sonuçlar, ünitenin amaçlarında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyini gösteren tablolara dönüştürülmüştür.

5. Yukarıda belirtilen istatistik tekniklerine göre hazırlanan tablolar aşağıdaki ölçütlere göre yorumlanmıştır.

Öğretmen ve öğrenci anketlerinde kullanılan ağırlıklı aritmetik ortalamanın hesaplanması ve yorumu için şu yol izlenmiştir.

Öğretmen anketi likert tipi beşli dereceleme ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Her bir dereceye (Hiç = 1, Az = 2, Orta = 3, Çok = 4, Tam = 5) puanlar verilmiştir. 5'li ölçekte dört aralık olduğundan ($5 - 4 = 1$) her bir aralık için hesaplanan ($4 / 5 = 0,80$) katsayısına göre seçenek düzenlenmiştir.

1.00 – 1.80 Hiç, 1.81 – 2.60 Az, 2.61 – 3.40 Orta, 3.41 – 4.20 Çok, 4.21 – 5.00 Tam.

Öğrenci anketi dört seçenekli çoktan seçmeli ölçek şeklinde hazırlanmıştır. Seçeneklere (Hiç = 1, Az = 2, Orta = 3, Çok = 4, Tam = 5) puanlar verilmiştir. Dört seçenekli ölçekte üç aralık olduğundan ($4 - 3 = 1$) her bir aralık için hesaplanan ($3 / 5 = 0,60$) katsayısına göre seçenek düzenlenmiştir.

1.00 - 1.60 Hiç, 1.61 - 2.20 Az, 2.21 - 2.80 Orta, 2.81 - 3.40 Çok, 3.41 - 4.00 Tam.

Tabloları oluşturan ünite de geçen harita kullanma davranışları ya da davranışlarını yansıtan sorular ve davranışların toplamının (amaç) ağırlıklı ortalamaları, ilgili aralıktaki değerde (Örneğin "Çok" derecede) kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Öğretmen ve öğrenci anketlerinde kullanılan değişkenlere göre; görüşler arasında anlamlı farkın olup olmadığını anlamak için yapılan "t testi" ve "tek yönlü varyans analizi" tablolarının yorumlarında aşağıdaki veriler kullanılmıştır.

Öğretmen anketlerinin serbestlik derecesi (sd) 222 olduğundan $\alpha = ,05$ değeri için sd 120, $p = 1,658$, sd ∞ , $p = 1,645$.

Öğrenci anketlerinin serbestlik derecesi (sd) 825 olduğundan $\alpha = ,05$ değeri için sd 120, $p = 1,658$, $sd \infty$, $p = 1,645$ (Karasar, 1999:269).

Tablolardaki verilerin yorumlanmasında; p değerleri yukarıda verilen değerlerden küçükse anlamlı bir fark vardır, büyükse anlamlı bir fark yoktur değerlendirilmesi yapılmıştır. Tabloların yorumlarındaki F değerleri için aşağıdaki veriler kullanılmıştır.

sd 200, $\alpha = ,05$ için $p = 3,89$

sd 400, $\alpha = ,05$ için $p = 3,86$

sd 1000, $\alpha = ,05$ için $p = 3,85$

sd ∞ , $\alpha = ,05$ için $p = 3,84$ (Büyüköztürk, 2002:173).

II- BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın amaçlarına göre, bulgular ve yorumlar aşağıda belirtilmiştir.

Amaç 1 - İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesini işleyen Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, ünitenin “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki görüşlerini ortaya koymak.

Tablo 1: Öğretmen Görüşlerine Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi

Haritası Çizilen Ülke / Kurum	N	\bar{X}	ss	Kullanılabilirlik Düzeyi
1. Azerbaycan	22	,7523	,91586	Hiç
2. KKTC	22	,8829	1,00891	Az
3. Kazakistan	22	,9820	,96997	Az
4. Türkmenistan	22	,9009	,94131	Az
5. Özbekistan	22	,8559	,91589	Az
6. Kırgızistan	22	,8468	,90946	Az
7. TÜRKSOY ve TİKA	22	,0631	1,02705	Az
TOPLAM	22	,8977	,81161	Az

\bar{X} Aritmetik ortalama: 1.00-1.80 Hiç, 1.81-2.60 Az, 2.61-3.40 Orta, 3.41-4.20 Çok, 4.21-5.00 Tam

Tablo 1'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi, Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesinin "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin öğretmenlerin verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark vardır. Bu farklar incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Öğretmenlerin, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi"nin "Az" derecede olduğu görüşünde birleştikleri ortaya çıkmaktadır. Ülger (2003)'in araştırmasında, haritada gösterilen yurdumuza komşu ülkelerin bir dizi seçenek arasından seçip işaretleme oranının/kazanılmışlık düzeyinin %47 olarak tespit edilmiş olması da öğretmenlerin bu üniteye geçen haritaları yeterince kullanmadıklarını desteklemektedir. Nitekim ders kitaplarında ve atlaslarda yer alan haritaların siyasî ya da fizikî haritalar olduğu da dikkate alındığında, ülkelerin nüfus ile sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine ilişkin haritaların da yokluğu bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

Ünitenin amacında geçen haritaların kullanılabilmesi için ünite amaç/davranışlarına uygun haritaların olması, tepegöz ve projeksiyon gibi araçlarla kullanılabilir nitelik taşıması gerekmektedir. Ancak ne öğretici durumundaki öğretmenin ne de eğitim-öğretimle ilgili kişi, kurum ve kuruluşların bu ihtiyacı gidermediği ortadadır. Böyle olunca öğretim programlarına, öğrenci seviyesine ve ülke çıkarlarına uygun olmayan haritalarla öğretim yapan öğretmen, ünitenin amacında geçen haritaların "Az" derecede kullanılabildiğini belirtmekle yetinmiştir. Bu durum, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının programlarında yer alan öğretimde teknoloji kullanımı ve materyal geliştirme konularının yetersizliğini/işlevsizliğini de ortaya koymaktadır.

Amaç 2 - İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesini işleyen Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, ünitenin "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki görüşleri arasında "branş, meslekî kıdem, öğretme/öğrenme etkinliklerinde harita kullanma ve hizmet içi eğitim durumu" değişkenlerine göre farklılıkları ortaya koymak.

Tablo 2: Branşa Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	,569	2	,285	,430	,651	1-2
Gruplarıçi	145,005	219	,662			
Toplam	145,574	221				

Tablo Değeri F: sd=200, $\alpha = .05$, p=3,89; sd= ∞ , $\alpha = .05$, p= 3,84; p < .05

Tablo 2'nin incelenmesinden anlaşılacağı gibi “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, farklı (1.Sosyal Bilgiler, 2. Coğrafya, 3. Tarih, 4. Varsa diğer) branşlardaki öğretmenlerin görüşleri arasında $\alpha = .05$ düzeyinde anlamlı fark bulunmaktadır [$F_{(2-219)} = ,430$; $p < .05$].

Buna göre; “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ait görüşler, branş değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmektedir.

Branşlar arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin ($\bar{X} = 1,9402$), tarih ($\bar{X} = 1,8766$) ve coğrafya öğretmenlerine ($\bar{X} = 1,8059$) göre görüşlerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Turan (2004)'ın araştırmasında, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ünitesi amaçlarının kazanılmışlığı açısından, sosyal bilgiler branşındaki öğretmenlerin, tarih ve coğrafya branşındaki öğretmenlere göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yavuz (2004)'un araştırmasında, coğrafya branşındaki öğretmenler “Türkiye Tarihi ünitesi ile ilgili haritaları okuyabilme” amacının kazandırılması konusunda “sosyal bilgiler ve tarih” branşındaki öğretmenlere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu araştırmalar da göstermektedir ki sosyal bilgiler dersini okutan farklı branşlardaki öğretmenlerin kendi alanları kapsamındaki yakın sosyal bilgiler dersi amaçlarına yaklaşımı daha olumludur ve bu amaçlarda geçen haritaları kullanmaktadırlar.

Tablo 3: Mesleki Kıdemine Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans

Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamli Fark
Gruplararası	1,818	4	,455	,686	,602	1-5
Gruplariçi	143,756	217	,662			
Toplam	145,574	221				

Tablo Değeri F: sd=200, $\alpha = .05$, p=3,89; sd= ∞ , $\alpha = .05$, p= 3,84; p < .05

Tablo 3'ün incelenmesinden anlaşılacağı gibi “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, farklı (1. 0-5 yıl, 2.6-10 yıl, 3.11-15 yıl, 4.16-20 yıl, 5.21 yıl ve üstü) meslekî kıdeme sahip öğretmenlerin görüşleri arasında $\alpha = .05$ düzeyinde anlamlı fark bulunmaktadır [$F_{(4-217)} = ,686$; p< .05].

Buna göre; “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ait görüşler meslekî kıdem değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmektedir.

Meslekî kıdemler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Sheffe testi sonuçlarına göre, 0-5 yıl meslekî kıdeme sahip öğretmenlerin ($\bar{X} = 2,0357$), 11-15 yıl ($\bar{X} = 1,9979$), 16-20 yıl ($\bar{X} = 1,8485$), 6-10 yıl ($\bar{X} = 1,8276$) ve 21 yıl ve üstü meslekî kıdeme sahip öğretmenlere ($\bar{X} = 1,8027$) göre görüşlerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Coşkun'(2001)un araştırmasında, meslekî kıdemi 21 yılın üzerinde olan öğretmenlerin, meslekî kıdemi 20 yılın altında olan öğretmenlere oranla sosyal bilgiler derslerinde daha çok materyal/teknoloji kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yavuz'(2004)un araştırmasında, 0-5 yıl meslekî kıdeme sahip öğretmenler "Türkiye Tarihi ünitesi ile ilgili haritaları okuyabilme" amacının kazandırılması konusunda, "6-10 yıl ve 11 yıl ve üstü meslekî kıdeme sahip" öğretmenlere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Turan'(2004)ın araştırmasında, amaçların kazanılabilirliği açısından, 11-15 yıl ve 21 yıl üstü meslekî kıdeme sahip öğretmenlerin, 0-5 yıl, 6-10 yıl ve 16-20 yıl meslekî kıdeme sahip öğretmenlerden daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da amaçlarda geçen haritaların kullanılabilirliğine ilişkin meslekî kıdem değişkenine göre farklı sonuçlar çıkmıştır.

Tablo 4: Öğretme-Öğrenme Etkinliklerinde Harita Kullanma Durumuna Göre, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik t Testi Sonuçları

Harita Kullanma Durumu	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Evet	219	1,8982	,81360	220	,087	,931
Hayır	3	1,8571	,79539			

Tablo değeri t : sd=120, $\alpha = .05$, p=1,648; sd= ∞ , $\alpha = .05$, p=1,645; p<.05 Anlamlıdır.

Analiz sonuçları, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin öğretmenlerin verdikleri cevaplar (1. Evet, 2. Hayır) arasında harita kullanma durumu bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir [$t_{(220)} = ,087$; $p < .05$].

Harita kullanan öğretmenlerin ($\bar{X}=1,8982$) haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verdikleri cevapların; harita kullanmayan öğretmenlerden ($\bar{X}=1,8571$) daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgu, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verilen cevaplar ile harita kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Harita kullanan öğretmenlerin, “Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin harita kullanmayan öğretmenlere göre olumlu görüş bildirmeleri haritaların kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 5: Hizmet İçi Eğitim Durumuna Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	7,460	2	3,730	5,915	,003	3-2
Gruplarıçi	138,114	219	,631			
Toplam	145,574	221				

Tablo Değeri F: $sd=200$, $\alpha = .05$, $p=3,89$; $sd= \infty$, $\alpha = .05$, $p= 3,84$; $p < .05$

Tablo 5'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Türk Dünyası Ülkelerinin Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, farklı (1. Hiç katılmadım, 2. 1 defa katıldım, 3. 2 defa katıldım) hizmet içi eğitim durumuna sahip öğretmenlerin görüşleri arasında $\alpha = ,05$ düzeyinde anlamlı fark bulunmaktadır [$F_{(2-219)} = 5,915$; $p < .05$].

Buna göre; "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Türk Dünyası Ülkelerinin Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi"ne ait görüşler, hizmet içi eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmektedir.

Hizmet içi eğitim durumları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, hizmet içi eğitime 2 defa katılan öğretmenlerin ($\bar{X} = 3,2500$), hiç katılmayan ($\bar{X} = 1,8750$) ve 1 defa katılan öğretmenlere ($\bar{X} = 1,8492$) göre görüşlerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Hizmet içi eğitime 2 defa katılan öğretmenlerin, ünite amaçlarında geçen haritaların kullanılabilirliğine ilişkin olumlu görüş bildirmeleri sonucunu, Yavuz (2004) ve Turan' (2004)ın araştırmaları da desteklemektedir. Hizmet içi eğitime katılma durumu ile harita/materyal kullanma sıklığı arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.

Amaç 3 - İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesini işleyen 8. sınıf öğrencilerinin; ünitenin "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amaç ve davranışları doğrultusunda hazırlanacak haritalar kullanılarak geliştirilecek başarı testine verdikleri cevaplara göre haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki durumlarını ortaya koymak.

Tablo 6: Öğrenci Görüşlerine Göre, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi

Ölçme Sorularında Kullanılan Haritalar	N	\bar{X}	ss	Kullanılabilirlik Düzeyi
1. Türkiye ve Komşuları Haritası	825	2,6861	,90017	Orta
2. Boru Hatları Haritası	825	2,0048	1,13526	Az
3. TÜRKSOY'a Üye Ülkeler Haritası	825	2,6655	1,24716	Orta
4. TİKA Koordinasyon Ofisleri Haritası	825	2,0909	1,20888	Az
5. Esik Kurganı Haritası	825	2,4836	1,13955	Orta
6. Kültür Şehirleri Haritası	825	2,4558	1,23394	Orta
7. Kültür Şehirleri Haritası	825	2,1952	1,24518	Az

8. Türk Cumhuriyetleri Haritası	825	2,4400	1,11002	Orta
9. Türk Cumhuriyetleri Haritası	825	2,5406	1,13253	Orta
TOPLAM	825	2,3958	,42812	Orta

X Aritmetik ortalama: (1) Hiç= 1.00-1.60, (2) Az= 1.61-2.20, (3) Orta= 2.21-2.80, (4) Çok= 2.81-3.40, (5) Tam= 3.41-4.00

Tablo 6'nın incelenmesinden anlaşılacağı gibi, “Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ne ilişkin öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark vardır. Bu farklar incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Öğrencilerin, “Türklerin komşu ülkelerdeki nüfus varlığının farkında oluş” amacıyla geçen haritaların “Az, diğer amaçlarda geçen haritaların “Orta” derecede kullanıldığı görüşünde oldukları ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin ünite amaçlarında geçen haritaların “Orta” derecede kullanıldığı görüşü ile Ülger (2003)'in araştırmasındaki, haritada gösterilen yurdumuza komşu ülkelerin bir dizi seçenek arasından seçip işaretleme oranının/kazanılmışlık düzeyinin %47 olarak tespit edilmiş olması, bu ünite de geçen haritaların yeterince kullanılmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Amaç 4 - İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesini işleyen 8. sınıf öğrencilerinin; ünitenin “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki görüşleri arasında “okulun bulunduğu yer” ve “çalışmalarda harita kullanma” değişkenlerine göre farklılıkları ortaya koymak.

Tablo 7: Okulun Bulunduğu Yere Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Sorulara Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	1,810	2	,905	4,984	,007	3-2
Gruplarıçi	149,216	822	,182			

Toplam	151,025	824
--------	---------	-----

Tablo Değeri F: sd=200, $\alpha = .05$, p=3,89; sd= ∞ , $\alpha = .05$, p= 3,84; p < .05

Tablo 7'nin incelenmesinden anlaşılacağı gibi "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, okulun bulunduğu yer (1. İl merkezi, 2. İlçe merkezi, 3. Köy) ile öğrencilerin görüşleri arasında $\alpha = .05$ düzeyinde anlamlı fark bulunmaktadır [F₍₂₋₈₂₂₎ = 4,984; p < .05].

Buna göre; "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ait görüşler okulun bulunduğu yer değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmektedir.

Okulun bulunduğu yer farklarının hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Sheffe testinin sonuçlarına göre, köy okullarındaki öğrencilerin ($\bar{X} = 2,5135$), il merkezindeki okullar ($\bar{X} = 2,3867$) ve ilçe merkezindeki okullara ($\bar{X} = 2,3725$) göre görüşlerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Çalışmalarda Harita Kullanma Durumuna Göre, "Türk Dünyası Ülkelerinin Coğrafi Özellikleri Bilgisi" Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Sorulara Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Karşılaştırılmasına Yönelik t Testi Sonuçları

Harita Kullanma Durumu	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Evet	448	2,3718	,43105	823	-1,761	,079
Hayır	377	2,4244	,42340			

Tablo değeri: t, sd. 120, $\alpha = .05$, p=1,648; t, sd. ∞ , $\alpha = .05$, p=1,645; p < .05 Anlamlıdır.

Analiz sonuçları, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında harita kullanma durumu bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir [t₍₈₂₃₎ = -1,761, p < .05].

Harita kullanmayan öğrencilerin haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verdikleri cevapların (\bar{X} =2,4244), harita kullanan öğrencilerden (\bar{X} =2,3718) daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgu, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verilen cevaplar ile harita kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Amaç 5 - İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesi "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkında ortaya çıkan öğretmen görüşleri ve öğrenci cevapları ile illeri (Ankara ve Kastamonu) karşılaştırmak ve sonuçları arasında bir fark olursa bunun sebeplerini ortaya koymak.

Tablo 9: "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme" Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen-Öğrenci Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik t Testi Sonuçları

Denek Grubu	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Öğrenci	825	2,3654	,44126	221	7,378	,000
Öğretmen	222	1,8977	,81161			

Tablo değeri t : sd=120, α = .05, p=1,648; sd= ∞ , α = .05, p=1,645; p<.05 Anlamlıdır.

Analiz sonuçları, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi"ne ilişkin öğretmen ve öğrencilerin verdikleri cevapların ortalamaları arasında farklar bulunmaktadır [$t_{(221)}=7,378$, p<.05].

Öğrencilerin, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin cevaplarının ($\bar{X}=2,3654$), öğretmenlerin görüşlerinden ($\bar{X}=1,8977$) daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen ve öğrencilerin amaçlarda geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki farklı görüşleri ilgili ünite amaçlarının/davranışlarının yeterince kazandırılmadığını, amaçların gerçekleştirilmesinde/konuların işlenişinde haritaların yeterli düzeyde kullanılmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 10: İllere Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik t Testi Sonuçları

İl	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Ankara	213	1,9305	,82076	220	,069	,945
Kastamonu	9	1,9111	,82529			

Tablo değeri t : sd=120, $\alpha=.05$, p=1,648; sd= ∞ , $\alpha=.05$, p=1,645; p<.05 Anlamlıdır.

Analiz sonuçları, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” amacında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin öğretmenlerin görüşleri arasında iller (1. Ankara, 2. Kastamonu) bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir [$t_{(220)} = ,069$, p<.05].

Ankara ilindeki öğretmenlerin, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin görüşlerinin ($\bar{X}=1,9305$), Kastamonu ilindeki öğretmenlerin görüşlerinden ($\bar{X}=1,9111$) daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgu, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin görüşler ile iller arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Ankara ve Kastamonu ilindeki öğretmenlerin; amaçlarda geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki farklı görüşleri, ünite amaçlarının gerçekleştirilmesinde/konuların işlenişinde harita kullanımının öğretmenin ilgi, yetenek, meslekî tecrübesine göre değiştiği ve aynı zamanda harita kullanımının bir zorunluluk değil inisiyatif olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 11: İllere Göre, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik t Testi Sonuçları

İl	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Ankara	626	2,3923	,42791	823	-,424	,672

Kastamonu	199	2,4070	,42964
-----------	-----	--------	--------

Tablo değeri: t, sd. 120, $\alpha = .05$, $p = 1,648$; t, sd. ∞ , $\alpha = .05$, $p = 1,645$; $p < .05$ Anlamlıdır.

Analiz sonuçları, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” amacıyla geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında iller bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir [$t_{(823)} = -.424$, $p < .05$].

Kastamonu ilindeki öğrencilerin, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verdikleri cevapların ($\bar{X} = 2,4070$), Ankara ilindeki öğrencilerin cevaplarından ($\bar{X} = 2,3923$) daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgu, haritaların kullanılabilirlik düzeyine ilişkin verilen cevaplar ile iller arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Ankara ve Kastamonu ilindeki öğrencilerin; ünitenin amaçlarında geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi hakkındaki farklı görüşleri, öğretimin öğretmen merkezli yapıldığı ve harita kullanımının bir gereklilik değil öğretmenin inisiyatifinde olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Öğretmen görüşleri arasında değişkenlere göre (branş, meslekî kıdem, öğretme/öğrenme etkinliklerinde harita kullanma ve hizmet içi eğitim durumu) anlamlı fark olduğu, öğrenci görüşleri arasında değişkenlere göre (okulun bulunduğu yer, ve çalışmalarda harita kullanma) anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar Yavuz'un (2004) araştırması ile de örtüşmektedir.

Bu çalışmada; öğrencilere uygulanan veri toplama aracındaki haritaların kullanılabilirlik düzeyindeki sonuçlar ile PIRLS (2001) ve PISA (2003) uluslararası test uygulamalarında (harita okuma ve kullanma sorularında) Türkiye'ye ait sonuçlar örtüşmektedir. Ülger'in (2003) araştırmasında harita okuma ve kullanma ile ilgili sorulardaki başarı oranının düşüklüğü de bu çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Yavuz'un (2004) araştırmasında öğretmenlerin, 6. sınıf sosyal bilgiler “Türkiye Tarihi ünitesi ile ilgili haritaları okuyabilme” amacının “Orta” derecede kazanıldığı görüşü belirtilmektedir. Benzer sonuç bu çalışmada da öğretmenlerin, 7. sınıf sosyal bilgiler “Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası ünitesi ile ilgili haritaları okuyabilme” amacının “Orta, Az ve Hiç” derecede kazanıldığı görüşü ile ortaya çıkmıştır. Öcal'ın (2007) araştırmasında öğrencilerin %50'sinin “Orta” düzeyde rota ve konum bilgisine,

mekânsal organizasyon seviyelerinin “zayıf ve çok zayıf” düzeyde sahip olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu sonuçlar harita okuma ve kullanma açısından ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir.

Coşkun (2001) araştırmasında; ilköğretim okulu 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde en çok kara tahtayı (%87,2), haritayı (%60,4), atlası (%44,7) ve küreyi (%40,8) kullandığını belirtmekte olup bu çalışmada ise okulunda veya sınıfında tepegöz ve sosyal bilgiler folyo seti bulunan öğretmenler haritaların kullanılabilirliği konusunda daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Bunun yanında öğretmenler, “Sosyal Bilgiler ünite/konularını işlerken harita kullanımında yapılan etkinlikler”in “Orta” düzeyde öğrenme ihtiyacını karşıladığı görüşündedirler.

Buna göre; “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Açıklayabilme” Amacında Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi”ni, öğretmenin nitelikleri ile öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin etkilediği, öğretmen ve öğrenci görüşleri arasındaki farkın, öğretim programlarının uygulanması, araç-gereç ve ders kitaplarının kullanılması, değerlendirme çalışmalarının yeterli düzeyde yapılmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda her ünitenin özel amaçları verilmiş olmasına rağmen amaçları tanımlayan davranışlar bulunmamaktadır. Araştırma için, “Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası” ünitesinde geçen haritaların kullanılabilirliğine yönelik amaçlar davranışlarla tanımlanmıştır. Bu amaç/davranışlardaki haritaların kullanılabilirlik düzeyi sınırlıdır.

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda mekân algılama ile harita okuma ve atlas kullanma dersin temel becerileri arasında gösterilmiştir. Bu yönüyle 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı harita okuma ve atlas kullanma becerisini göz ardı eden 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın önemli bir eksikliğini gidermiş görünmektedir. Ancak bu beceri ile sadece bir üniteyi (6. sınıf Yeryüzünde Yaşam Ünitesi) doğrudan verilecek beceri şeklinde ilişkilendirmesi, becerinin hangi kazanımlarla nasıl kullanılacağına ilişkin bir çerçeve

vermemesi ve üstelik diğer ünitelerde becerinin rolü hakkındaki belirsizlikler; 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın çıkmazları olarak görülmektedir. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre hazırlanan ders kitaplarında kullanılan haritalar da yine öğretim programına, öğrenci seviyesine ve ülke çıkarlarına uygun değildir. Bu durum değişenin sadece programda geçen ifadeler olduğunu, harita kullanılabilirlikte herhangi bir değişikliğin olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yerine ünite/kazanımlar özelinde harita kullanılabilirliği belirlenmeli, bu haritaların ve atlasların nasıl kullanılacağı ile ilgili öğretmenlere rehberlik edilmelidir. Böylece harita kullanılabilirliğin rastgele/tesadüfî değil, planlı olmasına katkıda bulunulabilir.

Programda amaç/kazanım, içerik ilişkisine dayalı gerekli araç-gereçler (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) açıkça belirtilmelidir. Araç-gereçlerin özellikleri ile tanımlaması yapılmalı, örnekleri verilmelidir. Pilot uygulama yapılırken programın öngördüğü araç-gereçler kullanılmalıdır. Araç-gereç üretimi, programın uygulanmasından sonraya bırakılmamalıdır. Programın pilot uygulanmasına başlanılmadan sorumlu/görevli birimler araç-gereçleri üreterek kullanıma hazırlamalıdır.

Öğretmenlerin niteliklerindeki yetersizliğin giderilmesinde; öğretmenin hizmet içi eğitim yoluyla iş başında yetiştirilmesi, öğretmenin kendi isteği ile ihtiyacını karşılaması veya öğretim programlarının öğretmen kılavuzu ağırlıklı hazırlanması gibi uygulamalar katkıda bulunabilir. Öğretmenlere verilecek hizmet içi eğitimlerde teorik bilgiden ziyade uygulamalı öğretime ağırlık verilmeli, hizmet içi eğitimlerin niteliği artırılmalıdır. Her öğretmenin niteliklerini geliştirmesi, öğretmen için bir mecburiyet olmalıdır. Her iki yıllık sürede öğretmen, ihtiyaç duyduğu alanda kendini yenilediğini/geliştirdiğini takip ettiği programın sertifikasını kurumuna sunarak belgelemelidir. Öğretmen Niteliklerini Geliştirme Sertifika Programları, öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumları tarafından düzenlenmelidir.

Haritaların kullanılabilirliği için uygun haritaların hazırlanması gerekmektedir. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı; başta MSB Harita Genel Komutanlığı olmak üzere, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, TİKA, TÜRKSOY ve yüksek öğretim kurumları ile işbirliği yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

-
- BACANLI, Hasan; (2006), **Gelişim ve Öğrenme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 258s.
- BART, James L. ve Abdullah DEMİRTAŞ; (1997), **İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretimi**,
YÖK-Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Programı Yayınları, Ankara, 15.9s.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener; (2002), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (İstatistik,
Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorumu)**, Pegem A Yayıncılık, Ankara,
195s.
- COŞKUN, Sevgi (2001), İlköğretim Okulu 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde
Materyal/Teknoloji Kullanım Durumu, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- CELİKCAN, Şengül (2005), Görsel Materyallerin 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Tarih
Ünitelerinde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri, Gazi Üniversitesi Eğitim
Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Ümit (2002), Sosyal Bilgiler 6, 7 ve 8. Sınıf Derslerinde Materyal Kullanımının
Öğrenci Başarısı ve Tutumlarına Etkisi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- DEMİRALP, Nurcan (2006), Coğrafya Öğretiminde Gösteri Yöntemi Kullanılarak Harita ve
Küre Kullanım Becerilerinin Geliştirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- DİŞÇİ, Selahattin; (1999), **Harita Çizimi ve Uygulaması**, MEB Yayınları, İstanbul, 128s.
- DOĞANAY, Hayati; (2010), **Coğrafya Öğretim Yöntemleri**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 454s.
- KALTSOUNİS, Theodore; (1987), **Teaching Social Studies in the Elementary School**, A
Division of Simon&Schuser/Englewood Cliffs, New Jersey, 256p.
- KARASAR, Niyazi; (1999), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,
292s.
- KUŞOĞLU, Ülkü (2003), Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Haritaların Metinle İlişkisi,
Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Ankara.

MCCLURE, Robert W. (1992), A Conceptual Model for Map Skills Curriculum Development Based Upon A Cognitive Field Theory Philosophy, Oklahoma Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora tezi, Oklahoma.

İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (4-5. ve 6-7. sınıflar),(2005), MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 418s.

PIRLS Uluslar Arası Okuma Becerilerinde Gelişim Projesi 2001 Ulusal Rapor, (2003), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 215s.

PISA 2003 Projesi Ulusal Nihai Rapor, (2005), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 167s.

ÖCAL, Adem (2007), İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde 6. Sınıf Öğrencilerinin Mekansal Biliş Becerilerinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

ÖZKAN, Özgür D. (2003), "Kimin Haritası?: Sosyal Bilimler ve Haritacılık", 9. Harita Teknik Kurultayı: 4 Nisan, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara.

ÖZTÜRK, Cemil; (2006), **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 449s.

SIĞAN, Cuma (1997), İlkokulda Sosyal Bilgiler Dersinin Etkiliğini Azaltan Faktörlerin Araştırılması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ŞAHİN, Cemalettin; (2001), **Türkiye'de Coğrafya Öğretimi (Sorunlar-Çözüm Önerileri)**, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 234s.

TURAN, Zuhale (2004), İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Ünitesi Amaçlarının Kazanılmışlık Düzeyi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÜLGER, Fatma (2003), İlköğretim Okulu 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kavramlarının Kazanılmışlık Düzeyi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÜZÜMCÜ, N.Orkun (2007), İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Harita Okuma Becerisinin Aktif Öğrenme Yöntemiyle Kazandırılması, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

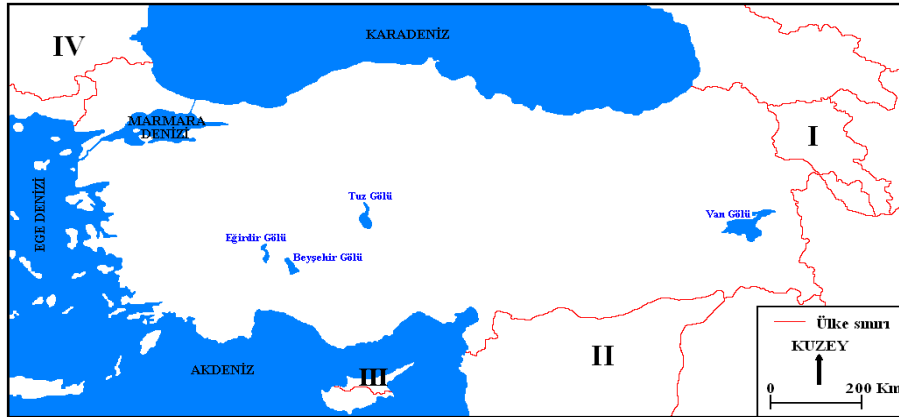
YALÇINKAYA, Elvan (2004), İlköğretim Okulu 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Haritaların Nitelikleri ve Kullanılabilirlik Düzeylerine İlişkin Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

YALIN, Halil İbrahim; (2002), **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 233s.

YAVUZ, Osman (2004), İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Türkiye Tarihi Ünitesi Amaçlarının Kazanılmışlık Düzeyi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

EK: ÖĞRENCİ ANKETİ ÖRNEK SORULAR

TÜRKİYE ve KOMŞULARI HARİTASI

1. Türkiye dışındaki ülkeler tarafından tanınmaması sebebiyle ticaretinin büyük bölümünü Türkiye ile gerçekleştiren ülke, yukarıdaki “Türkiye ve Komşuları Haritası”na göre aşağıdakilerden hangisidir?

A) I-Ermenistan

B) II-Suriye

C) III-KKTC

D) IV-Bulgaristan

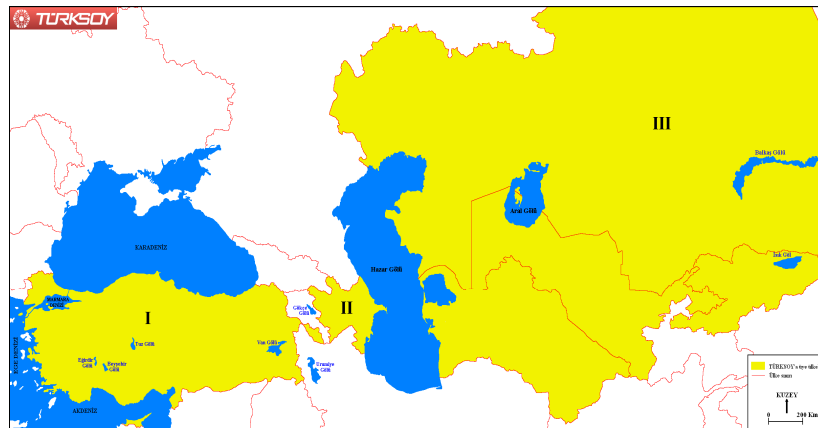
BORU HATLARI HARİTASI

2. Yukarıdaki "Boru Hatları Haritası"nda numaralandırılmış boru hatları aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

<u>I</u>	<u>II</u>	<u>III</u>
A) Bakü-Tiflis-Ceyhan	Mavi Akım	Kerkük-Yumurtalık
B) Bakü-Tiflis-Ceyhan	Kerkük-Yumurtalık	Mavi Akım
C) Kerkük-Yumurtalık	Bakü-Tiflis-Ceyhan	Mavi Akım
D) Kerkük-Yumurtalık	Mavi Akım	Bakü-Tiflis-Ceyhan

TÜRKSOY'A ÜYE ÜLKELER HARİTASI

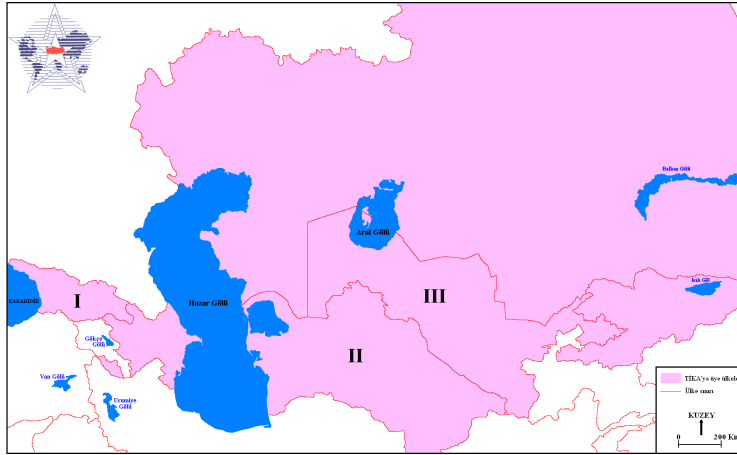
3. 1993'te kurulan TÜRKSOY'un (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) amaçları:

“- Türkçe konuşan ülkeler ve topluluklar arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesi,
- Türk kültürünün ortak yönlerinin araştırılması, geliştirilmesi, korunması ve uluslar arası alanda tanıtılmasıdır.”

Yukarıdaki “TÜRKSÖY'a Üye Ülkeler Haritası”na göre, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'ne üye ülkeler, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

<u>I</u>	<u>II</u>	<u>III</u>
A) Türkiye	Azerbaycan	Özbekistan
B) Kırgızistan	Gürcistan	Türkmenistan
C) Özbekistan	Kırgızistan	KKTC
D) Türkiye	Azerbaycan	Kazakistan

TİKA KOORDİNASYON OFİSLERİNİN BULUNDUĞU ÜLKELER HARİTASI

4. 1992'de kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA)"nın amaçları:

“- Başta Türk dilinin konuşulduğu ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak,

- Bu ülkelerle; ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmektir.”

Yukarıdaki “TİKA Koordinasyon Ofislerinin Bulunduğu Ülkeler Haritası”na göre, TİKA'nın koordinasyon ofislerinin bulunduğu ülkeler, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

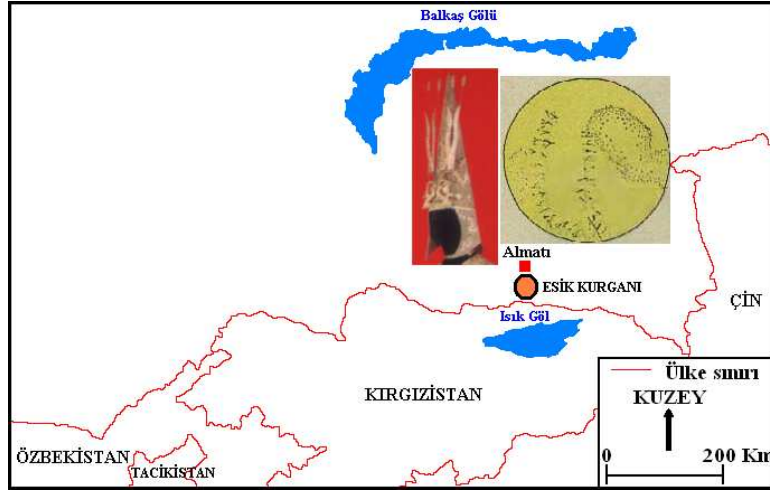
<u>I</u>	<u>II</u>	<u>III</u>
A) Gürcistan	Türkmenistan	Özbekistan
B) Azerbaycan	Gürcistan	Kazakistan
C) Kırgızistan	Özbekistan	KKTC

D) İran

Irak

Suriye

ESİK KURGANI HARİTASI

5. “Türk yazı dilini 2500 yıl öncesine götüren belge Esik Kurganı’nda bulundu. Açılan mezardan bir “Altın Elbiseli Adam” ve eşyaları çıkarıldı. Fakat Türk tarihi için, eşsiz değerdeki belgeler ne bu altınları ne de öteki eşyalar. Eşsiz değerdeki belge gümüş bir tabağın üzerindeki iki satırlık yazı idi. Burada “Han’ın oğlu 23’ünde öldü. Isık halkının başı sağ olsun.” yazıyordu. İşte bu yazı idi, Türk dilini 2500 yıl öncesine götüren.”

Yukarıdaki “Esik Kurganı Haritası”na ve verilen bilgilere göre Esik Kurganı bugün hangi ülke sınırları içindedir?

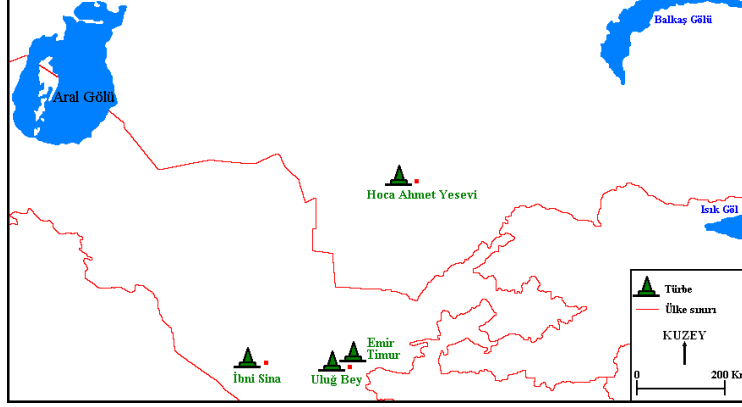
A) Türkmenistan

B) Kırgızistan

C) Kazakistan

D) Özbekistan

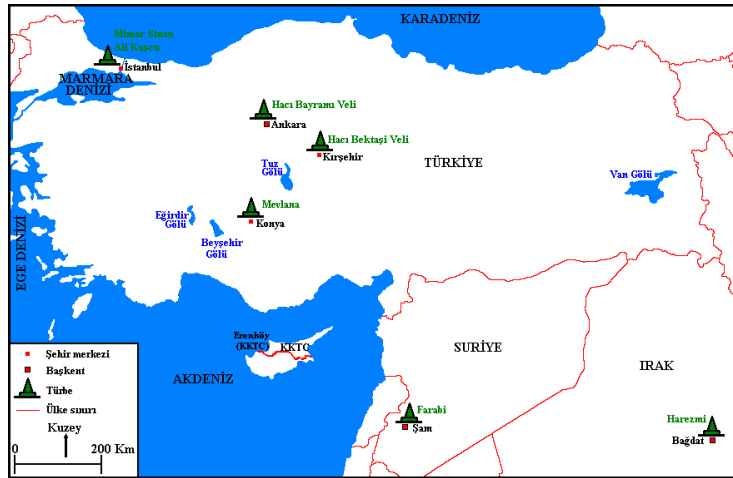
KÜLTÜR ŞEHİRLERİ HARİTASI

6. Uluğ Bey, dünyaca ünlü Türk matematikçisi ve astronomi bilgini olan bir hükümdardır. Yukarıdaki “Kültür Şehirleri Haritası”na göre, Uluğ Bey’in ve dedesi Timur Han’ın türbesinin olduğu yer, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Türkistan-Kazakistan B) Semerkant-Kazakistan
C) Buhara-Türkmenistan D) Semerkant- Özbekistan

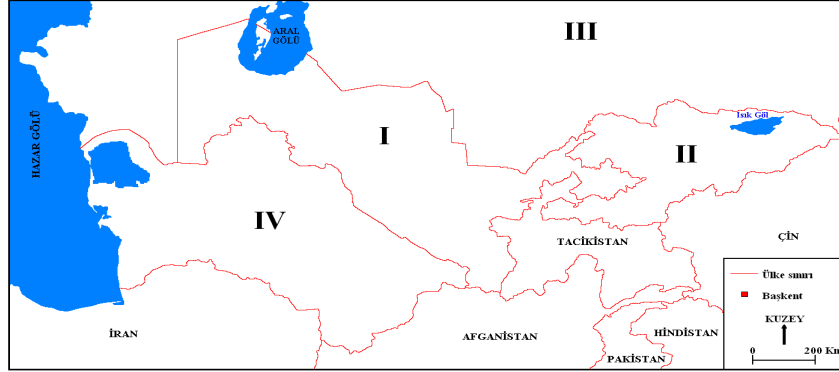
KÜLTÜR ŞEHİRLERİ HARİTASI

7. Yukarıdaki “Kültür Şehirleri Haritası”na göre, türbesi Türkiye sınırları **dışında** olan Türk bilim, kültür ve sanat adamları, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Farabî-Harezmi B) Ali Kuşçu- Harezmi
C) Harezmi-Hacı Bektaş Velî D) Mevlâna-Mimar Sinan

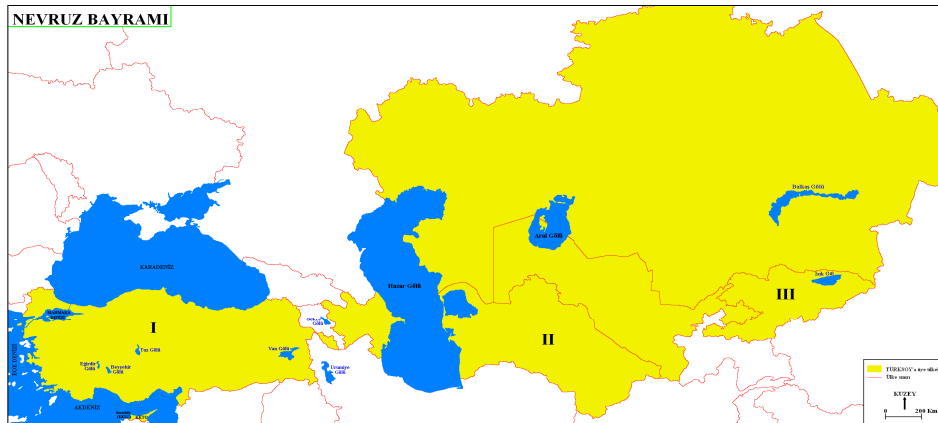
TÜRK CUMHURİYETLERİ HARİTASI

8. Dünya edebiyatının sayılı şaheserlerinden ve en uzun destanı olan Manas Destanı adını, destandaki kahramandan alır. Bu eser, yukarıdaki “Türk Cumhuriyetleri Haritası”na göre hangi ülkenin millî destanıdır?

- A) I-Özbekistan B) II-Kırgızistan C) III-Kazakistan D) IV-Türkmenistan

TÜRK CUMHURİYETLERİ HARİTASI

9. Nevruz, Türk devlet ve topluluklarında yaygın olarak kutlanan bahar bayramıdır. Yukarıdaki “Türk Cumhuriyetleri Haritası”na göre, Nevruz’un kutlandığı ülkeler, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

<u> I </u>	<u> II </u>	<u> III </u>
A) Gürcistan	Türkmenistan	Özbekistan
B) Azerbaycan	Gürcistan	Kazakistan
C) Türkiye	Türkmenistan	Kırgızistan
D) Türkiye	Özbekistan	Kırgızistan

PSİKOLOJİK YILDIRMA (MOBBING) ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**Hacı Ali AYGÜN¹****ÖZET**

Örgütlerde çalışanlara yapılan her türlü baskı ve zorlama davranışı olarak değerlendirilebilecek olan psikolojik yıldırma (mobbing), bireylerin hem ruhsal hem de fiziksel olarak büyük zararlar görmesine neden olmaktadır. Bu zararın en aza indirilmesi ya da ortadan kaldırılmasında kurban/mağdur kadar toplumun tüm kesimlerine sorumluluklar düşmektedir. Kurban/mağdura düşen en büyük sorumluluk bu davranışlar karşısında sessiz kalmaması ve yasal zeminde üzerine düşeni yapmasıdır. Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının önlenmesine yönelik, yönetimlerin üzerine düşen birçok sorumluluk olduğu gibi toplumun bu yönde bilinçlendirmesi üzerinde durulması gereken başka bir konudur.

Bu araştırmadaki amaç, yapılmış çalışmalar ve literatür üzerinden psikolojik yıldırma (mobbing) olay ve davranışlarını incelemek ve değerlendirmektir. Bu kapsamda iki ayrı veri tabanında ulaşılan farklı makaleler analiz edilmiş, makalelerin ortak ve farklı sonuçları değerlendirilmiştir. Ulaşılan veriler ışığında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Yıldırma (Mobbing), Baskı, Taciz, Örgüt.

**A QUALITATIVE RESEARCH ON THE PSYCHOLOGICAL INTIMIDATION
(MOBBING)****ABSTRACT**

Mobbing which can be considered as a behavior of all kinds of psychological pressure and coercion to employees in organization leads to great damage to individuals both spiritually and physically. All part of the community, as well as victim, is responsible for minimization or elimination of this damage. The greatest responsibility of the victim is not to keep silent in the face of these behaviors and he should do his bit legally. As well as there are a lot of responsibilities of governments for the prevention of mobbing behaviors, the awareness of society in this direction is another issue that one needs to focus on.

The purpose of this research is to examine and evaluate the behaviors and events of mobbing using previous studies and literatures. In this context, different articles reached in two separate databases were analyzed and the results of the common and different articles were tried to be evaluated. The recommendations were made in light of the obtained data.

Keywords: Psychological Intimidation (Mobbing), pressure, molestation, organization.

¹ Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, aaygun02@gmail.com

GİRİŞ

Belirli toplumsal amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmiş iş görenleri ve eşgüdümlemiş üretim ilişkilerini içeren toplumsal birimler (Başaran, 2008: 15–16) olan örgütler bu amaçlarını gerçekleştirmek için birçok unsura sahiptirler. Bu unsurlar içinde en önemli yer tutan şüphesiz çalışanlar yani insandır. Örgütlerin doğrudan ya da dolaylı faaliyetleri insanlar tarafından yerine getirildiği gibi yine bu faaliyetler sonucunda elde edilen ürünler de insanlar tarafından kullanılmaktadır.

Örgütlerde çalışanların elde etmek istedikleri çıkarların sınırlı olması çalışanlar arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu çatışmalar bazen açık bir şekilde bazen ise örtük bir biçimde kendini göstermektedir. Örgütlerin amaçlarına ve hedeflerine ulaşmasını zorlaştıran ya da çeşitli şekillerde örgüte maliyet olarak yansıyan bu çatışmaların kontrol edilmesi, kaldırılması ya da faydaya (yeni öğrenme ortamlarına) çevrilerek yönetilmesi son derece önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca çatışmalar örgüt içinde; stres, kırgınlık, dışlanmışlık, güvensizlik ve tedirginlik gibi sonuçlara neden olmaktadır (Şahin vd., 2006: 554).

I. PSİKOLOJİK YILDIRMA (MOBBING)

Örgütlerde, çatışmaların yoğun bir şekilde yaşanıp devam etmesinin ileri bir aşaması olan ve bireylerin birbirine ya da grupların bireylere olumsuz davranış uygulaması şeklinde kendini gösteren ve sonucunda işyerinde uzaklaşmalara hatta intiharlara bile neden olabilen genel olarak mobbing olarak adlandırılan işyerinde psikolojik yıldırma/taciz görülmektedir.

Kısacası çatışmaların daha şiddetli bir hali olan psikolojik yıldırma (mobbing) (Karacaoğlu ve Reyhanoğlu, 2006: 149), çeşitli kaynaklarda zorbalık, kötü muamele, duygusal istismar, psikolojik taciz, psikolojik terör, taciz, istismar (Yaman, 2009: 21), sindirme, işyeri tacizi, işyeri travması (Güngör, 2008: 6), duygusal linç (Çobanoğlu, 2005: 20), yıldırma, şiddet ve bezdiri² olarak ifade edilmektedir.

Genel olarak yukarıda ifade edilen kavramlar değişik ülkelerde *mobbing* ve *bullying* olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmaktadır. İngiliz ve Avusturyalı araştırmacılar *bullying*

² “*Mobbing*” kavramı, Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu toplantısı sonucunda “*bezdiri*” olarak adlandırılmıştır (İşyerinde tacizin adı “bezdir” oldu, 2011).

kavramını kullanmasına karşın ABD'deki araştırmacılar okul örgütleri için *bullying*, işyerlerindeki davranışlar için ise *mobbing* kavramını tercih etmektedirler (Yüçetürk, 2005: 99). *Bullying*'in okullardaki fiziksel saldırı ve tehdidi karşılarken, *mobbing* ise işyerlerinde kurbanı sosyal yalıtıma tabi tutma gibi karmaşık davranışları karşılamaktadır (Leymann, 1996: 167). Mobbing kavramındaki, *Mob sözcüğü ise kanun dışı şiddet uygulayan düzensiz kalabalık anlamına gelmektedir. Latince de kararsız kalabalık anlamına gelen Mobile Vulgus sözcüğünden türetilmiştir* (Davenport vd., 2003: 3). Kavramın İngilizce eylem biçimi olan *mobbing* ise grup halinde saldırmak, kitle halinde hücum etmek, merak halinde etrafını sarmak, yığılmak anlamlarında kullanılmaktadır (REDHOUSE, 1989: 629).

İşyerlerinde görülen ve psikolojik yıldırma (mobbing) kavramıyla ifade edilen davranışlar örgütler için aslında yeni değildir. Sadece yeni tanımlanmaya çalışılan bu davranışlar psikolojik yıldırma (mobbing) sözcüğü ile ifade edilmiştir (Yüçetürk, 2005: 99). Psikolojik yıldırma (mobbing) kavramı ilk defa 1960'lı yıllarda Avusturyalı bilim adamı Lorenz'in hayvanların bir yabancı ya da avlanmakta olan düşmanı kaçırmak için yaptıkları davranışları açıklamak için kullanmıştır. Lorenz bu kavram ile kurbanı yalıtın ve ümitsizlik nedeniyle intihara bile sürükleyebilen bu davranışın ciddiyetini vurgulamak istemektedir (Davenport vd., 2003: 3). İsveçli hekim Heinemann tarafından ise bu kavram çocuklardan oluşan grupların tek ve zayıf çocuklara karşı giriştikleri saldırgan davranışları tanımlamak için kullanılmıştır (Tınaz, 2008: 11). Uluğ ve Beydoğan (2009: 60) bu tür zorba davranışlar uygulayan çocukların kişilik özelliklerinin psikolojik yıldırma (mobbing) davranışı sergileyenlerin kişilik özelliklerine yakın bir ilişki içinde olduğunu belirtmektedirler. İş yaşamında ise bu kavram ilk kez 1980'lerin başında İsveç'teki çalışmaları sırasında keşfeden Leymann tarafından kullanılmıştır (Arpacıoğlu, 2003a: 44; Tınaz, 2008: 11). İsveç'teki bu çalışmalarının ardından Leymann psikolojik yıldırma (mobbing) kavramını Almanya'da kamunun dikkatine sunmuş ve böylece konunun ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Leymann (1996: 160) psikolojik yıldırma (mobbing) "*bir ya da birden fazla kişinin, bir kişiyi hedef alarak, sistematik bir şekilde ahlaki olmayan ve düşmanca davranışlarda bulunması, devam eden bu davranışlar neticesinde de kişinin savunmasız ve çaresiz bir duruma itilmesi*" olarak tanımlamıştır. Davenport vd. (2003: 15) ise psikolojik yıldırmanın (mobbing), duygusal saldırı

olduğunu ve bir kişinin, diğerlerini rızaları ya da rızaları dışında belirli kişilere karşı etrafında toplayıp sürekli kötü niyetli hareketlerde bulunması ima, alay ve karşısındakinin itibarını düşürme gibi yollarla saldırgan bir ortam oluşturması ve kişinin işten çıkmaya zorlaması olarak ifade etmektedir. Rayner ve Hoel psikolojik yıldıırma (mobbing) davranışını mesleki tehdit (görüşlerine değer vermeme, mesleki aşağılama), kişilik tehdidi (tedirgin etme, onuru kırmak, alaycı tutum), izole etme (mesleki eğitimde yoksun bırakma, bilgi sahibi olmasını engelleme), aşırı iş yükleme (gerçekleşmesi olanaksız iş verme, gereksiz engeller koyma) ve destabilize etme (anlamsız görevler, referans vermeme, sorumluluğunu elinde alma) olmak üzere beş kısımda tanımlamıştır (Bilgel vd., 2011: 81).

Yapılan tanımlara bakıldığında üç ortak noktanın öne çıktığı görülmektedir. Bunlar (Kırel, 2008: 4);

- 1- Uygulayan kişinin amacına bakılmaksızın kurban üzerinde bıraktığı etki,
- 2- Etkinin ortaya çıkardığı zarar ve
- 3- Psikolojik yıldıırmanın (mobbing) devam etmesi yönündeki ısrarlı davranışlardır.

Yukarıdaki tanımlar çerçevesinde psikolojik yıldıırmanın (mobbing) öncelikle kurban üzerinde olmak üzere örgüt içinde kalıcı zararlar verdiği ve ilgililerin (üst yönetim, kurbanın kendisi, çeşitli kurullar) üzerinde durmaması ise zararın boyutunu büyüttüğü gibi psikolojik yıldıırma (mobbing) uygulayıcıların davranışlarının örgütte üstü kapalı bir biçimde kabullenmeye neden olduğu görülmektedir. Basın yayın organında çıkan birçok haberde Türkiye'de psikolojik tacize uğrayanların Avrupa ülkelerine oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir (Paksoy, 2007: 13). Avrupa Birliği'ne bağlı Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Kurumu tarafından hazırlanan "4. Avrupa Çalışma Koşulları Anketi" sonuçlarına göre işyerinde cinsel taciz konusunda Türkiye Avrupa ülkeleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır (<http://www.eurofound.europa.eu>, 2007). Anket sonuçları bu konuda yapılacak çalışmalarda ne kadar geride kalındığını göstermektedir. Ancak ülke içinde sindirme, yıldıırma, aşağılama gibi yollarla işten çıkarmanın bir yönetim biçimi olarak görülmesi bu oranı düşürdüğü ise bir gerçektir (Arpacıoğlu, 2003a: 44). Aslında psikolojik yıldıırma (mobbing) araştırmalarının en önemli kısıtlarından biri de bu olduğu söylenebilir. Kırel (2007: 321) de bu konudaki araştırmaların kısıtlarını örgütteki problemlerin baskı yaratması, örgütün diğer

programıyla rekabet yaratması ve psikolojik yıldırmanın (mobbing) olumsuz imajı olarak belirtmektedir.

A. Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Türleri

Farklı şekillerde uygulanan psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının üstün asta, astların üstlerine ya da aynı düzeyde olan ast ve üstlerin birbirine karşı uygulaması şeklinde görülebilmektedir. Genel olarak düşey (yöneticinin çalışana), dikey (çalışanın yöneticiye) ve yatay (meslektaşların birbirine) olmak üzere psikolojik yıldırma (mobbing) türlerini üçe ayırmak mümkündür (Yaman, 2009: 27). Dikey psikolojik yıldırmanın (mobbing) nedeni olarak sosyal imajın tehdit edilmesi, yaş farkı, kayırma ve politik nedenler gösterilirken; yatay psikolojik yıldırma (mobbing) için ise rekabet, farklı bir yerden gelme (bölge, kent) ve ırkçılık gösterilebilir (Tınaz, 2008).

Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları araştırmacılar tarafından uygulayıcıya veya kurbanı uygulanan davranışlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Leymann psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarını beş kategoride (45 ayrı davranış) incelemiştir (<http://www.leymann.se/English/12210E.HTM>). Bu çerçevede oluşturduğu psikolojik yıldırma (mobbing) tipolojisi;

- a) Kendini göstermeye ve iletişim oluşumuna saldırılar (sözünüzün sürekli kesilmesi, yaptığınız işin sürekli eleştirilmesi vb.),
- b) Sosyal ilişkilere saldırılar (çevrenizdeki insanların sizinle konuşmaması, diğerlerinden ayıran işyeri verilmemesi vb.),
- c) Kişinin itibarına saldırılar (gülünç durumlara düşürülmek, insanların arkanızdan kötü konuşması vb.)
- d) Kişinin yaşam kalitesine ve meslek durumuna saldırılar (anlamsız işler verilmesi, işinizin sürekli değiştirilmesi vb.)
- e) Kişinin sağlığına doğrudan saldırılar (fiziksel şiddet ile tehdit yapılması, doğrudan cinsel taciz uygulanması vb.) başlıklarından oluşmaktadır (Davenport vd., 2003: 15; Özler vd., 2008: 42).

Zapf ise hem daha önceki çalışmalarında hem de işyerinde psikolojik yıldırma (mobbing) nedenlerini araştırdığı çalışmasında (Zapf, 1999) bir dizi davranış örneği belirlemiştir. Belirlenen bu davranışlar genel olarak Leymann'ın önceden belirlediği davranışlar ile benzerlik göstermektedir. Sınıflandırmalarda açık bir şekilde görülebileceği gibi psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları sonucunda kurbanda sadece psikolojik (davranışsal) bozukluklar görülmemekte bunun yanında kurbanda fizyolojik belirtilerde görülebilmektedir. Depresyon, uykusuzluk, kalp krizi, titreme, terleme, hazımsızlık, nefes alma problemleri bunlardan sadece bazılarıdır.

Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışı kurbanın özelliğine göre farklı şekilde algılanabilmektedir. Biri için psikolojik yıldırma (mobbing) olan bir davranış başkası için olmayabilmektedir. Bu noktada üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir husus bireyin, psikolojik yıldırmaya (mobbing) uğrayıp uğramadığının nasıl anlaşılacağıdır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmasına karşın genel olarak davranışın sıklığı ve süresi dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda bu psikolojik yıldırma (mobbing) ve çatışmayı birbirinden ayırmamızı (sıklık ve süre ile) sağlamaktadır. Süre ve sıklık konusunda genel kanı (Leymann) psikolojik yıldırma (mobbing) davranışının haftada en az bir kere ve en az altı ay boyunca yapılması yönündedir (Uluğ ve Beydoğan, 2009: 58). Ayrıca psikolojik yıldırmanın (mobbing) derecesini belirleme yönünde şiddet, süre ve sıklığa ek olarak kişinin psikolojisi ve geçmiş deneyimleri gibi kişiye yönelik farklı özellikler de göz önüne alınarak psikolojik yıldırmayı (mobbing) birinci derece psikolojik yıldırma (kişi direnmeye çalışır), ikinci derece psikolojik yıldırma (kişi direnemez) ve üçüncü derece psikolojik yıldırma (işine geri dönemez) olmak üzere üç dereceye ayırmak mümkündür (Davenport vd., 2003: 21). Bu derece artışları psikolojik yıldırma davranışlarının kurban üzerinde etkilerinin arttığını göstermektedir.

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) genellikle bir süreç sonucunda meydana geldiği unutulmamalıdır. Bu süreç boyunca belirtiler her geçen gün artmakta ve sonuçta birçok sıkıntı ve sorun ile birlikte geri dönülmez hal almaktadır.

B. Psikolojik Yıldırmaya (Mobbing) Neden Olan Faktörler

Psikolojik yıldırma (mobbing) bir tek nedene bağlanmayacak kadar karmaşık bir süreçtir. Bu süreç uygulayıcı başta olmak üzere diğer çalışanlar, örgütün kendisi hatta kurbanın kendisinden bile kaynaklanabilmektedir. Psikolojik yıldırmanın (mobbing) nedenlerini kişisel faktörler (tacizde bulunan ve kurbanın) ve dışsal faktörler (örgüt yapısı, kurum kültürü, çatışmalar, değerler ve kurallar) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Güngör, 2008: 14) .

1. Kişisel Faktörler

Kişisel faktörler kurbanın ve tacizcinin psikolojisi, karakteri gibi nedenler dikkate alınarak iki kısma ayrılabilir.

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) kurbanın özelliklerinden kaynaklandığını belirten görüşü savunan kişilerin genel olarak üst yönetime ya da uygulayıcıya yakın kişiler olduğu belirtilebilir. Bu görüş “...*daha çok psikiyatrist ve işverenler tarafından benimsenmektedir*” (Güngör, 2008: 14). Oysaki kurbanın kişilik özelliklerinden dolayı psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına açık olması, yönetim ya da psikolojik yıldırma (mobbing) uygulayan kişilerin bundan yararlanarak kendi davranışlarına meşruluk kazandıramayacağı açıktır. Genel olarak kurbanların bu davranışlar karşısında tek isteğinin psikolojik yıldırma (mobbing) davranışının meydana gelmemesi veya meydana geldikten sonra ise derhal sona erdirilmesi olduğu unutulmamalıdır (Bakırcı, 2000: 458).

Örgütlerde diğerlerinden farklı kişilik özellikleri sergileyen veya diğerlerinin amaçları önünde engel oluşturan kişilerin psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına açık davranışlar ile karşı karşıya kalma ihtimallerinin yüksek olduğu görülmektedir. Örgütlerde psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına neden olan başlıca kişilik ve etmenlere; erkek dolu bir ortamda yalnız bir kadın, kadın dolu bir ortamda yalnız bir erkek, parlak bir kariyer, göz alıcı bir güzellik, üstün bir duygusal zekâ, farklı inançlar, gruplar, ırk ve kökenler, oldukça genç bir kişi, yaşlı bir hanım veya bir bey sayılabilir (Çobanoğlu, 2005: 24). Ayrıca Okanlı vd. (2011) hemşireler üzerine yaptığı araştırmada ise psikolojik yıldırmaya maruz kalmanın asıl sebebinin ise pasif davranışlar (kendine güven yokluğu) olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü gibi pasif davranış sergileyen ve azınlık gruplara dâhil olan kişilerin psikolojik yıldırmaya (mobbing)

maruz kalma olasılığı daha yüksektir (Tınaz, 2008: 103). Bu tip kurbanların psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarında belki de tek suçu, araştırmalarda kurbanların başından geçenlerin tümünü ifade etmemesi (Kirel, 2008: 4) ve gerekli şikâyetleri yapmaması (olayın üstüne gitmemesi) olarak gösterilebilir.

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) tacizciden kaynaklandığını belirten görüşe göre ise tacizcinin sahip olduğu kişisel özellikleri ve davranışları kişilere psikolojik yıldırma (mobbing) uygulamaya neden olduğunu belirtilmektedir. Tacizciyi bu davranışlara yönelten başlıca neden olarak ise *duygusal zekadan yoksunluk, korkaklık, nevrotik rahatsızlıklar ve insani-etik değerlerden yoksunluk* sayılabilir (Çobanoğlu, 2005: 33).

Leymann ise insanların psikolojik yıldırma (mobbing) uygulamalarının başlıca nedenlerinin olduğunu ve bu nedenleri kişiyi grubun kuralına uymaya zorlamak, düşmanlıktan hoşlanmak, can sıkıntısı içinde zevk arayışı ve önyargıları pekiştirmek olarak dört kısma ayrılabilceğini belirtmektedir. Bunlar (Güngör, 2008: 17–18);

Tacizcinin sahip olduğu davranışlar aslında kendi çıkarlarını sağlamak için kendine meşru yollar arama arayışıdır. Bu tacizcinin aynı zamanda diğer üyelere karşı kendini savunmasına ve kendine karşı meydana gelecek tepkinin azalmasına neden olacağı açıktır. Örnek olarak örgütlerde “Zaten Sorunlu Bir Yönetici” savı altında yapılan davranışların meşrulaştırması gösterilebilir. Ya da örgütlerde herkesin yaptığı davranışların yanlış olsa bile meşru olarak görülmesi düşüncesi de belirtilebilir.

2. Dışsal Faktörler

Psikolojik yıldırma (mobbing) olayların görülmesine neden olarak diğer bir faktör dışsal faktörlerdir. Dışsal faktörler kurban ya da tacizcinin kişisel özellikleri dışında kalan genel olarak örgütsel ve toplumsal faktörlerden meydana gelen etmenler olarak ifade edilebilir.

Örgütlerin kendi amaçları doğrultusunda meydana getirdikleri yapıları (dikey-yatay) çalışanlar üzerinde ya da çalışanlar arasında psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının meydana gelmesini tetikleyebilmektedir. Dikey (hiyerarşik) örgüt yapıları otoriter bir yönetim tarzını beraberinde getirmesi psikolojik yıldırma (mobbing) için uygun ortamların oluşmasına neden olmaktadır (Güngör, 2008: 20). Leymann yaptığı araştırmada işyerindeki tacize iş tasarımı

eksiklikleri, liderin eksiklikleri, düşük ahlaki standart ve mağdurun konumunun neden olduğu sonucuna ulaşmıştır (Einarsen, 1999: 21). Çobanoğlu (2005: 40) ise bir örgütteki; kötü yönetim, aşırı rekabetçi ortam, yoğun işyeri stresi ve küçülme-yeniden yapılanma faaliyetlerin psikolojik yıldırma (mobbing) yol açtığını belirtmektedir. Örgüt yapısının büyük olması yine psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının artması örgütlerdeki liderlik davranışlarının da sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Yöneticilerin psikolojik yıldırma (mobbing) olayları karşısında takındıkları tavırlar psikolojik yıldırma (mobbing) davranışların oluşmasının engellenmesine ya da ortadan kaldırılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Yöneticilerin sorunları görmezlikten gelmesi çatışmaların büyümesine ve psikolojik yıldırma (mobbing) davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Uluğ ve Beydoğan, 2009: 62). CIPD'in 2004 yılında yaptığı bir araştırmada sorulan “çalıştığınız örgütte karşılaştığınız mobbing davranışlarının sorumluları kimdir?” sorusuna ise yöneticilerin 1,190'ı tarafından yalnızca yöneticilerin asları tarafından mobbinge maruz kaldıklarını belirtmektedir (Tehrani, 2005: 8). Bu ise yöneticilerin kendi davranışlarını mobbing olarak görmemelerinden ve aynı zamanda kendi davranışlarını haklı çıkarma isteklerinden kaynakladığı söylenebilir.

Birlik ve beraberlik anlayışının yerleşmediği, çalışan haklarının korunmadığı ve çalışanlara eşit davranılmadığı örgütlerde etkili bir liderlik ve yönetimden söz edilememektedir (Yücer, 2005: 100). Çünkü örgütlerdeki etkili liderliğin yerleşmesi ya da görülmesi öncelikle tüm üyelerin katılımı ve çalışanların tek vücut olmasına bağlıdır. Davenport vd. (2003: 47-48) de psikolojik yıldırma (mobbing) davranışların görülmesine neden olan kötü yönetim unsurları arasında zayıf liderliği de belirtmekte ve iyi liderlikte iyi ve açık bir iletişim, kararlarda söz sahibi olma, anlaşmazlıkların çözümü, farklılığa önem ve değer verme, ekip çalışması gibi unsurların olduğunu belirtmektedir. Zaten etkili liderlik davranışları sergileyen yöneticilerin örgütsel ve çalışan sorunlarını daha kolay çözüme kavuşturduğu görülmektedir.

Etkili liderlerin; çalışanlarını anlayan ve onları etkileyen, değişimi çalışanları ile birlikte içselleştiren, etkili iletişim mekanizmaları kuran ve karar sürecine katılımları destekleyen kişiler olduğu söylenebilir (Başdere, 2009). Bu özellikleri sergileyen yöneticiler psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları göstermez iken aynı zamanda örgütlerde bu davranışları sergileyen

kişilere karşı gerekli önlemler almaktadır. Kırel (2008: 38) ise psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının önlenmesi konusunda yöneticilerin ve destekleyici departmanların (personel, eğitim, güvenlik gibi) yardımcı olabileceğini belirtmektedir.

Örgüt yapısında psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının meydana gelmesine neden olarak ortamdaki olumsuz koşullar (aşırı iş yükü, görev ve yetki dağılımındaki belirsizlik, açık olmayan amaçlar) da gösterilebilir (Uluğ ve Beydoğan, 2009: 62). Özellikle çalışanlar (üst veya ast) arasında genel ahlaki değerlerin gelişmemiş ve örgüt kültürünün³ oluşmamış olması psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Bahçe (2007: 87–88) “Mobbing Oluşumunda Örgüt Kültürünün Rolü: Bir Örnek Uygulama” isimli tez çalışmasında, psikolojik yıldırma (mobbing) ve örgüt kültürü arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu bulunduğunu ve çalışanların kendisini çalıştığı yerin bir parçası olarak görmediği, iletişime kapalı ve yönetimin kötü olduğu örgütlerde psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının daha fazla görüldüğünü belirtmektedir.

Psikolojik yıldırma (mobbing) olayların örgütsel yapı dışında toplumsal değerlerden de meydana gelebileceği söylenebilir. Toplumda bireyselliğin baskın olması, şiddet ve baskıya değer verilmesi, sınırsız özgürlük gibi nedenler psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının ortaya çıkışını belirlemektedir. Ayrıca yaşanan rekabet, işverenin çıktılara önem vermesi, çalışanların üretim sürecinde sadece bir unsur olarak görülmesi psikolojik yıldırma (mobbing) olayların yaşanmasına davetiye çıkaracaktır. (Güngör, 2008: 29). Tüm bu değişimlerden psikolojik yıldırma (mobbing) olayların en aza indirilmesi çalışanın tüm süreç boyunca insan olduğunun unutulmaması ile mümkün olacaktır. Örgütlerin uzun bir süreç sonucunda bile olsa daha fazla verim elde etmesi çalışana değer verilmesi ve psikolojik yıldırma (mobbing) olayların örgüt içinde ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır.

C. Dünya’da ve Türkiye’de Psikolojik Yıldırmanın (Mobbing) Hukuksal Zemini

Bir ortamda şiddet olaylarının baş göstermesi ister toplum genelinde ister örgütlerde olsun her zaman bir huzursuzluğa sebep olduğu gibi örgütlerde verimi düşürmekte ve

³ Başaran (2008: 396) örgüt kültürünü, *örgüt üyelerinin örgüt toplumunda yaşamlarını biçimlendiren, toplumun kültürüne uymakla birlikte ondan farklılaşan ve iş görenlerce üretilen değer ve düzgülerin örüntüsü* olarak tanımlamaktadır.

çalışanların fiziksel-psikolojik-sosyal yönden zarar görmelerine neden olmaktadır. Bu şiddet türlerinden biri de psikolojik yıldırma (mobbing) dır. Türkiye’de bu konu ile ilgili yeterli hukuksal zemin bulunmamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde çalışma yaşamının önemli sorunlardan biri olarak görülen psikolojik yıldırmaya (mobbing), uluslararası sağlık ve güvenlik kurumları ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan raporlarda yer verildiği görülmektedir (Yüçetürk, 2005: 98).

Türkiye’de ise ilk defa, Ankara 8. İş Mahkemesi’nin 20/12/2006 tarihli ve E. 2006/19, K. 2006/625 no’lu kararında, “mobbing” kavramı mahkeme kararında yer almıştır. Daha sonra temyiz edilen bu karar Yargıtay 9. Hukuk Dairesi’nin 30/05/2008 tarihli ve E. 2007/9154, K. 2008/13307 sayılı kararı ile oybirliği ile onaylanmıştır (Tınaz, 2008: ix). Daha sonra birçok mahkeme kararında yer alan mobbing konusunda en son yapılan düzenleme olarak 19 Mart 2011 tarihli “İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi” konusundaki Başbakanlık Genelgesidir. Genelgeye bakılacak olursa psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda genel ifadelere yer verilmekte ve yapılacak olanlar sıralanmaktadır. Genelgeye göre psikolojik yıldırma (mobbing), “*Kasıtlı ve sistematik olarak belirli bir süre çalışanın aşağılanması, küçümsenmesi, dışlanması, kişiliğinin ve saygınlığının zedelenmesi, kötü muameleye tabi tutulması, yıldırılması ve benzeri şekillerde ortaya çıkan psikolojik taciz...*” olarak ifade edildiği söylenebilir. Son zamanlardaki mahkeme kararları ve Başbakanlık Genelgesi psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda yeterli olmasa bile bazı adımların atıldığını göstermektedir.

Türkiye’de kanunlarda yer almayan psikolojik yıldırma (mobbing) için hukuksal zemin olarak Anayasamızdaki (md.48, md.49/1–2, md.50), Türk Ceza Kanunundaki (m.80–81–84–86–94–96–105–106–117–118–122–123–125–132–133–138), Disiplin Yönetmeliklerindeki, Uluslar Arası Anlaşmalardaki-Sözleşmelerdeki, İş Kanunundaki (m.24/II–25/II–26) ve Borçlar Kanunundaki (m. 41) ilgili maddeler gösterilmektedir.⁴

Günümüzde kadınların çalışma hayatına katılımı gerek kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarından elde edecekleri avantajlar gerekse de ülke ekonomisi açısından önemli bir gelişmedir (Özkuzukıran, 2002: 33). Buna karşın iş yaşamında kadınların erkeklere oranla daha fazla mobbing davranışlarına maruz kaldıkları görülmektedir. Yapılan araştırmalar

⁴ Ayrıntılı bilgi için Akıncı (2011: 101–150) bakınız.

kadınların erkeklere oranla %75 daha fazla risk altında olduğunu göstermektedir (Arpacıoğlu, 2003a: 45). Leymann (1996: 175) yaptığı araştırmada ise cinsiyetler arasında mobbing oranının farklı olduğunu ve kadınların daha çok kadınlar tarafından psikolojik yıldırma maruz kaldığını belirtmektedir. Bu veriler kadınların hem kadınlar hem de erkekler tarafından psikolojik yıldırma uğradığının bir göstergesidir. Bu noktada üzerinde durulması gereken başka bir konu ise cinsel tacizdir. Bu sorun psikolojik yıldırmanın (mobbing) bir türü olup kadınların iş hayatına girmesi ile birlikte daha da yaygın bir hal almıştır. Cinsel tacizin Leymann tarafından hazırlanan tipoloji içinde bulunması bu davranışın psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları arasında sayılabileceğinin ayrı bir göstergesidir. Bu davranışın mağdurları her yaş ve cinsiyette insanlar olabilmektedir. Ama genel olarak kadınlar bu davranış ile daha fazla karşılaşmaktadır. Cinsel taciz; maruz kalanların psikolojik ve fiziksel sağlığının bozulmasına, toplumsal ekonomik yaşam ve işteki verim üzerinde yıkıcı etkilerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca cinsel taciz hukuksal olarak kurbanların kişilik haklarının bir ihlalidir (Bakırcı, 2000: 437).⁵ Tüm bu etkilere rağmen Kirel vd. (2010: 13)'nin dediği gibi cinsel tacizin mağdur ve fail arasında yaşanması bu ihlalin ispatlanmasının zorluğunu göstermektedir.

Cinsel taciz konusunda Gerni (2001: 23–24–41) cinsel tacizin bir cinsiyet ayrımcılığı uzantısı olduğunu belirtmekte ve mağdur ile birlikte kurumun etkinliği, tacizciyi ve diğer çalışanları da etkilediğini belirtmektedir. Gerni aynı çalışmasında, ABD Liyakat Sitemini Koruma Kurulu'nun araştırmasına yer vermiş ve araştırmada kadınların %21-82'sinin taciz sonrası psikolojik ve fiziksel verimliliklerinin düştüğünü belirtmiştir.

Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının ortadan kaldırılması için hem hukuksal hem de toplumsal olarak tüm bireylerin birlikte ve sorumluluğu paylaşarak ele alması gerekmektedir. Yönetime düşen en önemli görev ise gerekli yasal ve bürokratik düzenlemeleri (engelleri kaldırmak) yapmaktır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için Bakırcı (1998); Bakırcı (2000: 437–458) ve Sevak (2005: 243–282) bakınız.

D. Psikolojik Yıldırmanın (Mobbing) Diğer Etkileri

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) ayrıca insan sağlığı üzerine ciddi etkileri olduğu ve örgütlerde kendini yüksek maliyet olarak gösterdiği görülmektedir.

Psikolojik yıldırma (mobbing) olaylarının bireylerde meydana getirdiği stres bireylerin tükenmişlik içine girmesine ve sonuçta bireyde kalıcı rahatsızlıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu davranışların örgütlerde yaygın yaşanması bireylerde fizyolojik, psikolojik ve davranışsal problemlere yol açmaktadır (Kirel, 2008: 1). Naime'nin yaptığı bir araştırmada psikolojik yıldırma (mobbing) kurbanlarının %41'i bunalıma girmekte ve kadınların %31'i, erkeklerin %21'i travma sonrası stres bozukluğu teşhisi ile işyerine dönemez ve çalışamaz duruma gelmektedir (Arpacıoğlu, 2003b: 46). Nolf vd. (2007: 68) işçiler üzerine yaptığı bir araştırmada ise psikolojik yıldırma (mobbing) davranışının işçiler üzerinde travma sonrası davranış bozukluğu meydana getirdiği, araştırmadaki sınırlı bir örnekte ise şizofrenik bozuklukların görüldüğünü belirtmektedir.

Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının sürekliliğinin artması ise kurbanların büyük felaketlerde (savaşan askerler, işkence ve tecavüz kurbanları gibi) insanların yaşadıklarına benzer problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Kurbanlarda olayları tekrar tekrar yaşamak, hayata kadercı bakış, karabasanlar, uykusuzluk, yoğun endişe ve panik atak, intihar veya cinayet işlemeye yatkınlık duygusu gibi belirtilerde ortaya çıkan yoğun korku ve ümitsizliğe neden olmaktadır (Davenport vd., 2003: 72).

Örgütlerdeki maliyet üzerine etkisinde ise öncelikle psikolojik yıldırma (mobbing) olayları çalışanların örgütteki görevlerinden uzaklaşmalarına ve aynı zamanda örgüt kültürüne yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Bu ise örgütün mali yapısını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir.

Bu konuda Psikolog Michael H. Harrison, ABD'de 9000 kamu çalışanı üzerinde yaptığı araştırmada, kadınların %42'sinin erkeklerin ise %15'nin son iki yılda psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına maruz kaldığını ve bunun maliyetinin ise 180 milyon dolar olarak hesaplandığını belirtmektedir (Mobbing, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mobbing>).

II. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmadaki amaç, yapılmış çalışmalar ve literatür üzerinden psikolojik yıldırma (mobbing) olay ve davranışlarını incelemek ve değerlendirmektir.

Araştırma psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda yapılmış çalışmalarını tek bir çatı altında toplayıp, yapılan çalışmaların yönünü, konusunu ve sonuçlarını birlikte değerlendirme imkanı sağlaması yönünden önemli bulunmaktadır. Ayrıca yapılan araştırma ile özellikle kamu çalışanları başta olmak üzere farklı araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular çalışanlar üzerindeki psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının etkilerini ve sonuçlarını değerlendirmesi ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma, SSCI veri tabanlarında yer alan birbirinden farklı 51 makalenin çeşitli yönlerinin ele alınıp incelenmesinden oluşmaktadır. Bu çerçevede kullanılan veri tabanların (ULAKBİM ve EBSCO Academic Search Complete) arama kısmına “mobbing” kavramı yazılarak arama yapılmış ve bu veri tabanında ulaşılan makaleler incelemeye alınmıştır.

Araştırmanın örneklemini yukarıda belirtilen veri tabanlarında bulunan 51 makale oluşturmaktadır.

A. Bulgular

Aşağıda araştırma kapsamında incelenen makalelerden elde edilen veriler bulunmaktadır. Bu veriler araştırma örneğine dahil edilen 51 makaleden elde edilmiş olup, bazı makaleler bir araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin farklı makalelerde sunulmasından oluşmaktadır.⁶ Bu tür makalelerde elde edilen bilgiler ayrı makaleler olarak düşünülüp değerlendirilmiştir.

İlgili literatür ve çalışmalar/araştırmalar incelendiğinde mobbing kavramının araştırmacılar tarafından birbirinden farklı kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Araştırmanın literatür kısmında da belirtildiği gibi kavramın ülkemizdeki araştırmacılar tarafından da farklı kullanılmaktadır. Bu araştırma kapsamında incelenen makalelerde Şekil 1’de belirtilen kavramlar kullanılmıştır.

⁶Cemaloğlu ve Ertürk (2007) ve Cemaloğlu ve Ertürk (2008) makaleleri, Gazi Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Eylül 2005’te kabul edilen “Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Okul Ortamında Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemleri” adlı yüksek lisans tezinin verilerinden oluşmaktadır

Şekil 1’de görüldüğü gibi en fazla kullanılan kavram “*Psikolojik Yıldırma/Yıldırma*” kavramıdır. 51 araştırmacının 20’si (% 39,2) de bu kavramı kullanmıştır. Ayrıca araştırmacıların çoğunluğu tarafından kullanılan kavrama ek olarak “mobbing” kavramının da ek olarak belirtildiği görülmektedir. Bu konuda Uluğ ve Beydoğan (2009: 57) ise çalışma alanlarındaki psikolojik taciz ve saldırıyı tanımlamak için benzer anlamlı ama farklı terimlerin kullanılması terim birliği sağlamanın zorunluluğunu ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Bu konuda Türk Dil Kurumu birliğin sağlanması için “bezdiri” kavramını kullanmaktadır. “Bezdiri” kavramının tam olarak bu kavramı karşılayacağı bir yana araştırmacılar tarafından tercih edilip edilmeyeceği ise ayrı bir tartışma konusu olarak yer alacağı ve mobbing kavramının tüm boyutları dikkate alındığında “bezdiri” kavramının yetersiz olacağı düşünülmektedir. Kavramı tam olarak karşılamayacağı açık olsa bile “Psikolojik Yıldırma” veya “Psikolojik Taciz” kavramların daha uygun olacağı söylenebilir.

Tablo 1. Makalelerde Kullanılan Kavramlar

Psikolojik Yıldırma/Yıldırma	N	20
	%	39,2
Mobbing	N	11
	%	21,6
Psikolojik Şiddet	N	6
	%	11,8
İşyerinde Psikolojik Taciz	N	6
	%	11,8
İşyeri Şiddeti	N	2
	%	3,9
İşyeri Zorbalığı	N	2
	%	3,9
Duygusal Taciz	N	1
	%	2
Bullying	N	3
	%	5,9

Ayrıca araştırma kapsamındaki yurtdışı kaynakların çoğunluğunda mobbing ve bullying kavramların kullanıldığı görülmektedir. Leymann (1996: 167)’a göre bullying’in okullardaki fiziksel saldırı ve tehdidi, mobbing ise işyerlerinde kurbanı sosyal yalıtıma tabi tutma gibi

karmaşık davranışları karşılamaktadır. Ancak incelenen yurtdışı kaynaklarda bunların birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Cuyper vd. (2009) Belçikalı tekstil işçileri üzerine yaptıkları araştırmada bullying kavramını kullanmaktadırlar. Benzer olarak Agervold (2007)'da kamu sektörü üzerine yaptığı araştırmada bu kavramı kullanmıştır.

Tablo 2. Makalelerde Kullanılan Yöntemler

Literatür Taraması		Anket		Görüşme		Görüşme ve Anket	
N	%	N	%	N	%	N	%
14	27,4	33	64,7	2	3,9	2	3,9

Şekil 2'de görüldüğü gibi makalelerin büyük çoğunluğunda anket yönteminin (% 64,7) kullanıldığı görülmektedir. Araştırmacılar tarafından anket yönteminin bu kadar çok kullanmasının temel nedeni anket yönteminin birçok avantajının olmasından kaynaklanmaktadır.

Anket yöntemi geniş gruptan çok miktarda veriyi kısa bir zamanda toplama imkanı sağlaması ve çalışmanın para, zaman ve enerji bakımından en az masrafla yapılmasını sağladığı gibi objektif bir yöntem olduğu da söylenebilir (Özyıldırım, 2006: 10). Ancak anket yönteminde de araştırmacının cevap örüntüsünün kontrolünü kaybetmesi, anketin cevaplayıcı dışında başkası tarafından doldurulması (Kuş, 2009: 51) gibi birçok dezavantajı olduğu unutulmamalıdır.

Araştırma kapsamındaki çalışmalardan % 64,7'sin da anket yöntemi, % 27,4'ün de literatür taraması, % 3,9'un da görüşme yöntemi ve % 3,9'un da görüşme ve anket yöntemi birlikte kullanılmıştır. Yurtdışında yayımlanan araştırmaların çoğunluğunda ise anket yöntemini kullanıldığı görülmektedir. Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına yönelik araştırmalarda çoğunlukla kullanılan anket yöntemi mağdurların bu davranışları tam olarak tanımlayamaması ya da bazı çekinceler nedeniyle bunu ifade edememesi araştırmaların mağdur durumunu yansıtamamasına neden olduğu söylenebilir. Bu sebeple, psikolojik yıldırma (mobbing) yönelik araştırmalarda görüşme yönteminin ya da görüşme ve diğer yöntemlerin birlikte kullanılmasının daha uygun olacağı ifade edilebilir. Çünkü araştırmacıların psikolojik

yıldırma (mobbing) konusunu ele alırken görüşme yöntemine ya da diğerleri ile birlikte daha fazla yer vermeleri verilerin daha tutarlı olmasını sağlayacaktır. Bu yöntem ayrıca görüşmeciye bunu gözlemleri sırasında inceleyebilme ve araştırmasını bu yönde devam ettirebilme olanağı sağlamaktadır. Gökçe (1988: 57)'nin de belirttiği gibi “*görüşme yöntemi; soru sormada, bilgi toplamada, içerik, biçim ve özellikle zaman bakımından büyük bir özgürlük, duruma göre hareket etme olanağı tanımaktadır.*”

Araştırma kapsamına alınan çalışmalar eğitim, hukuk, sağlık, konaklama, özel işletmeler, bankacılık ve diğer çalışmanın yapıldığı uygulama alanları olmak üzere yedi alt boyuta ayrılmıştır. Bu kategorileşme çalışmanın yapıldığı yer esas alınarak yapılırken hukuk boyutu ise bu alanda yapılmış hukuksal literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Yani hukuksal boyuttaki çalışmalar hukuk çalışanlarına uygulanmış çalışmalar değildir. Diğerleri boyutuna bu altı kategoriye (eğitim, hukuk, sağlık, konaklama, özel işletmeler, bankacılık) girmeyen ya da birden fazla kategoriye giren çalışmalar dahil edilmiştir.

Şekil 3'de görüldüğü gibi en fazla araştırma yapılan uygulama alanı özel işletmeler (% 19,6)'dir. 51 makale için de 10 makale özel işletmeler, 9 makale sağlık, 8'er makale eğitim ve hukuk alanındadır. Hukuk alanında yapılan makaleler genellikle literatür çalışmasından meydana gelirken eğitim alanındaki çalışmalar genellikle anket çalışmasından oluşmaktadır. Psikolojik yıldırma (mobbing) araştırmaların özel işletmeler ele alan çalışmaların fazla olması bu alanın araştırmaya daha açık olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Özel işletmelerde psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının görülme oranının yüksek olması bu alanın araştırmaya açık olmasına neden olmaktadır. Koç ve Bulut (2009) yaptıkları araştırmalarında özel okullarda mobbing olaylarının daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca yurtdışında yayımlanan çalışmaların çoğunluğunu özel işletmelerde gerçekleştirilirken yurtiçinde yayımlanan makalelerin çoğunluğu kamu örgütlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu ise çalışmanın yapıldığı ülkelerin örgütsel yapılarından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 3. Araştırmaların Uygulama Alanları

Eğitim	N	8
	%	15,7
Hukuk	N	8
	%	15,7
Sağlık	N	9
	%	17,6
Konaklama	N	2
	%	3,9
Özel İşletmeler	N	10
	%	19,6
Bankacılık	N	2
	%	3,9
Diğerleri	N	12
	%	23,5

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) hukuksal boyutunu ele alan makalelerin büyük çoğunluğu konuyu Türk Hukuk sistemi çerçevesinde ele almış ve yorumlamıştır. Konu hakkında ülkemizde yasal düzenlemeler olmaması hukuki yönünü açıklama yönünden büyük bir öneme sahiptir. Makaleler incelendiğinde; Özkul ve Çarıkçı (2010), ülkemizde diğer ülkelerdeki hukuk sistemlerine eş seviyede yasal düzenlemeler yapılmasını; İlhan (2010), Erdoğan (2009) ve Demir (2009), İş Kanunu başta olmak üzere gerekli yasal düzenlemeler yapılmasını ve Ceza Kanununda açıkça suç olarak düzenlenmesi gerektiğini; Uzunçarşılı ve Yoloğlu (2007), Avrupa standartları örnek alınarak yasalar yapılması gerektiğini; Demircioğlu (2007), borçlar kanununda işçilerin psikolojik tacize uğramaması için gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirilmesi ve bir kişilik hakkı ihlali olduğu olarak değerlendirilmesi gerektiğini; Yıldırım vd. (2007) ise yasal yaptırımların yapılması gerektiği belirtmektedir. Psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda gerekli hukuki yapının oluşturulması yönündeki görüşlere karşı olarak, Bozbel ve Palaz (2007) ve Erdem ve Parlak (2010) ülkemizde hukuki yapının yeterli olduğunu belirtmektedirler. Bozbel ve Palaz (2007) yeterli olması yanında önleyici tedbirlerin alınması ve

psikolojik tacizin ispatı konusunda mağdur lehine hukuki düzenlemelerin yorumlanması gerektiğini belirtmektedir.

Araştırmacılar arasındaki bu fark hukuk kurallarının yorumlanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda mağdur lehine verilen mahkeme kararları hukuki yapının yeterli olduğu yönünde bir düşünce oluşturmasına karşın, ülkemizde konunun çalışma ortamları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde daha iyi kavranıp etkin önlemler alınması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir. Özellikle İlhan (2010), Erdoğan (2009) ve Demir (2009)'in belirttiği gibi İş ve Ceza Kanununda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. En son yapılan Başbakanlık Genelgesinin ise bu eksikliği giderme konusunda yetersiz olduğu açıktır. Ama yine de Genelgenin, toplumun konuya yönelmesini sağlayacağı ve ilerdeki yasal düzenlemelere kapı açacağı yönünde olumlu düşüncelere zemin hazırlayacağı öngörülebilir.

Uygulamalı çalışmaların (36) yapıldığı araştırmalarda, uygulama alanlarından 19'u (% 52,8) kamu örgütlerinde, 12'si (% 33,3) özel örgütlerde ve 5'i (% 13,9) ise kamu ve özel örgütlerinde ortak yapılmıştır. Bu ise çalışmaların büyük çoğunluğunun kamu örgütlerinde yapıldığını göstermektedir. Kamu örgütlerinin kendine özgü bir yapısının olması ve hiyerarşik yapının egemen olması araştırmaların yapılmasını arttırdığı gibi gerekli izinleri de kolaylaştırdığı söylenebilir. Kamu örgütlerinde izinler üst kademe yöneticilerce verilmekte ve bu konuda alt kademedeki yöneticilere pek bir söz hakkı tanınmaktadır. Ülkemizdeki bu hiyerarşik yapı araştırmacılar için başlangıçta sıkıntılı bir süreç olarak görülmesine karşın, alt kademe yöneticilerinin kendi inisiyatiflerini kullanarak yaptıkları engellemelerle karşılaşmalarını engellediği söylenebilir. Bu yöneticiler; genellikle işlerin aksaması, genel düzenin bozulduğu ve kendilerine yönelik olumsuz bir tutumun oluşabileceği düşünceleriyle çalışmalara engel olabilmektedirler. Bunu açık şekilde özel örgütlerde de görmek mümkündür. Çoban ve Nakip (2007: 312)'in bankacılık üzerine yaptıkları araştırmada bazı bankaların anket uygulanmasına izin vermediğini belirtmektedir. Ayrıca şu da unutulmamalıdır ki kamu örgütlerinde çalışmaların daha yoğun olması ülkemizdeki kamu örgütlerindeki psikolojik yıldırma (mobbing) davranış ve olayları hakkında daha fazla bilgi elde edilip, bu çerçevede daha yapıcı önlemler alınmasını sağlaması da mümkündür.

Örgütlerdeki psikolojik yıldırma (mobbing) davranış ve olaylarını araştırmak için araştırmacılar tarafından ölçekler hazırlanıp geliştirilmektedir. Bilindiği gibi 1980'li yıllarda Leymann, mobbing terimini iş hayatındaki baskı, şiddet ve yıldırma hareketlerini tanımlamış (Eser: 1) ve bu konuda 45 ayrı davranış tanımlamıştır. Ölçeklerde Leymann'ın bu 45 ayrı davranışı (Leymann tipolojisi) temel alındığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki, Dilek ve Aytolan (2008)'in çalışması "hemşirelerin işyerinde karşılaştığı psikolojik şiddet davranışlarını belirlemeye"; Tanhan ve Çam (2011)'in çalışması "öğretmenlere yönelik yıldırma ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmeye"; Aydın ve Öcel (2009)'in çalışması "iş zorbalık ölçeğinin Türkçeye çevrilmesine" ve Uluğ ve Beydoğan (2009)'in çalışması ise "Leymann Psikolojik Terör Envanterine göre hazırlanan İşyerinde Psikolojik Taciz Envanterinin psikometrik özelliklerini test etmeye" yöneliktir. Her dört çalışma araştırmacılara yeni ölçekler kazandırması ya da bu ölçeklerin test edilmesi yönünde önemli görülmektedir. Aydın ve Öcel (2009) yaptıkları çalışma sonucunda bu ölçeğin gerekli psikometrik özellikleri sağladığını ve Dilek ve Aytolan (2008) ise geçerlilik ve güvenilirliğin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu belirtmektedirler. Uluğ ve Beydoğan (2009: 73) yaptıkları araştırmanın faktör analizi sonucunda kimi maddelerin başka faktörlerde temsil edilmesi uygun görülürken, ilgili faktör yerine başka faktörler altında temsil edildiklerini tespit etmiştir. Araştırmacılar bunu örneklemin küçük olmasına ve başka sebeplere bağlamışlardır.

B. Makalelerin Sonuç Bulgularına Göre Değerlendirilmesi

Yapılan araştırmalarda önemli noktalardan biri toplanan veriler ışığında sonuçların değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Araştırma kapsamındaki ele alınan makaleler bu çerçevede psikolojik yıldırma (mobbing) ile ilişkili olduğu kavramlar çerçevesinde aşağıda ele alınmıştır.

Örgütsel bağlılık, bireyin örgütle değişik yönlerden bütünleşmesidir (Balay, 2000: 18). Yani çalışanların örgütün değerleri, amaçları, misyonu, vizyonu kısaca örgütün sistemleriyle özdeşleşmesidir. Psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları ve olaylarının artması çalışanların örgütle bütünleşmesini engellemekte ve bağlılığının azalmasına neden olmaktadır. Tengilimoğlu ve Mansur (2009) mobbing ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan

anket ve yüz yüze görüşme yöntemi sonucunda mobbing ve örgütsel bağlılık arasında bir ilişki bulunamamıştır. Ancak örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal ve normatif bağımlılık arasında ilişki bulunmuştur. Bilindiği gibi duygusal bağlılık çalışma alanında çalışanın kendini rahat hissetmesini sağlayan psikolojik gereksinimler iken; normatif bağlılık ise çalışanın güçlü kişisel bağlılık duygusu ile çalıştığı yere bağlanmasıdır (Balay, 2009: 73–79). Örgütsel bağlılığın bu alt boyutları ile mobbing arasında anlamlı ilişkinin ortaya çıkması mobbing olayının örgütteki psikolojik ve duygusal yönünün öne çıkmasını sağladığı söylenebilir. Diğer bir yapılan çalışma da Özler vd. (2008) mobbinge maruz kalanların örgüte bağlılığının azaldığını ve işten ayrılmalara neden olduğunu ve ayrıca örgütsel bağlılığı yüksek ve başarılı çalışanın mobbing davranışları sonucu işten ayrıldıklarını belirtmektedirler. Araştırma sonuçları göstermektedir ki psikolojik yıldıma (mobbing) olayları ve davranışları çalışanın örgüte olan bağlılığını azaltmaktadır. Bu azalma çalışanın performansı ve verimliliğini düşürdüğü gibi nitelikli çalışanın elden kaçırılmasına da neden olmaktadır. Psikolojik yıldıma (mobbing) ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ayrıca çalışanın kişisel, psikolojik ve duygusal yönünde önemli olduğunu ön plana çıkarmaktadır.

Psikolojik şiddet ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen Karcıoğlu ve Akbaş (2010) sağlık sektörüne yönelik yaptıkları çalışma sonucunda psikolojik şiddet ve iş tatmini arasında olumsuz yönde bir ilişki (ters ilişki) olduğunu tespit etmişlerdir. Cuyper vd. (2009) ise yaptıkları araştırmada farklı olarak iş güvensizliği ve işyeri zorbalığı arasındaki ilişkinin düşük ve yüksek istihdam edilebilirlik koşulları altında güçlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Her iki araştırma sonucu psikolojik şiddet davranışlarının çalışanların iş yaşantısını ve verimini düşürdüğünü göstermektedir. Bu ise çalışanların yıpranmasına ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

Eğitim örgütlerinde uygulanan çalışmalar (Aksu ve Balcı (2009), Yaman vd. (2010), Koç ve Bulut (2009), Cemaloğlu ve Ertürk (2007), Acar ve Dünder (2008), Gündüz ve Yılmaz (2008) ve Kılıç (2009)) incelendiğinde eğitim çalışanları yapılan psikolojik yıldıma davranışlarını bazen meşru görmekte ve bu psikolojik yıldıma davranışlarına maruz kalmamak için bu davranışlardan kaçma ya da davranışı yapan kişiye bunu yapmaması konusunda açık vermeme davranışı sergilemeye çalıştıkları görülmektedir. Oysa şu unutulmamalıdır ki mağdur ya da kurbanın kişilik, fiziksel, psikolojik, sosyal v.b. özelliği tacizcinin/mağdurun davranışını

haklı çıkarmamalıdır. Çalışma yaşamında çalışanın insan olduğu olgusunun unutulmaması bu noktada önemlidir. Çünkü unutulması bu olumsuz davranışların artarak devam etmesinden başka bir sonuç ortaya çıkarmayacaktır.

Araştırma kapsamına alınan ve diğer makalelerden farklı bir çalışma ise Karacaoğlu ve Reyhanoglu (2006: 145) “KKTC’deki sağlık sektöründe çalışan ve 1974 ’ten sonra Kıbrıs’a yerleşen Türkiye kökenlilerle (Türkiyeli) daha önceden yerleşik Kıbrıslı Türkler (Kıbrıslı) arasında zaman içinde; tarihi, siyasi, sosyolojik ve coğrafi nedenlerle oluşan kültürel farklılıklara dayalı kimlik algılamalarından kaynaklanan bir yıldırma olup olmadığını araştırdığı” çalışmasıdır. Çalışma sonucunda kendini Türkiyeli kabul edenler ile Kıbrıslı kabul edenler arasında genel yıldırma konusunda bir farklılık bulunmaz iken kimliğe dayalı yıldırma konusunda farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın kültürel farklılığa dayalı olması yönünden önemli görülmektedir. Kitapçı (2009: 197) da müşteri şikâyetleri üzerine yaptığı araştırmada Türk ve Kıbrıs vatandaşı arasında farklılık olduğu belirtilmektedir. Ülkemizdeki kültür yapısı ile KKTC’deki kültür yapısı birbirine yakın olsa bile birçok farklılığın olduğu açıktır. Toplumların yaşadığı ortam, yaşanan değişimler ve dış çevre koşulları kültürlerinde bu çerçevede değiştirmektedir. Kültürel farklılık aynı zamanda yıldırma davranışlarına yapılan tepkilerin ve algılamaların farklı olmasına neden olduğu söylenebilir. Uluğ ve Beydoğan (2009: 81)’da bu konuda işyerinde psikolojik taciz olgusunda Türk kültürünün özelliklerinin yurtdışı çalışmalardan farklılık gösterip göstermediğine bakılması gerektiğini belirtmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Psikolojik yıldırma (mobbing) olayları ya da davranışları ile birçok çalışan her gün maruz kalmaktadır. Bu davranışlar çalışanın psikolojik, fiziksel ve sosyal yaşamının bozulmasına ayrıca iş doyumunu sağlamamasına, performans ve verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu davranışların etkileri sadece çalışana/mağdura/kurbana dayandığını söylemek doğru değildir. Öncelikle aile yaşamı, çalıştığı ortam, iş arkadaşları, sosyal çevresi kısaca mağdur ile doğrudan ya da dolaylı ilişkide bulunan herkes etkilenmektedir. Bu sebeple diyebiliriz ki psikolojik yıldırma (mobbing) olayları toplumsal olaylardır ve bunun üstesinden toplumsal bilincin sağlanması ile gelinilebilir.

Araştırma kapsamında alınan çalışmaların genellikle aynı sonuç ve önerilerde bulunduğu görülmektedir. Özellikle konu ile ilgili çalışanın-toplumun eğitimi ve yasal düzenlemeler yapılması yönünde sonuçlara ulaştığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların yetersizliği açık bir şekilde görülmektedir. Bu konuya araştırmacıların daha fazla yönelmesi ve yapılan araştırmaların gündemde tutulması psikolojik yıldırma konusunda çalışmaları hızlandıracağı söylenebilir.

Araştırmanın incelenen makaleler ve veri tabanları yönünden dar bir alanı kapsamı sınırlılık olarak görülmektedir. Ancak bir makale (araştırma) örneğini incelemesi, çalışmanın kapsamlı araştırmalara yön göstermesi ve veri sağlaması açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Moayed vd. (2006) yaptığı benzer çalışmada belirttiği gibi sonuçları genelmenin mümkün olmadığı açıktır.

Yapılan araştırma sonucunda psikolojik yıldırma (mobbing) konusundaki araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca araştırmacıların, bu konuda yapılan çalışmalarını daha büyük ve farklı gruplara uygulaması ve mülakat-gözleme dayalı çalışmalara daha fazla yer vermesi daha genel sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Farklı meslek grupları ve kültürler arasındaki özellikleri karşılaştırma yönünde yapılacak çalışmalar ise farklı disiplinlerin (psikoloji, sosyoloji, örgütsel davranış, insan kaynakları gibi) ortak araştırma yapmaları yeni bulgular ve bunlar arasındaki farkı görmeyi sağlayacağını söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamında incelenen makaleler ve yapılan literatür çalışması sonucunda şu önerilerde bulunulabilir.

- 1- Kamu ve özel kurumlarda/örgütlerde psikolojik yıldırma davranışlarının ortaya çıkması veya engellenmesi yönünde başarılı olan örgütler incelenmeli ve diğer örgütlere örnek olarak gösterilmelidir.
- 2- Psikolojik yıldırma davranışı ve olayları konusunda çalışanlara eğitimler düzenlenmelidir. Bu eğitimler örgütün kendisi tarafından verilebileceği bağımsız kurumlarca da verilebilmesi yönünde engeller kaldırılmalı ve bu yönde örgütler teşvik edilmelidir.

- 3- Örgütlere yönetici atamalarında mesleki yeterlik yanında kişilik özelliklerine de dikkat edilmelidir. Bu konuda yönetici adayının geçmiş deneyimi, iş yaşantısı ve bu yönde geliştirilecek testler yardımcı olabilir.
- 4- Örgütlerde iş ortamı ailelerin de katıldığı ortak etkinliklerle zenginleştirilmelidir.
- 5- Örgütlerde rekabet ortamı başta olmak üzere tüm çalışma ortamlarında ortak etik ilkeleri geliştirilerek uygulanmalıdır.
- 6- Yöneticiler başta olmak üzere tüm çalışanlara çatışma, stres, kriz yönetimi ve liderlik gibi eğitimler almaları sağlanmalıdır.
- 7- Ortak bir örgüt kültürü oluşturulmalı ve çalışanlara adil ve eşit davranılmalıdır. Böylece çalışanların örgütün amaçlarını benimsemesi sağlanacak ve örgüte olan bağlılığı artacaktır.
- 8- Örgütlerde hiyerarşik yapının az olmasına yani yatay örgüt yapılarının oluşturulması, çalışanların psikolojik yıldırma davranışı ile karşılaşmasını azaltacaktır.
- 9- Psikolojik yıldırma konusunda yapılan araştırmalar sadece araştırmacılara sunulmamalı kitle iletişim araçları kullanılarak topluma duyurulmalıdır. Bu aynı zamanda toplumsal bilinci de arttıracaktır.
- 10- Ülkemizdeki yasal düzenlemenin yeterli olduğunu savunan görüşler olmasına karşın, ülkemizde diğer ülkelerdeki uygulamalarda incelenerek yasal düzenlemeler yapılmalıdır. (İş Kanunu ve Ceza Kanununda değişiklikler, konunun iş sözleşmelerinde yer alması gibi.)
- 11- Örgütlerde psikolojik yıldırma davranışı ve olaylarını tutan raporlama birimleri kurulmalıdır. Bu birimler çalışanların konuya farkındalığını artıracak aynı zamanda örgütte bu davranışların yapılmasına engel olabilecektir. Ayrıca bu birimlerde çalışanların şikâyetlerini anlatabileceği uzmanlar bulundurulmalıdır.
- 12- Kurum içindeki iletişim açık ve herkesi kapsayacak bir şekilde düzenlenmelidir.
- 13- Psikolojik yıldırma olayları konusunda sendikalar çalışanlara gerekli desteği sağlamalıdır.
- 14- Üniversitelerin Eğitim Fakülteleri başta olmak üzere tüm bölümlerinde psikolojik yıldırma konusunda dersler verilmeli, seminerler ve konferanslar düzenlenmelidirler.

15- İşyeri eğitimine katılan stajyer öğrencilerin psikolojik yıldıma davranışlarına maruz kalmaması için eğitim gördükleri okulları ve işyerleri gerekli çalışmalarını ve düzenlenmeleri yapmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- ACAR, Aslı Beyhan ve Gönen DÜNDAR; (2008), “İşyerinde Psikolojik Yıldıma (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı Demografik Özellikler Arasındaki İlişkin İncelenmesi,” **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 37 (2), ss.111–120.
- AGERVOLD, Mogens; (2007), “Bullying At Work: A Discussion Of Definitions And Prevalence, Based On An Empirical Study,” **Scandinavian Journal of Psychology**, 48, ss.161–172.
- AKINCI, Füsün Sokullu; (2011), “İşyerinde Şiddet ile Savaşım ve Hukuksal Boyutları,” Serpil Aytaç ve Nuran Bayram (Ed.), **İşyerinde Şiddet**, İstanbul: BETA Yayınları.
- AKSU, Ali ve Yurdağül BALCI; (2009), “İlköğretim Okullarında Psikolojik Yıldıma ve Psikolojik Yıldımayla Baş Etme,” **e-Journal of New Word Sciences Academy**, 4 (4), ss.1367–1380.
- ARPACIOĞLU, Gülcan; (2003a), “İşyerindeki Stresin Gizli Kaynağı: Zorbalık ve Duygusal Taciz-I,” **Human Resources**, 8 (1), ss.44–46.
- ARPACIOĞLU, Gülcan; (2003b), “İşyerindeki Stresin Gizli Kaynağı: Zorbalık ve Duygusal Taciz-II,” **Human Resources**, 8 (2), ss.46–48.
- AYDIN, Orhan ve Hatem ÖCEL; (2009), “İşyeri Zorbalığı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması,” **Türk Psikoloji Yazıları**, 12 (24), ss.94–103.
- AVRUPA YAŞAMA VE ÇALIŞMA KOŞULLARINI İYİLEŞTİRME VAKFI; (2007), **4. Avrupa Çalışma Koşulları Anketi**, http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0652_tr.htm, Erişim Tarihi: 02.12.2011.
- BAHÇE, Çisem; (2007), **Mobbing Oluşumunda Örgüt Kültürünün Rolü: Bir Örnek Uygulama**, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- BAKIRCI, Kadriye; (1998), **İş Hukuku Açısından İşyerinde Cinsel Taciz**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

-
- BAKIRCI, Kadriye; (2000), “İşyerinde Cinsel Taciz ve Türk İş Hukukuna İlişkin Çözüm Önerileri,” **Kamu-İş**, 5 (3), ss.437–458.
- BALAY, Refik; (2000), **Örgütsel Bağlılık**, Ankara: Nobel Yayınları.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem; (2008), **Örgütsel Davranış (İnsanın Üretim Gücü)**, Ankara: Ekinoks Yayınları.
- BAŞBAKANLIK, **2011/2 Sayılı Genelge-İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi**. 19 Mart 2011 Tarihli ve 27879 Sayılı Resmî Gazete.
- BEŞDERE, M. Taha; (2009), **Etkili Yönetim ve Etkili Liderlik**,
<http://www.yonetimonline.com/m-taha-besdere/97-Etkili-Yonetim-ve-Etkili-Liderlik.html>, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2011.
- BİLGEL, Nazan; Serpil AYTAÇ ve Nuran BAYRAM; (2011), **İşyerinde Yıldıırma Davranışı**, Serpil Aytaç ve Nuran Bayram (Ed.), **İşyerinde Şiddet**, İstanbul: BETA Yayınları.
- BOZBEL, Savaş ve Serap PALAZ; (2007), “İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Hukuki Sonuçları,” **TİSK AKADEMİ**, 2 (3), ss.66–81.
- CEMALOĞLU, Necati ve Abbas ERTÜRK; (2007), “Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldıırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi,” **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 5 (2), ss.345–362.
- CEMALOĞLU, Necati ve Abbas ERTÜRK; (2008), “Öğretmen ve Okul Müdürlerinin Maruz Kaldıkları Yıldıırmanın Yönü,” **Ahmet Yesevi Üniversitesi BİLİG**, 46, ss.67–86.
- CUYPER, Nele De; Elfi BAİLLİEN ve Hans De WİTTE; (2009), “Job Insecurity, Perceived Employability and Targets’ and Perpetrators’ Experiences of Workplace Bullying,” **Work & Stres**, 23 (3), ss.206–224.
- ÇOBAN, Suzan ve Mahir NAKİP; (2007), “Yıldıırma (Mobbing) Olgusunun İçsel Pazarlama İle İlişkisi: Nevşehir’de Bulunan Bankalar Örneği,” **Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 21 (1), ss.307–320.
- ÇOBANOĞLU, Şaban; (2005), **Mobbing**, İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- DAVENPORT, N.; R. D. SCHWARTZ, ve G. P. ELLİOTT; (2003), **Mobbing**, Çev.: Osman Cem ÖNERTOY, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

-
- DEMİR, Şamil; (2009) “Mobbing Olgusunun Hukuki Değerlendirmesi,” **Ankara Barosu Dergisi**, 67 (2), ss.139–145.
- DEMİRCİOğLU, Huriye Reyhan; (2007), “Kişilik Hakkı İhlalinin ve Borca Aykırılığın Bir Türü Olarak İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing),” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XI (1–2), ss.113–146.
- EİNARSEN, Stale; (1999), “The Nature and Causes of Bullying At Work,” **International Journal of Manpower**, 20 (1/2), ss.16–27.
- ERDEM, Mustafa Ruhan ve Benay PARLAK; (2010), “Ceza Hukuku Boyutuyla Mobbing,” **TBB Dergisi**, 88, ss.261–286.
- ERDOğAN, Gülnur; (2009), “Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz),” **TBB Dergisi**, 83, ss.318–352.
- ESER, Oktay; “**Mobbing Kavramının Türkçe Serüveni,**”
http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/oktay_esser_mobbing_kavrami.pdf,
Erişim Tarihi: 01.06.2011.
- GERNİ, G. Mine; (2001), “İşyerinde Cinsel Taciz: Erzurum İlinde Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 56 (3), ss.19–46.
- GÖKÇE, Birsen; (1988), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Ankara: Savaş Yayınları.
- GÜNDÜZ, H. Basri ve Ömer YILMAZ; (2008) “Ortaöğretim Kurumlarında Mobbing (Yıldıırma) Davranışlarına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri (Düzce İl Örneği),” **Milli Eğitim**, 179, ss.269–282.
- GÜNGÖR, Meltem; (2008), **Çalışma Hayatında Psikolojik Taciz**, İstanbul: Derin Yayınları.
- İLHAN, Ümit; (2010), “İşyerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Tarihsel Arka Planı ve Türk Hukuk Sisteminde Yeri,” **Ege Akademik Bakış**, 10 (4), ss.1175–1186.
- KARACAOğLU, Koran ve Metin REYHANOğLU; (2006), “Kıbrıs Türkü ve “Türkiyeli” Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldıırma,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 147, ss.145–176.
- KARCIOğLU, Fatih ve Sevil AKBAŞ; (2010), “İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi,” **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 24 (3), ss.139–161.

-
- KİTAPCI, Olgun; (2009), “Müşteri Şikâyet Davranışlarında Kùltürler Arası Farklar: KKTC Vatandaşları ve TC Vatandaşlarına Yönelik Bir Uygulama,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25, ss.197–204.
- KILIÇ, Elife Doğan; (2009), “Psychological Violence in Learning Organizations: A Case Study In Sanliurfa, Turkey,” **Social Behavior and Personalty**, 37 (7), ss.869–880.
- KIREL, Çiğdem; (2008), **Örgütlerde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Yönetimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1806.
- KIREL, Çiğdem; Fatma KOCABAŞ ve A. Ayşe ÖZDEMİR; (2010), İşletmelerde Algılanan Cinsiyet Temelli Ayrımcılık: Eskişehirde Özel Sektörde Bir Alan Araştırması, Çimento İşveren, 5, ss.5–15.
- KOÇ, Mustafa ve Hilal Urasoğlu BULUT; (2009), “Ortaöğretim Öğretmenlerinde Mobbing: Cinsiyet Yaş ve Lise Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi,” **iojes**, 1(1), ss.64–80.
- KUŞ, Elif; (2009), **Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- LEYMANN, Heinz; (1996), "The Content and Development of Mobbing at Work," **European Journal of Work and Organizational Psychology**, 5(2), ss.165–84.
- LEYMANN, Heinz; **The Mobbing Encyclopedia**, Identification of Mobbing Activities, <http://www.leymann.se/English/12210E.HTM>, Erişim Tarihi: 02.12.2011.
- MOAYED, Farman A.; Nancy DARAISEH; Richard SHELL ve Sam SALEM; (2006), “Workplace Bullying: A Systematic Review of Risk Factors And Outcomes,” **Theoretical Issues in Ergonomics Science**, 7 (3), ss.311-327.
- MOBBİNG; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mobbing>, Erişim Tarihi: 02.12.2011.
- NOLFE, Giovanni; Claudio PETRELLA; Francesco BLASI; Gemma ZONTINI ve Giuseppe NOLFE; (2007), “Psychopathological Dimensions of Harassment in the Workplace (Mobbing),” **International Journal of Mental Health**, 36 (4), ss.67–85.
- OKANLI, Ayşe; Sibel Asi KARAKAŞ ve Hava ÖZKAN; (2011), “The Relationship Between Mobbing and Assertiveness in Nurses,” **HealthMED**, 5 (3), ss.609–615.
- ÖZKUL, Burcu ve İlker H. ÇARIKÇI; (2010), “Mobbing ve Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi,” **Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi**, 15(1), ss.481–499.

-
- ÖZKUZUKIRAN, Şule; (2002) “Çalışma Yaşamında Cinsel Taciz ve Şiddet,” **Türk-İş**, 352, ss.33–35.
- ÖZLER, Derya Ergun, ATALAY, Ceren Giderler ve ŞAHİN, Meltem Dil; (2008), “Mobbing’in Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 22, ss.37–60.
- ÖZYILDIRIM, Tülay; (2006), “Anket Yöntemi,” Eğitimde Araştırma Yöntemleri Dersi Ödevi, http://80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/0506guz/t_ozyildirim.doc, Erişim Tarihi: 01.06.2011.
- PAKSOY, Nurettin; (2007), **İşyerinde Psikolojik Taciz-Yıldıırma (Mobbing)**, Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- REDHOUSE (1989), **İngilizce-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Redhouse Yayınları.
- SEVÜK, Handan Yokuş; (2005), “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçları,” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 18 (57), ss.243–282.
- ŞAHİN, Ali; Filiz Tufan EMİNİ ve Ömer ÜNSAL; (2006), “Çatışma Yöntemi Yöntemleri ve Hastane Örgütlerinde Bir Uygulama,” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15, ss.553–568.
- TANHAN, Fuat ve Zekeriya ÇAM; (2011), “Öğretmenlere Yönelik Yıldıırma Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Yeniden Belirlenmesi,” **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1 (40), ss.80–97.
- TEHRANİ Noreen; (2005), **Bullying at Work: Beyond Policies To A Culture Of Respect**, Chartered Institute of Personnel and Development (CIPT), s.8.
- TENGİLİMOĞLU, Dilaver ve Fatma Akdemir MANSUR; (2009), “İşletmelerde Uygulanan Mobbingin (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi,” **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 1 (3), ss.69–84.
- TINAZ, Pınar; (2008), **İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)**, İstanbul: BETA Yayınları.
- ULUĞ, Feyzi ve Başak BEYDOĞAN; (2009), “Kamu Örgütlerinde Psikolojik Taciz,” **Amme İdaresi Dergisi**, 42 (1), ss.55–86.

-
- UZUNÇARŞILI, Ülkü ve Nurhayat YOLOĞLU; (2007), “Mobbing/İş Yerinde Duygusal Taciz: Ulusal ve Uluslararası Boyutu İle Çatışma Yüklü Bir İletişim Biçimi,” **Öneri**, 7 (27), ss.1–8.
- YAMAN, Erkan; (2009), **İşyerinde Psikoşiddet-Mobbing**, Ankara: Nobel Yayınları.
- YAMAN, Erkan; Özge VİDİNLİOĞLU ve Nihan ÇİTEMEL; (2010), “İşyerinde Psikoşiddet, Motivasyon ve Huzur: Öğretmenler Çok Şey Mi Bekliyor? Psikoşiddet Mağduru Öğretmenler Üzerine,” **Uluslararası İnsan Bilimler Dergisi**, 7 (1), ss.1136–1151.
- YILDIRIM, Dilek ve Yıldırım AYTOLAN; (2008), “Development and Sychometric Evaluation of Workplace Psychologically Violent Behaviours Instrument,” **Journal of Clinical Nursing**, 17, ss.1361–1370.
- YÜCETÜRK, E. Elif; (2005), “Türkiye’de İş Yaşam Kalitesini ve Verimliliği Azaltan Gizli Bir Sendrom: Yıldıırma (Mobbing),” **İktisat, İşletme ve Finans**, 20 (231), ss.97–108.
- ZAPF, Dieter; (1999), “Organisational, Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/Bullying at Work,” **International Journal of Manpower**, 20 (1/2), ss.70-85.

HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA AÇISINDAN DENETÇİNİN SORUMLULUĞU: İMKB'DE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN DENETİM RAPORLARININ İNCELENMESİ¹

İdiris VARICI*

ÖZET

Hile ile ilgili araştırma yapan kurumlar tarafından hile ikiye ayrılmıştır. Bunlardan biri varlıkların zimmete geçirilmesi, diğeri ise hileli finansal raporlamadır. Ancak hileli finansal raporlama sonuçları itibariyle daha zararlıdır. Hileli finansal raporlama bizzat yöneticiler tarafından yatırımcıları ve diğeri üçüncü kişileri aldatmaya yönelik yapıldığından denetçilere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukların en önemlilerinden biri doğru olanı kamuoyuna bildirmektir. Bu nedenle hileli finansal raporlama yapan veya yapma ihtimali olan işletmelerin denetim raporlarında doğrunun açıkça belirtilmesi gerekir. Türkiye’de hileli finansal raporlama vakaları olmasına rağmen olumsuz rapor ile karşılaşılması manidardır. Nitekim bu araştırma ile hileli finansal raporlama yapma olasılığı olan işletmelerin denetim raporları incelenmiş; sonuçta denetçilerin gerçeği denetim raporlarında olumsuz raporla değil şartlı raporla veya denetim görüşünden kaçınma ile ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Çünkü araştırma sonucunda bazı işletmelerde olumsuz denetim raporu verilmesi için gerekli olan bütün unsurların var olmasına rağmen olumsuz rapor verilmediği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak denetçilerin bir kısmının hem mesleki hem de sosyal anlamda sorumluluklarını yerine getirmediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hileli Finansal Raporlama, Denetim Raporları, Mesleki ve Sosyal Sorumluluk

¹ Bu makale “Hile Riski ve Denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr. Rize Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, e-mail: idrisvarici@yahoo.com

**AUDITORS' RESPONSIBILITY IN TERMS OF FRAUDULENT FINANCIAL
REPORTING: ANALYSING AUDITING REPORT OF COMPANIES OPERATING IN
ISE**

ABSTRACT

Fraud is divided into two categories by institutions searching about fraud. One of them is misappropriation of assets, other is fraudulent financial reporting. But fraudulent financial reporting is more damaging. Because of fraudulent financial reporting made by the managers themselves to mislead investors and other third parties, auditors have important responsibilities. One of the most important of these responsibilities is telling to public what is right. Therefore, auditing reports of firms with fraudulent financial reporting or firms with possibility of fraudulent financial reporting, truth should be stated explicitly. Although there are cases of fraudulent financial reporting in Turkey, ironically there is not any negative auditing report. Through this study, audit reports of possibility with firms fraudulent financial reporting were examined; eventually auditors reported truth with not negative report but with provisional report or with avoidance of audit opinion. Because as a result of research, a negative report has not reported although there is all the factors in some enterprises are required to give a negative audit report. As a result of this research some auditors are observed that they fail to fulfill their responsibility both professionally and socially.

Key Words: Fraudulent Financial Reporting, Auditing Report, Professional and Social Responsibility

GİRİŞ

Başta ABD olmak üzere tüm dünyada 2000’li yıllardan sonra ortaya çıkan hileli finansal raporlama skandalları (Enron, Worldcom, Ahold v.b.) sonrası muhasebe, denetim ve kurumsal yönetim alanlarında ardı ardına reformlar geliştirilmiştir. Bu reformlardan Sarbanes Oxley yasası ve AICPA’nın (Amerikan Institute of Certified Public Accountant-Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasipleri Enstitüsü) ve IFAC’ın (International Federation Of Accountants-Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) çıkardığı denetim standartları denetim alanında önemli olanlardır. Bu standartlara paralel olarak SPK’nın yayınladığı Seri X. No. 22 tebliği de denetçilere düşen sorumlulukları ve denetçilerin görevini icra ederken yön tayin edecek kriterleri açıklaması açısından önemlidir. Çünkü sayılan bu skandallarla birlikte denetim firmalarına olan güven kaybolmuştur. Kaybolan güvenin tekrar kazanılması için ilke niteliğinde sorumluluklar getirilmiştir.

Bu standartlarla denetçilere getirilen sorumluluklar; denetçilerin mesleğini icra ederken mesleki şüphe ile hareket etmesi gerektiği, denetim ekibi arasında beyin fırtınasının olması gerektiği, gerekli özen ve dikkatin olması gerektiği ve doğruyu denetçilerin menfaatlerini düşünmeden yerine getirmesi gerektiği gibi sorumluluklardır. Bu anlamda doğrunun hiçbir menfaate dayanmadan ifade edilmesi hileli vakaların ya da hileli finansal raporlamaların kamuoyuna yansıtılması şeklinde olabilir. Ancak hileli finansal raporlamalardaki denetçilerin tutumlarında olduğu gibi ülkemizde de denetçilerin yönetimin, kendilerinin veya hem yöneticilerin hem de kendilerinin menfaatlerini düşünmesi olasıdır. Bu nedenle bu araştırmada İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin denetim raporları incelenerek olası hileli işlemlerin denetçiler tarafından hangi raporlarla nasıl ifade edildikleri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda genel olarak hile, hileli finansal raporlama ve denetçilerin sorumlulukları özet olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Nihayetinde de denetim raporlarından yola çıkarak denetçilerin sorumlulukları ölçülmeye çalışılmıştır.

I. HİLE

Hile insanlığın geçmişi ile var olan bir olgudur ve çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Ancak hile işletme açısından düşünüldüğünde en basit anlamda başkalarının hakkını gasp

etmektedir. Hile ilgili araştırma yapan kurumlar ve araştırmacılar tarafından hilenin tanımı çok çeşitli şekillerde yapılmıştır.

Örneğin iç denetçiler Enstitüsü (IIA), Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) ve ABD Hile Araştırmacıları Birliği (ACFE) hileyi; “*başkalarını aldatmak için bir kazanç elde etmek veya bir kaybı telafi etmekle sonuçlanan kasti fiillerdir*” şeklinde tanımlamışlardır (Richards v.d., 2008: 5). Hileler bilinçli bir şekilde yapılır. Daha önceden planlanma ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle kasıt unsuru içerirler. Hatadan ayıran en temel noktası da kasıt unsuru içermeleridir.

Hilenin eski bir geçmişi olmasına rağmen 2000 yıllardan sonraki hileli finansal raporlama skandalları herkesin dikkatini yeniden bu kavrama yöneltmiştir. Başta ABD’de (Enron, Worldcom, Adelphia v.b.) olmak üzere daha sonra Avrupa (Parmalat, Royald Ahold, İmar Bankası v.b.) ve bütün dünyaya yayılan büyük şirket skandalları hile kavramının önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu yıllarla birlikte hile ile ilgili yapılan araştırmalar da çoğalmıştır. Çünkü kamunun işletmelere, sermaye piyasasına ve denetçilere güveni kaybolmuştur. Bu güvenin yeniden kazanılması için hile ve hile riski ile ilgili standartlar yayınlanmaya başlanmış ve hilenin önlenmesi için denetçilere ve ilgili kişilere birtakım sorumluluklar yüklenmeye başlanmıştır.

Bu çalışmaların başında AICPA’nın çıkarmış olduğu denetim standartları (Statement Auditing Standards-SAS) gelmektedir. Buna paralel olarak IFAC’ın uluslararası denetim standartları (International Standards on Auditing-ISA) ve ülkemizde SPK’nın Seri X. No. 22 tebliği vardır. AICPA’nın SAS No. 82 ve SAS No. 99 standardı ile IFAC’ın ISA 240 nolu standardı hile konusunda denetçinin sorumluluklarını belirtmektedirler. SPK’nın tebliği de bu standartlara paralellik göstermektedir. Ancak SAS 99 bu standartların arasında en önemli olanıdır denilebilir. Çünkü hem SAS 82’nin eksikliklerini giderir nitelikte olup hem de ISA 240 bu standart baz alınarak yayımlanmıştır. Bütün bu çalışmaların hile anlamında vardığı ortak nokta; hilenin denetçiler açısından iki türlü olabileceğidir. Bunlar varlıkların zimmete geçirilmesi ve hileli finansal raporlamadır. Varlıkların zimmete geçirilmesi çalışanlar tarafından yapılan hile türüdür. Hileli finansal raporlama ise yöneticiler tarafından yatırımcıları kandırmaya yönelik yapılan hile türüdür.

A. Varlıkların Zimmete Geçirilmesi / Kötüye Kullanılması

Varlıkların zimmete geçirilmesi daha çok çalışanlar tarafından yapılan bir hile türüdür. İşletme varlıklarının çalınması ve bu çalınma sonucu finansal tablolarda önemli tahrifatlara yol açması durumudur. Daha çok işletme çalışanları tarafından yerine getirilir. İşletme çalışanı fırsatını bulduğu anda hırsızlığa gidebilir. Daha çok özel mülkiyetli işletmelerde yaygındır (Balcı, 2008: 72). Varlıkların zimmete geçirilmesinden kaynaklanan önemli tahrifatlar “ finansal tabloların muhasebe standartlarına ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk açısından doğru ve dürüst bir şekilde sunulmaması etkisini doğuracak şekilde işletme varlıklarının çalınmasıdır” (Küçük ve Uzay, 2009: 241). Görüldüğü üzere varlıkların zimmete geçirilmesi finansal tablolarda önemli tahrifatlara sebep olması durumunda bağımsız denetçilerin ilgi alanına girmektedir.

SPK Seri X. No.22 tebliği altıncı kısım, birinci bölüm madde 11 ve 12’de varlıkların kötüye kullanılması şekilleri sıralanmıştır. Buna göre;

- Tahsilatların zimmete geçirilmesi
- İşletmenin maddi varlıklarının (stoklar gibi) çalınması ve fikri mülkiyet haklarının başkalarına satılması
- İşletmenin almadığı mal ve hizmetler için ödeme yapılmasına sebep olunması (fiktif alışlar)
- İşletme varlıklarının kişisel amaçlarla kullanımı
- Varlıkların kaybolması ve izin alınmaksızın rehin verilmesini gizlemek için yanıltıcı kayıtlar düzenleme ve gerçeğe aykırı belgeler oluşturma gibi yöntemlerle yapılabilir.

B. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama; “ finansal tablo kullanıcılarını aldatmak amacıyla kasıtlı bir şekilde finansal tablolarda yer alması gereken tutarların yer almaması ve/veya olmaması gereken tutarların finansal tablolarda yer alması” şeklinde gerçekleşmektedir (AICPA SAS No.99, Par.5-6). Genellikle üst yönetim tarafından yapılır. Amaç tamamen finansal tablo kullanıcılarını aldatmaktır. Genellikle halka açık şirketlerde yaygındır. HFR birçok şekilde

yapılabilir. AICPA’nın hile ile ilgili yayınladığı en son standart SAS No.99’un altıncı paragrafında HFR teknikleri sıralanmıştır. Buna göre;

- Finansal tabloların oluşmasına yarayan önemli belgelerin yok edilmesi, tahrif edilmesi veya önemli kayıtların çarpıtılması
- Finansal olay, işlem ve diğer önemli bilgilerin finansal tablolarda önemli tahrifata sebep olacak şekilde yanlış yansıtılması veya hiç yansıtılmaması
- Muhasebe ilkeleri, kayda alma, sınıflandırma, sunum ya da açıklama ile ilgili prosedürlerin kasıtlı olarak yanlış uygulanması gibi tekniklerle yapılır.

Öte yandan hileli finansal raporlama genellikle gelir kalemleri üzerinden yapılmaktadır. Yani gelirin olduğundan düşük ve/veya yüksek gösterilmesi için hileli finansal raporlamaya başvurulmaktadır (AICPA SAS No.99, par.41). Zamanından önce kayıt ile gelirin yüksek gösterilmesi sağlanabilirken, bu dönem gelir yazılması gerekenleri yazmayarak da gelirin düşük gösterilmesi sağlanabilir. Amaç işletmenin durumunu yatırımcılara, kredi verenlere ve diğer üçüncü kişilere olduğundan iyi göstermek ya da eğer işletme ile ilgili taraf devlet ise olduğundan kötü göstermektir.

Dış denetçilerin ilgi alanına varlıkların zimmete geçirilmesinden çok hileli finansal raporlama girmektedir. Çünkü hileli finansal raporlama finansal tablo kullanıcılarını aldatma amacıyla yapılmaktadır. Hâlbuki varlıkların zimmete geçirilmesi finansal tablolarda önemli tahrifatlara sebep olsa da amaç finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak değildir. Bu sebeple finansal tablolarda önemli tahrifatlara sebep olan asıl türün hileli finansal raporlama olduğu anlaşılmaktadır (Küçük ve Uzay, 2009: 240). Öte yandan hileli finansal raporlamaların maliyeti varlıkların zimmete geçirilmesine göre çok daha ağırdır. Örneğin ACFE’nin ABD’de 1996 ile 2010 yılları arasında yaptığı araştırmalara göre hileli finansal raporlamanın ağırlığı tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Hilelerin Yıllara Göre Ortalama Kayıp Tutarları ve Oranları

Yıllar	Varlıkların Zimmete		Hileli Finansal		Diğer	
	Geçirilmesi		Raporlama			
	Oran ²	Kayıp (\$)	Oran	Kayıp (\$)	Oran	Kayıp (\$)
1996	81,1	65.000	4,1	4.000.000	14,8	440.000
2002	85,7	80.000	5,1	4.250.000	12,8	530.000
2004	92,7	93.000	7,9	1.000.000	30,1	250.000
2006	91,5	150.000	10,6	2.000.000	30,8	538.000
2008	88,7	150.000	10,3	2.000.000	27,4	375.000
2010	89,8	100.000	4,3	1.730.000	21,9	175.000

Kaynak: Dönmez ve Karausta, 2011: 21.

Tablo 1’deki kayıplar dikkate alındığında hileli finansal raporlamanın önemi net bir şekilde anlaşılmaktadır. Meydana getirdiği kayıpların etkisi ve üçüncü kişilerin aldatılma niyeti nedeniyle denetçilerin sorumluluğu hileli finansal raporlama açısından incelenmiştir. Bunun yanında varlıkların zimmete geçirilmesi finansal tablolarda önemli tahrifatlara ulaştığı takdirde, finansal tablolar üzerinden bağımsız denetimin otomatik ilgi alanına dahil olmaktadır.

II. HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİLERİN MESLEKİ VE SOSYAL SORUMLULUKLARI

Aslında işletme ile ilgili kişilerin sosyal sorumluluğu ile mesleki sorumluluğu iç içedir. Şöyle ki; örneğin sosyal sorumluluk denince akla ilk başkaları için yarar sağlayacak eylemler gelmektedir. Bunlar; işletmelerin çevreye duyarlı olması, eğitime destek verilmesi, yeşil alanların oluşturulması, yasal mevzuata uyulması gibi eylemlerdir. Yani toplumun refah düzeyini artırmak için yapılan eylemler de buna dahil olmaktadır. O halde işletmenin çıkar grupları için gerekli olan bilgi ihtiyacının da doğru bir şekilde karşılanması sosyal sorumluluk alanına da dahil olmaktadır. Bu anlamda denetçinin doğru bilginin ulaştırılması için gerekli özen ve dikkati göstermesi hem mesleki hem de sosyal sorumluluğunun bir gereğidir.

İşletmenin sunduğu doğru bilgi işletmenin üçüncü kişileri ile iletişim anlamında hayati öneme sahiptir. Bu iletişimde etik davranışın önemi ortaya çıkmaktadır (Hong ve Andersen, 2011: 461). Etik davranış ise doğru olanın yapılmasıdır. Denetçi açısından doğru olanın

² Oranların toplamı birden fazla hileye başvurulması nedeniyle %100’ü aşabilmektedir.

yapılması denetimi ilke ve kurallara uygun yapıp doğru olan bilgiyi işletme yönetimine ve üçüncü kişilere iletmeektir. Nitekim sosyal sorumluluk kavramı da doğruluk, adalet, tarafsızlık ve etik kavramları üzerine oturtulmuştur. Bu bağlamda doğrunun iletilmesi ve doğru olanın yapılması sosyal sorumluluğun bir gereğidir.

Sosyal sorumluluk kavramının önemi özellikle 2000’li yıllarda yaşanan hileli finansal raporlama skandalları ile birlikte artmıştır. Bu skandallar iş etiği ve sosyal sorumluluk bilincinin gerekli olduğunu ortaya koymuştur (Ferrel v.d., 2005: 4). Çünkü kamunun güveni ancak bu kavramların hakkıyla uygulanması ile yeniden kazanılabileceği düşünülmektedir. Nitekim yapılan bir araştırmada işletmelerin bu skandallara tepkisi üç başlık altında özetlenmiştir. Bu başlıklardan biri de etik değerlerin yerleştirilmesidir (Fombrun ve Foss, 2004: 284). Etik değerlerin yerleşmesi ile işletmeyle sorumlu olan herkesin sosyal sorumluluğun bir kenarından tutması gereklidir.

Öte yandan sosyal sorumluluk ile mesleki sorumluluğun iç içe olduğunu gösteren araştırmalar da yapılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri 1991’de Archie tarafından yapılan ve Archie piramidi olarak da nitelendirilen bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre kurumsal bazda sosyal sorumluluk 4 türden oluşmaktadır. Bunlar; gönüllü sorumluluklar, etik sorumluluklar, yasal sorumluluklar ve ekonomik sorumluluklardır (Archie, 1991: 42). Konumuzu ilgilendiren kısmı ile etik sorumluluklar ve yasal sorumluluklar kurumsal bazda sosyal sorumluluğun içinde yer almaktadırlar. Etik sorumluluklar doğru olanı yapma iken yasal sorumluluklar koyulan kurallara göre hareket edilmesidir. Bu nedenle denetçilerin sorumlulukları, sosyal sorumluluk ve mesleki sorumluluk ile iç içe ele alınmıştır.

İşletmede denetim görevini icra eden denetçiler işletme içinden olabileceği gibi işletme dışından da olabilmektedir. İşletme içinden olan denetçiler işletme yönetimine bağlı iken, işletme dışından olanlar ise bağımsızdırlar. Ancak her iki denetçinin de hileli finansal raporlama bağlamında sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar hem kurallarla hem de etik değerlerle sabittir. Ancak şunu belirtmek gerek ki; hileli finansal raporlama ile ilgili temel sorumluluk denetim standartlarında da belirtildiği üzere yönetime aittir. Bu temel sorumluluğun yanında denetçilere de bir takım sorumluluklar düşmektedir.

A. İç Denetçilerin Sorumlulukları

İç denetçiler her zaman hileli işlemlerin faillerini takip etmekle sorumludurlar. İç denetim enstitüsünün yayınladığı “iç denetimin mesleki uygulaması” standardına göre iç denetçilerin olası hileli vakalar için her zaman uyanık olması ve muhtemel hileleri tanımak için yeterli bilgiye sahip olması gerektiği bildirilmektedir (Church v.d., 2001: 99). Hile konusunda AICPA’nın yayınladığı SAS 82 de iç denetçilerin hile nedeniyle finansal tablolarda önemli tahrifatlara sebep olabilecek 25 risk faktörü yayınlamış, iç ve dış denetçilerin bu risk faktörlerini iyi bilmesi ve her zaman göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamıştır (Shamki, 2009: 25).

Hilenin tespit edilmesinde toplum tarafından yaygın bir kanaat dış denetçinin daha aktif olmasıdır. Ancak Moyes ve Hasan (1996) hileleri ve hileli finansal raporlamaları tespit etme ve algılamada iç ve dış denetçinin eşit kapasitede olduğunu bildirmektedirler. Zaten birçok organizasyon hileleri tespit etmede iç denetçiyi kullanmaktadırlar. İç kontrolün bir unsuru olarak da iç denetçi hilelerin tespit edilmesinde kullanılmalıdır (Alleyne ve Howard, 2005: 294). Öte yandan bağımsız denetçiler de işletmenin iç denetçisinden bu anlamda yardım alabilmektedirler.

Worldcom’un hileli finansal raporlama yaptığını iç denetçi yardımcısı olan Cynthia Cooper ortaya çıkarmıştır. Hatta bu olayda da Cooper ilk önce hile delillerini dış denetçiye göstermiş ancak dış denetçi oralı bile olmamıştır. Cooper 2002 Haziran’da ABD tarihinin en büyük hileli finansal raporlama skandallarından birini ihbar ederek sorumluluğunu yerine getirmiştir (Rezaee ve Riley, 2010 :206). Cooper’ın kendi deyimiyle “ *hayatımda hiçbir zaman ihbarcı olmayı istemedim fakat hayat beni bu şekilde zorladı. Çünkü sorumluluğum gereği bunu yapmam gerekiyordu*” şeklinde ifadeleri ile sorumluluk bilincinde olduğunu göstermiştir (Cooper, 2008: 1). İç denetçi hile ile ilgili belirtileri başta yönetime bildirmelidir. Daha sonra işletmenin varsa denetim komitesine bildirimde bulunabilir. Hatta yönetimin dahil olduğu özellikle hileli finansal raporlama ile ilgili bulgularını denetim komitesi ile paylaşmalıdır. Yine dış denetçi de hileli eylemlerle ve işletmenin iç kontrol yapısı ile ilgili bilgilerin çoğunu iç denetçiden temin etmektedir. Eğer

iç denetçinin ihbarlarını kaleye alan kimse olmazsa yetkili otoritelere bildirmesi sosyal sorumluluk açısından bir gerekliliktir.

B. Dış (Bağımsız) Denetçilerin Sorumlulukları

Dış denetimin sorumluluğu hileleri tespit etmek değildir. Hileleri tespit etmede esas sorumluluk işletme yönetimine aittir. Ancak işletme ile ilgili üçüncü kişiler genelde hileli işlemleri dış denetçinin tespit etmesini beklemektedirler. Yapılan araştırmalar da bu ifadeyi destekler niteliktedir. Örneğin yapılan bir araştırmaya göre yatırımcıların %70’inden daha fazlası hilelerin tespit edilmesinde denetçiden mutlak güvence beklemektedirler (Hillison v.d., 1999: 351). Hâlbuki denetçinin sorumluluğu mutlak güvence değil makul güvencedir. Makul güvence denetçinin beklenen bütün prosedürlerin yerine getirilmesine rağmen hileleri tespit edememe ihtimalinin olmasıdır. Nitekim SAS 99, ISA 240 ve SPK tebliği de denetçinin sorumluluğunu makul güvence ile tanımlamaktadırlar.

Bu standartlara göre denetçi “*finansal tablolarda hileden kaynaklanabilecek önemli yanlışlıkların olmadığı konusunda makul güvence verecek şekilde denetimi planlaması, yürütmesi ve sonuçlandırması gerekir*”. Denetçi makul güvence de olsa bekleneni verebilmesi için birtakım sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Bu sorumluluklar hem mesleki hem de sosyal sorumluluk açısından önemlidir. Denetçilerin standartlarla birlikte getirilen sorumluluklarından önemli olan birkaçı bundan sonraki başlıklarda özetlenmiştir.

1. Denetçilerin Mesleki Şüphe ile Hareket Etmeleri

2002’de yayınlanan SAS 99 standardı dış denetçilerin hileli finansal raporlamaları tespit etmesinde kullanabileceği 42 adet hile risk faktörü sıralamıştır. Bu risk faktörlerinin olması denetçinin şüphe ile yaklaşmasını gerekli kılmaktadır. Denetçi özellikle hileli finansal raporlamada başrol oynayan yönetime tam olarak güvenmemelidir (Shamki, 2009: 26). Yani denetçi işletmenin iç kontrol yapısı, ilişkili taraf işlemleri, işletmenin genel durumu v.b. ile ilgili yönetimin beyanlarına ne tam olarak güvenmeli ne de tam olarak güvensiz olmalıdır. Bu dengeyi sağlamak da denetçinin tecrübesine ve mesleki bilgisine kalmıştır.

SAS 99’un 13. paragrafında, ISA 240’ın 12-14. paragraflarında ve SPK tebliği 30. kısım madde 8’de denetçinin mesleki şüphecilikle hareket etmesi gerektiği yer almaktadır. Bu standartlara göre denetçi, elde edilen bilgilerin hile nedeniyle önemli yanlışlıkları içerebileceği, dolayısıyla denetçinin sürekli kuşku içinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun en iyi örneği ABD’de meydana gelen “Cendant” vakasında yaşanmıştır. Cendant şirketi gelirlerini yüksek göstermek ve giderlerini olduğundan düşük göstermek için ilişkili taraf işlemlerini kullanarak hileli finansal raporlamaya başvurmuştur. Şirketin denetimi ile sorumlu olan Ernst&Young şirketinin denetim elemanları bu hileyi ortaya çıkaramamışlardır. Hileli finansal raporlama ortaya çıktıktan sonra şirketin denetiminde yer alan bir denetçinin “*Cendant’taki kişilerin böyle olumsuz davranışlar içine gireceğini hiç düşünmemiştik*” (Özbirecikli, 2006: 12) sözüyle aslında denetçilerin mesleki şüpheciliği ihmal ettiklerinin bir göstergesidir.

Mesleki şüpheciliğin sürekli olması için denetim işlevini yerine getiren denetçiler arasında devamlı görüş alışverişinde bulunulması gerekmektedir. Yani mesleki şüphecilik tam anlamıyla uygulanabilmesi için denetçiler arasında beyin fırtınasının yapılması hayati bir önem taşımaktadır.

2. Denetçiler Arasında Beyin Fırtınasının Yapılması

En önemli standart olan SAS 99’un 15’inci paragrafında, ISA 240 paragraf 11-A’da ve SPK tebliği altıncı kısım madde 9’da hileli finansal raporlama ile ilgili risk göstergeleri üzerine denetim ekibi arasında tartışmaların olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlamda beyin fırtınasının iki amacı vardır. Bunlardan birincisi; denetim ekibinde bulunan denetçilerin tek başına elde edemedikleri bilgi ve tecrübeleri özellikle en tecrübeli denetçilerden elde etme imkanına kavuşmalarıdır. İkincisi; denetçilerin üst yönetimin yaklaşımının ortaklaşa değerlendirebilme imkanını elde edebilmeleridir (Beasley ve Jenkins, 2003: 32-33).

Beyin fırtınası denetimin planlama, uygulama ve sonuç aşamalarının hepsinde yapılmalıdır. Ancak planlama aşamasında mutlaka yapılmalıdır. Çünkü planlama aşamasında yapılan beyin fırtınası denetimin yönünü belirlemektedir. Planlama aşamasında yüz yüze yapılabilen beyin fırtınası diğer aşamalarda teknolojinin gelişmesi ile birlikte dijital ortamdan rahatlıkla yapılabilmektedir. Çünkü denetim bir üreci içerdiğinden her bir sürecin denetim

ekibindeki farklı denetçiler tarafından yapılabilmesi bu imkânları kullanma zorunluluğunu doğurmuştur. Öte yandan interaktif ortamda yapılan beyin fırtınalarının birçok avantajı da bulunmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre interaktif ortamda yapılan beyin fırtınasının klasik yöntemle göre daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Lynch v.d., 2009: 1211).

3. Denetçilerin Mesleki Özen ve Dikkate Önem Vermeleri

Dış denetçinin sorumluluğu denetimi ilke ve kurallarına göre yürütmektir. Eğer denetçiler kendilerinden beklenen mesleki özen ve titizliği göstermişlerse aslında sorumluluğunu bir anlamda yerine getirmişlerdir. Çünkü mesleki özen ve dikkat ile denetim ilke ve esaslarına uyulduğu kabul edilir. Eğer bu görevi layıkıyla yerine getirmemişlerse işletme ile birlikte sorumlu olurlar (Erol, 2008: 235). Çünkü üst yönetim tarafından yapılan hileli finansal raporlamayı etkin bir iç kontrol yapısı ile telafi etmek mümkün değildir. Bu tamamen denetçinin mesleki özen ve dikkatine bağlıdır (Erol, 2008: 232). Güçlü iç kontrol yapısı ile ancak çalışan hilelerini önlemek mümkündür.

“Fine Host” vakası mesleki özen ve dikkat ile ilgili ilginç bir örnektir. Fine Host’un denetçisi Deloitte&Touch denetim firmasında görev yapan Jeffrey Bascik, denetim faaliyetini icra ederken gerekli özeni gösteremediğinden hileli finansal raporlama patlak vermiştir. Fine Host şirketi giderlerini aktifleştirerek ve gelirleri şişirerek vergi öncesi karını 1992-1996 yılları arasında 28 milyon \$’ın üzerinde, 1997’inin ilk çeyreğinde 21 milyon \$’a yakın fazla göstermiştir. Jeffrey sorunlu olduğu işlemlerle ilgili kaliteli denetim kanıtları yerine yönetimin ifadelerine başvurmuştur (Özbirecikli, 2006: 9). Eğer Jeffrey sorunlu olduğu işlemlerle ilgili daha dikkatli davransaydı ya da denetim kanıtlarının kalitesini ve miktarını artırsaydı Fine Host’un hileli finansal raporlama nedeniyle meydana gelen yatırımcı kayıplarını azaltabilirdi.

4. Denetçilerin Kasıtlı Uygulamalardan Sakınmaları

Mesleki özen ve dikkatinin yanında denetçilerin kasıtlı uygulamalarına da özellikle 2000’li yıllarda şahit olunmuştur. 2000’li yıllardaki hileli finansal raporlama skandallarına denetim firmalarının da karışması denetçilerin kasıtlı uygulamalarını bariz bir şekilde ortaya çıkarmış, kamunun denetim firmalarına olan güveni kaybolmuştur. Bu vakalarla birlikte çeşitli

kurumların denetçiler ve denetim firmalarına yönelik yaptırım niteliğindeki sorumluluk beyanları artmıştır. Örneğin 2002’de yayınlanan Sarbanes Oxley yasası ile kurumsal yönetim ve denetim firmalarının sorumlulukları anlamında kurallar ortaya atılmıştır. Yine bu anlamda AICPA’nın yayınladığı SAS 99’da denetçilerin sorumluluklarını belirten ve denetçilere yol gösteren birtakım ilkeler sıralamıştır. Amaç kamunun kaybolan güvenini tekrar kazanmak ve konu kapsamında denetçinin ve denetim firmalarının sorumluluklarını belirleyip kasıtlı uygulamalardan uzaklaştırmaktır.

Kasıtlı uygulamaya bir örnek yine Worldcom vakasında yaşanmıştır. Denetçi Arthur&Andersen Worldcom’un hat maliyetleri olarak nitelendirilen masraflarını varlık hesaplarına yansıtmasına göz yummuştur. Çünkü Andersen denetim raporunda hat maliyetleri için yapılan masrafları açıklamakta ve doğrulamanın yapıldığını bildirmektedir (Özbirecikli, 2006: 10). Herhangi bir riskin olmadığını belirten denetçi bildiği bir uygunsuzluğu gizleyerek hileli finansal raporlamaya bilerek iştirak etmiştir. Yani denetçi muhtemelen hem kendi menfaatini hem de yönetimin menfaatini düşünerek böyle bir eyleme karışmıştır. Bu nedenle hem sosyal sorumluluk ve hem de mesleki sorumluluk bağlamında görevini layıkıyla icra etmemiştir. Hâlbuki denetçi hileli bulduğu bir eylemi ilk önce yönetime bildirmeli, yönetimi bu anlamda ikaz etmelidir. Bütün bu bildirim ve ikazlara rağmen yönetim niyetinden vazgeçmezse ve doğruyu beyan etmezse hile nedeniyle önemli yanlışlığın olduğuna dair olumsuz rapor vermelidir. Ancak denetçi bu yolu seçmeyip sorumluluğunu çiğnemiştir.

III. DENETÇİLERİN MESLEKİ VE SOSYAL SORUMLULUKLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Denetçiler işletme yönetimi ile ilgili geçmiş tecrübelerinden arınıp mesleki şüphe ile hareket etmeli, mesleki özen ve dikkatle denetimini yapmalı ve kamunun menfaatini düşünerek hareket etmelidir. Özellikle hileli finansal raporlamada denetçilerden beklentiler yüksek olduğu için, denetçilerin de hem mesleki hem de sosyal sorumluluk anlamında sorumluluklarını icra etmeleri gerekmektedir. Ancak kamuoyunun gözünde denetçilerden beklentilerin karşılanması pek de iç açıcı değildir.

Koreli denetçiler için yapılan bir araştırmaya göre, denetçilerin %75’inin işletme yönetiminin çıkarlarını dikkate aldıkları, buna karşılık sadece %25’inin toplumun menfaatini ön planda tuttukları ortaya çıkmıştır (Koo ve Sim, 1999: 214). Yine Yunan firmaları üzerinde yapılan bir araştırmada denetçilerin, müşterilerinin finansal tabloları ile ilgili görüş bildirirken ve rapor hazırlarken dürüst davranmadıkları belirlenmiştir. Yunanistan’da özellikle büyük denetim firmaları işletmelerin isteklerini ve taleplerini yerine getirmekteydiler (Cullinan, 2004: 856). Bu araştırmalar da gösteriyor ki; usulsüz beyan edilen finansal tablolarla ilgili denetçilerin de işletmenin isteklerine boyun eğdikleri bellidir. Bu nedenle eğer denetçi hakkıyla sorumluluğunu yerine getirecekse olumsuz gördüğü durumları denetim raporunda belirtmelidir.

Denetçi denetlediği işletme ile ilgili kanaatini denetim raporları ile belirtmektedir. Eğer denetçinin kanaati işletme ile ilgili olumlu ise olumlu rapor verilir. Ancak bazı durumlarda olumlu denetim raporundan sapmalar da meydana gelir. Bu sapmaların önem derecesine göre denetçi şartlı ve olumsuz denetim raporu verebileceği gibi görüş belirtmekten de sakınabilir. Bu sapmaların sebepleri tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Denetim Görüşü Oluşma Kriterleri

Önemlilik Düzeyi/Sorun Türü	Önemsiz	Önemli (Fakat mali tablolar bir bütün olarak dürüst ve güvenilir)	Çok Önemli (Mali tablolar bir bütün olarak dürüst ve güvenilir değil)
Muhasebe standartlarından sapmalar	Olumlu	Şartlı	Olumsuz
Muhasebe yöntemlerinin uygulanmasında sorun	Olumlu	Şartlı	Olumsuz
Finansal tablo açıklamalarının (dipnotların) yetersiz olması	Olumlu	Şartlı	Olumsuz
Çalışma alanının sınırlandırılması (Denetim kanıtlarının toplanmasında güçlük)	Olumlu	Şartlı	Görüş Belirtmekten Kaçınma veya Olumsuz Görüş
İşletmenin sürekliliğini etkileyen <i>belirsizlikler</i>	Olumlu	Şartlı	Görüş Belirtmekten Kaçınma veya Olumsuz Görüş

Kaynak: Berksoy, 2008: 52; TÜRMOB-TESMER, 2009: 165.

Tablo 2’den de anlaşıldığı üzere eğer olumsuzluk önemli ise denetçi işletme ile ilgili görüşünü olumsuz denetim raporu ile belirtmelidir. Sorunun büyüklüğü de finansal tablolardan yararlanan çıkar gruplarının kararlarını etkileme düzeyine bağlıdır. Öte yandan sorunun

önemlilik düzeyi yine sorun olan kalemin yayılma düzeylerine göre belirlenebilir. Şöyle ki; örneğin kasa hesabı alacak hesabının yerine bilinçli olarak kullanılmışsa bu sadece bir sınıflandırma sıkıntısı ortaya çıkarır ve sadece bu iki kalemi etkiler. Yani yayılma olmaz. Ancak önemli bir gelir kaleminin kasıtlı bir şekilde kayıt dışı bırakılması ile yayılma artar. Çünkü örneğin satış gelirlerinin kayıt dışı bırakılması satışları, gelirleri, net karı, faaliyet karını, brüt karı, öz sermayeyi, varlıkları v.b. birçok kalemi birden etkileyebilir. Bu durumda yayılma derecesi de artar (Güredin, 2007: 82). Bu tip durumlarda denetçinin kamunun yararı adına olumsuz görüş vermesi daha uygundur. Ancak uygulamada hiç de böyle olmadığı aşikardır. Çünkü İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin 2005-2009 yılları arasındaki denetim raporları incelendiğinde olumsuz rapora rastlanmadığı görülmektedir. Acaba İMKB’de faaliyet gösteren işletmeler hiç mi hileli finansal raporlamaya başvurmadılar gibi sorunun cevabı hayır olsa gerek.

A. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin denetimini üstlenen denetim firmalarının sorumluluk düzeylerini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda İMKB’deki işletmelerin denetim raporları tek tek analiz edilmiştir. Sorun tespit edilen denetim raporlarındaki kalemlerin nedenleri ve önemlilik düzeyleri tespit edilmeye çalışılmış ve bunun sonucunda denetçinin görüşünün ne olması gerektiğine kanaat getirilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlar olası hileli işletmelerin denetim raporlarından yola çıkılarak yapılmıştır. Hileli işletmeler için gerekli olan unsurların denetim raporlarında açıklandığı ifadeler esas alınmıştır.

B. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin denetim raporları esas alınmıştır. Çünkü halka açık olmaları nedeniyle İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin finansal tabloları ve faaliyet sonuçları denetimden geçmek zorunda olup aynı zamanda kamuya duyurulmaları gereklidir. Araştırma İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin 2009 yılına ait denetim raporları ile gerçekleştirilmiştir. Çünkü 2007 yılının ortalarında ABD’de başlayan, 2008’de Avrupa’da hissedilmeye başlayan küresel finansal kriz işletmeleri etkilemiş, daha çok hileli finansal

raporlamaya zorlamıştır. Bunun etkisi tam anlamıyla 2009 yılında hissedilmeye başlanmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre kriz sonrası kurumsal hilelerin arttığı ortaya çıkmıştır (Levy, 2009: 11). Çünkü kriz sonrası işletmelerin mali açıdan zor duruma düşme ihtimalleri yüksektir. Bu anlamda işletmelerin finansal darboğaza düşmeleri ve karlılıklarının azalması yatırımcıları kandırmak için fırsatlar sunmaktadır. Bu durum yapılan çalışmalarla da kanıtlanmıştır.

C. Araştırmanın Sonuçları

Araştırmada İMKB’deki işletmelerin denetim raporları incelenmiştir. İMKB’de 2009 yılı itibariyle toplam 344 işletme faaliyet göstermekte olup bu işletmelerin sektörlere göre denetim raporlarının içeriği tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: Sektörlere Göre Denetim Raporları

Sektör/ Denetim Görüşü	Olumlu Görüş	Açıklama Paragrafı Olan Olumlu Görüş	Şartlı Görüş	Görüş Belirtmekten Sakınma	Olumsuz Görüş	Bilgi Yok	Top.
İmalat	108	23	28	5	0	7	171
Toptan ve Perakende Ticareti	11	3	5	0	0	2	21
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	4	2	1	0	0	2	9
Mali Kuruluşlar	76	20	8	1	0	10	115
Teknoloji	10	3	0	0	0		13
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	1	2	3	0	0	0	6
Elektrik, Gaz ve Su	3	0	1	0	0	1	5
İnşaat ve Bayındırlık	2	0	1	0	0	1	4
Toplam	215	53	47	6	0	23	344

İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerin sektörlere göre dağılımı 8 başlık altında toplanmıştır. En fazla işletme imalat sanayi ile mali sektörde bulunmaktadır. Tablo 3’te dikkat edileceği üzere olumsuz görüş bildirilen hiçbir işletme yoktur. Bu Türkiye’deki işletmelerin hile yapmadığının bir göstergesi midir? Kesinlikle bir göstergesi değildir. Hatta 2005 yılından sonraki dönemler incelenmiş bu dönemlerde de hiçbir olumsuz denetim raporuna ulaşılamamıştır. Türkiye’de hile nedeniyle meydana gelebilecek olumsuzluklar olumsuz görüş ile belirtilmiyorsa ya şartlı raporla ya da görüş belirtmemekten kaçınma ile belirtilmektedir. Bu yapılan araştırmalardan da anlaşılmaktadır. Örneğin Ata ve Seyrek (2009) işletmelerin hile yapma ihtimallerini araştırırken denetim raporlarından yola çıkarak araştırmışlardır. Kirkos v.d.

(2007) Atina Menkul Kıymetler borsasında faaliyet gösteren işletmelerle ilgili yaptıkları araştırmada hileli finansal raporlamaya ilişkin herhangi bir belirtinin olup olmadığını denetim raporlarından yola çıkarak yapmışlardır.

Özellikle denetim raporlarının başta olumsuz olması ve daha sonra şartlı olması veya görüş belirtmekten kaçınılması durumları yatırımcıya işletmenin durumunun iyi olmadığını gösterir (Lew ve Thiagarajan, 1993: 198). İşletmenin denetim raporunda şart bulunması, muhasebe ve finansal durumun iyi olmadığını bir kanıttır. Bu nedenle olası bir hileli finansal raporlamanın tespit edilmesi açısından şartlı raporların önemi büyüktür (Fanning ve Cogger, 1998:25; Skousen, 2004: 43). Öte yandan görüş belirtmekten kaçınma sebepleri ile birlikte incelendiğinde muhtemel bir hileli finansal raporlamanın göstergesi olabilir. Bu anlamda yapılan bir araştırmaya göre; SPK’dan yetki almış denetim firmalarına yapılan bir araştırmada denetçilerin %43’ü hile nedeniyle olumlu görüş dışında görüş belirttiklerini ifade etmişlerdir (Kiracı, 2005: 103). İMKB’deki işletmeleri de SPK’dan yetki almış denetim firmaları denetlemektedir. O halde daha önce de ifade edildiği üzere İMKB’de faaliyet gösteren işletmelerle ilgili olumsuz denetim raporuna rastlanmadığından hile ile ilgili görüşler ya şartlı raporla ifade edilmekte ya da denetçiler sebeplerini açıklayarak görüş belirtmekten sakınılmaktadırlar.

Şartlı denetim raporlarının bir kısmı işletme ile açıklanması gereken durumların açıklanması ve yatırımcıya duyurulması gereken durumların iletilmesi ile ilgili iken kalan kısmı işletmenin durumunun kötü sinyaller verdiği ile ilgilidir. İşte işletmenin kötü sinyaller verdiği durumları gösteren şartlı denetim raporları ile hileli göstergelerin içerdiği denetim görüşünden kaçınılan denetim raporları esas alınarak muhtemel hileli finansal raporlama yapma ihtimali olan işletmeler belirlenmiştir. Bu nedenle olumlu denetim raporundan sapma nedenleri araştırılmış sonuçlar tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Olumlu Denetim Raporundan Sapma Nedenleri

Olumlu Denetim Raporundan Sapma Nedenleri	Adet
Muhasebe Standartlarına Aykırılıklar	30
Muhasebe Yöntemlerinin Uygulanmasında Sorun	11
Finansal Tablo Açıklamalarının (dipnotların) yetersiz olması	8
Çalışma Alanının Sınırlandırılması (Denetim Kanıtlarının Toplanmasında Güçlük)	16
İşletmenin Sürekliliğini Etkileyen Belirsizlikler	28

Tablo 4’te sunulan olumlu denetim raporundan sapma nedenleri toplam 38 işletmeye aittir. Bu 38 işletme muhtemel hileli finansal raporlama ihtimali olan işletmelerdir. Bunların 6’sı görüş belirtmekten kaçınılmış denetim raporuna sahipken diğer 32’si şartlı denetim raporuna sahiptirler. Tablo 4’ten anlaşıldığı üzere 38 işletmenin çoğunda muhasebe standartlarına aykırı kayıtlar mevcuttur. İkinci sırada; işletmenin finansal tabloları süreklilik esasına göre hazırlanmasına rağmen denetim raporlarına göre aslında sürekliliğinde önemli sıkıntıların olduğu durumlardır. Bu şirketlerde genelde şirket sermayesi karşılıksız kalmıştır. Öte yandan olumlu denetim raporundan sapmaya neden olan faktörler her bir işletme için tek değildir. Birden fazla faktör olumlu denetim raporunun dışında görüş belirtmeye sebep olabilir. Bu nedenle tablo 4’teki veriler 38 işletmeye ait olmasına rağmen toplam adet 38’den fazladır. Tablo 5’te ise denetim raporlarının olumlu olmasını engelleyen faktör sayılarının genel yapısı verilmiştir.

Tablo 5: Denetim Raporlarının Olumlu Olmamasını Etkileyen Faktör Sayısı

Denetim Raporlarını Etkileyen Faktör Sayısı	Adet
Tek Faktör	7
İki Faktör	15
Üç Faktör	9
Dört Faktör	6
Beş Faktör	1

Tablo 5’ten görüldüğü üzere raporların olumlu olmamasını etkileyen faktör sayısı sayısal olarak en fazla iki faktördür. Örneğin bir işletmenin olumlu denetim raporu verilmemesine sebep olan faktörler hem muhasebe standartlarına aykırılıklar hem de dipnotların yetersiz olması olabilir. Tek bir işletme ise tablo 4’te kategorize edilen ve raporun olumlu

verilmemesine sebep olan bütün faktörleri içermektedir. Bu işletme için asıl olan denetim raporu olumsuz olması iken olumsuz rapor verilmemiştir. Bu şekilde finansal tablodan yararlanacak çıkar gruplarını etkileyebilecek önemli nitelikte sorunlardan bahsedilen denetim raporu sayısı 19 tanedir. Bu 19 işletmenin denetim raporu olumsuz denetim raporuna daha yakın iken olumsuz görüş bildirilmemiştir. Bu da hileli olarak şüphelenilen işletmelerin %50’sine (19/38) denk gelmektedir. Bu işletmelerin denetim raporları aslında olumsuz olmaya daha yakındır. Çünkü olumsuz denetim raporu verilmesine gerekçe oluşturacak faktörlerin büyük çoğunluğunu bu işletmeler ve raporlar taşımaktadır. Öte yandan finansal tablo kalemlerindeki tutarsızlıklar hem önemli hem de yayılma derecesi yüksektir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi Kiracı’nın 2005 yılında yaptığı araştırmaya göre denetçilerin %43’ü hile nedeniyle olumlu görüş dışında görüş belirttiklerini bildirmişlerdir. Yine Ata ve Seyrek 2009 yılında imalat sanayinde 50 tane hileli finansal raporlama ihtimali olan işletmeleri denetim raporlarından yola çıkarak bulmuşlardır.

Araştırmanın bu sonuçlarını desteklemek için 38 işletmenin 2010 yılı denetim raporları yeniden incelenmiştir. Bu sonuçlar da 19 işletmenin 2009 yılında hile yaptığını destekler niteliktedir. Çünkü bu işletmelerin hem finansal durumlarında hem de denetim raporlarında bir değişiklik olmayıp durumları daha da kötüye gitmiştir. Bu işletmelerin hepsinde süreklilikle ilgili sıkıntılar vardır. 19 işletmenin büyük çoğunluğu 2010 yılında faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu durdurmuştur. Bazı işletmeler el değiştirmiştir. 8 işletmede denetçi değişikliği olmuştur. 8 işletmenin iflas etme riski mevcuttur. 19 işletmenin hepsine yönelik büyük alacak davaları mevcuttur. Yine bu 19 işletmenin çoğunda haciz işlemleri devam etmektedir. Tıpkı 2009 yılında olduğu gibi 2010 yılında da hesaplarda tutarsızlıklar, hesaplarla ilgili mutabakatların yapılamaması ve sermayenin büyük bir kısmının kaybedilmesi gibi durumlar mevcuttur. Olaya hem mesleki hem de sosyal sorumluluk açısından bakıldığında; 2009 yılına ait denetim raporlarının hileli işletme ihtimali olanlarının %50’sinin rahatlıkla olumsuz denetim raporu oluşturabilmesine rağmen, olumsuz denetim raporu verilmemesi denetçilerin sorumluluklarını yeterince yerine getirmediğinin bir göstergesidir. Bu da denetçilerin denetiminin iyi işlemediğinin, SPK’nın bu anlamda daha fazla inisiyatif alması gerektiğinin bir işaretidir. Ancak son olarak 02.11.2011 tarihli resmi gazetede yayımlanan 660 sayılı Kanun

Hükmünde Kararname ile SPK’nın denetçiler üzerindeki tasarruf yetkisi “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu”na devredilmiştir. Ancak henüz bu kurum oluşturulmadığından şimdilik SPK’nın yetkisi devam etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşletmelerde son yüzyılda yaşanan skandalların çoğu hileli finansal raporlamanın gizlenmesinden ortaya çıkmıştır. Çünkü denetçiler üstlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmemişler hatta bu skandallara ortak olmuşlardır. Bu nedenle finansal raporlamanın kalitesini artırmak için başta işletme yönetiminin daha sonra denetçilerin dürüstlüğüne ve sorumluluklarına büyük görevler düşmektedir.

Denetçilerin sorumlulukları standartlarla birlikte sayılmasına rağmen etik dışı davranışları devam etmektedir. Bu etik dışı davranışlar sıfırlanamasa bile en azından minimum seviyeye indirilebilir. Bu nedenle Türkiye’de faaliyet gösteren denetçilerin gözetiminin iyi yapılması ve hukuki anlamda yeterliliklerin gözden geçirilmesi gereklidir. Bu anlamda denetim firmalarının ve denetçilerin denetimi büyük önem kazanmaktadır. Akademisyenlere düşen görev ise bu etik dışı davranışların azaltılması için yetkili kuruluşlardan taleplerde bulunmaktır. Bu talepler yapılan çalışmalarla birlikte desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- AICPA; (1997), SAS No:82-Statement on Auditing Standards 82 (AU 316), New York, <http://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>, Erişim Tarihi: 27.11.2010.
- AICPA; (2002), SAS No:99-Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, (AU 316), New York, <http://www.aicpa.org/download/members/div/auditstd/AU-00316PDF>, Erişim Tarihi: 29.11.2010.
- ALLEYNE, Philmore ve Michael HOWARD; (2005), “An Exploratory Study of Auditors’ Responsibility For Fraud Detection In Barbados”, *Managerial Auditing Journal*, 20 (3): ss. 284-303

-
- ARCHIE, B. Carroll; (1991), “The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders”, *Business Horizons*, July-August, 34, ss. 39-48.
- ATA, H. Ali ve İbrahim H. SEYREK; (2009), “The Use Of Data Mining Techniques In Detecting Fraudulent Financial Statements: An Application On Manufacturing Firms”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (2), ss. 157-170.
- BALCI, Ahmet; (2008), *Finansal Raporların Bağımsız Denetiminde Hile Ve Usulsüzlüklerin Tespit Edilmesi: SAS 99 Kapsamında İncelenmesi ve SPK Düzenlemesi ile Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Ankara.
- BEASLEY, Mark S. ve Gregory JENKİNS; (2003), “A Primer for Brainstorming Fraud Risk”, *Journal of Accountancy*, December, ss.32-38.
- BERKSOY, Hidayet (2008), *Muhasebe Denetimi*, Mart, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın No:58/2, Ankara.
- CHURCH, Bryan K.; Jeffrey J. MCMILLAN ve Arnold SCHNEIDER; (2001), “Detection of Fraudulent Financial Reporting”, *Journal of Accountancy*,92 (3): ss. 99.
- COOPER, Cynthia; (2008), *Extraordinary Circumstance*, Hoboken, John&Wiley Sons,Inc., New Jersey.
- CULLİNAN, Charlie; (2004), “Enron As A Symptom of Audit Process Breakdown: Can The Sarbanes-Oxley Act Cure The Disease?”, *Critical Perspectives on Accounting*, 15, ss. 853–864.
- DÖNMEZ, Adnan ve Tamer KARAUSTA; (2011), “Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde Yapılan Bir Araştırma”, *Mali Çözüm Dergisi*, Mart-Nisan, ss. 17-42.
- EROL, Mikail; (2008), “İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 13 (1), ss. 229-237.

-
- FANNING, Kurt M. ve Kenneth O. COGGER; (1998), “Neural Network Detection of Management Fraud Using Published Financial Data”, *International Journal of Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, 7, ss. 21-41.
- FERRELL, O.C.; John FRAEDRICH ve Ferrell MCCOLLOUGH; (2005), *Business Ethics, Sixth Edition*, Boston, Houghton Mifflin Company, New York.
- FOMBRUN, Charles ve Christopher FOSS; (2004), “Business Ethics: Corporate Responses to Scandal”, *Corporate Reputation Review*, 7 (3), ss.284–288.
- GÜREDİN, Ersin; (2007), *Denetim ve Güvence Hizmetleri*, Arıkan Basın Yayım Dağıtım, İstanbul.
- HILLISON, William; (1999), “The Internal Auditor As Fraud-Buster”, *Managerial Auditing Journal*,14 (7), ss.351-362.
- HONG, Yongtao ve Margaret L. ANDERSEN; (2011), “The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Earnings Management: An Exploratory Study”, *Journal of Business Ethics*, December 21, ss.461-471.
- IFAC; (2009), *International Standard on Auditing 240 (ISA 240), The Auditor’s Responsibilities Relating To Fraud In An Audit of Financial Statements*, web.ifac.org/download/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf, E.T.: 05.07.2011.
- KİRACI, Murat; (2005), “Hile Riski Değerlemesinin ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, *Muhasebe Ve Denetime Bakış*, Ocak, ss.103-126.
- KIRKOS Efstathios; Charalambos SPATHIS ve Yannis MANOLOPOULOS; (2007), “Data Mining Techniques for Detection of Fraudulent Financial Statement”, *Expert Systems With Application*, 32, ss.995-1003.
- KOO, Chi Mo ve Ho Seog SİM; (1999), “On the Role Conflict of Auditors in Korea”, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 12 (2), ss. 206-219.
- KÜÇÜK, Ergün ve Şaban UZAY; (2009), “Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak-Haziran, 32, ss.239-258.
- LEV, Baruch ve S. Ramu THIAGARAGJAN (1993), “Fundamental Information Analysis”, *Journal of Accounting Research*, Autumn, 31 (2), ss.190-215.

-
- LEVY, Benjamin; (2009), Financial Crisis Aggravating Corporate Fraud, News ftp://124.42.15.59/ck/2011-1/165/072/459/250/Financial%20crisis%20aggravating%20corporate%20fraud.pdf, Erişim Tarihi: 09.06.2011.
- LYNCH, Antoinette L.; Uday S. MURTHY ve Terry J. ENGLE; (2009), “Fraud Brainstorming Using Computer-Mediated Communication: The Effects of Brainstorming Technique and Facilitation”, The Accounting Review, 84 (4), ss. 1209–1232.
- MOYES, Glen D. ve İftekhar HASAN; (1996), “An Empirical Analysis of Fraud Detection Likelihood”, Managerial Auditing Journal Volume, 11(3): ss.41-46.
- ÖZBİRECİKLİ, Mehmet; (2006), “Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan, 5 (18), ss.1-18.
- REZAAE, Zabihollah ve Richard RİLEY (2010), Financial Statement Fraud-Prevention and Detection, Hoboken, John&Wiley Sons, Inc., New Jersey.
- RICHARDS, David A.; Barry C. MELANCON ve James D. RATLEY; (2008), Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, Institute of Internal Auditors, American Institute of Certified Public Accountants and Association of Certified Fraud Examiners, ss.1-80, <http://www.acfe.com/documents/managing-business-risk.pdf>, Erişim Tarihi: 27.11.2010.
- SHAMKI, Dha'a; (2009), “Internal Audit Responsibilities In Auditing Financial Systems Fraud”, Business e-Bulletin, 1 (1) : ss. 25-32.
- SKOUSEN, Christopher J.; (2004), An Empirical Investigation of the Relevance and Predictive Ability of the SAS 99 Fraud Risk Faktors, Doktor of Philosophy, Oklahoma State University, UMI Dissertations Services.
- SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) (2006), “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22)”, T.C. Resmi Gazete, 29196, 12 Haziran 2006.
- TÜRMOB-TESMER; (2009), Mesleki Uyum Eğitimi Denetim, TESMER Yayın No.85, Cilt 1, Ankara.

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN AVRUPA YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜNE ETKİSİ

İsa ALTINIŞIK¹
Hasan Sencer PEKER²
Rıfat KARAKOÇ³

ÖZET

2008 Küresel Finansal Krizi, bütün sektörleri olduğu gibi, yenilenebilir enerji sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Yenilenebilir enerji sektörüne olan olumsuz etki, petrol fiyatların düşmesi, inşaat sektörünün neredeyse tamamen durma noktasına gelmesi ve insanların yenilenebilir enerjiyi kısmen lüks olarak görmeleri ile birlikte birkaç kat daha artmıştır.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği ülkelerindeki yenilenebilir enerji sektörüne genel bir bakışın ardından, krizin bu sektöre olan etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Enerji Piyasası, Küresel Finansal Kriz

ABSTRACT

2008 Global Financial Crisis affected all industries as well as renewable energy industry. This negative effect on renewable energy industry multiplied with the decrease of oil prices almost stopped construction industry and people's "luxury" perception on renewable energy.

In this study, after a general review on European Union renewable energy industry, we are going to examine the effects of the crisis on this sector.

Keywords: Renewable Energy, Energy Market, Global Financial Crisis

¹ Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, isa@selcuk.edu.tr

² Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, sencerpeker@gmail.com

³ Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, karakocrifat@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde artan dünya nüfusu ve buna bağlı olarak gerçekleşen talep artışı, üretim ve enerji talebini de beraberinde getirmektedir. Bu talebi karşılamak için enerji arzının artırılması problemi ise kısa vadede fosil yakıtlarla çözümlenmesine rağmen, orta ve uzun vadede, başta petrol olmak üzere fosil yakıtların tükeneyeceği endişesi sebebiyle, sınırsız ve yenilenebilir enerji kaynakları arayışı için bir güdü ortaya çıkarmıştır. Fosil yakıtların yavaş yavaş terk edilmesini bir başka sebebi, ise, küresel ısınma fenomeninin artık etkisi her yerde göstermesi sebebiyle temiz enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması çalışmalarının hızlanmasıdır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının en yaygın şekilde üretim ve kullanımının yapıldığı bölge, Avrupa'dır. Çalışmanın Avrupa ile sınırlandırılmasının sebebi, Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerjiye yönelik teşvik ve hedeflerinin olmasının yanı sıra, istatistiklerinin düzgün bir şekilde tutulması sayesinde sağlıklı veri kaynağı sunmasıdır.

Küresel finansal kriz her sektörü olduğu gibi yenilenebilir enerji sektörünü de etkilemiştir. Diğer sektörlerle göre bir miktar daha fazla etkilenmesinin sebebi ise, yenilenebilir enerji sektörünün diğer sektörlerle de yakından bağlantılı olmasıdır. Örneğin, inşaat sektörü, yenilenebilir enerji sektörü için önemli bir altyapı oluşturmaktadır. Yeni yapılan binalara kurulması bazı AB ülkelerinde zorunlu olan güneş-rüzgâr enerjisi sistemleri, eski binalara kurulmamaktadır. Petrol fiyatlarının düşmesi, hâlihazırda nispeten pahalı olan yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyetini petrole göre daha yüksekte kalmasına sebep olmuştur. Yenilenebilir enerjinin birim maliyeti zaten doğalgaz, nükleer enerji ve katı yakıt enerjilerinden elde edilenin yaklaşık 2 katı olması dolayısıyla lüks sayılması sebebiyle, kriz döneminde ilk vazgeçilen yatırım kalemi haline gelmiştir.

I. ENERJİ

Yenilenebilir enerji ile ilgili en sağlıklı istatistikler, Avrupa Birliği bölgesinde tutulmaktadır. Çalışmanın Avrupa Birliği ile sınırlı tutulmasının sebebi de budur. Analizlere başlamadan önce, yenilenebilir yenilenemeyen enerji kavramını çok kısa bir şekilde açıklamak yazının ilerleyen bölümlerinde yardımcı olacaktır. Enerji birçok şekilde sınıflandırılabilir fakat

konumuzla alakalı olduğundan, yalnızca yenilenebilen-yenilenemeyen enerji ayrımından bahsedilecektir.

Buradaki kıstas, enerji kaynağının kullanıldıktan sonra, kaynağın miktarında azalma olup olmadığıdır (İRİZ, vd, 2010, 71). Fosil yakıtlar enerjiye dönüştükten sonra kütlelerini kaybederler. Yenilenebilen enerji ise, enerjiyi ürettikten sonra bile herhangi bir kayıp söz konusu olmayan enerji türüdür. Güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi en bilinen örneklerdendir. Çalışmada, güneş enerjisi (sıcak su ve elektrik) ve rüzgâr enerjisi esas alınacaktır.

Çalışmanın kapsamındaki enerji türlerini kısaca açıklamak gerekirse, öncelikle herkes tarafından bilinen ve su ısıtmak için kullanılan termal kolektörler en uzun süredir kullanılan sistemlerdir. Bu sistemlerde güneş ışınlarının ısısı eşanjör vasıtasıyla suya aktarılır ve sıcak su elde edilir.

Fotovoltaik paneller ise güneş ışınlarından faydalanarak panel üzerindeki silikon hücreler ile potansiyel gerilim yaratır. 150 yıldan uzun bir geçmişe sahip olunsada, verimlilik ve kullanımı son 20 yılda artmıştır.

Rüzgâr enerjisi, termik santraller ve hidroelektrik santraller, yani kinetik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren sistemler ile aynı çalışma prensibine sahiptir. Tek fark, kinetik enerjinin oluşturulabilmesi için rüzgâr santrallerinde herhangi bir yakıt ihtiyacı duyulmamasıdır.

II. AVRUPA BİRLİĞİ YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜ

Avrupa Birliği ülkeleri, yenilenebilir enerji sektörüne en çok önem veren ülkelerdir. Gerek kıt enerji kaynakları, gerekse yenilenebilir enerji gibi nispeten pahalı yatırımlara ayıracak kaynaklara sahip olmaları sayesinde, yenilenebilir enerji sektörünün dünyadaki lokomotifi olmuşlardır.

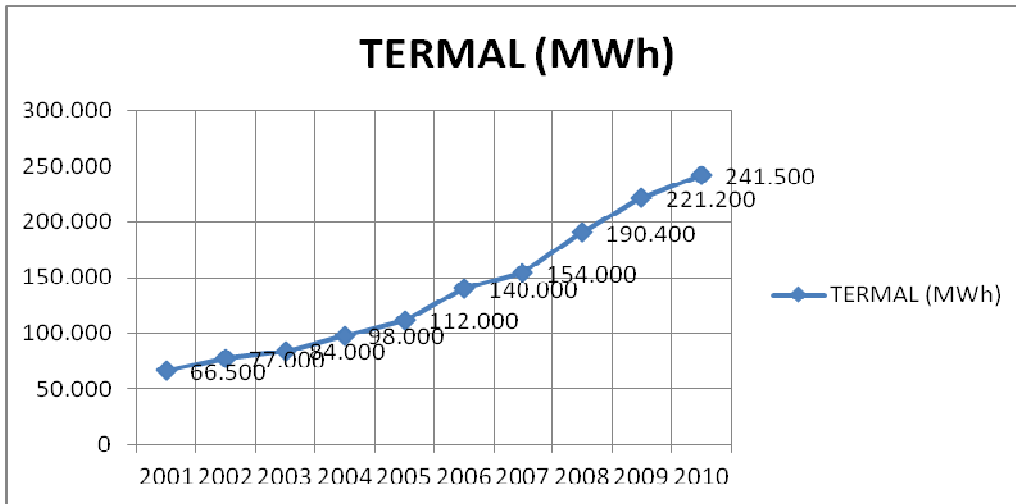
Tabii ki Avrupa Birliğinin yenilenebilir enerji sektörüne olan ilgisinin sebebi yalnızca enerji elde etmek ve çevre bilincine sahip olmaları değildir. Yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesi ile yaratılacak istihdam ve diğer ülkelerin de teşvik edilmesi ile ortaya çıkacak ihracat potansiyeli, bu ilginin ekonomik sebepleridir. Çalışmada, Avrupa Birliği ülkeleri ve İsviçre'nin sahip olduğu yenilenebilir enerji üretimi yapan sistemler ile ilgili büyüklükler ele

alınacaktır. Güneş enerjisi ile sıcak su üretimi yapan kolektörler, güneş enerjisinden elektrik üreten fotovoltaik paneller ve rüzgâr enerjisinden elektrik enerjisi üreten santraller ile ilgili yıllar içerisindeki gelişmeler ve krizin bu gelişmelere etkileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

A. Avrupa Birliği Termal Enerji Durumu (2001-2010)

Termal güneş enerjisi, Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğunda kanuni bir zorunluluk olarak kurulmaktadır. Yeni inşa edilen binaların tamamında bu sistemlerin kullanılması mecburidir. Ancak, devlet yalnızca bu şekilde bir sorumluluk vermemiş, aynı zamanda kurulum yapan şahıs veya şirketlere, kullanım amaç ve kapasitesine göre çeşitli teşvikler hazırlamıştır. Bu teşvikler, genellikle kurulumun maliyetinin önemli bir bölümünün sistem sahibine geri ödenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu şekilde son kullanıcının maliyeti düşürülerek pazarın büyümesi hedeflenmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliğinin 2020 yılında enerjisi talebinin %20'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılama hedefinin de bir parçası olan politika grafiklerden de anlaşılacağı üzere işe yaramıştır. Avrupa Birliğinin 2020 hedefi, termal güneş enerjisi dışındaki rüzgâr ve fotovoltaik enerji sektörünün büyüklükleri için de geçerlidir.

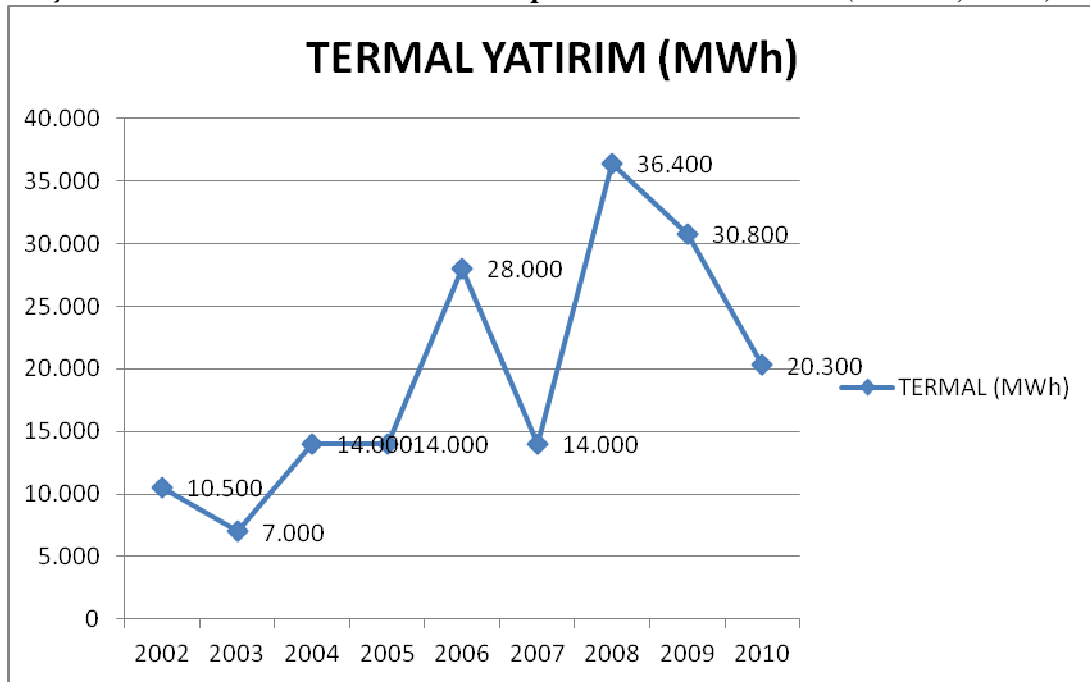
Şekil 1. 2001-2010 Yılları Arasında, Kurulu Termal Kapasite (AB+SW, MWh)

Kaynak: (ESTIF, 2011 "Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2010" verilerinden derlenmiştir)

Şekil 1 incelendiğinde, AB ülkeleri ve İsviçre’de kurulu güneş enerjisinden sıcak su üretim sistemlerinin kümülatif nominal güçleri görülmektedir. 2000’li yılların başında artış hızı düşük seyretmiş olsa da, son yıllar da oldukça yüksek hızda arttığı görülmektedir. Bunun sebebi, akaryakıt fiyatlarının fiyatlarının artması ve karbon kredisi sisteminin yerleşmeye başlaması ile devletlerin bu sistemlerin kurulumlarının gerçekleşmesi için yüksek miktarlarda destek veriyor olmalarıdır. Ayrıca, Avrupa Birliği de Türkiye gibi günümüzde en önemli fosil yakıtlardan birisi olan petrol açısından fakir bir bölgedir. Bu yüzden, uzun vadede kendi enerji arz güvenliğini de sağlamak amacıyla, kısa vadede pahalı da olsa bu enerji kaynağından yararlanmak için elinden geleni yapmaktadır.

Şekil 2. 2002-2010 Yılları Arasında Yapılan Termal Yatırımlar (AB+SW, MWh)

Kaynak: (ESTIF, 2011 “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2010” verilerinden derlenmiştir)

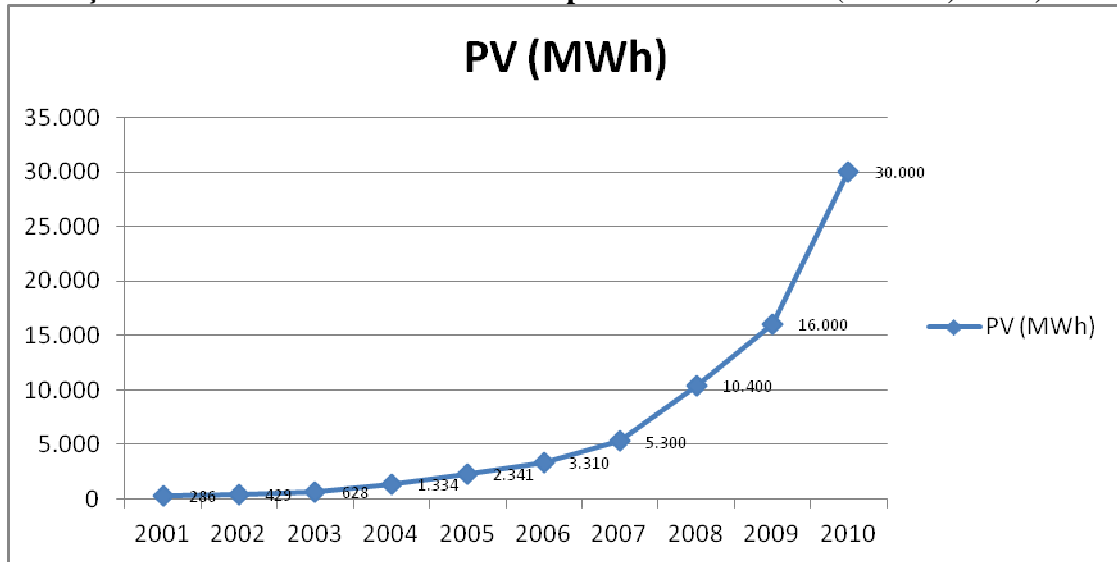
Şekil 2’de güneş enerjisinden sıcak su elde eden sistemlere yapılan yıllık yatırımlar MWh cinsinden görülmektedir. Şekilde, 2007 yılında sert bir düşüş ve 2008 yılından sonraki sürekli bir düşüş gözlenmektedir. Bunların sebebi, finansal kriz döneminde devletlerin verdikleri teşvikleri tamamen veya kısmen kaldırmalarıdır. Bu sistemler, devletin desteği

olmadan, ilk maliyeti yüksek yatırımlardır ve devlet desteği sayesinde kendisini amorti süresi kısaltmakta ve diğer sistemlere göre ucuzlamaktadır.

B. Avrupa Birliği Fotovoltaik Enerji Durumu (2001-2010)

Yenilenebilir enerji kaynaklarından bir diğeri ise, fotovoltaik panellerdir. Fotovoltaik paneller, güneş enerjisinden doğrudan elektrik üreten sistemlerdir. Bu paneller Avrupa Birliği bölgesinde yüksek miktarda teşvik almaktadır. Sistem ise, satın alma garantisi (feed-in-tariff) sistemi ile işlemektedir. Bu sistemde, ilk kurulum maliyeti yatırımcının kendisi tarafından karşılanırken, devlet üretilen elektrik için, devletin vatandaşa sattığı fiyatın üzerinde bir fiyat belirleyerek bu bedelden satın alma garantisi vermektedir. Bu garanti sayesinde, kullanıcılar devlete sattığı fiyattan daha düşük fiyat ile devletten alım yapmaktadırlar. Avrupa Birliği, Kyoto Protokolü ile birlikte gelen emisyon ticaretinden kazanç elde etmek, yatırımlarını arttırmak ve istihdam sağlamak amacıyla bu sektör destek vermektedir. Şekil 3'te, fotovoltaik panellerin kurulu bulunduğu sistemlerin kümülatif güçleri görülmektedir.

Şekil 3. 2001-2010 Yılları Arasında Yapılan PV Yatırımları (AB+SW, MWh)

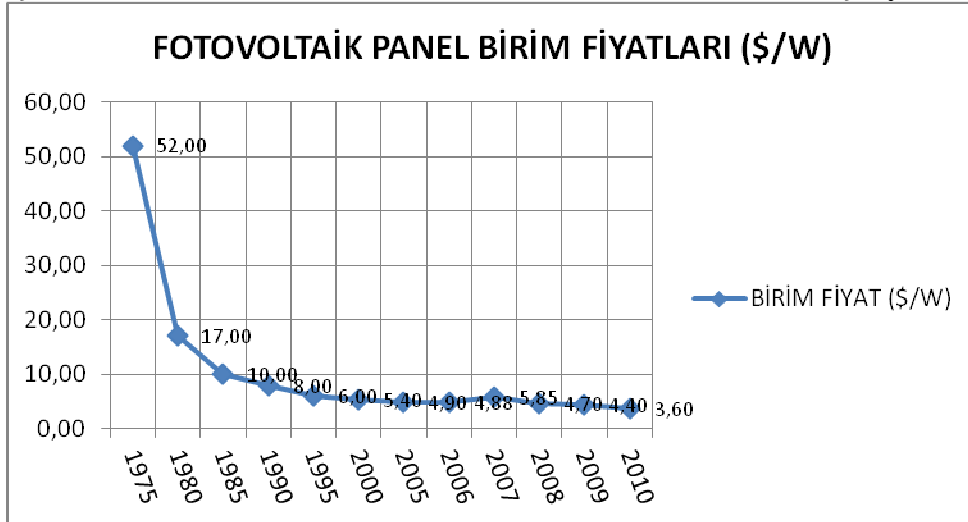
Kaynak: (EPIA, (2010), "Global Market Outlook for Photovoltaics Untill 2014" verilerinden derlenmiştir)

Şekil 3'te, 2001 – 2010 yılları arasında, Avrupa Birliği ve İsviçre'nin sahip olduğu PV elektrik üretim sistemlerinin toplam kurulu nominal gücü görülmektedir. Her yıl neredeyse ikiye katlanan kurulu güç, artan petrol fiyatlarının bir nedeni olduğu kadar, Avrupa Birliği'nin 2020 yılına kadar enerji talebinin %20'sinin yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlama hedefi için atılan adımların da bir sonucudur.

Bu talep artışı aynı zamanda imalat artışını getirmiş ve teknolojik gelişmeler ile birlikte fotovoltaik hücrelerin birim maliyetlerini de oldukça düşürmüştür. Şekil 4'te, fotovoltaik hücrelerin birim maliyetlerinin seyri görülmektedir. 1975 yılında perakende Watt fiyatı 52 \$ iken, 2010 yılında 3,6 \$'a kadar düşmüştür. Bu düşüş artık alt sınıra yaklaşmıştır çünkü bu fiyat, kullanılan hammadde fiyatına oldukça yaklaşmıştır ve yeni teknoloji ürünler piyasaya sürülmektedir.

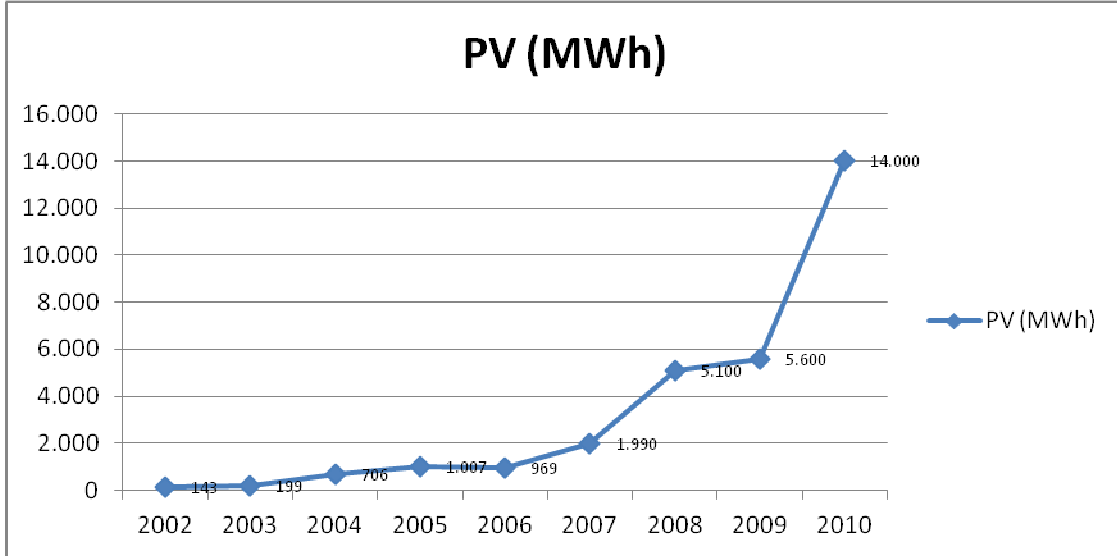
Fotovoltaik hücre birim maliyet fiyatlarının düşmesi, kendisine olan talebi daha da arttırmış, devlet desteği ile beraber, endüstriyel kullanımın dışında, bireysel kullanım için de kendisine yer bulmuştur. Özellikle 2000 yılından sonra, bireysel kullanıcılar da evlerine fotovoltaik sistemleri kurarak şebekeye elektrik vermeye/satmaya başlamışlardır.

Şekil 4. 1975-2010 Yılları Arasındaki Fotovoltaik Panel Birim Satış Fiyatları

Kaynak: (MEVKA-"Karapınar İlçesi'nde Güneş Enerjisine Dayalı Elektrik Üretim Tesisi Yatırımları için Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi Kurulmasına Yönelik Fizibilite Çalışması Raporu" 2010)verilerinden derlenmiştir)

Şekil 5. 2001-2010 Yılları Arasında Yapılan PV Yatırımları (AB+SW, MWh)

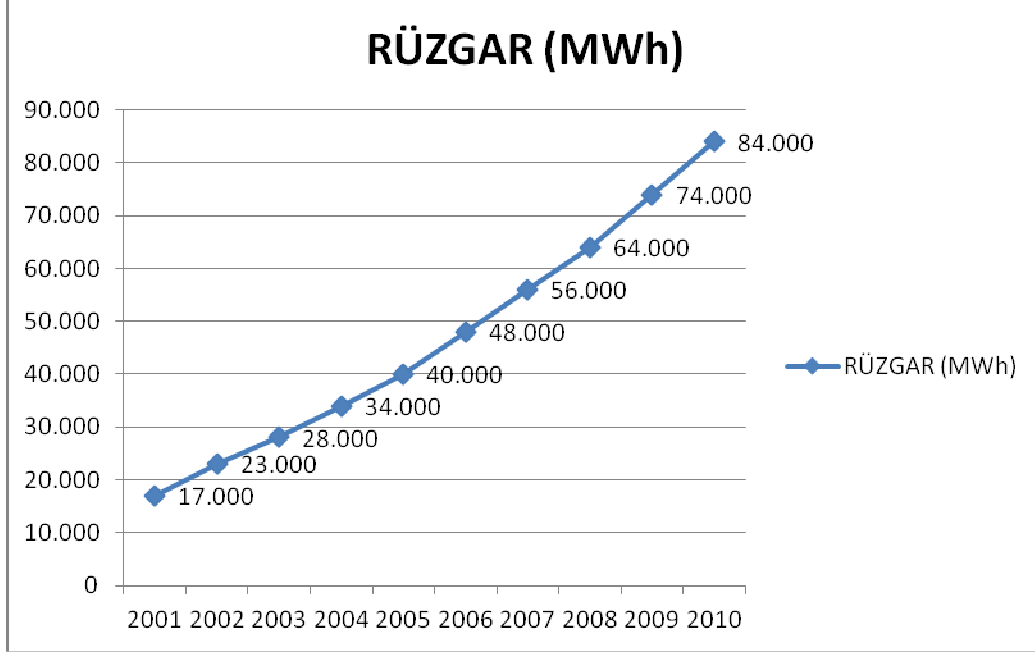

Kaynak: (EPIA, (2010), "Global Market Outlook for Photovoltaics Untill 2014" verilerinden derlenmiştir)

Şekil 5, 2002 – 2010 yılları arasında yapılan PV yatırımlarını göstermektedir. Özellikle 2010 yılındaki yatırım dikkat çekicidir. 2008 yılındaki kriz ile beraber artış trendinde bir yavaşlama yaşayan PV piyasasında, 2010 yılı ile önceki yılın neredeyse 3 katı kadar yatırım gerçekleşmiştir.

C.Avrupa Birliği Rüzgar Enerjisi Durumu (2001-2010)

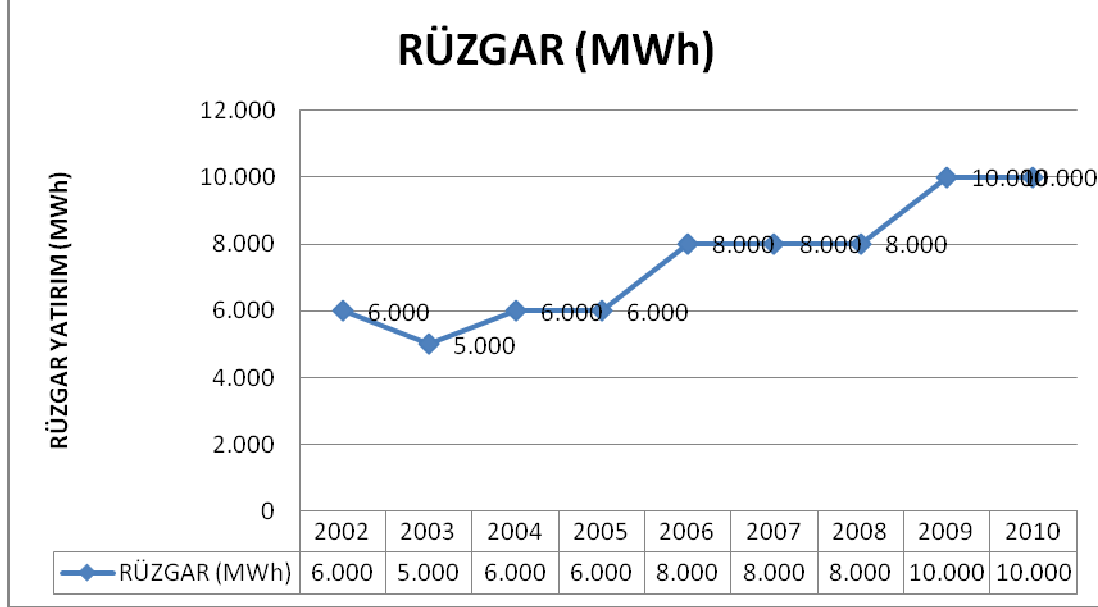
Şekil 6. 2001-2010 Yılları Arasında Yapılan PV Yatırımları (AB+SW, MWh)

Kaynak: (GWEC 2010–“Global Wind Report Annual Market Update 2010” verilerinden derlenmiştir)

Şekil 6’te, 2001 – 2011 yılları arasındaki rüzgâr santrallerinin kurulu gücündeki değişim görülmektedir. Rüzgâr enerjisi santralleri, diğer sistemlere göre daha istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Bunun sebebi, ise, ilk yatırım maliyetlerinin yüksel olması ve kurulum yapılabilecek bölgelerin sınırlı oluşudur. Güneş enerjisinde, güneşlenme süreleri hesaplanabilirken, rüzgâr enerjisinde günlük hava değişimlerinden dahi etkilenebilen bir sistem vardır. Ayrıca, yatırımları da uzun sürdüğünden, güneş enerjisi yatırımlarına göre esnekliği daha azdır. Bu yüzden krizden etkilenme oranı da daha düşüktür. Ayrıca Bu istikrar sayesinde, 2009 yılında, rüzgar enerjisi sektöründe çalışan insan sayısı Avrupa’da 192.000’e ulaşmıştır ve 2002’den bu yana her yıl yaklaşık 10.000 kişi bu istihdam hacmine eklenmektedir (EWEA, 2010: 1).

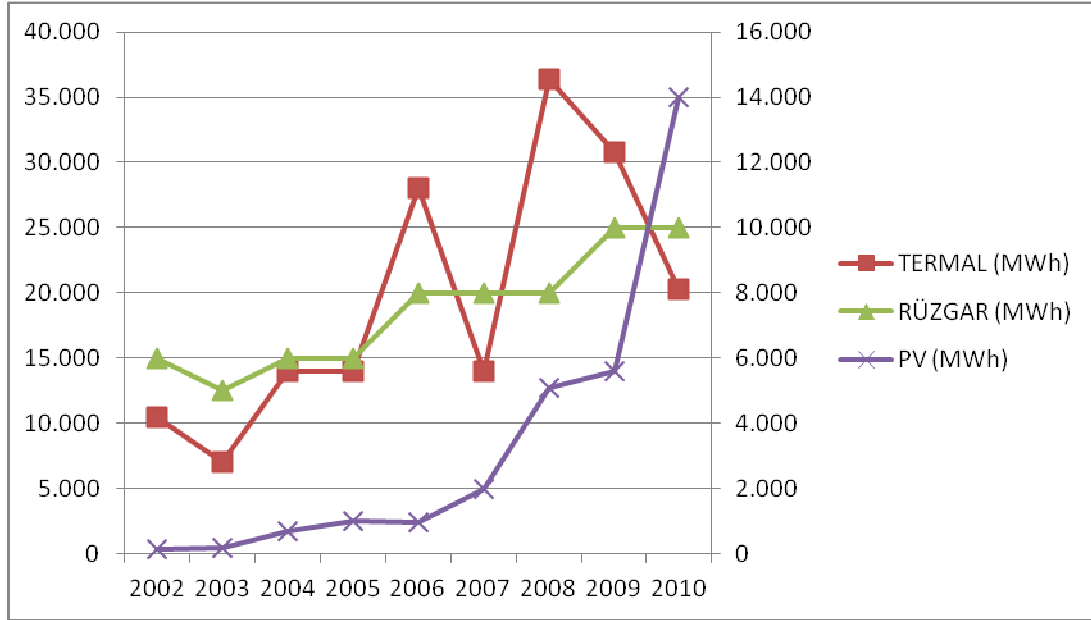
Şekil 7. 2002-2010 Yılları Arasında Yapılan PV Yatırımları (AB+SW, MWh)

Kaynak: (GWEC 2010-“ Global Wind Report Annual Market Update 2010” verilerinden derlenmiştir)

Şekil 7, rüzgâr santrallerine 2002 – 2010 yılları arasında yapılan eklemeleri göstermektedir. Güneş enerjisinin aksine, kriz döneminde bir düşüş yaşanmamıştır. Bunun sebebi ise, yatırımların uzun süremesinden dolayı esnekliklerinin düşük olması ve devletin verdiği teşvikler sayesinde yatırımın geri dönüş süresinin önceden rahatlıkla hesaplanabilmesi ve yatırım kararının ona göre yapılabilmesidir.

Şekil 8. 2002-2010 Yılları Arasında Yapılan Yenilenebilir Enerji Yatırımları (AB+SW, MWh)

Şekil 8, söz konusu yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yıllık yatırımları göstermektedir. Termal sistem yatırımları, finansal hareketlerden oldukça etkilenirken, rüzgar ve güneş enerjisinden elektrik üreten sistemler daha az etkilenmektedirler. Bunun en önemli sebepleri, su ısıtan termal sistemlerin daha çok bireysel kullanıcılar tarafından tercih edilmesi dolayısıyla, bireysel bir ihtiyaç olarak görülmesi ve ekonomik duruma göre, erteleme veya kurulum kararı alınmasıdır. Ayrıca, termal sistemlerde yatırımcı bir gelir elde etmemektedir. Bunların aksine, PV ve rüzgâr sistemleri ise, büyük çaplı santraller olup, devletin satın alma garantisi altında yapıldığından, ekonomik yatırıma yöneliktir ve bir getiri garantisi vermektedir. Bu sebeple, ekonomik bir yatırımın en önemli değişkeni olan “gelir” kalemi yaklaşık olarak 15 yıl (Bazı ülkelerden 20 yıla kadar çıkmaktadır) boyunca belirli olduğundan, yatırımın fizibilitesi rahatlıkla yapılmaktadır. Üstelik üretici açısından elektrik alımı ve satımı arasındaki mutlak bir kar payı söz konusudur. Devletin de desteklemesi ile fiyat serbest piyasada belirlenmemekte, maliyetin üzerinde bir satış fiyatı, uzun yıllar garanti altına alınmış bulunmaktadır.

Konuya istihdam açısından bakarsak, termal sistemlerin istihdam yaratma potansiyeli diğerlerine göre oldukça düşüktür. Diğer yandan PV ve rüzgâr sistemleri büyük mühendislik projeleri ve inşaat işi gerektirdiğinden, yarattığı istihdam hem yüksek hem de uzun sürelidir.

2008 yılında dünya finansal sisteminde bir kriz oldu ve bazı bankalar iflas etti, yenilenebilir enerji için bu, yeni projeler için daha az finansman anlamına gelmektedir ancak görünen o ki, yenilenebilir enerji sektörü birçok sektöre göre çok daha az etkilenmiştir. Rüzgâr enerjisi ise hiç etkilenmemiş görülmektedir. Bunun sebebi, birçok gelişmiş ülkenin teşvik programlarında yenilenebilir enerji yatırımlarına büyük pay vermeleridir (EREC, 2009: 8).

2008 yılına kadar, yeni kurulan yenilenebilir enerji sistemleri inanılmaz derecede hızlı büyümüştür. 2007 yılında, %85'lik bir büyüme söz konusudur. Sektördeki büyüme, 2008'in 3. Çeyreğine kadar hızla devam etmiştir ancak finansal kriz, termal projelerin finansman kaynaklarını kurutmuş ve düşük maliyetleri fosil yakıtlar yenilenebilir termal enerji yatırımlarını dışlamıştır (IEA, 2009: 51).

Çalışmamızın kapsamında olan yenilenebilir enerji sistemlerinin imalat sektörünün 2008 yılı cirosu 11 milyar €'dan fazladır ve 137.400 kişi istihdam edilmektedir. Grafiklerden de görüleceği üzere her yıl giderek artmaktadır. Sistemlerin bakım onarım ve kurulum faaliyetleri de hesaplandığında, istihdam büyüklüğü 160.000'e ulaşmaktadır (O'SULLIVAN vd., 2009: 5). Aynı sayı, İspanya için 50.200'dür (Alvarez, 2009: 25).

SONUÇ

2008 yılının sonundaki küresel finansal kriz ile birlikte imalat ve özellikle de yatırımda büyük düşüşler yaşanmıştır. Birçok firma kapasitesinin altında faaliyet göstermek zorunda kalmış, gerekli kapasitenin altında çalışmak zorunda kalan birçok firma ise faaliyetini durdurmuş veya şirketi devretmiştir.

Yenilenebilir enerji sektörü, bu kriz döneminde termal enerji hariç küçülmemiş, aksine büyümüştür. Termal güneş enerjisi sektöründeki yıllık yatırımların düşmesinin sebebi, bu sistemlerin son kullanıcıya hitap etmesi ve gelecek yıllarda gelir getirmeyecek olmasıdır. Rüzgâr ve fotovoltaik enerji sektöründe ise yatırımlarda bir düşüş gerçekleşmemiş, yalnızca sistemlerin kurulum hızında bir yavaşlama olmuştur. Bunun sebebi ise, bu söz konusu

yatırımların uzun vadeli olması ve işletilemeye ihtimalinin sıfıra yakın olmasıdır. Avrupa Birliği ülkelerinin bu konudaki teşvikleri sayesinde, ortalama olarak 15 yıllık bir satın alma garantisi alan sektör firmaları, yatırımlarını yapmakta ve enerji üretim maliyetlerinin ortalama 3 katına satabilmeleri sayesinde, krizden etkilenmeyen bir sektör olarak yoluna devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- ALVAREZ, Gabriel, Raquel Jara, Juan Julian, Jose Bielsa, (2009), “Study of the Effects on Employment of Public Aid to Renewable Energy Sources”, Universidad Rey Juan Carlos, Instituto Juan de Mariana.
- EPIA, (2008), “Global Market Outlook for Photovoltaics Untill 2012”, European Photovoltaic Industry Association, Brussels.
- EPIA, (2010), “Global Market Outlook for Photovoltaics Untill 2014”, European Photovoltaic Industry Association, Brussels.
- EREC, (2009), “Working for the Climate”, European Renewable Energy Council, Brussels.
- ESTIF, (2004), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2003”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2005), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2004”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2006), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2005”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2007), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2006”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2008), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2007”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2009), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2008”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- ESTIF, (2010), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2009”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.

-
- ESTIF, (2011), “Solar Thermal Markets in Europe – Trends and Statistics 2010”, European Solar Thermal Industry Federation, Brussels.
- EWEA, (2010), “Green Jobs”, European Wind Energy Association, Brussels.
- GWEC, (2006), “Global Wind 2005 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels.
- GWEC, (2007), “Global Wind 2006 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels..
- GWEC, (2008), “Global Wind 2007 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels.
- GWEC, (2009), “Global Wind 2008 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels.
- GWEC, (2010), “Global Wind 2009 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels.
- GWEC, (2011), “Global Wind 2010 Report”, Global Wind Energy Council, Brussels.
- IEA, (2009), “The Impact of the Financial and Economic Crisis on Global Energy Investment”, IEA, Background Paper for the G8 Energy Ministers’ Meeting, Rome.
- İRİZ, Rıfat, İsa Altınışik, Hasan Sencer Peker, (2010), “Güneş Enerjisi Yatırımlarına Yönelik Teşvikler ve Türkiye’deki Durum”, S.Ü. Sosyal Bilimler MYO Dergisi, Cilt 13, Sayı 1-2.
- MEVKA, (2010), Karapınar İlçesi’nde Güneş Enerjisine Dayalı Elektrik Üretim Tesisi Yatırımları için Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi Kurulmasına Yönelik Fizibilite Çalışması Raporu.
- O’SULIVAN, Marlene, Dietmar Edler, Marion Ottmüller, Ulrike Lehr, (2009), “Gross Employment from Renewable Energy in Germany in the Year 2008”.

THE ROLE OF THE FEMALE EDUCATION IN ECONOMIC GROWTH: A CASE FOR TURKEY¹

Kübra ÖNDER**
Emine ÖNDER***

ABSTRACT

Education is one of the most important fundamental factors that affect economic growth. Either by individually or as a society, education develops people's talents, skills, creativity, productivity, imagination, knowledge in any branch and also advances in technology. With all those critical points in hand, education has very important effect on economic progress in Turkey by increasing the welfare of the society. In this context, the aim of this study is to examine whether there is a long-term relationship between human capital (female education) and economic growth using yearly data covering the period 1980-2009. The relationship between human capital (female education) and economic growth will be analyzed by using Engle-Granger causality test, Johansen co-integration approach and VAR models.

Keywords: Human Capital, Economic Growth, Time Series.

KADIN EĞİTİMİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Eğitim, ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Eğitim, birey veya toplum olarak insanların yeteneklerini, becerilerini, yaratıcılıklarını ve yaşam şartlarını geliştirmekte ve teknolojik gelişmelere de katkı sağlamaktadır. Tüm bu kritik noktaların sonucu olarak eğitim, toplumun refah düzeyini arttırmakta ve ekonomik ilerlemeye de önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, beşeri sermaye (kadın eğitimi) ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem bir ilişkinin olup olmadığını, 1980-2009 dönemi yıllık verileri kullanarak incelemektir. Çalışmada ekonomik büyüme ile beşeri sermaye (kadın eğitimi) arasındaki ilişki, Engle-Granger nedensellik testi, Johansen eş bütünleşme yaklaşımı ve VAR modelleri kullanılarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelime: Beşeri Sermaye, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi.

¹ Bu çalışma, 9-11 Mayıs 2011 tarihinde International Student Conference on Economics and Finance kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Milli Savunma Bakanlığı, k.kubra_onder@hotmail.com.

*** Uzman, Süleyman Demirel Üniversitesi, emineonder@sdu.edu.tr.

INTRODUCTION

In general human capital, in particular education is one of the pillars of the economic and social structure. Therefore, education plays a critical role in the transformation in the economic life, in other words in increasing the level of prosperity. Its strategic importance makes education the most important investment good. This issue is also handled in the economic literature in details.

The contribution of investing in human to economic growth dates back to A.Smith. Although A. Marshall and M. Friedman followed A.Smith with their studies, these studies haven't been integrated until 1950'ies (Becker, 1993: 392). With the technological developments in 1960'ies, investment in human gained importance and human capital theory was developed by T.W.Schultz (1961) and Denison (1962) and included in the economic literature. In the research made by T.W.Schultz and Denison, it was emphasized that education improved the skill and productivity capacity of labor force and thus contributed to an increase in national income.

This theoretical frame formed by T.W. Schultz and Denison and work of Becker (1964), Nelson and Phelps (1966) and Mincer (1974) increased interest of human capital in academic literature and gained new impetus with internal growth models beginning from the mid 1980'ies. Generally, these work handle human capital which is shaped by various informal learning types such as formal education and learning by doing (kinesthetic) and learning by seeing (visual) as an indicator of individuals' productive capabilities. Within this framework, while on one side human capital represents the information individuals have, on the other side it is an indicator of individuals to learn from other individuals and adaptability to changing conditions. Intrinsically, it emphasizes that since traditional production factors such as Internal Growth models, labor force, capital and soil have diminishing returns they couldn't form dynamic of growth, instead information which as increasing returns (human capital) is the gripping power of growth (Romer, 1986 and 1990; Rebelo, 1991; Cheng and Hsu, 1997; Grammy and Assane, 1996; Lucas, 1998; Barro, and Sala-i-Martin 1995).

Other than the researches which aim to find the contribution of human capital to economic growth many researches aim to test the relation between the economic growth and

education. Although strong and positive relation has been determined between human capital indications and growth in many researches, in some researches (Denison, 1962; Barro, 1991; Mankiw, Romer and Weil, 1992; Gregorio, 1992; Tallman and Wang, 1994; Piazzola, 1995; Ranis, Stewart and Ramirez, 2000; Webber, 2002; McDonald and Roberts, 2002; Wilson, 2003; Martin and Herranz, 2004), the number of which are too limited, no relation between human capital and economic growth was identified. It is seen that empirical studies on Turkey about the subject had been conducted. Studies by Güngör (1997), Saygılı (1998), Ergen (1999), Canpolat (2000), Taymaz (2001), Çoban (2003), Kar and Ağır (2003), Bozkurt and Doğan (2003), Kar and Taban (2003) and Demir, Üzümcü and Duran (2006), In the work made about the subject, education expenditures and schooling rates were used as an indicator of human capital. It is identified that there is a positive relation between these indicators and growth.

Although there is no consensus about the effect of human capital on economic growth in literature, it is widely believed that theoretically human capital has a positive effect on growth.

The main goal of this study is to analyze for Turkey sample the relation between education and economic growth, on which theoretical and practical studies were conducted. The study aims to test relation between woman education and growth in Turkey by benefiting from Cobb-Douglas production function for 1990–2009 periods by using new and comprehensive variables by using annual data. Beyond this general goal, growth structure of Turkey's economy would be analyzed within the frame of education indicators and then empirical resolution would be found for Turkey sample. In this study, growth structure of the Turkish economy would be studied within the frame of education indicators and later empirical analysis would be made within the frame of Turkish sample.

I. DEVELOPMENT OF WOMAN EDUCATION IN TURKEY

Although women form a big part of the population of the world and Turkey, they aren't represented at the same rate in the economic activities. Not benefiting adequately from knowledge and skills of this population, which forms potential labor force according to human resources usage.

Although education of women wasn't taken into consideration in growth plans in history for a long time, today has an important place generally in all modern states. Women taking more effective role in economy have become an indispensable necessity for developing economies. Especially in Western states and developing Asia, in order to increase the participation of women in economy, the governments made many legal regulations and proposed institutional changes (Doğar, 1998: 13-18).

When we look at Table 1, which shows correlation between the education level of women and developmental level, it is seen that there is a linear correlation between the education levels of women and the welfare of countries.

Table 1. Educational Attainment by Sex

Region (no. of Countries)	Year	Population Age 25 & Over			Population Age 25 & Over		
		Average school year		Gender ratio (A/B, %)	Average School Year		Gender Ratio (A/B, %)
		Females A	Males B		Females A	Males B	
Developing Countries (73)	1960	1,16	2,39	48,5	1,46	2,63	55,7
	1980	2,20	3,97	55,9	2,74	4,37	62,5
	2000	4,03	5,74	70,2	4,33	5,92	73,2
Developed Countries (23)	1960	6,74	7,23	93,3	6,87	7,26	94,7
	1980	8,39	8,98	93,5	8,65	9,09	95,2
	2000	9,55	10,06	94,9	9,53	10,01	95,3
Transition Economies (11)	1960	6,70	7,80	85,9	7,01	7,95	88,2
	1980	8,21	9,20	89,2	8,5	9,36	90,7
	2000	10,01	9,87	101,5	9,89	9,44	104,7
World (107)	1960	4,28	4,96	86,4	4,31	4,98	86,7
	1980	5,27	6,31	83,6	5,42	6,43	84,3
	2000	6,18	7,28	84,9	6,13	7,19	85,9

Source: Barro, Robert J. ve Lee, J.W. (2001). "International Data on Educational Attainment: Updates and Implications," Oxford Economic Papers.

What is the situation of women in Turkey, who forms more than half of the population, about education which is so important for social development, economic growth and welfare? Although throughout the world the participation of women in labor force increases and the gap between the men and women decreases, it is remarkable that there is a reverse trend in Turkey.

One of the most leading reasons that women participates in labor force at low levels as %26 is that women can't reach education adequately.

Education seriously affects the participation rates of women and men to labor force. As indicated in address-based population registration system (ABPRS) in 2009, in our country %12.2 of women aren't literate and in order to get rid of this worrying situation economically as soon as possible and reach %100 literate rate as stated in Pekin commitments in 2000 considerable improvements were achieved in recent years in Turkish Education System. In 1997 compulsory primary education was raised from 5 years to 8 years, in 2005 compulsory secondary education was raised to 4 years and in 2009 the share of the budget allocated to education in GDP raised from %2,30 to %2,51 (Ministry of Education, 2008-2009). To strengthen vocational and technical training comprehensive projects were actualized with EU support. All these developments are highly positive incentives to increase the quality of education and schooling ratio however, for the economic adaptability to the increasing competition environment and to train qualified people more comprehensive reforms should be applied in the area of education because in Turkish economy stable growth will be actualized with the contribution of the more educated and working women. In last 20 years, progress of women in education and working life has given a new dynamism to the economy. Therefore, economy will be rescued from its one step forward to step back rhythm with the help of the progress of women in education and working life. (Table 2)

Table 2. Schooling Ratio by Level of Education, Labour Force Participation Rate and Economic Growth Rate

Year	Schooling Ratio (%)						Labour Force	
	Primary Education		Secondary		Higher Education		Participation Rate	
	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females
1995	76,23	65,55	44,05	33,21	10,57	8,07	77,8	30,9
2000	95,28	99,58	48,49	39,18	13,12	11,38	73,7	26,6
2005	92,29	87,16	61,13	51,95	20,22	17,41	70,6	23,3
2006	92,25	87,93	60,71	52,16	21,56	18,66	69,9	23,6
2007	98,53	96,14	61,17	55,81	22,37	19,69	69,8	23,6
2008	96,99	95,97	60,63	56,30	29,40	25,92	70,1	24,5
2009	98,47	97,84	67,55	62,21	29,83	26,34	70,5	26

Source: <http://www.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5

II. ECONOMETRIC METHODS AND DATA SET

A. Econometric Methods

Since time series data were used in this study primarily data set should be tested for stationarity. When time series analysis are used in econometric analysis you can encounter dummy regression problems occurring in instable time series put forward by Granger and Newbold (1974). There can be significant correlation between series due to strong tendencies in the same way or same trend. To understand whether this correlation is real or dummy the level of stationarity of the series should be determined. There are different test methods for unit root test, however stationarity properties of the series has been researched with Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1979-1981) unit root test used commonly in application. ADF in general is stated as follows in the following form (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007: 321-323):

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \beta_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

In the related equation, ΔY_t denotes first difference of the variable, t general tendency variable, ΔY_{t-1} lagged difference term. The basic reason of taking into consideration the lagged difference terms to provide consecutive independency of the error term. Accordingly, to obtain a reliable result by ADF test and not to cause consecutive dependency problem in the estimated variable AIC was utilized to determine the optimal lagging number denoted by “n” in the equation (Lutkepohl, 1990: 53-78).

Depending on ADF test result if the series are not stationary at the same level they are made stable at the same level by taking their differences. In case the series are not stationary at the same level or not stable it should be tested if there is co-integrations before taking their differences. Although the series are not stationary if their linear component is stationary there is co-integration in the variables of the model and directly original data can be used in the model without taking their differences. Otherwise, if there is no co-integration among the series they can be used in the model after taking their differences until the series are made stationary (Enders, 1995: 469-470). The lack of co-integration means there is no long term equilibrium among the variables (Karaca, 2003: 247-255; Siregar ve Rajaguru, 2002). In this study,

Johansen- Juselius co-integration method was used from Engle and Granger (1987: 251-276), Johansen (1988: 231-254) and Johansen-Jeselius (1990: 169-210) co-integration tests used in the determination co-integration relation between series used.

Johansen (1988), and Johansen-Jeselius (1990) have developed a maximum likelihood testing procedure on the number of cointegrating vectors which also include testing procedures for linear restrictions on the cointegrating parameters, for any set of variables. Two set statistic and the maximum eigenvalue test statistic, are given here. Fort he null hypothesis that there are at most r distinct cointegrating vectors, the test statistic is

$$\lambda_{trace}(r) = T \sum_{j=r+1}^n \ln(1 - \lambda_j), \quad (2)$$

where λ_j 's the $n - r$ smallest square canonical correlations between Y_{t-k} and ΔY_t corrected for the effects of the lagged differences of the Y_t process. The maximum ratio or the maximum eigenvalue statistic for testing the null hypothesis of at most r cointegrating vectors against the alternative hypothesis of $r + 1$ cointegrating vectors, is given by

$$\lambda_{max}(r) = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (3)$$

Some econometric software may not produce this last statistics, but it can be calculated by the first one as follows,

$$\lambda_{max}(r) = \lambda_{trace}(r) - \lambda_{trace}(r + 1) \quad (4)$$

Johansen (1988) argues that, λ_{trace} and λ_{max} statistics have non-standard distrubution under the null hypothesis, and provides approximate critical values for the statistic, generated by Monte Carlo methods.

After long term correlation is determined among the series causality relationship and the direction of the causality should be put forward between the series. In econometric models we can talk about the dependency of a variable to other variables but this dependency does not mean that there is absolute causality between these variables (Akkaya and Pazarlıoğlu, 1998: 177). To determine the direction of the real causality relationship several causality tests are used, however Granger Causality Test was used in this study for application simplicity and for some of the inferences in its result. But in case there is no co-integration relation between the

time series used in the study, since the standard Granger Causality test will not be Vector Error Correction Model (VECM) will be used to determine causality analysis instead of VAR (Vector Autoregressive) Model (Granger, 1988: 199-211).

Error-Correction Model is used to make a distinction between the long term equilibrium and short term dynamics and to determine short term dynamics. If the variables are cointegrated there must exist an error-correction representation that may take the following form (Gujarati, 2006: 726-730):

$$\Delta Y = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \beta_{3i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i \quad (5)$$

$$\Delta X = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \alpha_{3i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i \quad (6)$$

where ECT_{t-1} is the residuals of long-run (cointegrating) relationship and β_{3i} and α_{3i} are the error-correction coefficients. The inclusion of error-correction terms in equations (5) and (6) introduces an additional channel through which Granger causality could be detected. According to Granger (1988), the error-correction models produce better short-run forecasts and provide the short-run dynamics necessary to obtain long-run equilibrium. However, in the absence of cointegration, a vector autoregression (VAR) in first-differences form can be constructed. In this case, the error-correction terms will be eliminated from equations (5) and (6). If the series are cointegrated, then the error-correction models given in equations (5) and (6) are valid and the coefficients β_{3i} and α_{3i} are expected to capture the adjustments of ΔY and ΔX towards long-run equilibrium, while ΔY_{t-i} and ΔX_{t-i} are expected to capture the short-run dynamics of the model.

B. Data

The variables used in this study of human capital and economic growth of Turkey are real gross domestic product (LGDP), gross fixed capital (LK), female labour force (LL), less than high school education ratio (LHL), high and vocational high school education ratio (LHH), higher education education ratio (LHU), compulsory education was expanded to 8 years

dummy variance (DUM1) and economic and financial crisis dummy variance (DUM2). The variables in model are used logarithmic. The sample period covers annual data from 1990 to 2009. Those variables are obtained from Turkish Statistical Institute and State Planning Organization website.

In Table 3, the variables are used in the model and in figure 1 variables in model are gived time series graphic. In Figure 1, all the variables observed to have a stable structure.

Table 3. Variables Used in the Model

Dependent Variable	
LGDP	GDP (In Purchasers' Value, At 1987 Prices, in Millions of TL)
Independent Variables	
LK	Gross Fixed Capital (in Millions of TL)
LL	Female Labour Force (Thousand Person, 15+ age)
LHL	Less than High School Education Ratio (Females) (%)
LHH	High and Vocational High School Education Ratio (Females) (%)
LHU	Higher Education Ratio (Females) (%)
DUM1	Compulsory Education was Expanded to 8 Years Dummy Variance
DUM2	Economic And Financial Crisis Dummy Variance

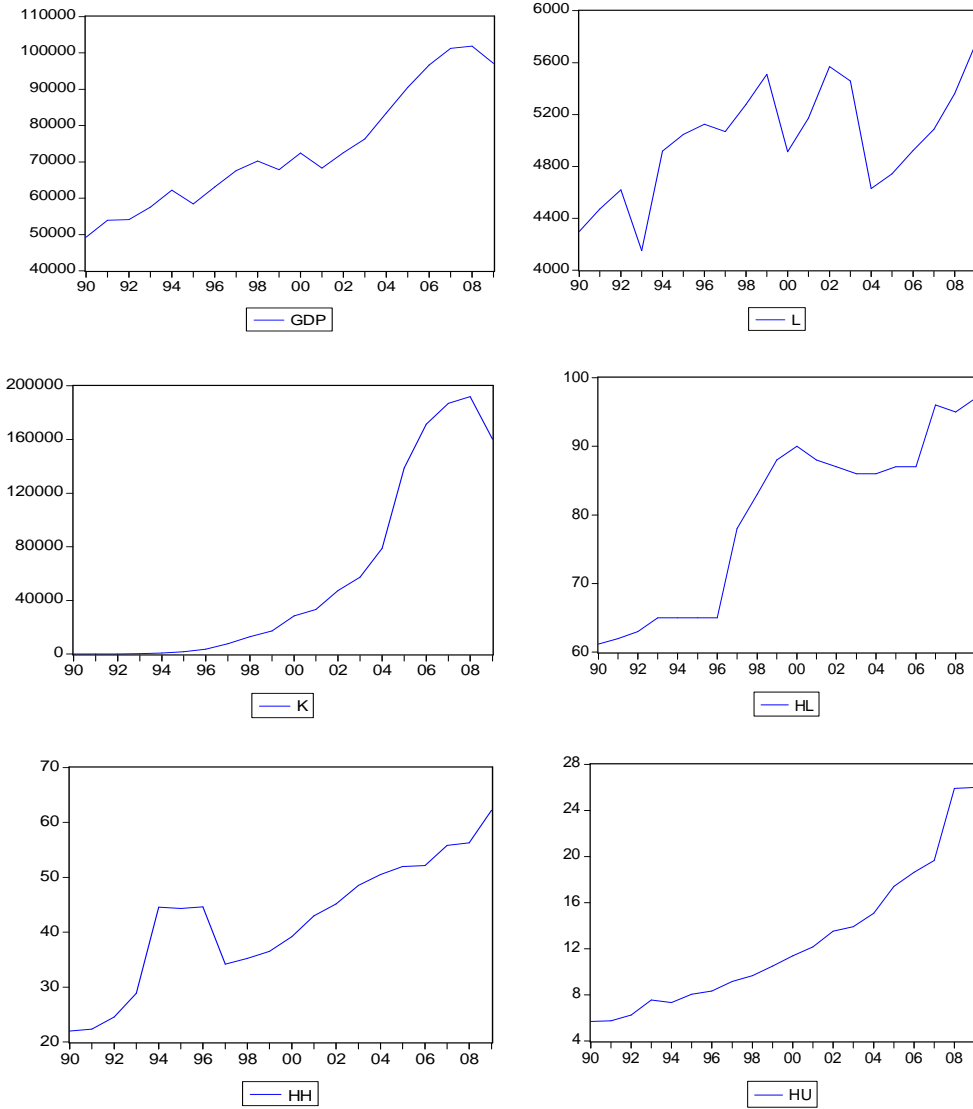

Figure 1. Time Series Graphic of Variables

C. Empirical Results

All the variables in this study are tested for stationarity using the Augmented Dickey-Fuller test statistics. The results are presented in Table 4. Table 4 shows that all variables are non-stationary in their original levels of series, but stationary in their first difference level of the series at 5% level of significance.

Table 4. Augmented Dickey-Fuller Unit Root Tests for Turkey

Variables	ADF Test Statistic		Result
	Level	1st Difference	
LGDP	-1.9607	-4.4794	I(1)
LK	-0,6794	-6.0807	I(1)
LL	-2.5278	-5.2517	I(1)
LHL	-1.7597	-6.0757	I(1)
LHH	-3.5548	-5.8816	I(1)
LHU	-2.4969	-6.6505	I(1)

Note: Significance level at 5% and 1% critical values are respectively -4.80 and -3.79. Lag lengths are given in parentheses.

The results indicate that all variables chosen for the purpose of this paper are stationary of I (1). The next step is to check the optimal lag length, for this purpose the Akaike information criteria is used. The optimal lag length is turned to be one.

According to the optimum lag lengths are determined. The other step involves applying Engle-Granger two-stage cointegration procedure and Johansen-Juselius cointegration test to check whether stationary variables are cointegrated.

Firstly, the Johansen-Juselius cointegration test has been performed for the variables and the results of this test which has been presented in Table 5 below.

Table 5. Johansen Cointegration Tests Results

Hypothesized	SIC	Eigenvalue	Trace	0,05 Critical	Max-Eigen	0,05 Critical
None*	1	0.205	54.702	47.856	28.909	27.584
At most 1	1	0.141	25.792	29.797	19.244	21.131
At most 2	1	0.038	6.5484	15.494	4.8890	14.264
At most 3	1	0.013	1.6594	3.8414	1.6594	3.8414
At most 4	1	0.011	0.9203	1.9871	0.4229	2.2871
At most 5	1	0.009	0.4443	0.8642	0.0137	0.0029

Note: Trace test and max-eigenvalue test indicate 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level.

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level.

Two criterion, Trace statistics and Eigen value are used for cointegration test at 5% level of significance which are presented in Table 5. Result shows that there is one cointegrating equation for GDP, investment, labour force, females human capital. Results of cointegrating equation show that there is positive relationship for females human capital and economic growth. From Table 5 above, we see that the likelihood ratio test indicates one cointegrating

equation at 5 % significance level. This result show that Johansen-Juselius cointegration test imply a long-run association between females human capital and GDP series for Turkey.

$$\begin{aligned}
 \text{LGDP} = & 18.44 + 0.03\text{LK} - 0.64\text{LL} + 0.72\text{LHL} + 0.18\text{LHH} + 0.36\text{LHU} + 0.20\text{DUM1} - 0.01\text{DUM2} \\
 & (0.315) \quad (0.008) \quad (0.012) \quad (0.002) \quad (0.003) \quad (0.127) \quad (0.069) \\
 & [-2.089] \quad [79.093] \quad [58.642] \quad [-63.432] \quad [-102.50] \quad [-1.602] \quad [-0.229]
 \end{aligned}$$

This equation shows that if there is 3 percent, 64 percent, 72 percent, 18 percent and 36 percent change in real gross domestic product due to 1 percent change in labour, capital, less and high school education ratio, high and vocational high school education ratio and higher education ratio, respectively. These results are significant at 5 percent level of significance. There is positive relationship between female education and real gross domestic product.

Since there is cointegration between the variables, the final step is to test for the direction of causality using the vector error correction model. The presence of a cointegrating vector allows for the use of a vector error correction (VECM) model to test causality. The empirical results of the estimated error-correction (VECM) models and the Granger causality test are presented in Table 6 and in Table 7, respectively.

Table 6. Vector Error Correction (VEC) Estimates

LY	LL	LK	LHL	LH	LU	D1	D2
1.302	0.102	0.866	0.076	0.419	0.500	0.043	0.003
(0.032)	(0.057)	(0.031)	(0.014)	(0.038)	(0.053)	(0.071)	(0.001)

Note: Values in parentheses show standard error values.

Table 7. Results of Granger Casuality Tests

Null Hypothesis	F-Statistic	Probability
LK does not Granger Cause LGDP LGDP does not Granger Cause LK	3.69679 5.56281	0.05863 0.04289
LL does not Granger Cause LGDP LGDP does not Granger Cause LL	1.16508 1.46560	0.34243 0.26670
LHL does not Granger Cause LGDP LGDP does not Granger Cause LHL	6.34168 1.07531	0.01196 0.36969
LHH does not Granger Cause LGDP LGDP does not Granger Cause LHH	9.66991 0.11711	0.00268 0.89042
LHU does not Granger Cause LGDP LGDP does not Granger Cause LHU	5.03122 1.20872	0.01707 0.33003

Table 7 is show that there is uni-directional casuality between less than high school education ratio, high and vocational high school education ratio and higher education education ratio and real gross domestic product. It is shown that there is bi-directional casuality between capital and gross domestic product, but labour do not Granger cause gross domestic product.

CONCLUSIONS

In this study, in Turkey relationship between female education level and growth has been tested with using using data from 1990 to 2009 annual data. The econometric model is used bi-directional logarithmic. In this study, firstly, the series has become causality by the ADF unit root testing. Then the long-run relationship between the series is determined by whether the Johansen cointegration test.

Femael education as a human capital indicator, with cointegration results that indicate there has been a positive relationship among them in the long-run. Whereas the results of cointegration demonstrate the direction of casuality, with the help of casuality test when the level of female education increases, there has been bi-directional casuality between GDP and females education. Despite, to check the size of the effect of used parametres on GDP, VAR model is tested. Female education is affecting GDP in short time like one year. Because there has been time lags between starting education, graduating, finding a job, earning salary and increasing wealth. Additionally error correction and Granger causality test gives supportive result that increase in women education level affects economic growth positively.

Turkey's economy to stable growth will be realized rapidly rising level of education and contribution women in working life. Women's developments in fields of education and employment in the last 20 years will be bring new dynamism to economy in next 10 years. A two-forward-one back rhythm of economy will be saved with the support of women in education and working life.

In summary, existing evidence indicates that improving the level of education of females will lead to higher economic development. In addition to this, the combination of all of these variables will lead to better positions of women in the society with higher wealth. As a result, there is a positive correlation between female education and economic development in Turkey. To have a sustainable economic growth, it is also necessary to give great importance to education of female in Turkey.

REFERENCES

- AKKAYA, Şahin and M.Vedat PAZARLIOĞLU; (1998), **Ekonometri II**, Erkam Kitapevi, İzmir.
- BARRO, Robert J.; (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", **The Quarterly Journal of Economics**, MIT Press, 106(2), pp.407-43.
- BARRO, Robert J. and Xavier SALA-I-MARTIN; (1995), **Economic Growth**, McGraw-Hill, New York, 654p.
- BARRO, Robert J. and Jong-Wha LEE; (2001), "International Data on Educational Attainment: Updates and Implications", **Oxford Economic Papers**, 53, pp.541-563.
- BECKER, Gary S.; (1993), "Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior", **Journal of Politacal Economy**, 101(3), pp.385-409.
- _____; (1964), **Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education**, The University of Chicago Press, New York, 402p.
- BOZKURT, Hilal and Seyhun DOĞAN; (2003), "Eğitim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi", II. National Knowledge, Economy and Management Conference Proceedings, 17-18 May 2003, Derbent-Izmit.

-
- CANPOLAT, Naci; (2000), “Human Capital Accumulation and Economic Growth in Turkey”, **Hacettepe University, Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences**, 18(2), pp.265-281.
- CHENG, Benjamin S. and Robert C. HSU, (1997); “Human Capital and Economic Growth in Japan: An Application of Time Series Analysis”, **Applied Economic Letters**, 4(6), pp. 393-395.
- ÇOBAN, Orhan (2003), “Education, Human Capital and Economic Growth in Interaction: An Econometric Review on Turkey (1980-1997)”, II. National Knowledge, Economy and Management Conference Proceedings, 17-18 May 2003, Derbent-Izmit.
- DEMİR Osman; Adem UZUMCU and Serap DURAN; (2006), “Endogenous Growth Processes: The Case of Turkey”, **Dokuz Eylül University, Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences**, 21(1), pp.27–46.
- DENISON, Edward W.; (1962), “Education, Economic Growth and Gaps in Information”, **The Journal of Political Economy**, 70(5), pp.124-128.
- DE GREGORIO, Jose; (1992), “Economic Growth in Latin America. Journal of Development Economics”, **Elsevier**, 39(1), pp.59-84.
- DICKEY, David A. and Wayne A. FULLER; (1979), “Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series With A Unit Root”, **Journal of American Statistical Association**, 74, pp.424-431.
- ENDERS, Walter; (1995), **Applied Econometric Time Series**, John Wiley and Sons Inc:NewYork, 452p.
- ENGLE, Robert F. and Clive William J. GRANGER, (1987), “Co-integration and Error Correction: Representation”, **Estimation and Testing. Econometrica**. 55(2), pp.251–276.
- ERGEN, Hüseyin; (1999), “Education in Turkey's Contribution to Economic Growth”, **Ekonomik Yaklaşım**, 35(10), pp.21-56.
- GUJARATI, Damodar N.; (2006), **Basic Econometrics**, (Translate) Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, Literatür Lecture, İstanbul, 850p.

-
- GUNGOR, Nil Demet; (1997), “Education and Economic Growth in Turkey 1980–1990: A Panel Study”, **METU Studies in Development**, 24(2), pp.185-214.
- GRAMMY, Abbas P. and Djeto ASSANE, (1996), “New Evidence on the Effect of Human Capital on Economic Growth”, **Applied Economic Letters**, 4(2), pp.121-124.
- GRANGER, Clive W. J.; (1988), “Some Recent Developments in a Concept of Causality”, **Journal of Econometrics**, 39, pp.199-211.
- GRANGER, Clive W. J. and Paul NEWBOLD; (1974), “Spurious Regressions in Econometrics”, **Journal of Econometrics**, 2(2), pp.111-120.
- TURKISH STATISTICAL INSTITUTE, <http://www.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul>, Access Date: 27.02.2011.
- TURKISH STATISTICAL INSTITUTE, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id, Access Date: 27.02.2011.
- JAOUL, Magali; (2004), “Higher Education, Causality and Growth: A Comparison of France and Germany Before the Second World War”, **Compare**, 34(1), pp.117-133.
- JOHANSEN, Soren; (1988), “Statistical Analysis of Cointegrating Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12, pp.231-254.
- JOHANSEN, Soren and Katarina JUSELIUS; (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 52, pp.169-210.
- KAR, Muhsin and Sami TABAN, (2003), “Varieties of Public Expenditure on Economic Growth Effects”, **Ankara University, Journal of the Faculty of Political Science**, 58(3), pp.145-169.
- KAR, Muhsin and Hüseyin AĞIR, (2003), “Human Capital and Economic Growth: Causality Test in Turkey”, **II. National Knowledge, Economy and Management Conference Proceedings**, pp.181-190, 17-18 May 2003, Derbent-Izmit.
- KARACA, Orhan; (2003), “Inflation-Growth Relationship: Time Series Analysis”, **Journal of Doğuş University**. 4(2), pp.247-255.
- LUCAS, Robert E.; (1988), “On the Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, 22, pp.3-42.

-
- LUTKEPOLH, Helmut; (1990), "Asymptotic Distributions of Impulse Responses, Step Responses, and Variance Decompositions of Estimated Linear Dynamic Models", **Review of Economics and Statistics**, 72, pp.53-78.
- MANKIW, N. Gregory, David ROMER and David. N. WEIL; (1992), "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", **Quarterly Journal of Economics**, 107(2), pp.407-437.
- MARTIN, M. Galindo and Alanso A. HERRANZ; (2004), "Human Capital and Economic Growth in Spanish Regions", **International Advances in Economic Research**, 10(4), pp.257-264.
- MCMAHON, Walter W.; (1998), "Education and Growth in East Asia", **Economics of Education Review**, 17(2), pp.159-172.
- MINCER, Jacob; (1974), **Schooling, Experience, and Earnings**. Human Behavior & Social Institutions No. 2. National Bureau of Economic Research, Inc., New York, 149p.
- MONTEILS, Marielle; (2004), "The Analysis of the Relation Between Education and Economic Growth", **Compare**, 34(1), pp.103-115.
- NELSON, Richard. R. and Edmond S. PHELPS; (1966), "Investment in Humans, Technological Diffusion and Economic Growth", **American Economic Review**, 56(2), pp.69-75.
- PIAZOLA, Marc; (1995), "Determinants of South Korean Economic Growth, 1955-1990", **International Economic Journal**, 9(4), pp.109-133.
- RANIS, Gustav, Stewart FRANCES and Alejandro RAMIREZ; (2000), "Economic Growth and Human Development", **World Development**, 28(2), pp.197-219.
- REBELO, Sergio; (1991), "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, 99(3), pp.500-521.
- ROMER, Paul; (1990), "Endogeneous Technological Change", **Journal of Political Economy**, 98(5), pp.71-102.
- _____; (1986), "Increasing Returns and Long Run Growth", **Journal of Political Economy**, 94(2), pp.1002-1037.

-
- SAYGILI, Fatih; (1998), Technical Change, Efficiency, Exports and Growth in Turkey, **Unpublished Ph.D. Thesis**, University of Kent at Canterbury.
- SCHULTZ, Theodore W.; (1961). "Investment in Human Capital", **The American Economic Review**, 1(2), pp.1-17.
- SEVUKTEKIN, Mustafa and Mehmet NARGİLEÇEKEN; (2007), **Econometric Analysis of Time Series**, Nobel Publisher, Ankara, 592p.
- SIREGAR, Reza Y. and Rajaguru GULASEKARAN; (2002), **Base Money and Exchange Rate: Sources of Inflation in Indonesia During the Post-1997 Financial Crisis**, Adelaide University, Centre for International Economic Studies, CIES Discussion Paper 0221, <http://www.adelaide.edu.au/cies/papers/0221.pdf>, Access Date: 03.02.2011.
- TALLMAN, Ellis W. and Ping WANG; (1994), "Human Capital and Endogenous Growth Evidence from Taiwan", **Journal of Monetary Economics**, 34, pp.101-24.
- TAYMAZ, Erol; (2001), "National System of Innovation: Processes of Innovation and Technological Change in Turkish Manufacturing Industry", Ankara: TÜBİTAK/TTGV/SSI.
- WEBBER, Don J.; (2002), "Policies to Stimulate Growth: Should We Invest in Health or Education?", **Applied Economics**, 34(13), pp.1633-1643.
- WILSON, Daniel; (2003), "Embodying Embodiment in a Structural, Macroeconomic Input-Output Model", **Economic Systems Research, Taylor and Francis Journals**, 15(3), pp.371-398.

SELÇUKLU TARİHİ KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Muhammet KEMALOĞLU*

ÖZET

Bu çalışmamız, Türkiye Selçukluları alanında ülkemizde bugüne kadar yayımlanmış olan süreli yayın, kongre, konferans ve bilgi şöleni bildirileriyle, yine bu alanda yazılmış müstakil kitaplar tespit edilerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Tarihinin Kaynakları, Anadolu Selçukluları, Türkiye Selçuklu Devleti, Makale,

SELJUK TARİHİ RESOURCE AND RESEARCH

ABSTRACT

Our study is prepared by determining the periodic preses,congreses,conferences and symposium decloventions on morphological field of Turkiye Seljuks State's in our country so far and also by determining the special books on that field.

Key Words:Of the History of Seldjuks,Anatolian Seldjuks,Articles,

* Gazi Üniversitesi Tarih Yüksek Lisans,muhammetkemaloglu@gmail.com

GİRİŞ

Herhangi bir konuda araştırma yapacak olan kişilerin ilk yapmaları gereken ele alacakları konuda daha önce yazılmış eserleri tespit ederek incelemektir. Fakat günümüzde ulaşılan yayın olanakları çerçevesinde her gün yüzlerce, hatta binlerce eser son kullanıcılara ulaşıyor. Bırakın bunların tümünü incelemeyi, büyük bir kısmından haberdar olmak dahi pek çok öğrenci ve hatta araştırma olanakları sınırlı akademisyen için neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla, özellikle uzmanlık kaynakçaları akademisyenler, araştırmacılar ve daha genel olarak öğrenciler için vazgeçilmez ilk başvuru eserleri olmaktadır. Bu tür çalışmaların henüz kurumsallaşmadığı ülkemizde, ne yazık ki çeşitli konularda hazırlanmış kaynakçalar çok sınırlı ayıdadır. Milli Kütüphane Müdürlüğü tarafından yayına hazırlanan Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası, geniş kapsamlı olmakla beraber, son yıllara kadar sistematik olmayan yapılarıyla, bu ihtiyaca yeterince cevap verebilecek durumda değillerdi. Öte yandan, belirli bir konuyu tüm yönleriyle ele alan ve o konunun uzmanı kişilerce hazırlanmış olan uzmanlık kaynakçaları kavramı ise ülkemize neredeyse tamamen yabancıdır. Kaynakçalar akademik dünyanın en zahmetli ve ne yazık ki en az takdir gören çalışmalarıdır. Veri toplamanın zahmetleri ve zorlukları bir yana, bunların tasnifi,gözden kaçan yazılım hataları, özensizlik nedeniyle sık sık karşılaşılan aynı kelimenin, hatta aynı yazar adının farklı şekillerde yazılmış halleri açılması gereken sorunların sadece bir kaçıdır.

Türkiye tarihini oluşturan temel unsurlardan birisi olan Türkiye Selçukluları, tarih boyunca kurulmuş Türk devletleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Buna rağmen yerli kaynakların yetersizliği yüzünden, Türkiye Tarihinin bu devre ait bazı meseleleri henüz aydınlatılmamıştır. Bu devrede Türkiye'nin bilhassa sosyal ve dini durumunu aydınlatmak için günümüze ulaşabilen kaynaklar kemiyet ve keyfiyet bakımından tatmin edici değildir. Bir kavmin veya devletin tarihini inceleme ve araştırmada, bizzat onun bıraktığı kaynak ve vesikalar şüphesiz birinci derecede önemlidir. Selçuklu Türkiye'sinde telif edilen ve bizlere kadar ulaştırılan vekâyinâme ve sair eserler oldukça mahduttur. Buna karşılık meskûkât, para, ve arşiv vesikaları nisbeten daha çoktur. Türkiye Selçukluları Devleti tarihi hakkında yerli ve yabancı birçok bilim adamı tarafından kıymetli araştırmalar yapılmıştır. Konumuzla alakaları nispetinde kitap ve makale türünde araştırmalarından istifade ettiğimiz belli başlı bilim adamları ve onların

yaptıkları çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz. Konumuzla alakaları nispetinde kitap ve makale türünde araştırmalarından istifade ettiğimiz belli başlı bilim adamları ve onların yaptıkları çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflk, riflerin Menkibeleri,nşr.Tahsin Yazıcı,C:1,1973.
- Akalın,Şebnem,"Kervansaray",Diyanet İslam Ansiklopedisi,TDV.Yay.,C:27,İstanbul 2002,s.209.
- Akdağ,Mustafa,Türkiye'nin İktisadî ve İtima Tarihi,C:I,İstanbul,1974.
- Akkuş,Mehmet,"Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslmlaşmadaki Rolü",Tanımı,Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf,(Vefatının 10.Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri) Haz:Coşkun Yılmaz,Seh Neşriyat,İstanbul,1991,s.133-142.
- Aktaş,Azize,"Anadolu Selçukluları Dönemi Hoşgörü Ortamında Müslüman-Gayr-i Müslim İlişkileri",Erdem,C:8,S:23/II,Ankara,1996,s.423.
- Akok,Mahmut-zg,Tahsin,"Develi Abideleri",Belleten:19,S:76,Ankara,1955,s.377-384.
- Akok,Mahmut,"İşhaklı Kervansarayı",Türk Arkeoloji Dergisi,C:XX,S:2,Ankara,1974,s.5-21.
- Aksaray,Selçuki Devletleri Tarihi,trc.Gençosman,nsz ve Notlar,F.N.UzluK,Ankara,1944.
- Ali Bey,"Eşref-OĞulları Hakkında Birkaç Söz",Tarih-i Osman Encümeni Mecmuası,No.28,1330,s.251-256.
- Ansiklopedik İslâm Lgati,İstanbul,1982.
- Altınsapan,Erol,"Eskişehir Seyitgazi Kllyesi",Dekorasyon Dergisi,S:45,1993,s.115.
- Altıntaş,Ahmet,Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat,Malatya,1998,(Basılmamış Doktora Tezi).
- Arık,Remzi OĞuz,Coğrafya'dan Vatana,İstanbul,1969.
- Anadol,Cemal,Hoca,Pr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevlik,İstanbul,1994.
- Anadolu İnançların Beşiği,Hazırlayan:Türsab Ar-Ge Departmanı/Mayıs,2006.
- Andreasyan,Hrant D.,Süryani Patrik Mihail'in Vekayinmesi,II,Ankara,1944.
- Anna Kommena,Alexiad,(nşr.Bilgi Umar),İstanbul,1996.
- Anonim Tarihi Ali Selçuk,nşr.F.N.UzluK,Ankara,1952.

-
- Artun,Erman,"Anadolu'daki Alevi-Bektaşı Edebiyatının Oluşumunda Yunus Emre'nin Etkisi",Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi,<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/13.php>.
- Aşıkpaşazade,Aşıkpaşaoğlu Tarihi,haz:A.Nihal Atsız,Ankara,1985.
- Aslanapa,Oktay,"Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler",İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,C:II,Kısım:I,İ.Ü.E.F.Yayını,1956-1957,s.97.
- ,Türk Sanatı,C:2,Ankara,1972,s.206-217.
- ,Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı,Ankara,1977.
- Âşıkpaşazâde Tarihi,nşr.Ali Beğ,İstanbul,1332,s.222.
- Atabek Emine,Ortaçağ Tababeti,İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını,İstanbul,1977.
- Atçeken,Zeki,Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanımı,Ankara,1998.
- Auguste Bailly,Bizans Tarihi,C:II,(Çeviren:Haluk şaman),İstanbul,2006.
- Aydın,Erdem,"Anadolu'daki Ticaret Yolları ve Sağlık Hizmetleri",Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları,S.2-3,İstanbul,1997,s.165.
- Babinger,Franz-Köprülü Fuat,"Anadolu'da İslamiyet-İslâm Tetkikatının Yeni Yolları", (Çeviren:Râgıp Hulûsi,Yayına Hazırlayan:Mehmet Kanar),İstanbul,1996.
- Babinger,Franz,"Sarı Saltuk Dede",İslâm Ansiklopedisi,C:X,1934,s.220.
- Balcıoğlu,Tahir Harimi,Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları,İstanbul,1940.
- Balık,İbrahim,"Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu",AKÜ,U.E.Fak.,<http://www.akademiktarih.com/index.php?option=com...>
- Barkan,Ö.L., "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler",Vakıflar Dergisi,S:II,s.279-304,Ankara,1942,s.285.
- ,"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler",Vakıflar Dergisi,S:II,Ankara,1942,s.279-386.
- ,"Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler",İÜİFM,XI,1951,s.525-569.
- Barthold,W.,Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,Koprıman,K.Y.,Aka,İ,Ankara,1975.

-
- Barthold,W.-Köprülü,F.,İslam Medeniyeti Tarihi,Ankara,1963.
- Baş,Alı,"Yeni Buluntuların Işığında Zazadin Han'ın Değerlendirilmesi",I.Uluslararası Selçuklu Kùltür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,25-26 Nisan 1994,Konya,1995,s.101-109.
- ,"Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kervansarayları",Çekùl Sanatsal Mozaik,C:3,S:33,1998,s.60-69.
- ,"Obruk Han",Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Ankara,2007,s.347-357.
- Başar,Zeki,"Harput Maristanı",Dirim Dergisi,C.XLVI,S:9,İstanbul,1971,s.421.
- Bayat,Alı Haydar,"Anadolu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi",Türk Kùltüre Dergisi,Yıl:29,S.333,Ankara,1991,s.13
- Bayburtluođlu,Zafer,"Kayseri Çifte Medrese",Vakıf ve Kùltür Dergisi,Yıl:1,S.1,s.43
- Bayhan,Ahmet,Alı-Fikri Salman,"Adıyaman/Gölbacı'nda Bir Anadolu Selçuklu Kervansarayı:Kamereddin (Derbend Ağzı) Hanı",Sanat-Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakùltesi Dergisi,S:7,Erzurum,2005,s.1-10.
- Baykara,Tuncer,Türkiye Selçukluları Devrinde Konya,Ankara,1985.
- ,"Türkler ve Anadolu'da Şehir Hayatı",Tarihte Türk Devletleri,II,Ankara,1987,s.235
- ,Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadî Tarihi Üzerine Araştırmalar,İzmir,1990.
- ,"Türkiye Selçuklular Döneminde Toplum ve Ekonomi",Türkler,C:6,Ankara,2002,s.234.
- Bayram,Mikail,"Ahî Evren Kimdir? Hayatı ve Eserleri",Türk Kùltürü Dergisi,XVI/191,1978.
- ,"Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser,Keşfü'l'Akabe",İÜEF,İTEN Dergisi,C:VII,Cüz:3-4,İstanbul,1979,s.279.
- ,"Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tespiti",İ.Ü.E.F.T.E.D.S:12,1981-1982,s.521-540.
- ,Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,Konya,1991.
- ,"Anadolu Selçuklu Dönemi Tababeti ile ilgili Bazı Notlar",Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi,S:4,İstanbul,1998,s.151
- ,"Anadolu Selçukileri Devrinde Bacıyan-ı Rum Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?",Konya,1994,s.470.

-
- ,"Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadi Dervişler",III.Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri,6-7 Nisan 2000,s.1.
- ,Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm,İstanbul,2008.
- Berki,A.Himmet,Vakıflar,Ankara,1950.
- Bilici,Z.Kenan,"Şarapsa (Serapsu) Han",Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Kültür ve Turizm Bakanlığı,Ankara,2007,s.393-401.
- Bolay,S.Hayri,"Hacı Bektaş Velâyetnamesinde İbadet Unsurları",I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998),Ankara,1999,s.83-91.
- Bozkuş,Metin,"Anadolu Selçuklularında Sosyal,Dini ve Mezhebi Yapı",C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi,C:V,S:2,Sivas,2001,s.5.
- Cahen,Claude,Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,İstanbul,1979.
- Cantay,Gönül,Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları,Atatürk Dil,Tarih Yüksek Kurum Yayınları,Ankara,1992.
- Cantay,Tanju,"Konya Karatay Medresesinin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu",Röleve ve Restorasyon Dergisi,S:6,Ankara,1987,s.25-30.
- Cebecioğlu,Ethem,"Bacıyân-ı Rûm",Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları,C:III,Ankara,1991,s.651-655.
- Cevdet,Muallim,"Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi",Vakıflar Dergisi,S.1,Ankara,1938 s.37.
- Cezar,Mustafa,"Türk Tarihinde Kervansaray",VIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri,Ankara,1981,C.II,931-940.
- CI.Huart "İmaret",İslam Ansiklopedisi,C:V/II,İstanbul,1945,s.985.
- Coşan,Esat,Makalat,Ankara,1971.
- Cumbur,Müjgan,"Saltuknâmenin Türk Milliyetçiliğindeki Yerine ve Üçüncü Nüshasına Dâir",Millî Kültür Dergisi,Ocak,1977,s.11.
- ,"Anadolu Gazileri ve Edebiyatı",Erdem,C:3,S:9,Ankara,Eylül 1987,s.777-807.
- Cumbur,Müjgân,"Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Kadınların Kurdukları Şifahaneler",Erdem,C:3,S.8,s.343.
- Çağatay,Neşet,Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik,Ankara,1974.

-
- Çaycı,Ahmet,"Elikesikhan ve Zaviyesi",Sanat Tarihi Dergisi,XII,2003,s.55-76.
- Çayırdag,Mehmet,"Bünyan Ulu Camî Kitabesi",İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi,S:XXXIV,1984,s.508.
- Çetin,Osman,Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı,İstanbul,1981.
- Danışman,H.Günhan,"Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği-Bafra İkiztepe Arkeolojik Verilerinin Işığında Çarşamba Gökçeli Camînin İncelenmesi",IX.Türk Tarihi Kongresi Bildirileri,Ankara,1998,C:I,s.135-144.
- Darkot,Besim,Anadolu,C:1,İstanbul,1993.
- Demir,Ataman,"Anadolu Selçuklu Hanları,Zazadin Han-Sadeddin Köpek Hanı",İlgi,S:44,1986,s.26-31.
- Demir,Ataman,"Anadolu Selçuklu Hanları,Obruk Han",İlgi,S:45,İstanbul,1986,s.10-14.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Kuruçeşme Hanı",İlgi,S:47,İstanbul,İstanbul,1986,s.24-27.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Şarapsa Han",İlgi,S:50,İstanbul,1987,s.24-28.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Alara Han",İlgi,S:51,İstanbul,1987,s.18-23.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Kargı Han",İlgi,S:52,İstanbul,1988,s.8-11,
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Evdir Han",İlgi,S:53,İstanbul,1988,s.13-17.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Kırkgöz Han",İlgi,54,İstanbul,1988,s.17-20.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,Susuz Han",İlgi,S:55,İstanbul,1988,s.15-19.
- ,"Anadolu Selçuklu Hanları,İncir Han",İlgi,S:56,İstanbul,1989,s.8-12.
- Demir,Mustafa,"Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmarat Kurumları ve Vakıfları",Vakıflar Dergisi,S:27,Ankara,1998,s.41-46.
- ,"Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı",Türkler,C:6,Ankara,2002,s.232-234.
- Demir,Mustafa,"Türkiye Selçuklu Vakıfları",Türkler,C.7,Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,2002,s.275
- Demirci,Mehmet,"Tarih Şuuru ve Derviş Gaziler Hakkında",Türk Dünyası Tarih Dergisi,S:46-50,Ankara,Ekim,1988,s.20.
- ,"Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye" Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri,Kayseri,1993,s.85-92.
- Döğüş,Selahattin,Osmanlı Devletinin Doğuşunda Sosyal Kuruluşlar (Basılmamış Doktora Tezi),Erciyes Üniv.Sosyal Bilimler Ens.,Kayseri,1999.

- Duran,Remzi,"Konya Alâeddin Camîsi Kitabeleri",Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı,Ankara,2006,s.23-29.
- Durukan,Aynur,"Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya",Antalya III.Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989,Antalya Valiliği,Antalya,1989,s.51-59.
- ,"Anadolu Selçuklularında Kadın Baniler",Vakıflar Dergisi,S:27,Ankara,1998,s.15-36.
- Denktaş,Mustafa,"Karatay Hanı",Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Ankara,2007,s.359-379.
- Duymaz,A.Şevki,"Eğirdir,II.Gıyâsedđn Keyhüsrev (Pınarpazarı)Han'ın Tarihlendirme ve Tespiti Üzerine Bir Araştırma",Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir I.Eğirdir Sempozyumu,Isparta,2001,281-287.
- Ebu'l Farac Gregoryus b.Ehrun (Barhebraeus),(İbnü'l-İbrî),Abu'l-Farac Tarihi,C:II,trc.Doğrul,Ö.Rıza,Ankara,1987.
- Ecer,Vehbi,"Sarı Saltuk'dan Ahmed Kuddusî'ye",Millî Kültür,S:73,Haziran,1990,s.59-63.
- Eflaki,Ariflerin Menkıbeleri,çev:Tahsin Yazıcı,İstanbul,1986.
- Ekinci,Yusuf,Ahilik,Ankara,1991.
- Eraşar,Osman,"Evdır Han",Anadolu Selçuklu Dönemi Selçuklu Kervansarayları,Ankara,2007,s.419-433.
- Ersoy,Ersan,"Türklerde Bir İskân Siyaseti Olarak Derbend Teşkilatı",Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Merkezi,C:6,S:2,ŞUBAT 2008,s.49.
- Es,Muharrem,Ahilik ve Yerel Yönetimler,I.Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu,15-17 Ekim,2008,<http://www.yerelsiyaset.com/pdf/nisan2008/9.pdf>
- Esemenli,Deniz,"Alâeddin Camî ve Medresesi",TDVİA,C:2,İstanbul,1989,s.328-329.
- Esin,Emel,"Türk San'atında Alp Şahsiyetinin Görünüşü",T.K.A.E.,nr.34-70,82,94,1968-1970,s.774.
- Enverî,Düsturnâme,(nşr.M.H.Yinanç),İstanbul,1928.
- Eraydın,Selçuk,Tasavvuf ve Tarikatlar,İstanbul,2001.
- Eraşar,Osman,"Ortaçağ Anadolu Kentleri",Türkler,C:6,Ankara,2002,s.343-373.
- Ergin,Osman,Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı,İstanbul,1936.

-
- Eröz,Mehmet,Türkiye’de Alevilik,Bektaşılık,İstanbul,1997.
- Ersoy,Bozkurt,"Eski Malatya(Battalgazi) Türk-İslam Eserleri",Kültür ve Sanat,4/6(Aralık 1992),s.11-15.
- Eyice,Semavi,"Anadolu’da Orta Asya Sanat Geleneklerinin Temsilcisi Olan Bir Eser:Boyalıköy Hanıkahı",Türkiyat Mecmuası,C:XVI,İ.Ü.T.E,1971,s.39-56.
- Eskici,Bekir,"Malatya",Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II,Ankara,2006.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,(haz:Z.Kurşun,S.Ali Kahraman,Y.Dağlı),C:2,İstanbul,1999.
- Faruki,S.-Ocak,A.Yaşar,"Zaviye",İslâm Ansiklopedisi,C:13,İstanbul,1964,s.468-476.
- Fığlalı,Ethem Ruhi,Türkiye’de Alevilik Bektaşılık,İstanbul,1994.
- Gordlevsky,Vladimir A.,Anadolu Selçuklu Tarihi,terc.A.Yaran,Ankara,1988.
- Gölpınarlı,Abdulkaki,"İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı",İ.Ü.İ.F.Mecmuası,C:11,İstanbul,1950,s.6.
- ,"Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi",İÜİFM,XV,İstanbul,1955-1956,s.121.
- ,"Vilâyetname Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli,İstanbul,1958,
- ,"Bektaş Maddesi,Türk Ansiklopedisi,C:VI,İstanbul,1968,s.33.
- ,"Hurufilik Metinler Kataloğu,Ankara,1973.
- ,"Mevlâna Celâleddîn,İstanbul,1985.
- ,"Mevlânâ Celâleddin,Hayatı,Eserleri,Felsefesi,İstanbul,1999.
- ,"Tasavvuf,İstanbul,2000.
- Görür,Muhammet,"Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu" Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Kültür Bakanlığı,Ankara,2007.
- Gustav Mendel,Anadolu'daki Selçuk Âbideleri,Yeni Mecmua,S:19,İstanbul,15 Teşrinisâni (Kasım) 1917.
- Gülensoy,Tuncay,"Ahî mi Akı mı?",G.Ü.I.Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Ekim 2004,Kırşehir,C.1,Kırşehir 2005,s.451-452.
- Güler,Mustafa,Kolay,İlknur Aktuğ,"12.Yüzyıl Anadolu Türk Camîleri",İTÜ Dergisi/A,Mimarlık,Planlama,Tasarım,C:5,S:2,Kısım:1,Eylül,2006,s.83-90.
- Güllülü,Sebahattin,Ahî Birlikleri,İstanbul,1977.

- Günay,Ünver,"Anadolu'nun Dînî Tarihinde Çoğulculuk ve Hoşgörü",Erdem,C:8,S:22/I,Ankara,1996,s.197.
- Gündoğdu,Hamza,"İğdır Şerafeddin Ejder Kervansarayı",Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Ankara,2007,s.403-415.
- Gündüz,Sema,"Merkez Bucağı-Kalkan Köyü-Kantarma Mezrası Hanı",Birecik,Halfeti,Suruç,Bozova ilçeleri ile Runkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları,Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yay.,Ankara,1999,s.318-325.
- Güner,Ahmet,"Bektaşılık",Tarikatlar Ansiklopedisi,İstanbul,1991.
- Gürkan,Kazım İsmail,Selçuklu Hastaneleri,Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara,1972.
- Güzel,Abdurrahman,"Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâmesi ile Hacı Bektaş Veli'nin Makâlâtı arasındaki Benzerlikler",Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri,Ankara,1982,s.33.
- ,"Alanya'da Ziyaret ve Ziyaret Yerleri",Antalya III.Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989,Antalya Valiliği Yay.,İstanbul,1989,s.71-78.
- ,Hacı Bektaş Veli ve Makâlât,Ankara,2002.
- Haslok,F.R.,Bektaşî Tetkikleri,çev.Râgıp Hulusi,Ankara,2000.
- Hidâyetoğlu,A.Selâhaddin,Hazret-i Mevlânâ,Hayâtı ve Şahsiyeti,Konya,1995.
- H.Nihal-Ahmet Naci,"Anadolu'da Türklere Ait Yer İsimleri",Türkiyât Mecmuası,II,İstanbul,1928,246.
- İbn Battuta,İbn Battuta Seyahatnamesi I-II,(nşr.M.Çevik),İstanbul,1993.
- İbni Bibi,Hüseyin b.Muhammed Ali El-Ca'ferî,El-Evâmirü'l-Alâiyye Fi'l-Umuri'l-Alâiyye,I.Tıpkı basım,nşr..A.S.Erzi.TTK Yay,Ankara,1956.
- İlhan,Mustafa,Köprülüzade Mehmet Fuat ve Türkiye Tarihi,Kayseri,1991(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İlter,Erdal,"Doğu Anadolu'daki Ermeniler'in ve Diğer Gayr-ı Müslimler'in Devlet Himayesine Alınmaları",Ermeni Araştırmaları,S:18,Yaz,2000.
- İlter,Figen,"Sivrihisar Yöresi Araştırmaları",Anadolu (Anatolia),XIX,1975-76,s.13-49.
- İnan,Afet,Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi,Hacettepe Üniversitesi Yayınları,Ankara,1969.

-
- Kafalı,Mustafa,"Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi",Türkler,C:6,Ankara,2002,s.177.
- Kafesoğlu,İbrahim,Eski Türk Dinî,Ankara,1980.
- ,Türk Milli Kültürü,İstanbul,1983.
- Kalafat,Yaşar,"Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I",C:40,1999,s.511,dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37&sayi_id=743-.
- Kara,Mustafa,Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,1985.
- ,Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler,C:I,Bursa,1990.
- ,Din-Hayat-Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler,İstanbul,1990.
- ,"Tasavvuf Kültüründe Aile ve Kadın",Türk Aile Ansiklopedisi,C:I,Ankara,1991,s.354.
- ,"Yeseviye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve "Cevahirü'l-Ebrâr Min Emvâci'l-Bihâr",Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri,Kayseri,1993,s.187-196.
- ,Tasavvufi Hayat,İstanbul,1996.
- Karamağralı,Haluk,"Konya Ulu Camî",Röleve ve Restorasyon Dergisi,S:4,1982,s.121-132.
- Karartan,A.,"Anadolu'yu Canlandıran ve Birleştiren Güçler",Millî Kültür,Yıl:1,C:1,S:1,Ankara,Ocak,1977,s.65-66,94.
- Karpuz,Haşim,"Sahip Ata'nın Yaptırdığı İşhaklı Han",Antalya 3.Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989,Antalya Valiliği,İstanbul,1989,s.82-90.
- Kaşgarlı Mahmut,Divan-ı Lügat-it-Türk (çev.Besim Atalay),Ankara,C.II.
- Kemaloğlu,Muhammet,"Türkiye Selçuklu Devletinin III.Hükümdarı Şahinşah Dönemi ve Şahinşah'ın Şahsiyeti",Orkun,Aylık Türkçü Dergi,S:88-89,Haziran-Temmuz,2004.
- Kırmızı,Mete,"Yivli Minare ve Külliyesi",Antalya 1.Selçuklu Eserleri Semineri 22-23 Mayıs 1986,Antalya Valiliği,Antalya,1986,s.37-47.
- Kırzıoğlu,M.Fahrettin,Dede-Korkut Oğuznâmeleri,I.Kitap,İstanbul,1952.
- Koca,Salim,Dandanakan'dan Malazgirt'e,Giresun,1997.
- ,Diyâr-ı Rûm'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü,Türkiyat Araştırmaları Dergisi,S:23,Bahar,2008,s.5.
- Komiyon,Türkçe Sözlük,TDK.Yay.,C:2,Ankara,1988.
- Konyalı,İbrahim Hakkı,Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,İstanbul,1964.
- ,Konya Tarihi,Burak Matbaası,Ankara,1997,s.230

-
- Koray,Özcan,"Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i",Selçuk Üniversitesi,Basılmamış Doktora Tezi,2005,Konya
- ,"Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademenleme (1) ",METU JEFA-2006-2,23:2-21:61
- Köprülü,Fuat,"Anadolu'da İslâmiyet",DEFM,S:4-6,1338-1341-1922,s.64.
- ,"Bektaşlılığın Menşe'leri",Türk Yurdu,S:8,Mayıs,1341-1922,s.121-140.
- ,"Alp" Maddesi,İslâm Ansiklopedisi,Cüz:5,1926,s.379.
- ,Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar,Türkiyat Mecmuası,C:II,1928.
- ,Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar,İstanbul,1934.
- ,"Abdal",Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi,1.Fasikül,İstanbul,1935.
- ,"Eski Türk Unvanlarına Ait Notlar",Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,II,1938,s.17-32.
- ,"Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti",Vakıflar Dergisi,I,1938.
- ,"Ribat",Vakıflar Dergisi,C:II,Ankara,1942,s.273.
- ,"Bektaş" Maddesi,İslâm Ansiklopedisi,C:II,İstanbul,1943,s.461-464.
- ,"Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları",Belleten:VII,S:27,Temmuz 1943,s.379-522.
- ,"Alp",İslâm Ansiklopedisi,C:I,İstanbul,1950,s.379-384.
- ,"Abu İshak ve Kazrunî ve Anadolu'da İshakî Dervişleri",Belleten:33,Ankara,1969,s.223-234.
- ,Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul,1970.
- ,İslâm Sûfî Tarikatlarına Türk-Moğol Samanlığının Tesiri,İlahiyat Fak.Dergisi,XVIII,141-152,1970
- ,Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu,Ankara,1972.
- ,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,Ankara,1976.
- ,"Anadolu'da Türk Medeniyeti",Milli Tettebbular Mecmuası,II/5,İstanbul,1331,s.193-232.
- ,"Ahmed Yesevi" Maddesi,İslâm Ansiklopedisi,C:1,İstanbul,1993,s.210-215.
- ,Anadolu'da İslamiyet,İstanbul,1996.
- Köprülü,Orhan Fuat,"Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV.Asırlardaki Bazı Türk Menâkibnâmeleri",İstanbul Üniv.Tarih Semineri Kip.No.,Basılmamış Doktora Tezi,1943.
- Köymen M.Altay,Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle,Ankara,1950.

-
- ,Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi,C:I,Ankara,1992.
- ,"Selçuklu Devri Kaynakları Olarak Vakfiyeler",Studi Preottomam e Ottomam,1976,s.153,155.
- Köker,Ahmet Hulusi,"Gevher Nesine Sultan",Gevher Nesibe Tıp Fakültesi,Erciyes Üniversitesi Yayını,Kayseri,1992.
- ,"Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi",Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,C.14,Türkiye Diyanet Vakfı yayını,İstanbul,1996,s.39.
- Kuban,Doğan,"Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi,Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler",Vakıflar Dergisi,S:VII,1968,s.52
- Kuran,Abdullah,Anadolu Medreseleri,I,İstanbul,1969.
- Küçük,Abdurrahman,"Türkler'in Anadolu'da Azınlıklara Hoşgörüsü",Erdem,C:8,S:23/II,Ankara,1996,s.557.
- Marko Polo Seyahatnamesi I,Yay.Filiz Dokuman,(Basım yeri ve yıl yok),Tercüme 1001 Temel Eser.
- Melikoff,Irene,Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe,çev:Turan Alptekin,İstanbul,1988.
- Mert,Hamdi,Hünkar Hacı Bektaş Veli,Ankara,2000.
- Mevlâna,Mesnevî,(Veled Çelebi İzbudak Tercümesi),Şark-İslâm Klasikleri:I,Milli Eğitim Basımevi,C:2,İstanbul,1960.
- Mülayim,Selçuk,"Konya Karatay Medresesinin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi",Sanat Tarihi Yıllığı,S:XI,İstanbul,1982,s.111-121.
- ,"İplikçi Camî",TDV İslam Ansiklopedisi,C:22,İstanbul,2000,s.373-375.
- Namazgâh Maddesi,Rehber Ansiklopedisi,C:5,İstanbul,1984,s.38.
- Ocak,A.Yaşar,"XIII,Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok) da Bir Babaî Şeyhi:Emirci Sultan",Tarih Enstitüsü Dergisi,IX,1973,s.129-208.
- ,"Zaviyeler",Vakıflar Dergisi,S:XII,1978,s.267
- ,"Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü",O.A.II,İstanbul,1981,s.36.
- ,"Bektaşî Menâkıpnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri",İstanbul,1983.

-
- ,"Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması",TDV.İslâm Ansiklopedisi,C:III,İstanbul,1991,s.111-114.
- ,"Türk Folklorunda Rum Abdalları",IV.Milletlerarası Türk Halk kültürü Kongresi,Kültür Bakanlığı,Ankara,1992,s.271,276.
- ,"Alevilik,Bektaşîlik Gerçeği ve Bazı Tezler",Türkiye Günlüğü,S:31,Ankara,1994,s.117-118.
- ,"Hacı Bektaş-ı Veli" Maddesi,TDV,İslâm Ansiklopedisi,C:XIV,İstanbul,1994,s.455.
- ,Türk Sufiliğine Bakışlar,İstanbul,1996.
- ,Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım),II.Baskı,Ankara,1997.
- ,Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri,İstanbul,2000.
- ,"Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce",Türkler,C:VII,2002,s.430-431.
- Okhan,Mehmet Ali,Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle,Ankara,1950.
- Okuyan,Abdurrahman,"Tarihî Belgeler Işığında Diğer İnanç Topluluklarıyla Birlikte Yaşamaya Dair Bazı Tarihsel Kanıtlar",Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,VIII, Temmuz/Ağustos/Eylül 2008,s.3.
- Oral,Zeki,"Malatya Kitabeleri ve Tarihi",III.Türk Tarih Kongresi(Ankara 15-20 Kasım 1943) Kongreye Sunulan Tebliğler,Ankara,1948,s.437.
- ,"Konya'da Sırçalı Medrese",Belleten:99,T.T.K.Yay.,Temmuz,1961,C:XXV,s.355-396.
- ,"Anadolu'da Sanat Değer Olan Ahşap Minberler,Kitabeleri ve Tarihçeleri",Vakıflar Dergisi,S:V,Ankara,1962,s.23-77.
- Öngül,Ali,Müneccim Başı Ahmed Dede'nin Camîu'd-Düvel 'inin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri),Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İ.Ü.E.F.Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,İstanbul,1986.
- Önder,Mehmet,Mevlana Şehri Konya (Tarihi Kılavuz),Konya,1962.
- Önge,Yılmaz,"Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi:Konya Ali Gâv Zâviyesi ve Türbesi",Önasya,C:III,S:28,1967,s.14-15,22.
- Önge,Mustafa,"Zazadin Han (Sadeddin Köpek Kervansarayı)",Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları,Ankara,2007,s.195-209.

- Özbek,Süleyman,"Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fihi Mafih ve Mesnevi'sine Göre)",Afyon Kocatepe Ün.v.Sosyal Bilimler Dergisi,III/1,S:41-58,Haziran,2001,s.43.
- Özbek,Yıldıray,"Kayseri'de Bilinmeyen Bir Selçuklu Yapısı:Yazır Köyü Camî",I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi,Konya,2001,C:2,s.147-152,525-535.
- Özergin,M.Kemal,"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları",İÜEF Tarih Dergisi,XV/20,1965,s.141-170.
- Özgüç Tahsin-Akok,Mahmut,"Üç Selçuklu Abidesi Dolay Han,Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Camî",Belleten:XXII,S:86,Ankara,1958,s.251-259.
- Özkarıcı,Mehmet,"Afşin Eshab-ı Kehf Ribatı ve Medresesi",I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler II,SÜSAM,Konya,2001,s.153-170.
- Özgergin,M.Kemal,"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları",Tarih Dergisi,XV/20,1965,s.141-170.
- Öztuna,Yılmaz,Büyük Türkiye Tarihi,C:I,İstanbul,1969.
- Öztürk,Nazif,"Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları",Vakıflar Dergisi,S:XXII.,Ankara 1991,s.45-68.
- Öztürk,Yaşar,Nuri,Tarihi Boyunca Bektaşılık,İstanbul,1995.
- Pakalın,M.Zeki,Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,İstanbul,1983,s.181.
- Parman Ebru-Altınsapan Erol,"Eskişehir-Seyitgazi-Kümbet Köyü'nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi",Yıldız Demiriz'e Armağan,İstanbul,2001,s.115-228.
- Ritter,H.,"Celâleddin Rûmî",İslam Ansiklopedisi,İstanbul,1993,III/53-59.
- Said,Baha,"Bektaşiler",Türk Yurdu,İstanbul,1927/28,s.314.
- Sami,Şemseddin,Kâmus-ı Türkî,İstanbul,1317.
- Sargutan,Erdal,"Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları",Vakıflar Dergisi,S.11,s.317
- Say,Yağmur,"Seyyid Battal Gazi Kültü ve Seyyid Battal Gazi Külliyesi",Tarihte Eskişehir Sempozyumu-1(2-4 Kasım 1998),Eskişehir,2001,s.171.
- Selçuk-nâme,I-II,trc.Mürsel Öztürk,Ankara,1996.
- Sevim,Ali,Anadolu'nun Fethi,Ankara,1990.
- Sezgin,Abdülkadir,Hacı Bektaş Veli ve Bektaşılık,İstanbul,1995.

-
- ,Alevilik Deyince,İstanbul,1996.
- Soykut,Refik Hilmi,Orta Yol Ahilik,Ankara,1971.
- Soyver,Yılmaz,Sosyolojik Açından Alevi Bektaş Geleneği,İstanbul,1996.
- Sunar,Cavit,Tasavvuf Tarihi,Ankara,1975.
- Sümer,Faruk,"Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi",Belleten:24,1960,s.567-594.
- ,"Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler",DTCF Dergisi,S:17,Ankara,1961,s.386-387.
- ,"Anadolu'da Moğollar",SAD-I,Ankara,1969.
- ,Oğuzlar (Türkmenler),İstanbul,1980.
- ,Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar),Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları,1985.
- ,"Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış",s.217,218,dergiler.Ankara.edu.tr/dergiler/26/1015/12318.pdf.
- Süryani Patrik Mikael'in Vakayinamesi,I,No:956/MİH,1932.
- şahin,Kemal,"Afyon'da İki Selçuklu Medresesi",IV.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,29-30 Eylül 1995,Afyon Belediyesi Yayınları,Afyon,1995,s.233-237.
- şeker,Mehmet,İslam'da Dayanışma Müesseseleri,Ankara,1991.
- ,İbn-i Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahîlik,Ankara 1993.
- şevki,Osman,Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi,(nşr.İ.Uzel),Ankara,1991.
- şimşir,Zekeriya,"Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kufi ve Ma'liki Yazı",I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri 11-13 Ekim 2000,Konya,C:II,S.Ü.S.A.M,Konya,2001.s.311-331.
- ,Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması,Ankara,1997
- Taneri,Aydın,Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı,Konya,1978
- ,Türk Devlet Geleneği,İstanbul,1997.
- Tanyeli,Uğur,Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI.-XV.Yüzyıllar),Doktora Tezi,İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları,İstanbul,1987.
- Tarım,Cevat Hakkı,Tarihte Kırşehri-Gülşehri,İstanbul,1948.

Temir,Ahmet,Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi,Ankara,1989.

Taeschner,Franz,"İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı",İ.Ü.İ.F.Mecmuası,C:XV/1953,s.3-32.

--,"İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri",Belleten:XXXVI,Ankara,1972,s.142.

Terzioğlu,Arslan,"Bimaristan",Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı Yayını,C.6,İstanbul,1992,s.167

Tonbuş,Nazmi,"Ahîler II,Ahîlik Nasıl Bir Teşekküldür",Çorumlu,S:39,1 Ağustos 1943,s.9/1155.

Tuncer,O.Cezmi,"Tunceli-Mazgirt Elti Hatun Camî",Önasya,C:VII,1971,s.75.

Turan,Namık Sinan,"Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci",iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap52/5.doc-

Turan,Osman,"Selçuklu Kervansarayları",Belleten:X/39,1946,s.471-496.

--,"Selçuk Devri Vakfiyeleri I.Şemseddin Altun-aba,Vakfiyesi ve Hayatı",Belleten:XI/42,1947.

--,"Selçuklu Devri Vakfiyeleri II.Mübarizeddin Er-Tokuş Vakfiyesi",Belleten:XI/43,1947.

--,"Selçuk Devri Vakfiyeleri,III Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri",Belleten:XII,1948,s.17-171.

--,"Celaleddin Karatay,Vakıfları ve Vakfiyeleri",Belleten:XII,1948,s.45.

--,"Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku",Belleten:XLVII,1948.

--,"Selçuklular Zamanında Sivas Şehri",A.Ü.D.T.C.F.Dergisi,S:9,1951,s.120.

--,"Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak:Fustatu'l-adale fi Kavâidi's-saltana",Köprülü Armağanı,İstanbul,1953,s.532-533.

--,"Türkler ve İslâmiyet,D.T.C.F.Dergisi,IV-4,1964,s.467-468.

--,"Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti,İstanbul,1969.

--,"Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi,C:I-II,İstanbul,1979.

--,"Süleyman-Şah,I,İslam Ansiklopedisi,C:XI,İstanbul,1980,s.212.

--,"Selçuklular Zamanında Türkiye,İstanbul,1987.

--,"Türkiye Selçukluları Hakkında Resim Vesikalar,Ankara,1988.

--,"Keyhusrev II",İslam Ansiklopedisi,C:VI,İstanbul,1988,s.620- 628

-
- ,Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti,İstanbul,1993.
- ,Selçuklular ve İslâmiyet,İstanbul,1993.
- ,"Selçuklu Kervansarayları",Türkler,C:7,Ankara,2002.
- Turgal,H.Fehmi,Müneccimbaşı'ya Göre Anadolu Selçukileri,İstanbul,1935.
- Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli,Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yay:1,Ankara,1989,s.46-48.
- Türközü,Kemal,Doğu Anadolu Türkmen Ülkesi,Ankara,1985.
- Urfalı Mateos,Urfalı Mateos Vekâinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162),H.N.Andreasyan,Ankara,1978.
- Uğurlu,Ergül,"Ankara Kızılbaş Camî Minberi",Türk Etnografya Dergisi,S:10,1968,s.75-88.
- Ülgen,Ali Saim,"Kırşehir'de Türk Eserleri",Vakıflar Dergisi,S:II,Ankara,1942,s.253-261.
- Uğur,M.Ferit,"Tavus Baba",Konya Dergisi,S:37,Konya,1941,s.15-17.
- Uluçam,Abdüsselâm,"Eski Van'daki Mimari Anıtlar",Türkiye İş Bankası Kültür Sanat Dergisi (Van Özel S:sı),S:32,Ankara,1996,s.19-24.
- ,"Eski Van'da Selçuklu İzleri",IV.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Semineri,(Konya,25-27 Nisan 1994,Bildiriler),Konya,1995,s.53-67.
- Uludağ,Süleyman,"Takdim",Din hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler,İstanbul,1990.
- Umar,Bilge,Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi,Ankara,1998.
- Uslu,Mustafa,"Ahî Birlikleri ve Loncalar",Milli Eğitim ve Kültür Dergisi,Ankara,1982,s.14.
- Ülgen,Ali Saim,"Kırşehir'de Türk Eserleri",Vakıflar Dergisi,S:II,Ankara,1942,s.253-261.
- Ülken,H.Ziya,"Anadolu'da Dini Ruhîyat Müşahedeleri",Mihrab Mecmuası,S:13-14,İstanbul,1340-1924,s.7.
- ,Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi Kaynakları ve Etkileri,İstanbul,1998.
- Ülkütaşır,M.Şakir,"Ahî Kelimesiyle Ahî Evran Hakkında",Hisar,1971,s.95.
- Ünal,Rahmi Hüseyin,"İğdır Yakınlarında Bir Selçuk Kervansarayı ve Doğubeyazıt-Batum Kervanyolu Hakkında Notlar",Sanat Tarihi Yıllığı,III,1960-70,s.7-15.
- ,"Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı",Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,C:II,1983,s.106-118.

-
- ,"Eber Künbeti ve Sarı Lala Türbesi (Afyon)",Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,İzmir,1984,s.187-188.
- ,"İncir Hanı 1993 Çalışmaları",Sanat Tarihi Dergisi,C:VIII,E.Ü.E.F.,İzmir,1996,s.117-129.
- Ünal,Oğuz,Horasan'dan Anadolu'ya,Türkiye Tarihine Giriş;Anadolu'nun Fethi ve Türkiye Devleti'nin Kuruluşu,Töre-Devlet Yay.,Ankara,1980.
- Ünver,Ahmet Süheyl,"Anadolu Selçuklu Laik Hastaneleri ve Ruh Sağlığı Hizmetleri",Selçuklu Araştırmaları Dergisi,S.4,Ankara,1975,s.209.
- Ünver,Ahmet Süheyl,"Selçuklu ve Osmanlı Hastanelerinin Kuruluş Nedenleri",Dirim,S.1,1972,s.38.
- Ünver,Ahmet Süheyl,Anadolu ve İstanbul'da İmaretlerin Aşhane,Tabhane ve Misafirhanelerine ve Müesseselerinin Ruhi Kemallarına Dair,İ.Ü.T.F.Mec,18:2390-2410,1941.
- Ünver,Ahmet Süheyl,Selçuk Tababeti:Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Orta Zamanda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihi,İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını,İstanbul,1938.
- Ünver,Ahmet Süheyl,Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri,Türk Tarih Kurumu Yayını,Ankara,1972.
- Uslu,Mustafa,"Ahî Birlikleri ve Loncalar",Milli Eğitim ve Kültür Dergisi,Ankara,1982,s.14.
- Uysal,Osman,"Atabey Ertokuş Medresesi Kazısının Mimarî Sonuçları",VI.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,Konya,1997,s.151-163.
- Vilayet-name (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli,(nşr.A.Gölpınarlı,İstanbul (tarihsiz).
- Witteck,Paul,Menteşe Beyliği,trc.O.Ş.Gökyay,Ankara,1944.
- ,"Rum Sultanı" Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri,C:3,İstanbul,1971.
- Yediyıldız,Bahaeddin,"İslam'da Vakıf",D.G.B.İ.T.,C:XIV,İstanbul,1993,s.19.
- Yılmaz,Ali,"Hacı Bektaş-ı Veli Gerçekten Kalenderî mi idi ? Makâlât Hacı Bektaş-ı Veli'nin Değil mi?",Türkiye Günlüğü,S:36,Ankara,1995,s.161-162.
- Yinanç,M.Halil,Anadolu'nun Fethi,İstanbul,1944.
- ,"Elbistan",İslam Ansiklopedisi,C:4,İstanbul,1993,s.225-226.
- Yinanç,Refet,Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları,Türk Tarih Kurumu Yayını,Ankara,1985.

-
- ,"Sivas Abideleri ve Vakıfları", Vakıflar Dergisi,S:22,s.15-44,XXII,Ankara,1991.
Yönükan,Y.Ziya,"Orta Asya'da Türk Boyları",Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası,C:5,S:24,İstanbul,1925,s.56-57,62.
Yurtaydın,Hüseyin Gazi,İslam Tarihi Dersleri,Ankara,1982.
Yücel,Yaşar-Sevim,Ali,Türkiye Tarihi,C:1,T.T.K. Yay.,Ankara,1989.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ALTINSAPAN, Erol,(1993),"Eskişehir Seyitgazi Külliyesi",Dekorasyon Dergisi,S:45,s.115
CAHEN, Claude,(1979),Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,İstanbul.
ÇAYIRDAĞ,Mehmet,(1984),"Bünyan Ulu Camii Kitabesi",İ.Ü.E.F.T.D.,S:XXXIV,s.508.
ÇETİN, Osman,(1981),Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı,İstanbul.
DURAN, Remzi,(2006),"Konya Alaeddin Camisi Kitabeleri",Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu,Kültür ve Turizm Bakanlığı,Ankara,s.23-29
DURUKAN,Aynur,(1998),"Anadolu Selçuklularında Kadın Baniler",V.D.,S:27,Ankara,s.15-36
ESEMENLİ,Deniz,(1989),"Alaeddin Camî ve Medresesi",T.D.İ.A.,C.2,İstanbul,s.328-329.
GÜLER,Mustafa,Kolay,İlknur Aktuğ,(2006,12.Yüzyıl Anadolu Türk Camileri,İTÜ Dergisi/A,Mimarlık,Planlama,Tasarım,C.5,S:2,Kısım:1,Eylül,s..83-90.
GÜZEL, Abdurrahman,(1989),"Alanya'da Ziyaret ve Ziyaret Yerleri",Antalya III.Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989,Antalya Valiliği Yay.,İstanbul,s.71-78.
KARAMAĞRALI, Haluk,(1982),"Konya Ulu Camî",Röleve ve Restorasyon Dergisi,S:4s.121-132.
KÖPRÜLÜ, Fuat,(1970),Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul,s.15-16.
KUBAN,Doğan,(1968),"Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi,Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler",V.D.,S:VII,s.60.
MÜLAYİM,Selçuk,(2000),"İplikçi Camî",TDV.İ.A.,C.22,İstanbul,s.373-375.
ORAL, M.Zeki,(1948),"Malatya Kitabeleri ve Tarihi",III.Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Kongreye Sunulan Tebliğler,Ankara,s.437

-
- ÖZBEK, Yıldıray,(2001),"Kayseri'de Bilinmeyen Bir Selçuklu Yapısı:Yazır Köyü Camî",I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi,C.2,Konya,s.147-152,525-535.
- ÖZERGİN, M.Kemal,(1965),"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları",İ.Ü.E.F.T.D.,XV/20,s.141-170.
- PARMAN Ebru-ALTINSAPAN Erol,(2001),"Eskişehir-Seyitgazi-Kümbet Köyü'nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi",Yıldız Demiriz'e Armağan, İstanbul, s.115-228.
- SÜMER, Faruk,(1985),Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar),Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, s.85.
- ŞİMŞİR, Zekeriya,(2001),"Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kufi ve Ma'liki Yazı",I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri 11-13 Ekim 2000, Konya, C.II,S.Ü.S.A.M,Konya,s.311-331
- TANYELİ, Uğur,(1987),Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI.-XV.Yüzyıllar),Doktora Tezi,İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları,İstanbul,s.177.

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN REKABET EDEBİLİRLİĞİNİN ANALİZİ

Rasim AKPINAR¹
M. Emin ÖZSAN²
Kamil TAŞÇI³

ÖZET

Türkiye kalkınma konusunda dünyanın en ciddi sorunları olan ülkelerinden biridir. Çeşitli sektörlerdeki dengesiz kalkınma çabaları yanında, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması yönündeki çabalara rağmen sorun ilk günkü haliyle ortada durmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınması için uygulanan politikaların ve sağlanan teşviklerin bölgenin kalkınmasına yeterli katkı sağlamadığı, bölge ile ülkenin batı kesimi arasındaki gelişmişlik farkının gittikçe derinleştiği görülmektedir. Bunun temel nedenleri arasında, bölgenin talep merkezlerine uzak olması kadar üretim faktörlerindeki verim ve ölçek düşüklüğü ile tarım sektöründe gerekli piyasa mekanizmalarının geliştirilememesidir. Bu çalışmanın temel amacı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınma sorununu incelemek, önündeki engelleri tespit etmek ve bölgenin kalkınmasına yönelik hayvancılık sektörü özelinde politika önerileri geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Doğu Anadolu Bölgesi, Hayvancılık, Ölçek Ekonomileri, Hayvancılık Piyasası Düzenleme Kurulu.

THE ANALYSIS ON THE COMPETITIVENESS OF LIVESTOCK SECTOR IN EASTERN ANATOLIA REGION

ABSTRACT

Turkey is one of uneven development in the countries of the world's most serious problems. Despite all the efforts to reduce regional disparities exist in which a problem as the first day. Implemented policies and provided incentives for the development of the Eastern Anatolia Region, the region's development does not provide sufficient contribution to the regional development disparities between the western part of the country are increasingly deepened. The main reason is the region's demand to be away from centers of production factors in agriculture with low productivity and scale of market mechanisms necessary has not been managed. The main purpose of this study, to examine the problem of development in the Eastern Anatolia Region, to identify barriers to and developing policy recommendations specific to the region for development of the livestock sector.

Keywords: Regional Development, East Anatolia Region, Livestock Sector, Economies of Scale, Livestock Market Regulatory Authority.

¹ DPT Planlama Uzmanı-Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, rasimakpinar@gmail.com

² DPT Planlama Uzmanı-Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü,

³ DPT Planlama Uzmanı-Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü,

GİRİŞ

Türkiye'de hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bölgelerin başında Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bölge, Türkiye'deki büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık %24,4'üne ve küçükbaş hayvan varlığının ise %34,3'üne sahiptir (Anonim 2004).

Ülkemizde tarımsal istihdamın oranı %39 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Bu oran ABD'de %2,8 ve AB'de %5'dir. Tarımın GSMH'daki payı ülkemizde %14 iken, ABD ve AB'de sırasıyla %1,7 ve %1,9 seviyelerindedir. İşletme genişliği ise ABD'de 180 ve AB'de 17,4 hektar iken ülkemizde sadece 5,9 hektardır. Tüm bu göstergeler ülkemiz açısından tarımın ne kadar önemli ve sorunlarının çözümünün de ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Salt hayvancılık açısından bu verileri değerlendirdiğimizde ise, ülke hayvancılığımızın pek çok sorunlara sahip olmasının tesadüf olmadığı açıktır (TSV2023,2003:6).

Doğu Anadolu Bölgesi, istihdamın sektörel dağılımı itibariyle, tarım ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Ziraat işkolunda çalışanların toplam istihdam içindeki oranı % 66,41'dir. Tarımsal istihdam en büyük dilime sahip olmakla beraber, kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri, ülke ortalamasının oldukça altındadır. 2000 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri, cari fiyatlarla 884 milyon lira civarında iken, ülke ortalaması 1,1 milyar lira düzeyindedir. Ayrıca, Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Türkiye tarımsal üretim değerine katkısı da, % 9,5 gibi çok düşük bir orandadır(Dinçer, Özaslan, Kavasoglu, 2003:97).

AB ülkeleriyle kıyaslandığında, Türkiye'nin hayvansal üretim değerinin toplam tarımsal üretim değeri içerisindeki payı çok düşüktür. Örneğin, Avrupa Birliği'nde tarımsal üretimde hayvancılık sektörünün payı ortalama %50 civarındadır. Bazı ülkelerde bu oran %75'e hatta %80'e kadar çıkmaktadır. Türkiye'de ise bu oran %25 civarındadır. Ayrıca, Türkiye'de sadece hayvancılık yapan ihtisaslaşmış işletmelerin sayısı çok azdır (Babacan 2006).

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere verimlilikte AB'nin, Türkiye'den belirgin bir şekilde önde olduğu görülmektedir. Hayvan başına süt verimi ve kişi başına süt tüketiminde yaklaşık üç-dört misli bir orana sahiptir. Kişi başına et tüketimi AB'nde Türkiye'den yaklaşık beş kat daha fazladır.

Tablo 1: Bazı temel göstergeler bakımından Türkiye ve AB hayvancılık sektörleri

Parametreler	TÜRKİYE	AB (25)
Toplam Hayvan Sayısı (1000 Baş)	10 526	85 805
Kesilen Hayvan Sayısı (1000 Baş)	1 630	22 158
Karkas Ağırlığı (Kg)	175,8	268,4
Süt Verimi (Kg/Baş)	1 709	5 880
Süt Tüketimi (Kg/Kişi)	30	90
Sığır Eti Tüketimi (Kg/Kişi)	5,5	27,1
Ort. İşletme Büyüklüğü (Baş)	5	57
Sanayiye Giden Süt Oranı (%)	9	94,8

Kaynak: Anonim 2006a ve Anonymous 2006b

Hayvancılık sektörü, Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 2006 yılında tarımsal üretim değerinin %30'unu hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır (Saçlı, 2007). Bu sektörün kırsal alandan kente nüfus göçünü önlemek gibi yaşamsal önem taşıyan bir sosyo-ekonomik görevi de bulunmaktadır. Ayrıca dünyada nüfus artışına paralel olarak artan beslenme ve gıda sorunu her geçen gün hayvancılığın stratejik önemini artırmaktadır (Ertuğrul 2000; Uğur 2004). Türkiye, böylesine önemli bir sektörün gelişmesi bakımından yeterli ekolojik ve doğal kaynaklara sahiptir. Ancak hayvancılığa yönelik politikaların yetersiz oluşu ve bunun sonucu olarak hayvancılık faaliyetinin doğaya bağlı geleneksel yöntemlerden tam olarak kurtulamaması, hayvan başına verimliliğin düşük oluşu ve sektörde oluşan yapısal bozukluklar sonucunda, hayvancılık sektöründe istenilen düzeye ulaşılamamıştır (Kabukçu 1985; Ögüt 1990; Yavuz ve Keskin 1996). Doğu Anadolu Bölgesi yedi bölgesi sınıflandırmaya göre ülkemizin coğrafi olarak en büyük bölgesidir (163.000 km²). Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illerini içeren bölge 1990 yılında Türkiye nüfusunun % 9,47'sini barındırırken, 2009 yılı başında bu oran % 8,03'e gerilemiştir. Bölge son 20 yılda yoğun göç vermiştir. Göçün temel sebepleri arasında bölgenin terör olaylarından etkilenmesinin yanısıra bu soruna bağımlı olarak iktisadi gelişmenin yetersiz düzeyde olması, uygulanan politikalardan istenen sonuçların alınamaması sayılabilir.

Bölgenin yüksek düzeyde göç vermesi, bölge halkının bölgenin iktisadi ve sosyal koşullarına ilişkin memnuniyetsizliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede,

bu makalenin temel amacı; Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık sektörünün temel problemlerini teşhis etmek ve uygulanabilir politika önerileri geliştirmektir.

I. BÖLGE EKONOMİSİNİN GELİŞMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmamasının temel nedeni bölgede iktisadi anlamda bir sektörün bulunmamasıdır. Diğer bir ifadeyle istatistikî olarak tarım ve hayvancılık sektörü içerisinde değerlendirilen faaliyetler gerçekte sektör mantığından uzak toplumsal faaliyetlerdir. Bir üretim faaliyetinin iktisadi bir sektör olarak değerlendirilebilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Üretim faaliyetinde bulunan kişilerin girişimci olması, yani o faaliyet koluna kâr saikiyle bilinçli bir şekilde girmesi gerekmektedir. Gerek Doğu Anadolu Bölgesi gerekse ülkemizin pek çok bölgesinde yürütülen tarımsal faaliyetler, insanların babadan kalma üretim faaliyetini devam ettirmesi şeklindedir. Çoğu zaman tarımsal üretim bireylerin bilinçli tercihleri ile seçtikleri bir alan değildir. Üretim faaliyetinin sektörel uzmanlaşma ve işbölümüne imkân tanınması. Sektörde çalışan bireyler kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan öte piyasa için mal ve hizmet üretiminde bulunmalıdır. Tarımsal üretimde asıl hedef kendi ihtiyacını karşılamak olduğu sürece sektörel bilinç gelişemez. Kendine yeter ekonomik yapısı bulunan bir toplumda piyasa mekanizmaları çalışmaz. Piyasa anlayışının olmadığı bir durumda uzmanlaşma da olmayacaktır. Sektöre giriş ve çıkışların bulunması ve risk faktörünün olması. Rekabetçi bir piyasada işletmelerin uzun dönem kârı sıfırdır. Piyasada bunun üzerinde bir kârın bulunması yeni işletmeleri sektöre çekerken, bu düzeyin altındaki bir kârlılık durumunda sektörden ayrılan firmalar bulunur. Bazı firmalar kısa dönemli kâr elde ederken bazıları zarar edebilir. Bir diğer ifadeyle iktisadi her faaliyet bünyesinde risk unsuru taşır. Üretimin her aşamasında belirli kalite standartlarının bulunması ve bu çerçevede devletin söz konusu piyasada düzenleyici rol oynaması gerekmektedir. Bölge hayvancılık faaliyetleri bu kapsamda değerlendirildiğinde, bunları iktisadi sektör olarak nitelendirmek oldukça güçtür. Anlaşılmaktadır ki bölgede yerleşik düzene geçildiği günden bu yana aynı tarz üretim şekli devam etmekte ve bu üretim faaliyetleri tarım ve hayvancılık sektörü altında değerlendirilerek, aslında istatistikî bir şişkinlikten öteye gitmeyen bu yapı yanlış bir ifadeyle tarım sektörü olarak nitelendirilmektedir.

Bu çerçevede hayvancılık faaliyetlerine iktisadi bir sektör kimliğinin kazandırılması için öncelikle mevcut sorunların ortaya konulması gerekmektedir. Daha sonra bu kapsamda yeni bir kurumsal yapı önerilecektir. **Hayvancılık sektöründeki sorunlar dört başlık altında toplanabilir.** Bunlar; verimlilik sorunu, uygun ölçekte üretim yapılamaması, iç pazara uzaklık ve piyasalaşma sorunudur.

A.Verimlilik Sorunu

Bölge hayvancılığının en başta gelen sorunu verim düzeyinin düşük olmasıdır. **Ülkemizde hayvan başına düşen verimlilik Avrupa standartlarının oldukça altındadır. Diğer taraftan, Doğu Anadolu bölgesi ülke ortalamalarının dahi gerisinde kalmıştır.** Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama bir ineğin yıllık süt verimliliği 6 tonun üzerinde iken, ülkemizde bu miktar 1,7 tondur (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007:121), Doğu Anadolu Bölgesinin önemli hayvancılık merkezlerinden biri olan Van'da ise inek başına yıllık ortalama süt üretimi bir tondur. AB'de hayvan başına düşen süt miktarı 127 kg, Türkiye'de 48 kg, Van ilinde ise 40 kg'dır. Ülkenin canlı hayvanlar değerinin % 20'sine yakını bünyesinde barındıran bölgenin toplam hayvansal ürünler değeri % 10,5 seviyesinde kalmıştır. Bu durum göstermektedir ki hayvancılık bölgesi olarak bilinen Doğu Anadolu'da mevcut hayvan stoku yeterli verimlilikte kullanılamamaktadır.

Tablo 2:Bölgenin Hayvancılık Faaliyetlerinin Ülke İçerisindeki Yeri (2007 - Bin YTL)

	Canlı Hayvanlar Değeri	Oran (%)	Hayvansal Ürünler Değeri	Oran (%)
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	949.562	3,85	457.238	1,99
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1.545.702	6,27	602.038	2,63
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	834.801	3,38	710.423	3,10
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	1.458.400	5,91	631.503	2,76
Doğu Anadolu Bölgesi Toplamı	4.788.465	19,41	2.401.202	10,48
Türkiye	24.666.222	100,00	22.921.524	100,00

Kaynak: TÜİK'in Düzey 2 bölgeleri için yayımlanan 'Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler (2008)' çalışmalarından derlenmiştir.

Not: Bayburt ili TRA1 Düzey 2 bölgesinde olmakla birlikte Doğu Anadolu Bölgesinde yer almadığından analize dâhil edilmemiştir.

B. Ölçek Sorunu

İşletme başına düşen hayvan sayısının düşüklüğü bölge hayvancılığının bir diğer problemidir. Düşük ölçekte üretim maliyet, ürün kalitesi, pazara erişim gibi pek çok alanda sorunlara neden olmaktadır. Bölgede işletme başına düşen hayvan sayısı ülke ortalamasının üzerinde olmakla birlikte AB ortalamasının gerisinde kalmıştır.

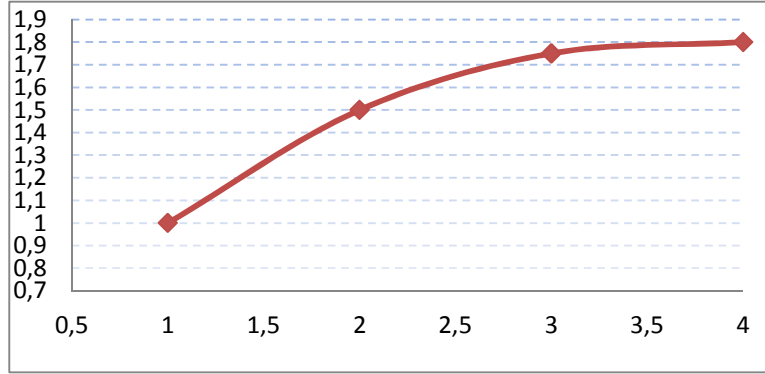
Tablo 3: Bölgelere Göre İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı

Bölge	İşletme Sayısı	İşletme Başına		
		Arazi(da)	Büyükbaş	Küçükbaş
TÜRKİYE	2.073.600	64,3	5,2	12,0
ORTA KUZEY	240.207	92,9	6,0	11,3
EGE	354.692	42,4	5,2	10,9
MARMARA	154.019	64,5	5,7	10,6
AKDENİZ	206.529	50,2	3,3	10,5
KUZEY DOĞU	152.515	79,3	8,9	12,8
GÜNEY DOĞU	221.958	92,8	4,2	25,2
KARADENİZ	367.564	34,5	4,9	4,2
ORTA DOĞU	204.834	61,5	5,8	10,7
ORTA GÜNEY	171.282	103,9	4,0	19,5

Kaynak: DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı - Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2007, 47

Ülkemizde ortalama işletme başına 5.2 büyükbaş hayvan düşerken, Kuzeydoğu Anadolu'da bu sayı 8,9 Ortadoğu Anadolu'da ise 5.8'dir. Danimarka'da işletme başına 75, Almanya'da 36, Hollanda'da ise işletme başına 54 büyükbaş düşmektedir. Düşük ölçekte üretim yapmanın sonucu ekonomide kullanılmamış ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasıdır. Kullanılmamış ölçek ekonomileri, bir iktisadi faaliyette daha büyük bir ölçekte yapılacak bir üretimin getireceği ekonomik katma değer, düşük ölçekte üretim yapılması nedeniyle üretilmemesi sonucu ortaya çıkar.

Şekil 1: Hayvan Başına Ortalama Kâr

Örneğin, bir hayvancılık işletmesi n sayıda hayvan barındırmaktadır. Ortalama bir hayvandan 1 birim kâr eden işletme, üretim ölçeğini $2n$ 'e çıkarması durumunda kârını ortalama 1,5 birime, $4n$ 'e çıkarması halinde ise 1,8'e çıkarabilir. Farklı dört işletmenin n sayıda üretim yapması durumunda $4*n$ birim kâr, kolektif üretim yapılması durumunda ise $7,2*n$ birim kâr elde edilmesi söz konusudur. Bu durumda düşük ölçekte üretim yapılması $3,2*n$ birim kullanılmamış ölçek getirisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ülkemiz hayvancılığında düşük üretim ölçeği, ülke kaynaklarının israf edilmesine yol açmaktadır. Çok parçalı üretim yapısı artan ölçek getirilerinin sağlayabileceği ekonomik katkılardan mahrum kalınması sonucunu doğurmaktadır. Ülkemizde büyükbaş hayvancılık yapan işletmelerin % 98'inin 1-25 baş hayvana sahip olması(TÜSİAD,2008:130), kullanılmayan ölçek getirilerinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

C. İç Pazara Uzaklık

Bölgenin bir diğer dezavantajı ülkenin talep merkezine uzak oluşudur. İstanbul'u Türkiye'nin talep merkezi olarak aldığımızda, diğer illerin gelişmişlik düzeyleri İstanbul'dan uzaklaştıkça düşmektedir. İllerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin İstanbul'a uzaklığına olan duyarlılığı incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir.

Tablo 4: İllerin İstanbul'a Olan Uzaklığına Göre Kişi Başı Gelir Düzeyinin Esnekliği

	1987	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2001
Esneklik	-0.55	-0.60	-0.54	-0.53	-0.55	-0.52	-0.48	-0.49
Standart-Sapma	0.080	0.072	0.065	0.064	0.062	0.060	0.054	0.059
R²	0.44	0.52	0.50	0.49	0.52	0.52	0.50	0.47

Not: Tüm esneklik değerleri % 95 güven aralığı için geçerlidir.

1987-2001 dönemi boyunca illerin İstanbul'a olan uzaklığının % 0.5 – 0.6 aralığında kişi başına düşen gelir düzeyini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Yani bir il İstanbul'dan ne kadar uzakta ise gelir düzeyi o derece düşmektedir. Bu durum Krugman(1991:20) tarafından tanımlanan içsel piyasa etkisinin (*home market effect*) ülkemiz kalkınma sürecinde de geçerli olduğunu gösterir. Teoriye göre üretim faaliyetlerinin belirli bir mekânda yoğunlaşması talebin dışsallık düzeyine bağlıdır. Üreticiler piyasanın en yoğun olduğu alanlarda üretim yapmayı tercih ederler, piyasa ise üreticilerin üretim yapmak istedikleri yerlerde yoğunlaşır. Bu iki durumun birbirini tetiklemesi ise içsel piyasa etkisinin görülmesine olanak sağlar. 1987-1995 döneminde katsayı değerlerinin yüksekliği, İstanbul ve çevresinin ülke geneli için talep merkezi olmasındandır. 1995 yılından sonra katsayı değerlerinin düşmesi ise bu dönemden itibaren İstanbul'un sanayileşmesinin sağladığı yayılma etkisinin artmaya başladığına işaret etmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması ve küreselleşmenin etkilerini iyice hissettirmeye başlaması ile birlikte ihracata dayalı büyümenin ithal ikameci büyüme anlayışına baskın gelmeye başladığı söylenebilir. Zira ihracat yapmaya başlayan yeni illerin Anadolu'da filiz vermesi, İstanbul'a bağımlı kalkınmadan küresel rekabete dayalı kalkınmaya geçişin göstergesidir. Ülkemizin ihracat düzeyi (İstanbul dışındaki illerde) arttıkça sanayinin de ülke geneline daha dengeli yayılması beklenebilir.

Doğu Anadolu Bölgesinin İstanbul'dan uzak olmasının iki dezavantajlı sonucu bulunmaktadır. Birincisi, bölgenin sanayi sektörünün İstanbul'un sağladığı yayılma etkisinden yararlanamamasıdır. İstanbul'da üretici maliyetlerinin artması, sanayinin çevre illere yayılmasına neden olmaktadır. Böylece, Kocaeli, Sakarya ve Tekirdağ gibi iller konum avantajından faydalanarak sanayi üretimini artırmaktadır. Ancak mekansal uzaklık Doğu Anadolu'nun bu yayılma etkisinden yararlanmasını engellemektedir. İkinci dezavantajlı durum

ise bölgenin ürettiği tarımsal ürünlerin pazara uzaklığı nedeniyle rekabetçi olamamasıdır. Genel anlamda rekabetçi olmayan bölge bir de taşıma maliyetleri ile baş etmek zorundadır. Bu nedenle, hayvancılık sektörünün yakın dış pazarlara yönelik bir üretim stratejisi benimsemesi daha gerçekçi olacaktır.

D. Piyasalaşma Sorunu

Kalkınmanın temel dinamiklerinden birisi ev ile üretim yeri olarak işyeri kavramlarının birbirinden ayrılmasıdır. Bireylerin sosyal faaliyet alanlarından ayrı bir mekânda üretim yapmak üzere bir araya gelmesi ve üretim zinciri içerisinde sınırlı ve tanımlı bir iş ile iştigal etmesi Sanayi Devrimi sonrası yükselen verimliliğin önemli etkenleridir. Sanayi Devrimi öncesi 463 yılda gerçekleştirilen gelir artışına, bu dönemden sonra 46 yılda ulaşılmıştır. Yani sanayileşmiş batılı ülkelerde gelişme hızı, Sanayi Devrimi öncesi dönemden 10 katı daha hızlı gerçekleşmiştir. Sanayi Devriminin iki önemli sonucu bulunmaktadır (Combes ve ark., 2008:3).

- a.** Kitle/Ölçek Üretimine Geçilmesi: Üretimde yüksek verimlilik artışı ve taşıma maliyetlerinin düşmesi,
- b.** Modernleşme Süresi: Tarımsal toplumların sanayi ve kent toplumuna doğru evrilmesi.

Çalışanların her gün üretim amacıyla evlerinden uzak bir mekâna gitmesi, ulaştırma, inşaat ve otomotiv sanayii gibi ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerini harekete geçirmektedir. Bu durum sektörel hareketliliği ve piyasanın genişlemesini sağlamaktadır. Ev ile işyerinin mekânsal birlikteliği, bireylerin tüketim düzeylerini düşürmektedir. Dar alanda hem üretim hem de tüketim fonksiyonlarının icra edilmesi insanların kendine yeter bir hayat tarzı geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu durum sınırlı sayıda sektörün gelişebilmesine olanak sağlamaktadır. Düşük sektörel gelişme yeni istihdam alanlarının oluşmasına engel teşkil etmektedir. Tarım toplumlarında tarımsal istihdamın anormal yüksekliği buradan kaynaklanmaktadır. Gerçekte işsiz olan insanlar tarım sektöründe çalışıyor görünmektedir. İnsanların gün içerisinde bir araç vasıtası ile kat ettikleri mesafe ile bir bölgenin gelişme düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin gün içerisinde hareketliliği talebin mekanda yayılmasını sağlar. İnsan hareketliliği mal ve para dolaşımını hızlandırır. Bu durum gelirin

çarpan etkisinin yükselmesini sağlar. Paranın daha fazla el değiştirmesi ticaretin canlanmasına katkıda bulunur. Aşağıdaki tablo Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan otomobil, otobüs ve kamyon sayılarını ve bunların ülke içerisindeki oranlarını göstermektedir. Tüm bölgede bulunan toplam otomobil ve otobüsün ülke içerisinde % 3'ten daha az pay alması ekonomik hayattaki durgunluğun bir yansımasıdır.

Tablo 5: Bölgenin Motorlu Kara Taşıtları Sayısı (Ocak 2009)

Bölge	Toplam (adet)	Oran (%)	Otomobil (adet)	Oran (%)	Otobüs (adet)	Oran (%)	Kamyon (adet)	Oran (%)
TRA1	60.597	0,78	51.626	0,76	1.348	0,67	7.623	1,02
TRA2	29.449	0,38	20.679	0,30	1.110	0,55	7.660	1,03
TRB1	94.673	1,22	83.463	1,22	1.993	0,99	9.217	1,24
TRB2	48.446	0,62	35.369	0,52	791	0,39	12.286	1,65
Doğu A.B.	229.253	2,95	187.927	2,75	5.151	2,57	36.175	4,86
Toplam	7.770.691	100	6.825.442	100	200.471	100	744.778	100

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/ulastirmadagitimapp/ulastirma.znl>

Hayatları boyunca kısıtlı bir alanda yaşamak ve çalışmak durumunda olan insanların dış dünya ile uyumlu bir hayat sürmeleri beklenemez. İnsanlar kendi sosyal ağlarına dâhil olmayan bireylerle birlikte çalıştıkça sosyalleşir, kendini geliştirir ve medenileşir. Dışa kapalı üretim tarzının hâkim olduğu toplumlarda bireysel zihniyet tek kimlik üzerine inşa edilir. Kolektif üretim ise tolerans, hoşgörü ve farklılıklara saygıyı getirir. Bireyin tanımlı ve kısıtlı bir üretim faaliyetinde bulunması başka bireylerin üretimine olan ihtiyacını artırır.

İşbölümü birlikte üretim kültürünü, uzmanlaşma ise bireysel farklılaşmayı tetikler. Böylece üretimde verimlilik artarken sosyal hayatta genişleme ve zenginleşme olur. Ülkemizde kırsal yerleşim yerlerinde kurumsal gelişmenin önemli engellerinden birisi de bu dışa kapalı ekonomik yapıdır. Yaşam alanı dışındaki dünya ile iletişimi olmayan bireyler doğal olarak ekonomik ve sosyal alanda işbirliği alanlarına kapalı olacaktır. Bu nedenle köylerde kurumsal yapıların gelişmesi mümkün olamamaktadır. Ülkemizde faaliyet gösteren 83.132 dernekten bölgenin sadece % 4,7 pay alması bu durumun bir sonucudur. Bir bölgede kurumsal kapasitenin gelişmesi ancak ekonomik yapıda çok sektörlü bir üretim tarzı ile mümkündür. Sektörel genişleme kurumsal gelişmeyi bu da bireylerin kendilerini geliştirebileceği sosyal ortamı getirir. En güçlü kurumsal yapıların en erken sanayileşen ülkelerde bulunması tesadüfî değildir.

II. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ

Mevcut şartlarda gerek bölgenin yapısının uygun olması, gerekse emek yoğun bir sektör olması nedeniyle hayvancılık sektörünün bölgenin gelişmesine önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu başlık altında hayvancılık sektörünün rehabilitasyonuna ilişkin öneriler geliştirilecektir. Yapılan tüm bu analiz sonuçları göstermektedir ki ekonomik kalkınma sorununa kökten çözüm getirecek yeni bir anlayışa ihtiyaç vardır. Üretim tarzında kökten değişim getirmeyen tedbirlerden sonuç alınmadığı açıktır. Hayvansal üretime yönelik desteklerin bölge hayvancılığının ayakta kalamayacağı aşikârdır. Bu nedenle daha cesur adımların atılması kaçınılmazdır.

Öneri-1: Hayvancılık Sektöründe Sermaye Derinliğinin Artırılması

Bu adımlardan ilki kademeli olarak hayvancılığın aile işletmeciliği tarzında yapılan bir faaliyet olmaktan çıkarılması, kolektif üretimin özendirilmesidir. Arazi toplulaştırmasına benzer bir yaklaşımın hayvan toplulaştırması için de geliştirilmesi gereklidir. AB yolunda olan ülkemizde et, süt, yumurta gibi temel gıda maddelerinin üretimden sofraya gelene kadar her aşamasında belirli sağlık ve kalite standartlarına uyulması gerekir. Bu çerçevede Tarım Bakanlığı hayvansal üretimin her aşamasını denetim altında tutmalı ve gerekli standartları geliştirmelidir.

Asıl önemli husus hayvancılık sektöründe piyasa mekanizmalarının işlemlerini sağlayacak ve iktisadi sektör mantığını geliştirecek yapıların kurulmasıdır. Hayvancılık sektörünü düzenlemek ve piyasa etkinliğini sağlamak üzere Hayvancılık Piyasası Düzenleme Kurulu oluşturulmalı ve sektör tarafından üretilen katma değerlerin serbest piyasa ortamında değerlendirilebilmesi için Hayvancılık Menkul Kıymetler Borsası kurulmalıdır. Peki, bu yapı nasıl işleyecektir?

Örneğin büyükbaş hayvancılık yapılan bir bölge düşünelim. Bölgede bulunan hayvancılık işletmelerinin belirli ölçek ve verimlilikte üretim yaptıklarını ve birim hayvan başına Π TL değerinde kâr elde ettiklerini farz edelim. İşletmelerin Π TL değerindeki kârı n yıl boyunca satmak amacıyla her bir büyükbaş hayvan başına bir kıymetli evrak ürettiklerini ve

⁴ Π ifadesi kar(Profit)'ı temsil etmektedir.

piyasaya arz ettiklerini düşünelim. Acaba Π TL değerindeki kâr n yıl boyunca piyasada satıldığında ne kadar getiri elde eder?

Bugünkü Net Değer = [Yıllık ödeme tutarı / Faiz oranı] * [1- (1/(1+Faiz oranı))yıl sayısı]

Yani,

Bugünkü Net Değer = [Π / Faiz oranı] * [1- (1/(1+Faiz oranı))ⁿ]

Durumu bir örnekle açıklayalım:

Bir hayvancılık işletmesinin büyükbaş hayvan başına yılda 500 TL kâr elde ettiğini varsayalım. Bu işletme yıllık 500 TL kârını (Π) 10 yıl (n) boyunca satmak üzere tahvil çıkardığında ne kadar bir gelir elde edebilir (Reel faiz oranı = % 3)?

Bu durumda yatırımcı piyasadaki birim hayvan başına 4,265 TL gelir elde edebilecektir. Yani yatırımcı 10 yıl boyunca üreteceği kârı bugünden piyasaya satarak sermaye biriktirebilir.

Öneri-2: Sektörün Kurumsallaşması

a) Üretici Düzeyinde

Hayvancılığı bir köy yaşam tarzının zorunlu neticesi olmaktan çıkararak, özel sektörü çiftlik besiciliğine sevk etmek gerekmektedir. Et ve süt üretimi üzerine kurulacak bu tesisler bilimsel bir altapı ile çalışabilmeli, hatta gerekirse birlik kurabilmelidirler. Bölgede Van, Erzurum, Kars başta olmak üzere ülke iç-talebine yönelik Canlı Hayvan Borsaları ile hayvancılığın orta ve büyük ölçekli işletmelerce yapılması için gereken bölgesel teşvik ve destek mekanizmaları kurulmalıdır.

b) Kamu Düzeyinde: Hayvancılık Piyasası Düzenleme Kurumu

Hayvancılık Borsasındaki temel mantık diğer menkul kıymetler borsasındakiler ile aynı olacaktır. Nasıl ki bir firma borsada işlem görmeye başladığında piyasaya kıymetli evrak satarak belirli bir sermaye elde etmekte ve karşılığında hisse senedi sahiplerine dönemsel olarak kâr payı dağıtmaktadır. Ya da İstanbul Altın Borsasında olduğu gibi satın alınan her yatırım fonu karşılığı fiziki külçe altın tutulmakta ve yatırımcı bu fon karşılığı kâr elde etmektedir. Hayvancılık sektöründe de birim hayvansal üretimden elde edilen gelir piyasada değerlendirilebilir. Kurul, Borsa ve hayvancılık işletmeleri arasındaki ilişki, aslında Sermaye Piyasası Kurulu, İMKB ve İMKB'de işlem gören şirketler arasındaki yapıya benzer şekilde tasarlanabilir. Borsada işlem gören "şirketlerin herhangi bir şekilde hisse senedi, tahvil, kâr-

zarar ortaklığı belgesi veya bunlara benzer kıymetli evrak satmaları için, öncelikle söz konusu kıymetli evrakın Sermaye Piyasası Kurulu'nca kayda alınması'' daha sonra ilgili şirketlerin satışı gerçekleştirilebilmeleri mümkün olabilmektedir. Buna benzer bir yapılanmaya hayvancılık sektöründe de gidilmesi, sektörde şirketleşme düzeyini artıracak, kârını piyasaya açmak isteyen şirketlerin daha yüksek kâr elde etmek amacıyla daha verimli ve optimum ölçekte üretim yapma isteklerini tetikleyecektir. Sektöre yönelik uygulanacak vergi politikaları ile devlete yeni bir gelir kalemi sağlanacak, geliştirilecek bölgesel politikalar ile Doğu Anadolu Bölgesinin hayvancılık merkezi haline getirilmesi mümkün olabilecektir. Organik Hayvancılık Bölgeleri Piyasayı düzenleyen ve denetleyen bir kurulun kurulmasının ardından, bu üst kurulun bölgede tespit edeceği yaylalar Organik Hayvancılık Bölgeleri olarak ilan edilmelidir. Et ve süt alanında organik ürünleri iç ve piyasaya sunacak bir üretim anlayışının temeli bu bölgelerde arıcılık içinde benzer bir uygulama yapılabilir. Örneğin, Van Bölgesinde yıllardır güvenlik sorunları nedeniyle potansiyeli değerlendirilememiş Organik Hayvancılık Bölgesi olmaya aday Norduz ve Feraşın yaylaları bulunmaktadır.

Kalifiye Çoban Eğitimleri: Bölgedeki hayvancılığın diğer bir önemli sorunu da kalifiye çoban bulunamamasıdır. Bu konuda Tarım Bakanlığı'nın ilgili birimleriyle iş-garantili kalifiye çoban eğitimleri düzenlenmelidir.

Öneri-3: Hayvancılık sektöründe eğitim düzeyinin yükseltilmesi, araştırmacı, yayımcı ve üretici arasında bilgi akışının sağlanması

Hayvancılık sektöründe ekonomik, sosyal ve bilimsel tedbirlerin alınması, üreticinin eğitim ve iletişim ihtiyacının en kısa yoldan ve sürekli sağlanabilmesi amacıyla işletmelerin teknik hizmet satın almaları kolaylaştırılmalıdır. Ayrıca üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve Tarım ve Köyşleri Bakanlığında çalışan araştırmacılar ile yayımcı ve üretici arasındaki iletişimin sağlanması amacıyla ilgili kuruluşlar arasında organizasyon ve işbirliği desteklenmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde planlı dönemi boyunca çok çeşitli bölgesel gelişme politikaları uygulanmıştır. Bölgesel gelişme projeleri, il ve bölge planı deneyimleri, Kalkınmada Öncelikli

Yörelere politikası ve bölgesel teşvikler gibi değişik politika araçlarının gözle görülür sonuçlar elde edemediği görülmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, bölgesel az gelişmişliğin nedenleri üzerinde değil sonuçları üzerinde yoğunlaşılmasıdır. Yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, niteliksiz işgücü, yerelde kurumsal kapasitenin gelişmemesi, köyden kente göç ve iller arasındaki nüfus hareketleri, çarpık kentleşme gibi konular aslında Türkiye'nin iktisadi yapısındaki temel sorunların sosyal alana yansımaları ile oluşmaktadır. Bölgesel gelişme anlayışının iktisadi anlamda yapısal sorunlara yoğunlaşması, daha gerçekçi çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

- *Ülke genelinde uygulanmakta olan makro iktisadi politikalar bölgenin gelişmesine herhangi bir katkı sağlamamaktadır.*
- *Bölgesel politikalar bölgenin gelişimi üzerinde tetikleyici etki yaratamamaktadır.*
- *Türkiye ekonomisi homojen bir yapı arz etmediği için bölgeyi göz ardı eden tek-tip ulusal düzeyde kalkınma politikası belirlenmesi uygun değildir. Bunun yerine her bölgeyi kendi şartları içinde değerlendiren ve buna uygun kalkınma modelleri benimseyen bir anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır.*

Tespit Edilen Yapısal Engeller

- 1- ***Verimlilik Sorunu:*** Bölge hayvancılığının en başta gelen sorunu verim düzeyinin düşük olmasıdır. Ülkemizde hayvan başına düşen verimlilik Avrupa standartlarının oldukça altındadır. Diğer taraftan, Doğu Anadolu bölgesi ülke ortalamalarının dahi gerisinde kalmıştır.
- 2- ***Ölçek Sorunu:*** Düşük ölçekte üretim yapmanın sonucu ekonomide kullanılmamış ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasıdır. Kullanılmamış ölçek ekonomileri, bir iktisadi faaliyette daha büyük bir ölçekte yapılacak bir üretimin getireceği ekonomik katma değer, düşük ölçekte üretim yapılması nedeniyle üretilmemesi sonucu ortaya çıkar.
- 3- ***Pazara Uzaklık Sorunu:*** Bölgenin bir diğer dezavantajı ülkenin talep merkezine uzak oluşudur. İstanbul'u Türkiye'nin talep merkezi olarak aldığımızda, diğer illerin gelişmişlik düzeyleri İstanbul'dan uzaklaştıkça düşmektedir. Çalışma kapsamında uygulanan ekonometrik modellerden elde edilen temel sonuçlar; "(1) İllerin İstanbul'a olan uzaklığı

artıkça illerin rekabet gücü ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri azalmaktadır (2) İllerin rekabetçilik endeksindeki pozisyonu ile illerin ihracatı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır (3) İllerin rekabetçiliği ile kişi başına düşen GSYİH arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde özetlenebilir.

- 4- **Piyasalaşma Sorunu:** Kalkınmanın temel dinamiklerinden birisi ev ile işyeri kavramlarının birbirinden ayrılmasıdır. Bireylerin sosyal faaliyet alanlarından ayrı bir mekânda üretim yapmak üzere bir araya gelmesi ve üretim zinciri içerisinde sınırlı ve tanımlı bir iş ile iştiğal etmesi Sanayi Devrimi sonrası yükselen verimliliğin önemli etkenleridir. Çalışanların her gün üretim amacıyla evlerinden uzak bir mekâna gitmesi, ulaştırma, inşaat ve otomotiv sanayii gibi ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerini harekete geçirmektedir. Bu durum sektörel hareketliliği ve piyasanın genişlemesini sağlamaktadır. Ev ile işyerinin mekânsal birlikteliği, bireylerin tüketim düzeylerini düşürmektedir. İnsanların gün içerisinde bir araç vasıtası ile kat ettikleri mesafe ile bir bölgenin gelişme düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin gün içerisinde hareketliliği talebin mekanda yayılmasını sağlar. İnsan hareketliliği mal ve para dolaşımını hızlandırır. Bu durum gelirin çarpan etkisinin yükselmesini sağlar. Paranın daha fazla el değiştirmesi ticaretin canlanmasına katkıda bulunur. Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınması yalnızca bölge için değil tüm ülkenin daha ileri bir gelir düzeyine ulaşması yolunda hayati bir önem arz etmektedir. Uzun dönemde, batı bölgelerinde verimlilik düzeyinin azalan bir oranla artması sonucu ülkenin genel gelişme hızında da yavaşlama olması kaçınılmazdır. Bu durumda ülkenin doğu kesiminin kalkınmaya gerekli katkıyı sağlayamaması halinde Türkiye’yi durağan bir ekonomik gelecek beklemektedir. Doğu Anadolu Bölgesindeki iktisadi büyüme gelişmiş bölgelerin de önünü açacaktır. Bölgede gelir düzeyinin artması batı bölgelerinde üretilen mal ve hizmetlerin yeni pazar imkânlarına kavuşması anlamını taşır. Böylece bölgeler arasında mal ve hizmet ticareti artacaktır. Bunun yanında batı bölgelerinde üretim yapan düşük katma değerli sektörler, doğudaki ekonomik canlanma ile birlikte daha uygun üretim ortamı bulabileceği alanlarda üretim yapmayı tercih edecektir. Sonuç olarak, Erzurum, Kars veya Van merkezli kurulacak Hayvancılık Piyasası Düzenleme Kurulunun Kurulması ile, bölge hayvancılık ekonomik bir sektör haline gelmesine katkı sağlayacak, sektörde şirketleşme düzeyini artıracak, kârını

piyasaya açmak isteyecek şirketlerin daha yüksek kâr elde etmek amacıyla daha verimli ve optimum ölçekte üretim yapma isteklerini tetikleyecektir. Sektöre yönelik uygulanacak vergi politikaları ile devlete yeni bir gelir kalemi sağlanacak, geliştirilecek bölgesel politikalar ile Doğu Anadolu Bölgesinin hayvancılık merkezi haline getirilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca bölgede Organize Hayvancılık Bölgelerinin kurulması da bölgenin kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2004), Tarımsal Yapı ve Üretim. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 3032, Ankara.
- Anonim, (2006a), Türkiye Hayvancılık (Büyükbaş ve Küçükbaş) Sektörü Değerlendirme Raporu. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Akdeniz İhracatçı Birlikleri Web Sitesi.
- Anonymous (2006b), Eurostat Home Page.
- Babacan, S., (2006), AB Sürecinde Türkiye Hayvancılık Sektörünün Avantaj ve Dezavantajları. İzmir Ticaret Odası Dış ilişkiler Müdürlüğü.
- Combes, Pierre-Philippe, T. Mayer, J.F. Thisse, (2008), Economic Geography, Princeton University Pres.
- Diñcer, Özaslan, Kavasoglu (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayını.
- Ertuğrul, C., (2000), Hayvancılık Sektöründe Destekleme Politikalarının Analizi ve Üretim Artışı İçin Gerekli Önlemler. Hayvancılık 2000 Kongresi-II (21-22 Kasım), Ankara.
- Kabukçu, M., A., (1985), Türkiye'de Hayvancılığın Önemi, Bugünkü Durumu, Geleceği, Sorunları ve Gelişmesi İçin Öngörülen Önlemler. Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu (19-20 Aralık), Elazığ.
- Krugman Paul, (1991), Geography and Trade, published jointly by Leuven University Pres Leuven, Belgium and The MIT Pres Cambridge, Massachussets, London England.

-
- Öğüt, H., (1990), Ülke Hayvancılığının Durumu. Hayvancılık- Su Ürünleri Politikası ve Ana Stratejiler Türkiye/AT Sempozyumu Sonuçları, Süt ve Et Sanayicileri Birliği (SETBİR), Ankara.
- Saçlı, Yurdakul, (2007), AB'ye Dönüşüm Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı. DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2707, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2007), TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı, Ankara.
- TSV2023 Yayını, (2003), Kutlu, Prof.Dr. Hasan Rüştü. Gül, Prof.Dr. Aykut.Görgülü, Prof.Dr. Murat, Türkiye Hayvancılığı:Hedef 2023-Sorunlar, Çözüm Yolları ve Politika Arayışları.
- TÜSİAD, (2008), Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler, İstanbul.
- Uğur, E., (2004), Hayvancılık Sektörü Destekleme Politikaları. Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Bülteni, Ankara.
- Yavuz, F., ve A., Keskin., (1996), Türkiye'de Hayvancılık Sektöründe Bölgelerarası Yapısal Değişmelerin Ekonometrik Analizi. Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi (4-6 Eylül), Adana.

M.Ö. II. BİNYIL BATI ANADOLU'SUNDA YER ALAN ARZAVA ÜLKELERİYLE İLGİLİ COĞRAFİK DEĞERLENDİRME

Serkan DEMİREL¹

ÖZET

M.Ö. II. binyılda Batı Anadolu'da pek çok devletin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu devletlerin bir kısmı Arzava Devleti etrafında bir ittifak oluşturarak Hitit Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğine karşı koymaya çalışmışlardır. Söz konusu bu devletlerin Batı Anadolu coğrafyası içerisindeki konumları hakkında uzun yıllardır tartışmalar devam etmektedir. Bölge coğrafyasına ışık tutan Hitit vesikaları lokalizasyonla ilgili kesin bilgiler vermedikleri için konu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Arzava, Mira, Şeha, Viluşa, Hitit

EVALUATION OF ARZAVA LANDS LOCATED IN THE WEST ANATOLIA II MILLENIUM B.C.

ABSTRACT

Existence of many of the state are maintained in II. millennium B.C. of Western Anatolia. Some of these states by creating an alliance with around Arzava State for the Hittite Empire sovereignty over the region have sought to resist. For many years discussions continue about the positions of these states in the western Anatolian geography. Hittite Documents shed light on the geography of the region did not location-related information for certain on the subject different opinions are available.

Keywords: Arzava, Mira, Şeha, Viluşa, Hittite

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Doktora s.demirel@gmail.com

GİRİŞ

Mısır'da ele geçen ve M.Ö. 1500 yıllarına tarihlenen Amarna metinleri Arzava Ülkeleri'nden haberdar olunmasını sağlayan ilk kaynak olmuştur. Hitit dilinde yazılmış olan bu metinlerde Arzava Ülkeleri'yle olan diplomatik yazışmalar yer almaktaydı (Edward ve Campbell, 1960: 4). Bu metinlerin ele geçişinin ardından, Alalah (Açana) IV. tabakada ele geçen iki metinde ve elbette ki Hattuša kökenli vesikalarda da Arzava Ülkeleri hakkında bilgiler elde edilmiştir (Ünal, 2003: 1). Bu bilgiler ışığında konu ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda Arzava Ülkesi, Mısır'a yakın (Tel el-Amarna'da metinler ele geçtiğinden dolayı) yerlerde aranmış ve o döneme dek Hitit çağındaki sahibi tespit edilememiş olan Çukurova'ya yerleştirilmişti. Tel el-Amarna metinlerinden Arzava Ülkesi'nin denize yakın bir yerde olduğunun anlaşılmasıyla (Sayce, 1922: 233) birlikte bu denizin Akdeniz olduğu fikri benimsenmiştir. Ne var ki Çukurova'nın Kizzuvatna olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, Arzava mecburen Batı Anadolu'ya kaydırılmak zorunda kalmıştır. Amarna metinlerinde bahsi geçen denizin ise Ege Denizi olduğu düşünülmüştür.

Batı Anadolu ile Arzava ilişkisini düşündüren maddi kalıntılar az sayıda da olsa mevcuttur. Klasik Çağ'da İyonya ve Lidya olarak adlandırılan bölgelerin içerisinde yer alan Spil Dağı'ndaki Kaya Anıtı ve çok sayıdaki Geç Bronz Çağı yerleşimleri muhtemelen Arzava Devletleri'nin Batı Anadolu'daki varlığını göstermektedir (Mellaart, 1968: 189). Ancak bölgenin Arzava olduğunu ispatlayacak yazılı vesikaya bugün dahi ulaşılabilmemiş değildir. Karabel ve Afyon civarında bulunan hiyeroglif Luvice yazıtlar, son yıllarda Bafa Gölü yakınlarındaki Beşparmak Dağları'nda keşfedilen grafitiler ve menşei kuşkulu bazı hiyeroglif mühürler, böyle bir boşluğu doldurmaktan çok uzaktır. Bu kaynaklar bilgi vermekten uzak olmakla birlikte sadece Arzava'nın coğrafik yayılış alanıyla ilgili ipuçları verebilir niteliktedir (Ünal, 2003: 1). Bu gerekçeler sebebiyle de Arzava Ülkeleri'nin kesin ifadelerle sınırlarını çizmek pek mümkün olamamaktadır. Ancak konu ile ilgili ortaya atılan iddialar da yok değildir. Arzava'nın lokalizasyonu ile ilgili fikirlere değinmeden önce onun siyasi yapılanma şekline göz atmakta fayda vardır. Arzava denildiğinde tek bir devlet akla gelmeyip konfederatif bir yapıdan bahsedilmektedir. Bu konfederatif yapının merkezinde Arzava bulunmakta iken onu çevreleyen pek çok küçük devlet de mevcuttur. Bu devletlerden tespit edilenler Hapalla'nın batı bölümü,

Mira-Kuvaliya, Şeha Nehri Ülkesi ve Viluşa'dır (Mellaart, 1968: 200). Bu devletler her ne kadar egemenliklerinden vazgeçmeseler de dil ve hanedan ilişkileri ile birbirlerine (Macqueen, 2009: 40) ve dolayısıyla Arzava'ya bağlı olarak hareket etmekteydiler.¹ Sayılan tüm bu devletlerin tamamına yakınının lokalizasyon sorunları halen devam etmektedir.

Elde edilen az sayıdaki veri ışığında Arzava Ülkesi'nin sınırları konusunda tahmin yürütülebilir. Ülkenin batısı muhtemelen Ege Denizi ile sınırlanmaktaydı. Sahil kesimlerinin bazı kısımlarına Ege Denizi'nden gelen Ahhiyavalılar² arada bir sızıyor ve geçici de olsa siyasi hâkimiyet iddiasında bulunabiliyorlardı. Batı sınırları ile ilgili az çok tahminler yürütülse de güney, doğu ve kuzey sınırlarının tespiti tam bir sorun yumağıdır. Doğuda, Hatti ülkesi ile istikrarlı bir sınır çizgisi asla olmamıştır ve her iki ülke arasındaki sınır, siyasi coğrafyaya veya askeri hareketlere uygun olarak sürekli değişmiştir. Kabataslak da olsa Pitaşsa, Valma ve Aşağı Ülke ortak sınırı teşkil etmekteydi denilebilir ve bu da yaklaşık olarak Kütahya, Uşak, Afyon, Sandıklı ve Dinar hattından, yani coğrafi anlamda Batı Anadolu Eşiği'nden geçiyordu. Güneydeki sınırlar belki de Bodrum Yarımadası'na kadar ulaşıyordu. Buradan itibaren güney kısımda yaklaşık Likya'ya tekabül eden Lukka Ülkesi³ gelmekteydi (Ünal, 2003: 4).

Arzava Ülkeleri içerisinde en önemi figür elbette ki, konfederatif yapılanmanın merkezinde yer alan Arzava Ülkesi'dir. Bu merkezi devletin Ege Denizi'ne olan yakınlığı ve Ege'nin iç kesimlerinde yer alan bazı Hitit vasal devletleriyle komşu olması, Ege sahilini de içine alan, Gediz ve Büyük Menderes Vadileri arasında uzanan toprakların ya

¹ Esasen Arzava Ülkeleri'nin tam sayısını ve bunların hangileri olduğunu söylemek zordur. Ayrıca bu devletlerden bazılarının zaman zaman Hitit topraklarına dâhil edilmesi de istikrarlı sınırları olan bir Arzava Konfederasyonu olmadığını göstermektedir.

² Hititler'in kendi dillerinde Ahhiyava olarak adlandırdıkları bu halkın kimliği kesin olarak belirlenememiştir. Konu ile ilgili çok sayıda iddia bulunmakla birlikte bu halkın kimliği suiistimale de açık bir hale gelmiştir. Genellikle Hititlerle çağdaş olan, Yunan ana karası ile adalara ve hatta zaman zaman Batı Anadolu sahillerine kadar genişleyebilen Akhalar bu halkla ilişkilendirilmektedir. Ancak kesin bir yargıya varmak için elde yeterli veri yoktur. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bak. Hans Gustav Güterbock; (1983), **The Hittites and the Aegean World Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered**, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 2, ss. 133-138.

³ M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen vesikalarda ismi geçen pek çok halk gibi Lukkalıların da haklarındaki bilgi sayısı azdır. Lukka kelime bakımından "ışık" anlamına gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Klasik Çağ'ın Likya'sı ile eşitlendirilebilir. Bu takdirde Lukka da Güneybatı Anadolu bölgesine yerleştirilebilir.

hepsini ya da bir kısmını kapsadığı iddia edilebilir (Yakar, 2000: 287). Yapılan tüm bu tahmini çalışmaların dışında farklı görüşler de yok değildir. James Mellaart, Ahhiyava'yı Kuzey Batı Anadolu'da, Aşşuva'yı Klasik Çağ'da Likya adını alacak olan bölgede ve Karkışa'yı da Karia'da düşünmektedir. Bu üç ülkenin ortasında ise bir plato uzanmakta ve bu platonun batı kısmında, Kütahya ve Konya üzerinden sahile doğru Arzava Ülkesi uzanmaktaydı. Arzava'nın kuzeyinde de Zippaşla-Hariati bulunuyordu (Mellaart, 1958: 22). III.Hattuşili'ye ait olduğu tartışmalı bir vesika Arzava coğrafyası ile ilgili bu yorumu güçlendirmektedir. Bu metinde belirtilene göre Arzava güçleri Hatti topraklarına Aşağı Ülke üzerinden saldırmışlardır. Aşağı Ülke'nin ise Konya Ovası'ndan Tuz Gölü'nü de içine alacak bir biçimde kuzeye kadar genişleyen bölge olduğu düşünülmektedir (Bryce, 1974: 104). Buradan çıkarılacak sonu ile birlikte Arzava'nın Aşağı Ülke'nin batısında yer almış olması gerekiyor (Garstang ve Gurney, 1959: 83). O halde söz konusu bu ülke, Konya'nın batısından Sultan ve Sandıklı dağlarından başlayarak Gediz ve Küçük Menderes nehirlerinden Ege Denizi'ne kadar olan bölgede yer alıyor olmalıydı.

Batı Anadolu için yapılan lokalizasyon çalışmalarında temel alınan bir diğer bilgi kaynağı ise Hitit'in bölgeye yönelik gerçekleştirdiği askeri seferlerin güzergâhlarıdır.¹ Bilhassa Labarna (I.Hattuşili), II.Murşili ve muhtemelen Muvatalli dönemlerine tarihlenen bu veriler Hatti ülkesinden itibaren Batı Anadolu'ya giderken hangi şehirlerden ve ülkelerden geçildiği hakkında bilgi vermektedirler. Hitit'in Batı Anadolu'ya ulaşmak için genelde iki güzergâh izlediği görülmektedir. Bunlardan ilki

¹Hitit'in Batı Anadolu üzerine gerçekleştirmiş olduğu seferleri temelde iki nedene dayandırmak hatalı olmayacaktır. Bunlardan ilki güvenlidir. Batı Anadolu halkları, tıpkı Karadeniz sahil şeridinde yaşayan Kaşkalar gibi, Hitit Devleti'nin güç durumlarını fırsat bilip, durumdan faydalanmaya çalışmışlardır. Bu nedenle Hitit'in geleneksel politikası olan Kuzey Suriye egemenliği gerçekleştirmek isteyen pek çok Hitit hükümdarı öncelikle Anadolu'daki istikrarı sağlamak için Kaşkalar üzerine yaptıkları seferler gibi Batı Anadolu üzerine de yönelmişlerdir. Güvenlik arayışı dışında Hitit'i bölgeye çeken ikinci nede ise ekonomik olmalıdır. Bilhassa bölgede yer alan madenler Hitit'in Batı Anadolu'yu sürekli olarak kontrol etme çabasının gerekçesi olarak belirtilebilir. Hititler daha Eski Krallık Dönemi hükümdarlarından Labarna zamanında bölgedeki madenlerin varlığından haberdar olmalıydılar. Batı Anadolu'daki irili ufaklı pek çok ülkeyi vasal devlet haline getirerek maden ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Hattuša'dan başlayıp sırasıyla Šallapa, Aura, Valma, Aštarpa ve Arzava Ülkesi'nin merkezi olarak düşünülen Apaša'da bitmektedir. Yine Hattuša başlangıçlı ikinci güzergâh ise Šallapa, Valivanda ve Iyalanda'yı takip ederek Millavanda'da bitmektedir (Macqueen, 1968: 169). Her iki güzergâh da incelendiğinde elde edilecek bazı sonuçlar vardır. Hattuša'dan başlayan her iki yolculuğun ilk durağı Šallapa olmaktadır. Ardından güzergâh ikiye ayrılmakta ve bunlardan, ikinci durak olarak Aura'ya uğrayanı muhtemelen kuzey yönünde ilerliyor ve Apaša'ya ulaşıyordu. Šallapa'nın ardından Valivanda'ya uğrayan ikinci güzergâh ise güneyde bulunmaktaydı. Tuz Gölü'nün güneyinden geçen bu yol, Göller Bölgesi'ni aşarak güneybatıda Klasik Çağ'ın Pamfilya ya da Likya'sında son buluyordu. İkinci güzergâh, Arzava'nın yerini saptamayı daha da kolaylaştırmaktadır. Hitit topraklarına yapılan Arzava akınlarının yukarıda da belirtildiği üzere genellikle önce Tuz Gölü'nün güneyindeki Hitit topraklarına (Aşağı Ülke) yöneldiği anlaşılmaktadır; bu nedenle Arzava'ya yönelik Hitit saldırılarının da aynı bölgeden başlayacağını varsaymak mantıklıdır (Macqueen, 2009: 40).

Arzava Konfederasyonu'nu oluşturan pek çok devletten birisi de Mira-Kuvaliya'dır. Esas itibarıyla Mira-Kuvaliya, Šiyanti ve Aštarpa Nehirleri ile birbirine bağlı iki bölgedir (Garstang ve Gurney, 1925: 30). Metinlerde çoğu kez isimleri birlikte anılan bu devletlerden bilhassa Mira daha farklı bir öneme sahiptir. Bu devlet muhtemelen II.Muršili'nin bölgede yaptığı fetih ve yıkımların ardından Arzava'nın yönetiminde de söz sahibi olmuştur (Hawkins, 1998: 1). Neredeyse tüm varlığı boyunca bağımsızlığını korumuş olan bu ülkenin, dönemin önemli güçlerinden birisi olan Mısır ile de doğrudan yazıştığı bilinmektedir (Garstang, 1974: 224-225). Hangi Mira kralı tarafından kaleme alındığı belli olamayan (büyük olasılıkla Kupanta-Kurunta) ve Mısır firavunu II.Ramses'e gönderilen bir mektupta¹ Mira kralı, o sıralarda Ramses'in yanında bulunan Urhi-Tešup lehine hareket etmek istediğini belirtmiştir. Ancak Ramses, Hitit ile olan iyi ilişkisini bozmak istemediği için bu ricayı geri çevirmiştir. Söz

¹ KUB 3.23, KBo 1.24, KUB 3.84

konusu bu mektup Hitit ile Mısır arasındaki ilişkinin sağlamlığını kanıtlarken, Batı Anadolu'nun Hitit'e ne kadar zayıf iplerle bağlı olduğunu da göstermektedir (Ünal, 2003: 43).

Tarihsel rolünü bir tarafa bırakırsak Mira-Kuvaliya'nın Batı Anadolu'da yerleştirilmeye çalışıldığı coğrafik alanlardan ilki Arzava ile Hatti arasındaki bölgedir.¹ Bu takdirde Mira, Kıyı Ege'den biraz daha iç bölgelerde aranmalıdır. Peki bu kaniya nasıl varılabilir? Mira-Kuvaliya'nın coğrafik tespitinde kullanılan başlıca kaynaklardan birisi olan II.Murşili'nin yılları konu ile ilgili oldukça önemli ipuçları vermektedir. Bu yıllıklarından öğrenildiğine göre Mira-Kuvaliya Ülkesi'nin sınırlarını ifade edildiği üzere Şiyanti ve Aştarpa Nehirleri oluşturmaktadır (Garstang, 1943: 39). Lokalizasyonla ilgili en bilinen önerilerden birisi Mira-Kuvaliya'nın Afyon'un batısına yerleştirilmesidir. Bu takdirde Aştarpa Nehri bugünkü Akar Çay'la, Şiyanti Nehri de Porsuk Çayı'nın üst kollarıyla eşitlenebilir. Her iki nehrin kaynağı da Murat Dağı'na dayanır ki, bu dağ doğal bir sınır teşkil eder (Macqueen, 1968: 177). Bu takdirde Mira-Kuvaliya Ülkesi'nin sınırlarının, Murat Dağı'ndan Kula'ya kadar olan bölge olduğu düşünülebilir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere bölgede sınırlar son derece değişken olabiliyordu. II.Murşili'nin gerçekleştirdiği batı seferi sonucunda Batı Anadolu da köklü değişimler yaşanmıştır. Bu döneme kadar Batı Anadolu'nun mutlak bir Hitit yönetimini kabul ettiği ifade edilemez. Ne var ki, II.Murşili'nin bölgeyi tahrip edip idaresi altına almasıyla birlikte Batı Anadolu da Hitit'in bir vasalı haline gelmiş ve ifade edilen sınırlarda değişmeler yaşanmıştır.

Mira kralları Kupanta-Kurunta ve halefi Muşhuiluvaş ile Hitit kralı II.Murşili arasında imzalanan bir antlaşma², batı seferi sonucunda Mira-Kuvaliya Ülkesi'nin sınırlarının yeniden çizildiğini kanıtlanmaktadır. Metinden elde edilen bilgilere göre

¹ Mira-Kuvaliya'nın Hatti ile Arzava arasındaki bölgeye yerleştirilmesinde de temel alınan bilgi II.Murşili'nin seferlerinde kullandığı yoldur. Murşili, Apaşa üzerine giderken önce Mira Ülkesi'ne uğramış ve ardından Arzava topraklarına girmiştir.

² KBo 18.15

Mira-Kuvaliya Ülkesi sınırları Maddunaššaš, Viyanavanda ve Aura¹ kentlerini kapsamakla birlikte, eskiden de sınır olarak kanul edilen Aštarpa ile Šiyanti Nehirleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak metinde isimleri verilen bu kent ve coğrafik yerlerin bugünkü karşılıklarının neresi olduğu konusunda bir görüş birliği yoktur (Bryce, 1974: 105). Tüm bu söylenenlerin aksine J.D. Hawkins ise Mira Ülkesi için farklı bir coğrafya önermiştir. Bu görüşe göre Mira Ülkesi, Geç Bronz Çağı'nda Menderes Nehirleri'nin bulunduğu alanı kontrol etmekteydi. Eskiçağ'ın Latmos Körfezi'nin (Bugünkü Bafa Gölü) güneyi boyunca bu ülkenin hâkimiyet alanı uzanmaktaydı (Hawkins1998: 2). Bozdağlar'ın (antik Tmolos) eteklerinde, Gediz ile Menderes vadilerini birbirine bağlayan bir geçit üzerinde yer alan Karabel kabartmasının okunması ve kral Tarkašnava'nın Mira Ülkesi içinde önemli bir şahsiyet olduğunun anlaşılması (Ünal, 2003: 22) güçlü bir şekilde Mira Ülkesi'nin coğrafyasını ispatlamakta ve diğer coğrafik tespitleri geçersiz kılmaktadır. Ancak önerilen bu coğrafik alan merkezi Arzava Devleti için önerilen bölge ile aynıdır. Bu takdirde her iki ülkenin sınırları çakışmış olur. Ayrıca Mira Ülkesi'nin sınırlarını belirten ve vesikalar aracılığıyla da doğruluğu teyit edilen Šiyanti ve Aštarpa nehirlerinin de İç Ege de değil de bu bölgede aranması gerekecektir.

Arzava Devletleri'nin bir diğer önemli figürü ise Šeha Nehri Ülkesi'dir. II.Muršili ve IV.Tuthalya'nın Batı Anadolu'ya gerçekleştirmiş oldukları seferlerin kaydedildiği vesikalarda bu devletten sıkça bahsedilir. Metinlerden Šeha Nehir Ülkesi ile merkezi Arzawa Devleti arasında güçlü bağların olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu devlet, batı seferleri sırasında merkezi Arzava Devleti'ni II.Muršili'ye karşı desteklemiştir. Bu nedenle her iki devlet arasında coğrafik bir yakınlığın da olduğu düşünülebilir. Šeha Nehir Ülkesi'nin coğrafyası ile ilgili, söz konusu metinlerden elde

¹ O. R. Gurney, Aura'nın Klasik Çağ'daki Amorium ile aynı yerleşim olduğunu ifade etmektedir. Eğer bu bilgi doğru kabul edilirse Mira'nın sınırlarını Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesine kadar yani kuzeye doğru genişletmek gerekecektir.

edilen en önemli ipucu ise II.Murşili'nin, Arzava'dan dönerken Şeha Nehir Ülkesi üzerinden geçerek Hitit ile Mira sınırında bir yerleşim olduğu düşünülen Aura kentine vardığını belirtmesidir (Macqueen, 1968: 171)

Şeha Nehir Ülkesi ile ilgili bazı antlaşma metinleri 1926 yılında J. Friedrich tarafından transkripsiyon ve çevirisi yapılarak yayınlanmıştır. Bu antlaşmalardan ilki II.Murşili ile Şeha Nehri Ülkesi kralı olan Manapa-Dattaş arasında gerçekleştirilmiştir.¹ Hem bu antlaşma metinlerinden hem de yapılan seferlerin güzergahlarından çıkarılan bir sonuç olarak Şeha Nehri Ülkesi'nin Apaşa ve Millawanda arasında olduğu anlaşılmaktadır (Macqueen, 1968: 171). Apaşa'nın Klasik Çağdaki Efes² ve Millawanda'nın da Miletos ile eşitlenebileceği düşünülürse Şeha Nehri Ülkesi bu iki yerleşimin arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Bu takdirde ülkenin sınırlarını Büyük Menderes Nehri'nin sularının üst kısmına (Heffner ve Bonner, 1930: 483-484) yerleştirilmek mantıklı olacaktır. Ancak peşin hüküm vermek hatalı olabilir. Çünkü Şeha Nehri Ülkesi'yle ilgili lokalizasyon hakkında, farklı alanların da akılda uyanmasını sağlayabilecek ipuçları mevcuttur. Örneğin Karabel Kaya Kabartması'ndan öğrenildiğine göre Şeha Nehri Ülkesi'ne gitmek için önce güneye sonrada kuzeye yönelmek gerekecektir.³ Ayrıca Viluşa Ülkesi'ne gitmek için ise Şeha Nehir Ülkesi'nden geçmek gerekmektedir. Bu takdirde Şeha Nehri Ülkesi'yle ilgili yeni bir coğrafik tespit yapmak gerekmektedir ki, en uygun yerin Gediz Nehri boyunca uzanan alan olduğu görülür (Hawkins, 1998: 23) Bu durumda Millawanda kentinin klasik çağdaki Miletos ile bir ilişkisi olmadığını söyleyerek, İzmir'in kuzeyinde yer alan bir

¹ KBo 19.70, 19.71,19.72, 22.34, 22.41, 50.35, 50.36, KUB 19.49, 19.50, 23.25, 26.36, 26.59, 31.83, 40.43, 40.39, 48.74,

² Apaşa'nın Efes olmayabileceği ve Klasik Çağ'da Habesus olarak adlandırılan ve bugün Kaş ile eşitlenen yer olduğu da iddia edilmiştir. Tabii ki bu takdirde Arzava Ülkesi'de Likya bölgesine kaydırılmaktadır. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bak. Jonh Garstang; Oliver Robert Gurney; (1952), **The Geography of the Hittite Empire**, The British Institute of Archeology at Ankara, London.

³ Bu kesin bir bilgi olmayıp yoruma dayanmaktadır. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bak. J. David Hawkins; (1998) **Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel**, Anatolian Studies, Vol. 48, s. 1-31.

yerleşimle ilişkilendirmek gerekecektir. Bu görüşün doğru kabul edilebilmesi için ayrıca Arzava Ülkeleri'nin bir diğer üyesi olan Viluşa'nın da bölgenin güneyine yerleştirilmesi gerekmektedir.

Viluşa ile ilgili yapılan coğrafi tespit çalışmalarında iki fikir ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki bu ülke'nin Troya'nın batı sınırları ile Hatti Ülkesi'nin doğu sınırları arasında, Sakarya nehrinin orta ve aşağı havzalarında, (Garstang ve Gurney, 1959: 104) Arzava Ülkesi'nin kuzeyinde, Maşa ve Karkişa'nın da (Balıkesir ve Bursa'nın bir kısmı) daha doğusunda, Eskişehir Ovası ile onun batısından itibaren Bursa'nın doğusunda kalan kesimlerde yer almakta (Ünal, 2003: 4) olduğu yönündedir.

Viluşa Ülkesi'yle ilgili bir diğer coğrafi alan iddiası ise onun Troya ile eşitlenmek istenmesidir. Troya ile Wiluşa'yı eşitleme yolundaki en önemli iddia Troya'nın Homer destanlarında geçen adı olan İlios'un arkaik formunun Wiluşa'ya benzer olduğudur (Garstang ve Gurney, 1959: 104). Hititler'in bölge krallarıyla yaptıkları anlaşma metinleri ve Manappatarhunda mektupları,¹ Viluşa'nın diğer Arzava Ülkeleri'nden daha uzak olduğunu² ve yukarıda da belirtildiği üzere özellikle Şeha Nehri Ülkesi'yle aynı sınırı paylaştığını ortaya koymaktadır (Hawkins, 1998: 23). Arzava Ülkeleri'nden batı ve güney yönlü daha uzak bir ülke olamayacağına göre Viluşa, bölgenin ve hatta Aşşuva'nın³ da kuzeyinde yer alıyor olmalıydı.

J. Friedrich tarafından transkripsiyon ve çevirisi yapılarak yayınlanmış olan ve yukarıda da ifade edilen birtakım Hitit anlaşma metinleri, Şeha Nehri Ülkesi gibi Viluşa Ülkesi'nin de lokalizasyonuna yardımcı olabilecek bilgileri içermektedir. Bu anlaşmalardan birisi II.Murşili'nin oğlu Muvatalli ile Viluşa kralı Alakşandu arasında imzalanmıştır. Metinde geçen Alakşandu ismi, bir Yunan ismi olan Alexandros ile eşitlenmek istenmiştir. Ne var ki bu konuda peşin hüküm vermek hatalı olabilir. Çünkü Alexandros isminin dahi Yunanca olduğu kesin değildir (Heffner ve Bonner, 1930: 483-484). Muvatalli'nin batı seferi sırasında imzalanmış

¹ KBo 19.79, KUB 19.5

² Viluşa diğer Arzava Devletleri'ne göre Hititler'e karşı daha sadık bir görünüm sergilemişlerdir. Buradan çıkarılabilecek bir yargı da Viluşa ile Arzava Devletleri arasındaki bu düşünce ayrılığının coğrafi bir uzaklığa da işaret edebiliyor olabileceğidir.

³ Aşşuva Ülkesi'nin de coğrafi tespiti kesin olarak mümkün olmamıştır. Batı Anadolu haritasında birçok farklı yere yerleştirilmek istenmiştir. Bu yerlerden birisi de Klasik Çağ'daki Aioller'in yerleşim alanı olan Symrna (İzmir) ile Troya arasındaki sahil bölgesidir.

olan söz konusu bu antlaşmada Hitit'in, muhtemelen Arzawa Ülkeleri'nin kuzeyinde bulunan Maşa Ülkesi'ne karşı (diğer devletlerin isimleri okunamamaktadır) harekete geçeceğinden bahsetmektedir (Singer, 1983: 206).

Kukkunniş, Hitit vesikalarında ismi geçen bir Vuluşa kralıdır. Bu kişi yukarıda ismi geçen bir diğer Vuluşa kralı olan Alakşanduş'un da halefidir. Kukkunniş'in Likya kökenli bir isim olduğundan yola çıkılarak bu devlet Güneybatı Anadolu'ya da yerleştirilmek istenmiştir (Albright, 1959: 34). Ancak çok fazla kabul gören bir görüş olmamıştır.

Vuluşa ister Troya olsun ister olmasın aranması gereken yer Güney Marmara Havzası olmalıdır. Hitit dönemindeki sırrı çözülemeyen bu bölge, her ne kadar Hitit Krallığı'nın ayrılmaz bir parçası olmasa da, M.Ö. II. binyılda Anadolu toplulukların, Egeli ve belki de Güneydoğu Avrupalı topluluklarla kültürel, ekonomik ve politik etkileşimlerini sağlayan önemli bir temas noktası haline gelmiştir. Bu durum, en iyi şekilde, muhtemelen Troya'nın surla çevrili en büyük şehri haline gelen Troya VI'da (M.Ö. 1700-1250) gözlenmektedir. Bu katman hangi kültüre aittir bilinmez (Yakar, 2000: 288) Ancak bu kadar büyük bir yerleşim alanının Hitit vesikalarında bahsinin geçmediğini düşünmek hatalı olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

M.Ö. II. binyıl Anadolu'sunda coğrafik tanılama açısından en sorunlu bölge kuşkusuz Batı Anadolu'dur. Pek çok devletin varlık gösterdiği bu bölgede hangi devletin bölgenin neresinde yer aldığı sorusuna kesin olarak cevap vermek bugüne kadar mümkün olmamıştır. Ancak çağdaş Hitit toplumunun bırakmış olduğu vesikalar ışığında bazı yorumlara da ulaşılmıştır. Sonuçta eskiçağ tarihini kaleme alan bazı tarihçiler, bölgenin etkin güçlerinden Arzava ve onun etrafında toplanan Şeha Nehri Ülkesi, Mira-Kuvaliya ve Vuluşa'nın etki alanlarıyla ilgili bazı yargılara ulaşmışlardır. Ne var ki konu ile ilgili bir görüş birliğinin de sağlanamamış olduğu unutulmamalıdır. Gelecekte bölgede ve bazı Hitit yerleşim alanlarında yapılacak yüzey ve kazı araştırmalarıyla birlikte elde edilecek yeni veriler daha kesin coğrafik tespitler yapılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALBRIGHT, W. Foxwell; (1959), **Dunand's New Byblos Volume: A Lycian at the Byblian Court**, Bulletin of the American Schools of Oriental Research, No. 155, ss. 31-34.
- BRYCE, Trevor. R.; (1974), **Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign**, Anatolian Studies, Vol. 24, ss. 103-116.
- EDWARD, F.; CAMPBELL, J. (1960), **The Amarna Letters and the Amarna Period**, The Biblical Archaeologist, Vol. 23, No. 1, ss. 1-12.
- GARSTANG, John; (1943), **Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map**, American Journal of Archaeology, Vol. 47, No. 1, ss. 35-62.
- GARSTANG, John.; GURNEY, Oliver Robert; (1959), **The Geography of the Hittite Empire**, The British Institute of Archeology at Ankara, London.
- GARSTANG, John; MAYER, L. Anton; (1925), **Kizzuwadna and Other Hittite States**, The Journal of Egyptian Archaeology, Vol. 11, No. 1/2, ss. 23-35.
- HAWKINS, J. David; (1998), **Tarkasnawa King og Mira 'Tarkondemos', Boğazköy Sealing and Karabel**, Anatolian Studies, Vol. 48, ss. 1-31.
- HEFFNER, E. H.; BONNER, C. (1930), **Archaeological Discussions**, American Journal of Archaeology, Vol. 34, No. 4, ss. 480-510.
- MACQUEEN, J. G.; (1968), **Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C.**, Anatolian Studies, Vol. 18, ss. 169-185.
- MACQUEEN, J. G.; (2009), **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- MELLAART, James; (1968), **Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age**, Anatolian Studies, Vol. 18, ss. 187-202.
- MELLAART, James; (1958), **The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean**, American Journal of Archaeology, Vol. 62, No. 1, ss. 9-33.
- SAYCE, Archibald Henry; (1922), **SocietyThe Geographical Position of Arzawa**, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 8, No. 3/4 , 233, 234.
- SINGER, Itamar; (1983), **Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to the Hittite Sources**, Anatolian Studies, Vol. 33, Special Number in Honour of the Seventy-Fifth Birthday of Dr. Richard Barnett, ss. 205-217.

-
- ÜNAL, Ahmet; (2003), **Hitler Devrinde Anadolu Kitap II**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
İstanbul
- YAKAR, Jak, (2000), Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.

TÜRKİYE'DE POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Serkan ÖKTEN¹

ÖZET

Postmodernizm, akılcılığın ve bilimselliğin adı olan modernizmin karşıtı ve tamamen farklı bir dönemin adıdır. Bu bağlamda, Postmodern kamu yönetimi yeni ve eskisinden tamamen farklı bir devlet-yurttaş modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Postmodernizm, yurttaş ne istediğini en iyi kendisi bilir düşüncesiyle yurttaşın yönetime aktif katılımını savunmaktadır. Böylece, Postmodernizm yönetim kavramını da içermektedir. Ayrıca, Postmodernizm, tanımındaki yeni devlet-yurttaş ilişkisi boyutuyla da e-devlet uygulamasına kapı açmaktadır.

Diğer taraftan, postmodernizmin bürokrasiyi ortadan kaldırmak istemesi, küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası tahkim, Avrupa Birliği Müktesebatı başta olmak üzere yeni bir hukuk düzeninin oluşumu ve özelleştirme konularını gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada, kamu yönetiminde yeni bir devlet-yurttaş ilişkisi kurmayı amaçlayan postmodernizmin bu doğrultuda yönetim, e-devlet uygulamaları, yeni hukuk düzeni, Uluslararası tahkim, Avrupa Birliği, özelleştirme gibi bazı yeni uygulamalarla Türkiye'de kamu yönetimi alanında kat ettiği yol incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Yeni Hukuk düzeni, Özelleştirme, Yönetişim, E-devlet

POSTMODERN PUBLIC ADMINISTRATION APPLICATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Postmodernism is name of a period that is against and completely different from Modernism name of rationalism and technicality. In this approach, postmodern public administration appears as a state-citizen model that is new and completely different from old. Postmodernism supports citizen's active application to the administration with the idea of citizen knows best what he/she wants. Thus, postmodernism contains governance concept. Besides, postmodernism helps to occurrence of the e-state application by the dimension of new state-citizen relation that is in the definition of it.

On the other hand, the desire of postmodernism to abolish bureaucracy brings a new law order leading International arbitration, European Union Acquis and privatization to the agenda with the globalization process.

In this study, the process that is passed in Turkey by new applications like governance, e-state applications, new law order, International arbitration, European Union, privatization by postmodernism that aims to found a new state-citizen relation in the public administration will be analyzed.

Keywords: Postmodernism, New Law Order, Privatization, Governance, E-State

¹ Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sokten@yahoo.com

GİRİŞ

Modernizm, yeni bir dünya görüşüyle beraber, kültürel bir gelişmeyi ve yeni bir yaşam tarzını belirten, olguculuk (pozitivizm), akılcılık, insanın özerkliği ve bilginin evrenselliği ilkelerini benimseyen bir akım olmakla birlikte, aynı zamanda Ortaçağ’ın düşünüş tarzı ve yaşam kalıplarına bir tepkinin ürünüdür (Yıldırım, 2010: 703).

Modernizm uzun yıllar ortaçağ sonrasında dünya düzeninde hüküm sürmüş ancak felsefenin değişmeyen karakteristiği olan değişim gerçeğinin bir sonucu olarak postmodernizm Modernizm sonrasında ortaya çıkmıştır.

Tüm alanlarda Modernizm ile farklılıklar ortaya koymaya çalışan postmodernizm kamu yönetimi alanında da bu niteliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda “Postmodern kamu yönetimi, modern kamu yönetiminin sabitlediği, şeyleştirdiği, doğru olarak kabul ettiği kavram ve anlayışlara karşı çıkar” (Şener, 2007: 41).

Postmodernizm, üst genellemeleri reddederek ve bölünmeyi öne çıkararak toplumsal yaşamda özneler arası etkileşimi vurgular. Bu yönü onun modernizmin değerlerini temelden sarsmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, bu, postmodernizmin, geleneksel topluma özlemi barındırdığı şeklinde anlaşılmalıdır. Postmodernizmin önermeleri ne geleneksel ne de modern toplumun yaşam tarzı ve değer yargılarıyla beraber yürümektedir. Bu yüzden, kendine özgü bir anlayış olarak karşılanmalıdır (Yıldırım, 2010: 703).

Türkiye’de postmodernizmin tanımladığı ve benimsediği kavramlar çerçevesinde son yıllarda bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Bu çalışmalardan başlıcaları; yeni hukuk düzeni, uluslararası tahkim, Avrupa Birliği müktesebatı, özelleştirme, yönetim, e-devlet uygulamaları şeklinde ön plana çıkmıştır.

Bu çalışmada; yukarıda tanımlanan postmodernizmin kamu yönetimiyle ilişkisi anlatıldıktan sonra yönetim, e-devlet uygulamaları, yeni hukuk düzeni, Uluslararası tahkim, Avrupa Birliği ve özelleştirme bağlamında Türkiye’de bazı postmodern kamu yönetimi uygulamaları ele alınacaktır.

I. POSTMODERNİZM VE KAMU YÖNETİMİ

1887 yılında Woodrow Wilson tarafından yayımlanan makale ile postmodern kamu yönetiminin bilimsel olarak başladığı kabul edilmektedir. Bu makalede, “Post-modern kamu yönetimi anlayışı, ne yönetim-siyaset ayrımını, ne bilimsel yönetimi ne de bürokrasiyi savunur. Postmodernlere göre, bu tip yöntemler tarihin derinliklerine gömülmeye mahkûmdur, zira günümüz koşullarıyla uyumları söz konusu olamaz. Yurttaşın yönetime aktif katılımını savunan postmodern görüş, yönetim-siyaset ayrımına iyi gözle bakmaz. Onlara göre, bu ayrım kalkmalı ve yönetim, yurttaşların istemleri doğrultusunda, onların katılımıyla işlemelidir” denilerek postmodernizm ve kamu yönetimi kavramları ilişkilendirilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2007: 87).

Postmodern kamu yönetimi ilkesine göre; yurttaşlık bir hukuksal statü olarak görülmemelidir. Onun için, yurttaşlık bireyin sahip olduğu haklar ve ödevlerle üyesi olduğu siyasal toplulukta siyasal sistemi etkileme kapasitesidir. “Yurttaş, bireysel çıkarını uzun erimli kamu yararına bağlı gören kamu ruhuna sahip kişidir. Kamu ruhu, adalet – katılma – müzakere içinde gerçekleştirilir. Yöneticiler yurttaşları yurttaş olarak görmelidir, seçmen, müvekkil, müşteri olarak değil” (Güler, 2005: 5).

Postmodern söylemler, modernizmi eleştirirken, modern değerlerin yerini alacak yeni birtakım doğruluk ölçütleri geliştirmek gibi bir amacı ise dışlamaktadır. Postmodernizm, Modernizmin kapsayıcı bakış açısını, birey ve toplulukları kısıtlayan, kalıplaştıran, nesneleştiren girişimler olarak görmektedir (Yıldırım, 2010: 710).

Postmodern kamu yönetimi, kamu yönetiminde bir paradigma değişikliği olmanın yanında postmodernizm ile koşut niteliktedir. Bu değişiklik, yönetimin arka plana itilmesi anlamına gelmemekle beraber, kapitalizmin ve halkın istemlerine daha iyi yanıt verebilecek nitelikte, daha esnek bir yönetim şekillenmesi söz konusudur. Postmodernizm, modernliğin temel belirleyicileri olan akılcılığı, bürokrasiyi, uzmanlaşmayı, merkezîyetçiliği, hiyerarşiyi, kimlik belirlemelerini benimsememesi yönüyle, bu kavramları benimseyen modern devlet yapısını da reddeder. Postmodern devlet anlayışı devletin yerine bireyi öne çıkarmakta böylece belirsizliği, parçalılığı, kültürel çoğulculuğu desteklemektedir. Postmodernizm, yönetimi halka açarak katılıkları kırmayı ve sürekli değişen dünyaya ayak uydurmayı amaç edinmiştir. Bu açıdan bakıldığında, postmodern kamu yönetimi, temsili demokrasinin krizi ve radikal demokrasi anlayışlarının kamu yönetimindeki

yansıması olarak görülebilir (Şeyhanlıoğlu, 2007: 88).

II. TÜRKİYE’DE BAZI POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ UYGULAMALARI

A. Yönetişim

Postmodern kamu yönetimi anlayışı, günümüz koşullarıyla uyuşmayacak nitelikte ve tarihin derinliklerine gömülmeye mahkûm yöntemler olarak gördüğü yönetim-siyaset ayrımını, bilimsel yönetimi ve de bürokrasiyi savunmaz. Diğer taraftan, yurttaşın yönetime aktif katılımını savunarak yönetim-siyaset ayrımının kalkmasını ve yönetimin, yurttaşların istemleri doğrultusunda ve katılımlarıyla yürütülmesi gerektiğini savunur. Çünkü yurttaş ne istediğini en iyi kendisi bilir ayrıca, aksi takdirde demokrasiden söz etmek mümkün değildir (Şener, 2000: 12).

Postmodern kamu yönetimine göre, kamusal sorunlar nesnel ölçüler ya da rasyonel analizlerle değil “karşılıklı konuşmayla/söylem”le çözülür. “Müzakere ve oydaşma akılcı değil deneysel, sezgisel, duygusal birliktelik temelinde yürütülebilir” (Güler, 2005: 5). Buradan da anlaşılacağı üzere postmodern kamu anlayışı kamuda yönetişimi istemektedir.

Yönetişim ise, genel olarak “Kamu ve Devlet personeli ile politikacılarının Devlet fonksiyonunun halkla birlikte halk adına yürütülmesindeki davranışlarını gösteren kurallar standartlar ve normlar kümesi” (Boyle, 2001: 1) anlamında kullanılan yeni bir kavramdır.

Gerek Yeni Kamu Yönetimi (YKY) düşüncesinde gerekse bunun bir unsuru olan yönetişimde, örgütler için ağsal ilişkilerin önemi vurgulanmaktadır. Her iki düşüncenin bunun yanında oldukça fazla ortak yönü bulunmaktadır. Bunlar da şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Gerek YKY, gerekse yönetişim, iyi toplum-iyi yönetim kurma amacındadır.
- 2) Her iki yaklaşımda da sorumluluğa önem verilmektedir.
- 3) Her iki yaklaşımda da yönetimlerin toplumdaki uzak olduğu, yönetim birimlerinin çok verimsiz çalıştığı öngörülmekte ve bunların çözümüne yönelik öneriler getirilmektedir.
- 4) Her ikisi de etkinlik için rekabetin şart olduğunu öngörmektedir.
- 5) Her iki yaklaşımda da sonuç odaklı olarak girdilerden çok çıktılarının denetimiyle ilgilenilmektedir.

6) Her iki yaklaşım da koordine etmeye vurgu yapılmaktadır (Özer, 2006: 82).

Türkiye’de kamu yönetiminde yönetişim kavramı yeni olmakla beraber yine de hesap verilebilirlik boyutuyla bir takım gelişimler göstermiştir.

Bakanlar yönünden siyasal hesap verme sorumluluğu 1982 Anayasası ile düzenlemiştir. Ayrıca siyasal hesap verilebilirlikte önemli bir role sahip olan Parlamento ve Meclis Komisyonları konusu, Meclis Soruşturması Komisyonunun Yetkilerini belirleyen “Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü” ve bu kapsamda Komisyon önüne çıkan tanıkların yasal korumadan faydalanabilmelerini sağlayan 5726 Sayılı Tanık Koruma Kanunu ile düzenlenmiştir.

Türkiye’de “5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu”, hükümet politikalarının, kalkınma planlarının, yıllık programların, stratejik planların ve bütçelerin hazırlanmasını, yetkili organlarda görüşülmesini, uygulanmasını ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olmasını zorunlu kılmıştır. “Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” üst yöneticiyi tanımlarken, üst yöneticileri, idarelerinin stratejik planlarının hazırlanmasından ve uygulanmasından Bakana, mahalli idarelerde ise meclislerine karşı sorumlu tutmaktadır.

Bazı düzenlemelerle üst düzey yöneticilere bazı konularda yetkilerini devretme ya da sorumlu oldukları işlemleri başka personel ile beraber yürütme imkânı verilmiştir. Bunun ötesinde hat yönetimi şeklinde bir sorumluluk devrinin varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir.

1982 Anayasası’nın, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun ve 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununun ilgili madde hükümleri ile Parlamento üyelerinin, üst kademe kamu personeli ile devlet görevlilerinin, kamu yönetimi kurulu üyelerinin, devlet organlarının üst düzey yetkili kişilerinin ekonomik menfaatlerinin açıklanması zorunluluğu konusu düzenlenmektedir. Mal bildirimlerini gerektiğinde inceleme yetkisine sahip olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun varlığı yanında bildirimlerin gizliliği esası mevcuttur.

“2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” ile Kurum ve kuruluşlar, Kanundaki istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranlara sunmakla yükümlü

kılınmış ayrıca, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Ancak, bu Kurul içinde Ombudsman niteliğinde bir oluşum yoktur.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye’de yönetim olgusunun ilerleme süreci içerisinde, gelişmeye açık ve de genişleyen bir nitelik arz ettiği söylenebilir.

B. E-devlet Uygulaması

“Postmodern kamu yönetimi yeni bir devlet–vatandaş ilişkisinin kurulduğu ve eskisinden tamamen farklı bir devlet–yurttaş modelidir” (Şeyhanlıoğlu, 2007: 104–105).

Bahse konu yeni devlet-yurttaş modeli çerçevesinde elektronik iletişim sistemlerinin kamu hizmeti açısından taşıdığı yeni perspektifler büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda, Kamu hizmetinin sunumu, vatandaşlarca bunun algılanması ve karşılıklı etkileşim süreçleri üzerinde dikkatle durulması ve yeni fırsatların keşfedilmesi klasik anlamdaki devlet vatandaş ilişkilerinden öte bir yeni bir boyut niteliğindedir. (Balcı, 2010) Bu nedenle kamu yönetiminde e-devlet uygulaması önem kazanmaktadır.

E-Devlet, vatandaşlara devlet tarafından verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunulması anlamında gelmektedir. E-Devlet uygulamasında amaç devlet hizmetlerinin vatandaşa en kolay ve en etkin bir biçimde, kaliteli, hızlı, kesintisiz ve güvenli ulaştırılmasıdır. Ayrıca, e-devlet anlayışı, her kurum ve bireyin bilgi teknolojilerini kullanan sistemler ile devlete daha kolay ulaşmasını sağlamak amacıyla (www.turksat.com.tr, 2010).

Türkiye’de başlatılan e-devlet çalışmaları ülkenin büyüklüğü, sorunların ağırlığı, imkân ve organizasyonların azlığı gibi nedenlerle istenilen düzeyde gerçekleşmemiş diğer taraftan, AB ile yürütülen ilişkiler bu sürecin hızlanmasına neden olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye için hedefler ortaya koyan Ulusal Program'ın 17. bölümünün "Bilim ve Araştırma" başlığı altında; "Hükümetimiz AB çerçevesinde başlatılan ve yürütülmekte olan e-Avrupa girişimini desteklemekte ve bu girişime katkıda bulunmak istemektedir. Türkiye’de Bilgi Toplumu oluşturmak amacıyla e-Türkiye girişimini başlatıp, yönlendirmeyi ve Avrupa Birliği’ndeki çalışmalarla eşgüdümü sağlayacak bir kurumsal yapıyı, ilgili özel sektör, akademik çevreler, sivil toplum örgütleri ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde oluşturmayı hedefler.” ifadesine yer verilmiştir. TÜBİTAK, adı geçen bölümden sorumlu kuruluş olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa

Komisyonu tarafından e-Avrupa Girişimi’ni aday ülkelere yayma amacı güden e-Avrupa Girişimi hazırlık çalışmalarına katılmakta ve sekretarya hizmetlerini yürütmektedir. Dışişleri Bakanlığı ve AB Genel Sekreterliği koordinasyonu altında konu ile ilgili tüm kurumların katılımı sağlanarak ortak görüş oluşturmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucu, 15–16 Haziran 2001’de Göttingen’de yapılan AB Zirvesi’nde Türkiye’nin e-Avrupa Girişimi’nin resmi bir üyesi olması kabul edilmiştir. (Şeyhanlıoğlu, 2007: 101–102).

“Türkiye, 2007 yılı itibariyle, e-Devlet süreçleri açısından sadece bilgilendirme ve e-hizmetlerini aşmış durumdadır. Özellikle Maliye Bakanlığı, Üniversiteler, MERNİS gibi toplumsal ve geniş katımlı kurumlar bu konuda başarılı ve iyi hizmetler sunmaktadır” (Şeyhanlıoğlu, 2007: 102).

Türkiye’de e-devlet uygulamasını genel olarak değerlendirildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır; Türkiye, dünyada çok hızlı gelişen teknolojiyi istekli ama yetersiz bir düzeyde izlemektedir. Bunun bir sonucu olarak ise teknolojiyi üreten değil kullanan konumundadır. Ancak, e-Devlet servisleri için gerekli teknoloji, yeterli sayılabilecek seviyede bulunmaktadır ve servislere ait yazılımları geliştirmek için ise yeterli potansiyel vardır. Diğer taraftan, donanım ve yazılım uygulama ve geliştirmede dışa bağımlılık mevcuttur. Devletin çeşitli kurumlarında donanım, sistem yazılımı vb. teknolojileri arasında başlıklar görülmektedir. Birbiriyle ilişkisi olması gereken servisleri sunacak kurumlar arasında standardizasyon yoktur. İnternet altyapısı yeterince gelişmemekle birlikte iletişimde gerekli gizlilik ve güvenlik yeterince sağlanamamıştır. İnternet kullanımına ilişkin hukuki altyapıda eksiklikler vardır. Çeşitli servislerin içerikleri ve işletimleriyle ilişkili olarak oluşturulacak genel, kurumsal ve işlevsel portal yapıları üzerindeki çalışmalar yetersizdir. Teknoloji yatırımlarında kısıntıya gidilmektedir bunun sonucu internet kullanım maliyeti yüksektir. Ayrıca, toplumda bilgisayarlaşma ve bilgisayar okur-yazarlığı düşüktür (Şeyhanlıoğlu, 2007: 103).

C. Yeni Hukuk Düzeni

Modernleşme, hukuka yeni bir tanım getirerek, bireyi Tanrının istediği varsayılan düzen içerisinde kalmaya zorlamayan, bireylerin toplumda özgürce ilişkilerini düzenlemesine olanak

sağlayan, bir anlamda değerlendirmektedir. (Aslan ve Yılmaz, 2001: 97). Modern hukuk aynı zamanda tek bir ideal hukuk sistemini savunmaktadır.

Postmodernizm ise modern hukuk sistemine bir karşı çıkış olarak meydan okuma ve bütünleştirici düşünce ile homojenliğin reddedilişi niteliğinde bir akımdır (Yüksel, 2001: 29).

Diğer taraftan, “Yeni Kamu Yönetimi uluslararası bir hareket ve kendine özgü öğelerden oluşmaktadır” (Altıntaş, 2003: 6).

Dünya çapındaki ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, teknolojik ve ekolojik gelişmeleri ve olayları düzenlemek amacıyla uluslararası hukuk ile birlikte küresel hukuk olarak değerlendirilebilecek yeni bir hukuk düzeni oluşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, küresel düzen içerisinde ulusal hukuklar ile eski ve yeni uluslararası hukuk modelleri hep birlikte yer alır hale gelmiştir. Devletler, uluslar ötesi etkinliklerinde artan bir şekilde bu ilke ve normlara genellikle kendiliğinden uyum göstermektedirler (Yüksel, 2001: 287).

Özellikle 1990’lı yılların gelişimiyle ivme kazanarak büyüyen dünya ticaret hacmi bir takım gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda, iletişim ve bilgi teknolojileri gelişip yaygınlaşmış, hukuksal bir çerçevenin oluşturulması çabaları hız kazanmıştır. Bu çabalar sonucunda modernizmin en önemli argümanlarından ulus-devletin yükümlüğünü artırarak egemenliğine önemli ölçüde kısıtlamalar getiren anlaşmalar ve hukuki düzenlemeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WHO) gibi uluslararası organizasyonların ortaya çıkmasının yanı sıra devletlerin uygulamak zorunda oldukları düzenleyici standartların sayısı ve kapsamı artmış ve fikri mülkiyet kavramını korumak adına standartlar oluşturulmuştur (Yüksel, 2001: 292).

Türkiye de, bu gelişmelerden ayrı kalamayarak bu doğrultuda fikri ve sınaî mülkiyet hukukunda gerekli düzenlemeleri yapma gayreti içerisine girmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası tahkim ve özelleştirme konularında da gelişmeler yaşanmıştır.

Buna göre özelleştirme konusu Anayasaya alınarak bir hukuki temele oturtulmuş, Danıştay’ın İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerini inceleme yetkisi kaldırılmış bunun yerine imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklarda uluslararası hakem heyetleri yetkili kılınmıştır. Bu gelişmeler de göstermektedir ki, Türk hukuk sistemi küresel ve bölgesel postmodernist isteklere kayıtsız kalamayarak bir gelişim göstermiştir. Bunun ötesinde ilerleyen

yıllarla birlikte uluslararası ve uluslar üstü gelişmeler paralelinde özellikle IMF, Dünya Bankası, WHO ve Avrupa Birliği çerçevesinde birçok yeni hukuksal düzenlemenin yapılarak bu uyum sürecine daha fazla girileceği ortadadır (Yüksel, 2001: 293).

1. Avrupa Birliği Müktesebatı

Modernizmin ulus devletçi anlayışının karşısında Postmodernizm uluslar arası örgütleri daha önemli tutmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan en önemli uluslar arası aktörlerden birisi de şüphesiz Avrupa Birliğidir.

AB’nin Tek Pazar hedefi, Roma Antlaşması’nda öngörülen ekonomik amacı gerçekleştirme amacı taşımaktadır. Böyle bir amacın gerçekleştirilmesi, malların, hizmetlerin ve kişilerin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını önleyen tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla mümkün olabilecektir (Kılıçaslan, 2005: 51). Bunun gerçekleşmesi de birtakım hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Bu doğrultuda, Avrupa Topluluğu bünyesinde, belirleyici öğeleri; yeni bir hukuk anlayışı, yeni bir hukuk düzeni, yeni bir hukuk kaynağı olan kendisine özgü niteliklere sahip bir “Hukuk Sistemi” oluşmuştur (İskit, 1989: 39-40).

Avrupa Topluluğu Hukuku öteki uluslararası örgütlerin hukukları açısından farklılık gösterir. Buna göre; Topluluk hukukunun tümü, üye devletler tarafından doğrudan uygulanmak zorundadır. Ayrıca, üye devletlerin ulusal hukuk kuralları Topluluk hukuku kuralları ile çatıştığında, Topluluk hukuku üstün kabul edilmektedir (Pazarcı, 1989:89).

Bu prensipler doğrultusunda, üye devletlerin, Topluluk hukukunu gözeterek kendi ulusal hukuk düzenleri çerçevesinde her türlü önlemi almak görev ve sorumluluğu bulunmaktadır (Pazarcı, 1989: 89).

Diğer taraftan, üye devletler kendi ulusal yetkilerinin bir bölümünü Topluluklar lehine, devrederek Topluluk hukukunun “otonom” bir yapıya kavuşmasını sağlamışlardır. Bu doğrultuda, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) da verdiği kararlarda; Avrupa Topluluk hukuku ile üye devletler hukukları birbirlerinden ayrı ve farklı iki hukuk düzeni olarak görülmektedir. Bu noktadan hareketle, Toplulukların kendilerini oluşturan üye devletlerden ayrı

bir hukuksal kişiliğe sahip olduğu prensibi doğrultusunda, bu husus Toplulukların kurucu anlaşmalarında hüküm altına alınmıştır (Günuğur, 1993: 5).

“İki hukuk düzeni arasındaki eşgüdüm özellikle şu noktalarda ortaya çıkmaktadır.

1-Ulusal mahkemeler, topluluk hukukunu uygulamak zorundadırlar.

2-Ulusal düzeydeki yetkili organlar, iç hukuk düzenlemelerine gitmek zorundadırlar.

3-Kimi zaman topluluk hukuku, ulusal hukuklara gönderme yapmaktadır. Bu durumlarda ulusal hukuklar doğrudan uygulanır” (Günuğur, 1993: 8-9).

Uluslar üstü bir örgüt olan Avrupa Birliğinde Topluluk Konseyi’nin oy çokluğu ile karar alabilmesi; çıkan karara karşı olan üye devletlerin de çoğunlukla alınan kararı uygulama zorunluluğu bulunması gibi hususlar Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üye olmasıyla başta anayasası olmak üzere, hukuki mevzuatında gerekli değişiklikleri yapma zorunluluğunu da beraberinde getirecektir. Topluluk üyesi ülkeler anayasalarındaki “egemenlik ulusundur” niteliğindeki klasik hükümlerden İtalya örneğinde olduğu gibi egemenliklerin bir bölümünü Topluluğa bırakacak şekilde vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Türkiye de bu doğrultuda Avrupa Birliği uyum sürecinde Gümrük Birliği’ne ilişkin hukuksal düzenlemeler yapmıştır (Yüksel, 2001: 290).

Bunun ötesinde vergisel anlamda daha geniş kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı’nda, gümrük ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve bu türde yeni vergiler konulmaması, ortak gümrük tarifesi oluşturulması, tarafların dolaysız vergiler alanında düzenleme yapma serbestileri, dolaylı vergiler alanında ayırıcı vergileme yasağı, aşırı vergi iadesinin yasaklanması hususları yer almıştır (Coşkun, 2006: 13).

İlerleme Raporlarıyla da takip edilen Türk vergi sisteminin Avrupa Birliği vergi sistemine uyumsallaştırılması süreci gelişerek devam etmektedir.

2.Uluslararası Tahkim

Rasyonel kapitalizm, Ulusal düzeyde verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve denetlenebilirlik öğelerine dayanır. Diğer taraftan, düzenli ve istikrarlı bir hukuksal çerçeveye

ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda, kapitalizm için, ulusal hukuklar, bazen önleyici nitelik arz etmektedir (Yüksel, 2001:).

Bu olumsuzluğun önüne geçmek amacıyla ulusal ve uluslararası mevzuatın yatırımlar için getirdiği güvenceler oluşturulmuştur. Bunlardan biri de, yatırım uyumsuzluklarının tahkim yoluyla çözümüdür (Tiryakioğlu, 2007: 169).

Tahkim, tanımıyla, bir hukuksal çekişmenin, çözüm için, yetkili mahkeme yerine "özel" yöntemlerle çalışan bir "hakem"e ya da "hakem kuruluna" havale edilmesi şeklinde tanımlanabilir (Aybay, 1999: 54).

Devletlerarası tahkim, özel kişiler arası tahkim, bir devletle, özel kişi arasında tahkim olmak üzere üç boyutu vardır.

a. Devletlerarası tahkim:

Tarafları devletler olan tahkim türüdür. Devletler, aralarındaki çekişmelerin çözümünü, verilecek karara saygı gösterecek şekilde kendi belirledikleri yöntemle çalışacak bir ya da üç hakeme bırakırlar. Bu alanda, 1899 "Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi" konulu Lahey Sözleşmesi uyarınca kurulmuş, sürekli bir mahkemedен çok bir "çözüm mekanizması" olarak işlev gören "Sürekli Hakem Mahkemesi" adlı bir kuruluş mevcuttur (Aybay, 1999: 54).

b. Özel kişiler arası tahkim:

Tarafları özel hukuk kişileri olan tahkim türüdür. Bu konu Türk Hukukunda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nunda düzenlenerek, bu tür bir çekişmenin, yabancı hakem mekanizmaları yoluyla çözüme kavuşturulması olanağı sağlanmıştır. Ayrıca, yabancı ülkelerde verilmiş hakem kararlarının Türkiye'de uygulanması (tenfizi) da 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'da düzenlenerek olanaklı kılınmıştır (Aybay, 1999: 54).

c. Bir devletle, özel kişi arasında tahkim:

Taraflarından biri bir devlet kuruluşu diğeri ise bir özel kişi olan tahkim türüdür. Bu tahkim türünde, genellikle yabancı yatırımcıların, kendilerini güvence altına alma çabası vardır.

Buna göre; yatırım yapacakları ülke kuruluşuyla yaptıkları sözleşmeye "tahkim şartı" koydurarak kendilerini koruma amacı gütmektedirler (Aybay, 1999: 54).

“Türkiye, 2000’li yıllardan başlayarak, ekonomik açıdan aldığı tedbirlerin yanı sıra, yatırım iklimini hukuki açıdan da iyileştirmek üzere doğrudan yatırımlarla ilgili bir seri yatırım mevzuatını hayata geçirmiş, ayrıca uluslar arası tahkimin önündeki hukuki engelleri kaldırmıştır” (Tiryakioğlu, 2007: 169).

Türkiye’de 2001 yılında Birleşmiş Milletler (UNCITRAL Model Law) Tahkim örnek kanunu esas alınarak 2001 yılında yasalaşan 4686 sayılı “Milletlerarası Tahkim Kanunu” ile tahkim konusunda modern bir düzenlemeye gidilmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye “Yabancı Hakem Kararlarının tanınması ve tenfizi hakkındaki New York Konvansiyonu”na ve “Avrupa Uluslar arası Ticaret Tahkim Konvansiyonu’na 1991 yılından beri taraf ülke konumundadır. Ayrıca, “Washington Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Konvansiyon”u Türkiye tarafından 1988’de kabul edilmiştir (Demir, 2009).

“Bu gelişmelerin sonucunda, yabancı yatırım akışında henüz beklenen seviyeye ulaşılmamış olmakla beraber, 2002 yılından başlayarak yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümü için Türkiye’ye karşı ICSID önünde tahkim sürecini başlattıkları görülmektedir” (Tiryakioğlu, 2007: 169).

Tahkim son yıllarda çok uluslu şirketlerin artışı, küreselleşme ve ticaret hacmindeki büyük artışlar nedeniyle giderek yaygınlaşan bir çözüm yolu olmuştur (Demir, 2009).

D. Özelleştirme

Kamu yönetiminde bir yeniden yapılanma süreci 20. yüzyılın sonlarıyla beraber küreselleşmeye paralel olarak başlamış ve bu yapılanmayla sosyal refah devleti anlayışından kaynaklanan kamusal mülkiyet ve geniş kamu hizmeti anlayışı ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak, ulusal endüstrilerin özelleştirilmesi ve özel sektör tarafından üretilmeye ve sunulmaya uygun kamu hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılması söz konusu olmuştur (Güner, 2010).

Postmodernler bürokrasiyi yazçizcilik, yönetimi, ise prosedürlerin yavaşlığı ve araçların israfi olarak görmektedir. Yavaşlık, yüzeysellik veya bilgisizlik, kamu hizmeti yapan

görevlilerin kasıntısı, kendilerine kişisel avantajlar sağlaması, genel çıkarların az gözetilmesi, esnek olmaması, farklılaşmaya izin vermemesi, değişikliklere duyarsız olması, kişisel tatmini ve gerçekleştirimi sağlayamaması da postmodernler tarafından yönetimin diğer sapmaları olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle postmodernler bürokrasinin ortadan kaldırılmasını ve bürokrasisiz bir yönetimi istemektedirler. Bu doğrultuda, bu isteğin gerçekleşmesi için en temel araçlar özelleştirme ve sivil toplum örgütleridir (Şener, 2000: 12).

Türkiye’de özelleştirme uygulamasına 1980’li yılların ortalarında geçilmiştir (Kilci, 1998: 265).

1985 yılından 2006 yılına kadar birçok yer özelleştirme kapsamına alınmıştır. Buna göre; 244 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 376 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 97 Tesis, 6 Liman, Şans oyunları lisans hakkı, Araç Muayene İstasyonları özelleştirilmiştir. Diğer taraftan, bu tarihten bu yana özelleştirme kapsamına alınmadan doğrudan devredilen kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar, 23 kuruluşteki kamu payı ile 4 taşınmazdan oluşmaktadır. Özelleştirme kapsamında değerlendirilmeyen bu yerler kapsamdan çıkarılmak, tasfiye edilmek veya kapsamda olmayan başka bir kuruluşla birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmek şeklindeki nedenlerle bu tür bir uygulamaya tabi tutulmuşlardır (T.C. Başbakanlık, 2007: 8).

SONUÇ

Postmodernizm, modernizmin karşıtı bir görüşle kamu yönetiminde yeni bir devlet–yurttaş ilişkisi kurmayı amaçlayan bir modeldir. Bu doğrultuda, postmodernizm yurttaşın yönetime aktif katılımını ve bürokrasinin kamu yönetiminde yer almamasının gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle, devlet fonksiyonunun halkla birlikte halk adına yürütülmesi çabası olarak değerlendirilebilen yönetişim ile bürokrasiyi ortadan kaldırmada etkin olabilecek e-devlet uygulaması kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu yeni ancak postmodernizmin ürünü olan kavramlar tüm gelişmiş ülkelerde olduğu üzere Türkiye örneğinde de hayat bulmaktadır.

Türkiye’de yönetişim konusu yeni bir kavram olmakla beraber, özellikle hesap verilebilirlik boyutuyla önemli yol almıştır. Buna göre; Bakanlar yönünden siyasal hesap verme sorumluluğunu düzenleyen 1982 Anayasası, Parlamento komisyonlarının yetkilerini belirleyen

“Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, bazı plan ve programların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olmasını zorunlu kılan “5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu”, ekonomik menfaatlerin açıklanması zorunluluğu konusunu düzenleyen 1982 Anayasası, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu, her türlü bilgi veya belgeyi başvuranlara alma hakkı sağlayan “2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” bu nitelikte çalışmaların sonucu ortaya çıkmıştır.

Bütün bu mevzuat değişiklikleri beraberinde uygulama alanında da yönetişimi Türkiye’de postmodernist bir noktaya getirmiştir. Buna göre Bakanlar yönünden siyasal hesap verme sorumluluğu, Meclis Soruşturması Komisyonunun önüne çıkan tanıkların yasal korumadan faydalanabilmeleri imkânı, hükümet politikalarının, kalkınma planlarının, yıllık programların, stratejik planların ve bütçelerin hazırlanması sürecinin kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması zorunluluğu, Parlamento üyelerinin, üst kademe kamu personeli, devlet görevlilerinin, kamu yönetimi kurulu üyelerinin, devlet organlarının üst düzey yetkili kişilerinin ekonomik menfaatlerinin açıklanması zorunluluğu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun varlığı konuları uygulamada hayat bulmuştur.

Bu itibarla, Türkiye’de yönetim olgusunun ilerleme sürecinde, gelişmeye açık ve de genişleyen bir nitelik arz ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan, Postmodern kamu yönetimi modelinin en önemli araçlarından birisi olan e-devlet uygulaması Türkiye’de, Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda ilerleme kaydetmekle beraber, genel olarak daha etkin ve verimli kullanmak adına bir takım sorunları beraberinde taşımaktadır. Buna göre; donanım ve yazılım uygulama ve geliştirmede dışa bağımlılık, Devletin çeşitli kurumlarında donanım, sistem yazılımı vb. teknolojileri arasında başkalıklar, birbiriyle ilişkisi olması gereken servisleri sunacak kurumlar arasında standardizasyon eksikliği yetersiz internet altyapısı, hukuki altyapıda eksiklikler, toplumda bilgisayarlaşma ve bilgisayar okur-yazarlığı düşüklüğü gibi konular bulunmaktadır.

Yine de başta MERNİS, TUIK, Maliye, Bankacılık, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik sistemlerinin tek çatı altında toplanması ve bu konuda çok büyük kolaylıkların hayata geçmesi Türkiye’nin e-devletleşmesi sürecinin bir sonucu meydana gelmiş gelişmelerdir.

Modernizmin katı, kapsayıcı, merkezîyetçi ve bürokratik yapısından postmodernizmin esnek, âdemi merkezîyetçi ve inisiyatifeye dayalı bakış açısına geçiş dünyayı hızlı bir şekilde etkilemiş modernizmin bir ürünü olan ulus-devletin anlamını yitirmesine ve egemenlik açısından erozyona uğrayarak yeni küresel siyasi düzende uluslararası ve uluslar ötesi örgütlerin gölgesinde kalmaya başlamasına yol açmıştır. Bu açıdan uluslararası ve uluslar ötesi örgütler asıl aktörler olarak ortaya çıkmış ve Türkiye de bu oluşumun dışında kalamamıştır.

Postmodern yönetim gereğince Türk hukuk düzeni küreselleşmenin ve de son dönemdeki uluslararası gelişmelerin ışığında (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği etkisiyle) birçok hukuksal düzenlemeye tanık olmuştur. Bu düzenlemelerin en önemlileri, yeni hukuk düzeni bağlamında fikri ve sınaî mülkiyet hukuku, uluslararası tahkim, Avrupa Birliği müktesebatı sayılabilir.

Ayrıca, Türkiye’de uluslarüstü gelişmelerden etkilenilerek 1985 tarihinden itibaren özelleştirme çalışmaları başlatılmış ve çok sayıda özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş ya da programa alınmıştır. Bu açıdan, özelleştirme uygulamaları Türkiye için devletin rolünün indirgenerek postmodernizmin bürokrasisiz bir yönetim isteğini karşılama çabası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, postmodernizmin istediği yeni devlet-yurttaş ilişkisi ve bürokrasisiz bir devlet yapısı; yönetim ve e-devlet uygulamalarının yanı sıra, uluslararası tahkim, Avrupa Birliği müktesebatı gibi zorlayıcı normlarla ortaya çıkan yeni hukuk düzeni ile devleti minimize etmeyi amaçlayan özelleştirme uygulamalarıyla Türkiye’de gelişim göstererek vücut bulmaktadır. Bu gelişim süreci ucu açık ve ileri yönlü görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, Hakan; (2003),“Yerel Yönetimlerin Modernizasyon Süreci ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”, **Amme İdaresi Dergisi**, 12(1), ss. 6-22,
- ASLAN, Seyfettin ve Abdullah YILMAZ; (2001), “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, sf 93-108
- AYBAY, Rona; (1999), “Kamu Hizmeti Alanında Tahkime Yer Yoktur”, **Mülkiye**, XXIII, (217), ss.51-56

BALCI, Asım; “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri”
<http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-kamuyonetim/kamuda-kalite/balci.pdf>, Erişim
Tarihi: 28.05.2011

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 25269, 24.10.2003

BOYLE, Richard, (1998), “Governance and Accountability in the Irish Civil Service” Committee
for Public Management Research, Discussion Paper 6, Aktaran: YÖRÜKER, Sacit,
“İrlanda Kamu İdaresinde Yönetişim ve Hesap Verme Sorumluluğu”, *Sayıştay Dergisi*,
40, Ocak-Mart 2001, s.1–30.

COŞKUN, İsa (2006), “Müzakere Sürecinde Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği’ne Uyumu”,
Avrupa Birliği Sürecinde Vergi Politikaları Paneli, T.C.Maliye Bakanlığı, 26 Mayıs,
Ankara

DEMİR, Şamil; (2009), “Türkiye’de Tahkim”, <http://www.tahkim.net/makaleler/turkiye-de-tahkim>, Erişim Tarihi: 25.05.2010

Devlet Memurları Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 12056, 23.07.1965

GÜLER, Birgül Ayman; (2005) “Kamu Yönetimi Yaklaşımları Nasıl Sınıflandırılabilir?” BAG,
Yaklaşımları Sınıflandırmak, Çalışma notu, (1 Kasım), ss. 5

GÜNER, Sinan; (2005), “Stratejik Yönetim Anlayışı ve Kamu Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*,
Sayı:446, ss.61-78

GÜNUĞUR, Haluk; (1993), “Avrupa Entegrasyonu”, *Ekonomik Yaklaşım*, C: IV, 9: ss.47-53

İSKİT, Temel; (1989), “Avrupa Topluluğunun Siyasi ve Hukuki Temelleri ve Bugünkü Dünya
Düzenindeki Yeri”, Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu. Ankara: Danıştay
Yayımları, s.23-61

Kamu Malî Yönetimi Ve Kontrol Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 25326, 24.12.2003

KILIÇASLAN, Harun (2005), Avrupa Birliği’nde Vergi Rekabeti ve Türkiye, Uludağ
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bursa

KİLCİ, Metin; (1998), **Türkiye’de özelleştirme uygulamaları (1984-1998)**,
Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve
Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Finansman
Dairesi Başkanlığı, Ankara, 62s.

-
- Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet Ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 20508, 04.05.1990
- ÖZER, M. Akif; (2006), “Yönetişim Üzerine Notlar”, **Sayıştay Dergisi**, sayı: 63, (Ekim-Aralık), ss.59–89
- PAZARCI, Hüseyin; (1989), “Topluluk Hukukunun Üye Devletler Hukukları ile İlişkisi”, **Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu**, Ankara. Danıştay Yayını, ss.89-103
- SARAN, Ulvi; (2001), “Küresel Değişim Dinamiklerinin Kamu Yönetimi Alanındaki Etkileri”, **Türk İdare Dergisi**, 73, 433, s. 41-49.
- ŞENER Hasan Engin; (2000), "Bilgikuramsal Açından Postmodern Kamu Yönetimi," **Demokrasi Kuşağı için Girişim**, C. I, No. 2, ss. 12-15
- ŞENER, Hasan Engin; (2007), "Kamu Yönetiminde Postmodernizm," iç. **Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar**, Prof. Dr. Şinasi Aksoy ve Doç. Dr. Yılmaz Üstüner (der.) Nobel, Ankara, ss. 31-47
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin; (2007), “Postmodern Kamu Yönetiminde E-Devlet” **Türk İdare Dergisi**, sayı: 456, ss. 81-106,
- Tanık Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 26747, 05.01.2008
- T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı (2007), ““Türkiye’de Özelleştirme”, **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni**, Ankara,
- TİRYAKİOĞLU, Bilgin; (2007), “Yatırımlar ve Uluslar arası Tahkim Arasındaki İlişki: ICSID Tahkimi”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, 1(2), ss.169-184
- TURKSAT, “E-Devlet Projeleri”, <http://edevlet.turksat.com.tr/v2/kisayolu/e-devlet-nedir>, Erişim Tarihi: 31.05.2010
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, T.C. Resmi Gazete, 14506, 13.04.1973
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, T.C. Resmi Gazete, 17863 (Mükerrer), 09.11.1982
- YILDIRIM, Murat; (2010), “Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, cilt 7, sayı: 1 yıl, ss.703–719
- YÜKSEL, Mehmet; (2001), **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 314 s.

BİR İMPARATORLUĞUN DOĞUŞU OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ

Uğur Kurtaran*

ÖZET

Tarih sahnesine küçük bir uç beyliği olarak çıkan Osmanlıların kuruluş süreci, sonraki dönemlere nazaran, konuyla ilgili kaynakların yetersiz olması ve bu kaynaklar arasındaki çelişkili ifadeler sebebiyle farklı yorumlara neden olmuştur. Bu çalışmada şu ana kadar yapılan bu yorumlar ile kuruluş sürecini etkileyen temel unsurlar, Osmanlı büyümesinin nedenleri ve kuruluşun üç önemli hükümdarı üzerinde döneme ait kronikler ve kaynaklar aracılığıyla yeni tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kuruluş, Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey.

OTTOMAN EMPIRE OF THE BIRTH OF AN ERA

ABSTRACT

End stage of history, a small principality in the establishment process of the Ottomans, compared to following years, on the issue of resources is inadequate and has led to different interpretations because of conflicting results between these sources. In this study the comments made so far with the main factors affecting the process of organization, and the organization's three major reasons for the growth of the Ottoman ruler of the chronicles of the period and the sources identified and assessments have been made through the new.

Key Words: Ottoman Empire, Enterprize, Ertugrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey.

* Okutman, Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksek Okulu. E-mail: www.ukrtrn@hotmail.com.

GİRİŞ

İnsanlığın ortaya çıkışından itibaren, tarihin tanıklık ettiği en önemli konulardan birisi, devletlerin varlığının ve etkinliğinin, siyasî ve idarî yapılarının güçlülüğü ile doğru orantılı olduğudur. Buna göre bir devlet ne kadar âdil ve güçlü bir idareye sahip ise, o kadar etkili ve uzun ömürlü olmuştur (Alderson, 1998: 10-11). Nitekim tarih boyunca kurulmuş olan Türk devletlerinin bir imparatorluk haline gelmesi, Türklerin teşkilâtçı bir karaktere sahip olmalarının yanı sıra, devletin idarî, sosyal ve iktisadî yapısının her kesimden halkla bütünleşmesinin sonucunda olmuştur (Halaçoğlu, 1998: Önsöz). Bu çerçevede bir devletin idarî yapısındaki bozulma ile devletin bozulması genellikle eş zamanlı olagelmıştır. Tarihin bu tanıklığını en çarpıcı şekilde gözler önüne seren devletlerden biri de şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur.

Osmanlı Devleti, XIII. asrın sonlarında İran Moğollarının baskısı ile yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, XIV. asırda Anadolu'nun kuzeybatısında Selçuklu-Bizans sınırlarında kurulmuş olan küçük bir beyliktir (İmber, 2006: 3). Bulunduğu bölgenin üstün coğrafi durumundan da faydalanarak zamanla büyük siyasî başarılar elde eden Osmanlı Devleti, yüz yıl bile sürmeyen kısa bir zaman içinde Balkanlar'a ve Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olarak, bir uç beyliğinden büyük bir dünya imparatorluğu hâline gelmiştir (Baştav, 1999: 1).

Bu araştırma Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci ile ilgili tespit ve değerlendirmelere farklı bir bakış açısı kazandırma amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci ve bu sürece etki eden faktörler üzerinde durulmuştur.

I. KURULUŞ İLE İLGİLİ ORTAYA ATILAN GÖRÜŞLER

Tarih sahnesine ilk çıktıklarında dört yüz çadırdan oluşan bir aşiret olan Osmanlıların oldukça kısa bir süre içerisinde hâkimiyet alanlarını genişleterek, beylikten devlet statüsüne geçmeleri dünya tarihinde eşine az rastlanan önemli bir gelişmedir. Bu sebeple beyliğin ne zaman, nasıl ve hangi faktörlerin etkisi altında teşekkül ettiği ve bu teşekkül sürecinde değişen şartların neler olduğu gibi konular, günümüze kadar pek çok yerli ve yabancı bilim adamı tarafından incelenerek, birbirinden farklı görüşler ortaya konulmuştur (Gökbilgin, 1988: 431; Finkel, 2007: 5; Koç, 1999: 36-37). Bu konuda özellikle Osmanlı Devleti'ni kuranların kimliği,

bağlı oldukları boy, Anadolu'ya ne zaman geldikleri gibi kuruluşun temel dinamiklerini aydınlatacak kaynaklar mevcut değildir. Yine kronikler veya tarihî takvimler gibi eldeki kaynakların da en erken XV. yüzyılda yazılmış olması nedeniyle tam bir fikir birliği sağlanamamıştır (Bulduk, 1999: 161; Öz, 1999: 145; Ünal, 1998: 3-4). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi hakkında ortaya atılan değişik görüşler, tarihçilerin faydalandıkları kaynakların birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda H. A. Gibbons'un başını çektiği bir grup batılı araştırmacıya göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yabancı unsurlar hâkim olmuştur. Buna göre, Osman Gazi o tarihlerde henüz Müslüman olmamış ve onun kabilesi ile buradaki gayr-i müslim halkın karışıp kaynaşmasından "yeni bir ırk millet oluşmuş" ve bu grup Osmanlı Devleti'ni kurmuştur (Karatepe, 1989: 7). Yine bu teorilerden bazılarına göre, Osman Gazi ihtida etmiş bir Rum, bazılarına göre sonradan Müslüman olmuş bir putperest, bazılarına göre Moğol asıllıdır. Devletin kuruluşunu bazı tarihçiler Bizans Rumlarına, bazıları yeni Müslüman olmuş olan Osmanlıların gaza ve cihada sarılmalarına, bazıları ise XIII. yüzyılın ikinci yarısında uçlarda meydana gelen nüfus yoğunluğuna bağlamışlardır (Ünal, 1998: 4).

Ancak bu yeni devlet yıkılan Selçuklu Devleti ve onun devamı olan Anadolu beylikleriyle hiçbir bağlantısı olmayan yeni bir siyasî oluşum değildir. Tam aksine Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu beyliklerini de kuran Anadolu Türklüğü'nün, XIII- XIV. asırlardaki siyasî ve içtimaî bünyesinden doğan yeni bir yapılanmadır (Köprülü, 1984: 41; Barkan, 1999: 135; İnalçık, 1988: 286-287). Nitekim Osmanlı idare teşkilâtı Selçuklu ve İlhanlıların devlet idare geleneklerine göre kurulmuş olup, devlet işlerinde daha çok Selçuklu idarî teşkilâtına mensup yüksek Türk aristokrasisi ve memurları kullanılmıştır (Barkan, 1999: 137; Köprülü, 1999: 154). Gibbons'un görüşünü şiddetle eleştiren ve başını Fuat Köprülü'nün çektiği bu görüşe göre Selçuklular tarafından Bizans sınırlarına uç beyliği olarak yerleştirilen Ertuğrul Gazi ve Osman Bey'in yönetimindeki aşiretler dört yüz çadırdan oluşan devlet yönetme ve siyaset kültüründen yoksun bir topluluk değildir. Aksine eski Türk devletlerinden Selçuklulara devredilen köklü bir siyasî kültürün mirasçısı olarak, Selçuklu Devlet'i yıkılınca uçtaki diğer Türk beylerini de kendisine bağlayarak hanlığını ilân edebilmiştir (Karal, 1959: 9).

Bu çerçevede Osmanlıların ortaya çıkışı başta 1071'den itibaren Anadolu yarımadasına kesin olarak yerleşen ve siyasî birlikler kuran Selçuklular olmak üzere XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki çok önemli sosyal değişimlere dayanır (İnalcık-Renda, 2004: 31). O dönemde Anadolu'daki en önemli sosyal değişim ise, Moğolların 1220'lerden itibaren Ortadoğu'daki Müslüman bölgeleri işgal etmesi sonucunda Türkmen boylarının yoğun göçleri ile bölgenin önemli ölçüde Türkleşmiş olmasıdır (Demirkent, 2006: 316-317). Ancak devam eden Moğol istilâlarının sonucunda gelişen 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğolların zaferi ile Anadolu Selçuklu Devleti, İran İlhanlılarına bağımlı hâle gelmiştir (İnalcık, 2007: 11-12; Ortaylı, 2007: 113). Sonrasında devam eden Moğol istilâları sonucunda göçebe Türk boyları Batı'ya doğru göç etmeye başladılar (Sümer, 1999: 5; Özkan, 2005: 7). XIII. asrın sonlarında Anadolu'nun sosyal, iktisadî, dinî ve idarî yapısında önemli değişimlere neden olan bu Oğuz / Türkmen kabilelerinin göçleri, Selçuklu idaresini ve devlet sistemini derinden etkiledi. Selçukluların, yarı göçebe bir hayat süren bu grupları, iç düzenlerinde sorun çıkarma ihtimali sebebiyle sınır boylarına göndermesiyle, uçlarda gaza ideolojisi dâhilinde Bizans'a karşı akınlar düzenleyen yeni siyasî gruplar ortaya çıktı (Emecen, 1999a: 15-16; İnalcık, 1985: 73). XIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, bu Türkmen beylikleri, merkezî otoritesi zayıflayan Bizans'ın da durumundan faydalanarak Batı Anadolu'da müstakil ya da yarı müstakil halde devletçikler şeklinde teşkilâtlandılar¹ (Uzunçarşılı, 1994: 39; İnalcık, 2007: 479; Yerasimos, 1997: 187; İtzkowitz, 1997:31). Bu beyliklerden en etkilisi ve kuvvetlisi, başlangıçta Kilikya'daki Ermenek bölgesinde kurulan ve 1327'lerde merkezlerini Konya'ya taşıyan Karamanoğulları'dır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kütahya'ya yerleşen Germiyan Beyliği, Eğridir'deki Hamitoğulları, Beyşehir havalisindeki Eşrefoğulları, Paflagonya'daki Candaroğulları, Menteşe bölgesindeki Menteşeoğulları ile bir uç beyliği olarak başlangıçta Söğüt ve Bilecik bölgesinde kurulan Osmanlı Beyliği ise diğer önemli beylikler arasında yer alır (Witteck, 1947: 44; Köprülü, 1999: 156). Anadolu'nun kontrolü için birbiriyle mücadele eden çok sayıdaki Orta Asya kökenli Türkmen ya da Türk aşiret gruplarından birisi olan Osmanlı Beyliği, Osman Bey liderliğinde kısa sürede müstakil olarak hareket etmeye başlamıştır (Finkel, 2007: 3). Genişleme sahası olarak Bizans'ın Bithynia'daki topraklarını hedef olarak belirleyen Osman Bey, elde ettiği

bölgelerde kendi adını taşıyacak olan beyliğini kurdu ve kısa sürede Bizans aleyhine topraklarını genişletti (İnbaşı, 1999: 1). Bu sebeple Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkış süreci, XIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Orta Anadolu'daki gelişmeler ile Batı Anadolu'da Bizans toprakları üzerindeki gazi Türkmen beyliklerinin kuruluş süreci içerisinde incelenmelidir. Halil İnalçık'ın ifadesiyle; Osmanlı'nın kuruluş aşamasındaki bu süreci başlıca üç temel etken belirlemiştir: "Birincisi, Oğuzların Anadolu'ya yaptıkları yoğun göç hareketleri, ikincisi, Türk- İslâm gaza hareketinin etkisi ve son olarak Denizli, Antalya, Ayasuluk ve Bursa'nın o tarihlerde milletlerarası pazar durumuna gelerek, Türkiye'nin dünya ticaret yolları üzerindeki önemini arttırmasıdır" (İnalçık, 1999: 37).

II. BEYLİĞİN KÖKENİ

I. Osmanlı Padişahı Sultan Osman Gazi'nin² (Rasim, 1326: 6-7; Reşat, 1309: 8; Asım-Arif, 1335: 571-572; Süreyya, 1996: 34-35) babası Ertuğrul Gazi³ (Kâmil Paşa, 1327: 3-4) ile onun bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ni kuran ailenin, tarihi kayıtlardaki etnik incelemeler, gelenekler ve o dönemdeki mevcut Oğuz damgalarına ve sikkelerine göre Oğuzların sağ kolu olan Gün Han kolunun Kayı boyuna mensup olduğu edilmiştir (Sümer, 1948: 600-604; Werner, 1966: 125).

Selçuklular dönemindeki Oğuz hareketlerine katılarak doğudan batıya doğru gelen Kayıların bir kısmı Maverâ-i Hazar Türkmenleri arasına, bir kısmı Mazenderân'da, Azerbaycan ve Arran'da kalarak bu bölgelere yerleştiler (Sümer, 1988: 383). Anadolu'ya gelen gruplar da değişik parçalara ayrılarak Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştiler (Köprülü, 1984: 95-97; Yücel-Sevim, 1990: 1; Taneri, 1978: 96). İşte değişik bölgelere yerleşen bu Kayılardan küçük bir kısım önce Ertuğrul Bey ve sonra da Osman Bey'in liderliğinde yeni bir devletin temelini attılar.

Ertuğrul Gazi'nin babası ise, Kaya Alp oğlu Süleyman Şah olup, Anadolu'nun ilk fethi sırasında Sultan Tuğrul Bey ve Alparslan'ın emirleriyle önce Ahlat bölgesine gelerek, buradan Anadolu'ya yapılan gaza ve fütihat hareketlerine katılmıştır (Demir, 2000: 137). Kısa bir süre

sonra Ahlat emirlerine bağlanan Süleyman Şah ve maiyeti, Ahlat emirleriyle birlikte Gürcüler'e ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı savaştı (Uzunçarşılı, 1994: 98; Başar, 1997: 314). Bu şekilde daha ilk dönemlerden itibaren Anadolu'nun savunulmasında önemli katkıları olan Süleyman Şah ve beraberindeki Türkmenler, XIII. yüzyılın başlarında Eyyubilerin Ahlat'ı ele geçirmesi ve sonrasında Moğolların Ahlat'a saldırması üzerine, Mardin'e gelerek, belirli bir süre kendileri gibi Kayı boyuna mensup olan Artukoğulları Beyliği'ne bağlandılar (Lütfi Paşa, 1341: 18; Gökbilgin, 1988: 433). Fakat Moğolların bu bölgeyi de yağmalaması sonucunda Mardin'den de ayrılarak Anadolu içlerine doğru geldiler (Köprülü, 1984: 72-73; İncılık, 2009: 4).

III. ERTUĞRUL GAZİ DÖNEMİ (1227-1281)

A. Beyliğin Anadolu'ya Gelişi ve Yerleşmesi

Gündüz Alp olarak da bilinen Süleyman Şah Oğuz Han'ın 44. göbekten torunu olup bugün Suriye toprakları içerisinde yer alan Caber Kalesi yakınlarındaki Fırat Nehri'ni geçmeye çalışırken, boğularak şehit olmuş ve günümüzde "Türk Mezarı" diye bilinen yere gömülmüştür. (Aşıkoğlu, 1332: 3; Neşri, 1995: 61; 59; Jorga, 2005: 158). Süleyman Şah'ın vefatından sonra oğullarından Sungur Tekin ve Gündoğdu Beyler, Ahlat'a döndüler (Hadidî, 1991: 24). Ertuğrul ve DüNDAR Beyler ise, Erzurum civarındaki Pasin Ovası'nda Sürmeliçukur'a (Aras Vadisi) yerleştiler (İbn-i Kemal, 1970: 42-43; Aşıkoğlu, 1332: 3; Şâkir, 1330: 145-146; Nüzhet, 1329: 3). Pasinler'e yerleşen Ertuğrul'un aşireti, buralarda yaklaşık 7 yıl (1219-1226) kaldıktan sonra, yazı çok kısa süren bu bölgede, hayvanlara yeterince otlak bulamadıklarından ve kışın çok soğuk geçmesinden dolayı iklimi daha müsait bir yer bulmak üzere, Erzincan'a doğru gittiler. Erzincan-Sivas arasındaki Yassı-çimen dağı eteklerinde Selçuklu ve Harzemşah ordularının karşılaştıkları Yassı-çimen Savaşı'na tanık oldular (Demir, 2000: 139). 10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınlarındaki Yassı-çimen mevkiinde yapılan savaşta, Ertuğrul Gazi'nin başında bulunduğu Kayı Türkleri, Doğu Türk Hakanı Celâleddin Harzemşah'a karşı, Anadolu Selçuklu Sultan'ı I. Alâeddin Keykubat'ın yanında yer alarak, Selçukluların savaşı kazanmasını sağladılar (Özkan, 2005: 20). Bu olay, Kayı'ların geleceği konusunda önemli bir dönüm noktası teşkil ederken, kazanılan zaferden sonra, Sultan Alâeddin Keykubat, Ertuğrul Gazi'ye,

yardımlarından dolayı iltifatlarla bulunarak hilat giydirdi. Ardından Ankara yakınlarındaki Karacadağ ve çevresini ona verdi (Neşrî, 1995: 63; Danişmend, 1971: 1-2). Belirli bir süre Karacadağ'da kalan Ertuğrul Gazi, oğlu Sarı Yatu'yı Alâeddin Keykubad'a göndererek yeni bir yerleşim alanı istedi. İhtiyatlı davranan Alâeddin Keykubat, bu yeni ve güçlü komşusunun düşmanlığın kazanmaktansa dostluğunu kazanmayı tercih ederek, isteğini geri çevirmedi ve Ankara çevresindeki Karacadağ'ı yurt olarak Ertuğrul'a verdi (Aşıkoğlu, s.4). Bunun üzerine Ertuğrul Gazi, Sultandan aldığı izin ile daha verimli topraklar elde etmek amacıyla Bizans sınırında Aşağı Sakarya havzasındaki Söğüt dolaylarına yerleşti (Refik, t.y: 1).1231 yılında Konya'dan hareket ederken Selçuklu ordusu Sultanöyüğü'ne (Eskişehir) geldiğinde Ertuğrul Gazi'de maiyetindeki Türkmen birlikleriyle orduya katıldı. Yapılan savaşı Ertuğrul'un emrindeki akıncı süvarilerinin başarılı mücadelesi sonucunda Selçuklu ordusu kazandı. Zafer haberinin Selçuklu merkezine ulaşması üzerine Sultan Alâeddin Keykubat Eskişehir ve çevresini Ertuğrul Gazi'ye verdi (Werner, 1966: 125; Başar, 1997: 315; Bulduk, 1999: 164).

B. Beyliğin Büyümesi ve Uç Beyliği Olması

Anadolu'daki bu başarılarının ardından önce Karacahisar ve sonrasında Söğüt üzerine yürüyen Ertuğrul Gazi ve ordusu her iki bölgeye de hâkim oldu (Neşrî, 1995: 67; İbn-i Kemal, 1970: 56; Şükrullah, 1939: 28). Ertuğrul Gazi'nin bu başarıları üzerine Selçuklu sultanı Osmanlı Beyliği'nin ilk başkenti olan Söğüt ve çevresini ona yurt olarak verdi. Bu şekilde Anadolu'da, Selçukluların Batı sınırındaki Söğüt ve Domaniç'e yerleşen Ertuğrul Bey'e, "uçbeyliği" sınır muhafızlığı verildi (Köprülü, 1984: 98).

Bundan sonra Söğüt ve çevresine yerleşen Ertuğrul Gazi, bir taraftan Bizans'a karşı diğer uç beyleriyle birlikte mücadele ederken, diğer yandan da komşu Rum beyleriyle (tekfurlar) dostluk ilişkilerini geliştirdi. Onlardan da aldığı destekler sayesinde kışları Söğüt'te yazları da Domaniç'te geçiren Ertuğrul Bey ve Kayı aşireti her geçen gün biraz daha büyüyerek kuvvetlendi (Witteck, 1947: 23; Gelibolulu Mustafa Âli, 2006: 22-23; Kaplanoğlu, 2000: 19; Gibbons, 1998: 18).

IV. OSMAN GAZİ DÖNEMİ (1281-1326)

A.Tahta Çıkışı ve İlk Fetihleri

Osman Gazi babası Ertuğrul Gazi'nin 1281'de vefatı ile göçebe Türkmenlerin bir kısmının yaşça daha büyük olmasından dolayı Ertuğrul'un kardeşi Dünder Bey'i istemesine rağmen⁴ (Aşıkoğlu, 1332: 15), kendi kabilesinin Osman Bey'i istemesi ile babasının yerine uç beyi oldu (Lütfi Paşa, 1341: 19; Gökbilgin, 1977: 7; "Osman Gazi", 1999: 18) . O dönemde Osman Bey, Sakarya ırmağına kadar gaza akınları yapan Kastamonu uç emirlerinden Çobanoğulları'na bağlı olup, bu ucun en ileri bölgelerinde faaliyet gösteriyordu (Yazıcızâde, 2009: 872-873). İlk hareket üssü Söğüt olan Osman Gazi, devletin doğusunda ikinci aşamada Karacahisar'ı fethetti (İbn-i Kemal,1970: 98) İlk Cuma namazı burada Tursun Fakı (Fakih) tarafından kıldırıldı. Yine Osman Gazi adına ilk hutbe de (1290/1) yılında Karacahisar'da Tursun Fakih tarafından okundu (Aşıkoğlu, 1332: 18). Böylece Bizans'tan Batı Anadolu topraklarını fetheden diğer beyler gibi Osman Bey de 1299'da Selçuklu sınırları ötesinde geniş bir bölgeyi egemenliği altına alarak, birçok şehir ve kaleye hükmeden bir bey durumuna geldi. Ardından Osman Bey eski Türk geleneğinde olduğu üzere ele geçirdiği şehirlerin ve eyaletlerinin yönetim ve savunmasını oğullarına bıraktı (Divitçioğlu, 2000: 81-82).

B. Bizans İle Mücadeleler ve Koyunhisar Savaşı

Tahta geçtikten sonra genişleme politikasına devam eden Osman Bey, 1299-1301 tarihleri arasında Anadolu'daki Moğol kontrolünün zayıflamasından da yararlanarak diğer uç beyleri ile birlikte Bizans şehirlerine karşı saldırılar düzenledi. Osman Bey'in bir hanedan kurucusu durumuna gelmesi ise, 1302 yılında bir Bizans ordusuna karşı kazandığı parlak zaferle oldu (Emecen, 1999b: 46; Kaplanoğlu, 2000: 20). Osman Gazi Bilecik ve Yenişehir bölgesinin fethinin ardından Bizans'a ait iki önemli merkezi, İznik ve Bursa'yı almak için harekete geçti. Osman Bey'in İznik kuşatması ve İmparatorun şehri savunmak için gönderdiği Mouzalon kumandasındaki orduya karşı kazandığı Bapheus (Koyunhisar) Savaşı (27 Temmuz 1302) (Aşıkoğlu, 1332: 21) onu bölgede karizmatik bir bey durumuna getirdi (Delilbaşı, 1999: 12;

Koç, 1999: 39; İtzkowitz, 2008: 32). Bafeus zaferi, bundan sonraki dönemlerde Osmanlılar'ın Bizans'a ya da Balkan devletlerine karşı kazanacakları kesintisiz başarıların işaretini vermektedir (İnalçık, 2005: 325).

C. Diğer Fetihler ve Beyliğin Genişlemesi

Bafeus Savaşı'ndan sonra genişleme politikasına devam eden Osman Bey, Melengeia'yı (Yenişehir) ele geçirerek, burayı hareket üssü yaptı. Ardından İznik ve Bursa üzerine baskılarını arttıran Osmanlı orduları buraları sürekli abluka altında tuttu (Maksudoğlu, 1999: 33). Osman Bey'in İznik kuşatması ve sonrasında İmparator'un yardım ordusu karşısındaki Bafeus zaferiyle birlikte, uçlardaki Türkmenler arasında, önderlik ve egemenlik için kendine ve çocuklarına sağlam bir meşruîyet kaynağı sağlayan bir ün ve karizma kazanmış oldu. Sonuç olarak, başlangıçta Domaniç Dağı'ndan Söğüt'e kadar uzanan sınırlı bir toprak parçasına sahip olan Osman Bey, zamanla Sakarya'nın batısındaki İnegöl düzlükleri ve daha doğudaki Bilecik, Yarhisar ve son olarak da Yenişehir kalelerini alarak beylik sınırlarını bir hayli genişletti. Osman Bey'in üst üste gelen bu başarılarından sonra iç bölgelerden hatta diğer beyliklerden gelen kişilerin de Osmanlı akınlarına katılmaya başlamasıyla, beylik diğer beyliklerde olduğu gibi 1300 yılında belli bir toprak parçasını yöneten bir uç beyliği hâline geldi (Pitcher, 2007: 63). Böylece hanedanı kuran ve devlet güçlenene kadar kendisinden daha kuvvetli durumdaki Türkmen komşularıyla herhangi bir çatışmaya girmeyerek, beyliğini Bizans aleyhine geliştirme politikasını sürdüren ve bu politikasında da oldukça başarılı olarak devletin temellerini atan Osman Bey, 1324 yılında altmış dokuz yaşında vefat etti (Shaw, 1962: 34).

V. ORHAN BEY DÖNEMİ (1326-1362)

A. Tahta Çıkışı ve İlk Faaliyetleri

Osman Bey'in 1324 yılında vefatı ile yerine geçen Orhan Bey döneminde Osmanlı fetih politikası aralıksız bir şekilde devam etti. Bu çerçevede Orhan Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Bursa tekfuruyla yaptığı büyük savaşlar neticesinde, tekfur barış imzalamak zorunda kalınca 1326 yılında Bursa fethedildi (İbn-i Kemal, 1970: 187; Uzunçarşılı, 1994: 117-118). Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde babası Osman Gazi henüz hayatta olup, ayağı ağrıdığı

için ve “Oğlum Orhan benim zamanımda yücelsin”. “Halk ve memleket ona dönsün” (Aşkoğlu, 1332: 34) düşüncesiyle sefere katılmadı (Neşri, 1995: 135). Osman Bey kendisi hayatta iken yapılan seferlere katılmayarak, yerine oğlu Orhan’ı göndermekle kendinden sonra yerine geçebilmesi için zemin hazırladı. Böylece Orhan Bey, Osmanlı Devleti’nde veliaht gösterilen ilk şehzade oldu. Bu şekilde babası Osman Bey’in ölümü ile devletin başına geçen Orhan Bey döneminde Bursa’nın fethi ile Osmanlı Beyliği’nin teşekkül aşaması tamamlandı (Ahmedî, 1983: 65b). Böylece beylik, bulunduğu bölgenin siyasî istikrarını sağlama yolunda önemli adımlar attı. Orhan Bey döneminin başlangıcı olan Bursa’nın alınışı, aynı zamanda bir taraftan Marmara sahillerine ve Gelibolu yarımadasına uzanma yolunda, diğer taraftan da yakın çevreden başlayarak civardaki tüm Türkmen beyliklerine karşı yeni bir siyasî anlayışın şekillenmesine neden oldu (Emecen, 1999b: 48).

Bursa’nın alınmasından sonra beylik merkezi buraya taşındı (Karatepe, 1989: 79-80) ve şehir yeni binalarla imar edilerek ilk Osmanlı akçesi 1327’de burada kesildi (Uzunçarşılı, 1994: 118-119; Kantemir, 2005: 78). Bursa’nın ele geçmesi ile Osmanlılar, göçebe bir uç beyliğinden başkenti, sınırları ve yerleşik halkı olan düzenli bir ordu geliştirip devletini savunma ve genişletme olanağına sahip gerçek bir devlet hâline geldi (Gökbilgin, 1988: 442).

B. Bizans İle Mücadeleler ve Maltepe Savaşı

Orhan Bey’in bir aylık bir kuşatmadan sonra 6 Nisan 1326’da ele geçirdiği Bursa’nın ardından İznik ve İzmit’i hedef alması, 1329 yılında Bizans ile Pelekanon (Maltepe) Savaşı’na neden oldu (Demirkent, 2006: 322; “Orhan Gazi”, 1999: 24). 1329 yılında bir Doğu Roma İmparatoru ile bir Türkmen Beyi olarak görülen Orhan Bey’in ilk kez karşılaştıkları bu savaşta Osmanlıların üstünlüğü ve İznik’in düşmesinden sonra yenilgiyi kabul eden imparator ile Orhan Bey arasında 1333’te bir antlaşma imzalandı (Aşkoğlu, 1332: 41). Bu sebeple Bizans İmparatoru III. Andronikos’a karşı Pelekanon’da 1329 yılının Haziran başlarında kazanılan bu zafer Osmanlı tarihi için bir dönüm noktası oldu (İnalçık, 2004: 43). Pelekanon Savaşı Osman ve Orhan Bey dönemlerinde Osmanlıların giderek büyüyen iktidarına karşı oluşturulan ilk ciddi direniş olup, bundan öncekiler kendi imkânlarıyla kendilerini korumak zorunda kalan tek tek şehirlere karşı düzenlenen saldırılardan ibarettir (Giese, 2005: 173).

C. Yeni Fetihler ve Beylikten Devlet Sürecine Geçiş

Orhan Bey döneminde Bizans'ın ikinci kez yenilmesiyle Osmanlı Beyliği çok iyi tanınan ve bilinen siyasî bir teşekkül hâline gelirken 1337'de İzmit'te alınarak (Gibbons, 1998: 54; Şâkir, 1330: 137) Anadolu'da Bizans'ın elinde sadece Alaşehir ve Karadeniz kıyısındaki Ereğli gibi birkaç kent kaldı (Neşrî, 1995: 159). Bursa'nın alınışında olduğu gibi İzmit'te de yerli halktan isteyenlerin mallarıyla birlikte gitmelerine müsaade eden, Orhan Bey, kalanların da Osmanlı tebaası dâhilinde haraç vermek şartıyla din ve âdetlerini muhafaza edebileceklerini ilân ettirerek, beylik merkezini buraya taşıdı (Şükruallah, 1939: 29). Orhan Bey'in 1326'da Bursa'yı 1331'de İzmit'i fethi, Bitinya'daki Bizans döneminin sona ermesi sonucunu doğurmuş olup, 1337'de İzmit'in de alınmasıyla bölgenin Osmanlılarca fethi tamamlanmış oldu (Refik, t.y: 2). Bu şekilde saltanatının ilk devresini Bizans ile mücadele içinde geçiren Orhan Bey, saltanatının ikinci devresinde bir yandan Anadolu harekâtı ile komşu Türk beyliklerinden topraklar fethederken, diğer taraftan da Bizans devletinin iç işlerine karışmak suretiyle yeni kurulan devletinin sınırlarını genişletti. Orhan Bey, bu dönemde Bizans'taki taht kavgalarına karışarak, Bizans'ı etki altına aldı ve siyasal ilişkiler arttırılarak beylikler arasındaki hâkimiyet mücadelelerinden faydalandı. Sonrasında Karesi Beyliği'ne ait toprakların fethi ile Ege'ye çıkan Osmanlılar, Rumeli'ye geçiş yıllarında Ankara bölgesini Ahiler'in elinden alarak, Ege'den Orta Anadolu'ya kadar sınırlarını genişlettiler (Zacharidou, 1997: 242-255).

Böylece Osman Bey'in vefatı ile yerine geçen oğlu Orhan Bey döneminde, yeni fethedilen yerler ile birlikte genişleyen sınırlar ve buna bağlı olarak idarî yapıdaki düzenlemelerle devlet kuruluş aşamasını tamamladı ve yüzyıllarca sürecek Osmanlı hanedanı meydana geldi (Uzunçarşılı, 1988: 40).

VI. KURULUŞUN TEMEL DİNAMİKLERİ

Osmanlı kuruluşunda ve devletin kısa sürede büyümesinde Anadolu'da büyük nüfuzları olan ve XIV. yüzyılın önemli mutasavvıflarından ve Vefâiyye tarikatına mensup Şeyh Edebâli ile Ahi Hasan gibi önde gelen Ahi reislerinin büyük desteği oldu (Ocak, 1997: 168; Kazıcı, 1989: 541-542; Şahin, 2007: 293-294). Yine Osmanlı'nın bu dönemdeki genişleme ve büyümesinde Osmanlı fetihlerinde ve yayılmasında uygulanan gaza ananesi ve kitleler hâlinde

yapılan göçlerin önemli etkileri oldu. “Darülküfr/ darülharb” olarak adlandırılan gayr-i müslim ülkelerine karşı gaza, sadece Osmanlı Beyliği’nin değil, aynı zamanda sınır boylarındaki diğer Türkmen beyliklerinin de ana hedefini oluşturuyordu (Özcan, 1996: 11-12). Nitekim Osmanlı padişahları da ilk hükümdarların kendilerine verdikleri isimler ile anılıp gazilerin sultanı (Sultan-ül guzât) idiler (Demir, 2000: 208-209). Bunun yanı sıra Osmanlıların coğrafi konumu gaza için oldukça elverişli olup ünleri diğer Türkmen beylikleri arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Osmanlılar, kısa sürede yayılan ünleri ve propaganda yapmakta izledikleri başarılı siyaset sayesinde, diğer beyliklerin insan gücü kaynaklarından da yararlanarak, kendi gaza etkinliklerini daha da güçlendirdiler (Emecen, 1997: 36). Ayrıca Osmanlılar fethedilen yerlerdeki Hıristiyan halkı “zimmet” statüsünde değerlendirerek, yerlerinde bırakmış ve uyguladığı hoşgörü politikasıyla onları korumaya almışlardır (Delilbaşı, 2001: 128). Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Ortodoks Hıristiyan Balkanlar ile Müslüman Anadolu’yu tek bir devlette birleştirecek olan, bütün inanç ve ırklara eşit şekilde davranan gerçek bir “sınır imparatorluğu” olarak ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2009: 13). Osmanlıların fethettikleri ülkelerde halkın inançlarına saygılı olmaları, özellikle de Osmanlı malî sisteminin halka fazla vergi yüklemeyen sistemi ile halka insanca muamele etmesi, Osmanlı hâkimiyetinin Bizans ve Balkan ülkelerinde yerleşmesini kolaylaştırmıştır (Baştav, 1999: 174; Jennigs, 2005: 437). Beyliğin başından beri uygulanan ve istikrarlı bir şekilde devam eden yönetim politikası sayesinde ve özellikle Osmanlılarda yürütülen gaza ve cihat hareketlerinin getireceği maddî-manevî kazanç düşüncesi, şehirli ya da kırsal alandan pek çok kişinin Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelere yönelmelerine sebep olmuştur (Ünal, 1998: 2; Koç, 1999: 40).

Kuruluşundan itibaren sınırlarını genişleten Osmanlıların fetih ve iskân politikasının temel unsurları dinî, ekonomik ve sosyal nedenlere dayanır. Osmanlılar’da ilk aşamada fethedilen toprakların mülkiyet ve üretim ilişkilerine dokunulmayarak sadece yerel beyler yıllık vergiye bağlanmıştır. Bunun yanı sıra, Osman ve Orhan Bey dönemlerinde fethedilen yerler, fetihlerde emeği geçen gazi liderlere dirlik olarak verilmiştir. Daha önceki dönemlerde var olan fütüvvet geleneğinin bir devamı niteliğindeki bu uygulama zamanla geliştirilmiş ve Selçuklu iktâ sistemi gibi tımar sistemi adı altında Osmanlı Devleti’nin toprak düzeninin temelini oluşturmuştur (Özcan, 1996: 12). Devlet mülkiyetinin yerleşmesiyle birlikte ise, tımar sistemi

ile fethedilen araziler yükümlülük karşılığında dağıtılmıştır. Ancak kurumsal ve idarî değişikliklerle kalıcı olamayacağını bilen Osmanlılar, bu bölgeleri gönüllü ve zorunlu göç yoluyla iskâna tabi tutmuşlardır (İnalcık, 1988: 288). Osmanlı Devleti'nin bir uç boyu toplumundan başlayarak büyümesi, akıncılık sisteminin gaziliğe dönüştürerek geliştirmesi, Osmanlıların kendilerine özgü bir yayılma siyaseti ve yöntemi oluşturmasına neden olmuştur. İlk gelişme dönemlerinde yani on dördüncü yüzyıl boyunca Batı Anadolu nüfusunun doğudan gelen ve çoğunluğu şehirli, köylü ya da göçebe Türklerden oluşan insan dalgalarıyla beslenmesi Osmanlı gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Askerî alanda olduğu gibi, mülkî idare alanında da mükemmel bir teşkilâta sahip bulunan Osmanlı Devleti yerleştiği bölgelere devamlı, düzenli ve gelişmiş bir hayat getirmiştir (Sümer, 1999: 11). Kuruluştan itibaren devlet teşkilâtı ülkenin büyümesine paralel olarak gelişen Osmanlı Devleti'nde, toplum- devlet ve insan-toprak ilişkileri ile fertler arasındaki ilişkileri düzenleyen kanunlar meydana getirilerek, Batıların “Pax Otoman” yani Osmanlı Barışı adını verdikleri, adaletin ve barışın hüküm sürdüğü bir dünya oluşturulmuştur (Ünal, 1998: 2). Osmanlıların Anadolu ve Rumeli'de kurdukları düzen, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Bizans ve beylikler dönemlerinden alarak oluşturdukları yeni bir sentezdir. Buna göre, Osmanlılar, geleneğe, örfе, yerleşik kanun ve uygulamalara saygı göstererek, aşamalı bir fetih ve yerleşme siyaseti izlemişlerdir. Bunun yanı sıra Osmanlılar, adalet ve kamu düzeninin sağlanması vb. gibi esasları da dikkate alan yeni bir yönetim anlayışı, tımar, kul-devşirme ve vakıf gibi kurumlar ile bir dünya imparatorluğunun temellerini atmışlardır (Öz, 1999: 150-151).

Osmanlıların yeni fethedilen yerlerde uyguladıkları sistemler arasında “Kolonizatör Türk Dervişleri” denilen şeyh, baba, abdal lakaplı ve sûfi kimlikli dinî grupların liderliğinde gerçekleştirilen iskân siyasetinin de önemli etkisi olmuştur. Anadolu'nun fethi ve İslamlaşmasında olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da Türkleri harekete geçiren en önemli unsurların başında bu tasavvuf düşüncesi gelmektedir (Ergili, 2002: 107; Barkan, 1999: 133-153). Abdalân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm Ahiyân-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rûm denilen bu gruplar Anadolu'da sürekli propaganda yaparak ve Anadolu devletlerinin savaşlarına katılarak fetihlerin kalıcılığını sağlamışlardır (Aşıkoğlu, 1326: 165; Demir, 2000: 214). Anadolu'ya yapılan yoğun Türkmen göçleri sonucunda bölgeye gelen bu dervişler, Selçuklular

gibi Osmanlıların da manevi dayanaklarını oluşturmuştur. Onların Anadolu'daki etki alanı, fetih ve iskân, sosyal hayat ve kültür hayatı gibi birbirine bağlı üç başlıkta toplanmaktadır. Yani Osmanlı'nın kuruluşu esnasında bu dervişler, fetihlerde etkili oldukları kadar, kırsal ve kentsel bölgelerde yerleşim ve konaklama hizmetleri başta olmak üzere sosyal hayatın çeşitli kademelerinde etkili olmuşlardır (Ergili, 2002: 117). Bu örgütsel yapı Osmanlıların Bitinya'daki Bizans şehirlerinin fethedilmesi için itici güç olmuş, padişahlara hükümet sistemini geliştirme olanağı sağlamış ve Hıristiyan nüfusun geniş bir bölümünün İslâmiyet'e girmesini kolaylaştırmak suretiyle yeni kurulan devlete oldukça sağlam bir toplumsal yapı kazandırmıştır (Langer-Blake, 2005: 224).

Bu şekilde Batı Anadolu'da yerleştikleri bu yeni yurdun sahibi olan Osmanlılar, bunun da verdiği güvenle yeni yayılma bölgeleri arayışına girdiler. Onların XIV. yüzyıldaki büyümelerinde, fırsatlardan yararlanma becerileri ile iyi şansları oldukça etkili oldu. Ayrıca Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun ve Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun çöküşlerinin aynı zamana rastlaması Osmanlı Türklerine büyüme imkânı sağladı (Nüzhet, 1329: 3). Osmanlı'nın bu büyümesi Batı'da Hıristiyanlara karşı, gaza ve cihat adı altında, doğuda ise, o dönemde parçalanmış durumda olan Müslüman hanedan devletlerine karşı gelişti. Bu durum Osmanlı fetih politikasının sadece Hıristiyanlara karşı ve kutsal cihat politikası dâhilinde değil, Müslümanlara yönelik olduğunu da göstermektedir. Nitekim daha ilk dönemlerden itibaren yapılan fetihlerin sonucunda Osmanlı egemenlik alanı bir yandan Hıristiyan Balkanlar'a doğru yayılırken, diğer taraftan da Müslüman Anadolu toprakları üzerine yayılmıştır (Lindner, 2000: 22-23). Böylece XIV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bir uç gazisi ve Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman'ın torunları, Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan geniş bir alanda imparatorluk kurmuşlardı (İnalçık, 2009: 11).

SONUÇ

Sonuç olarak, ilk olarak küçük bir Türkmen kabilesinin temellerini attığı Osmanlı Beyliği, zaman içerisinde bu kabilenin ve Ahiler gibi homojen yerli Türk unsurların kaynaşmasıyla meydana gelen malzemeyi kullanan Osmanlı'nın halefleri tarafından genişletilmiştir. Sonrasında ise üstün yöneticilik kabiliyetleri sayesinde değişen koşullara uyum

sağlamış ve o dönemdeki müsait şartlardan da faydalanarak Osmanlı Devleti'nin temellerini atmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kurulup büyümesinde XIII. yüzyıl Anadolu'sunda yaşanan gelişmelerin de büyük etkisi olmuştur. O dönemlerde Moğol baskısıyla zayıflayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin içine düştüğü sıkıntılar nedeniyle Anadolu'da siyasî birlik bozulmuş ve beylikler kendi başlarına hareket etmeye başlamıştır. İşte bu beyliklerden birisi olan Osmanlılar, Ertuğrul Bey yönetiminde siyasî yapılanmalarını tamamlayarak, Batı Anadolu'da müstakil olarak hareket başlamıştır. Bundan sonra zamanla güçlenerek büyüyen ve sınırlarını genişleten Osmanlı Devleti, kuruluş sürecindeki sağlam teşkilât yapısı ve uyguladığı başarılı sistemler sayesinde tüm dünyayı kendisine hayran bırakacak olan büyük bir imparatorluk hâline gelmiştir.

Osmanlılar XV. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde artık bir dünya imparatorluğuna dönüşmüş ve Anadolu Selçukluları'nın varisliğine, İstanbul'un fethiyle Roma'nın varisliğini de eklemiştir. Ardından İslâm dünyasının dinî liderliğini de üstlenen Osmanlı Devleti 600 yılı aşan ömrüyle dünyanın gördüğü en büyük devletlerden biri olmuş, üç kıtaya hâkim olmuş ve hüküm sürdüğü bu dönemlerde dünya siyasetine yön vermiştir. Bu açıdan bu gücü oluşturan temel dinamiklerin ortaya çıkarılması ve Osmanlı Devleti'ni gerek kuruluş, gerekse gelişme dönemlerinde kendisinden önceki Türk ve Müslüman devletlerden ayıran yönlerinin ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Bu tespitlerin yapılması, bir cihan imparatorluğunun tanınması ve küçük bir beylikten nasıl bir cihan imparatorluğu hâline geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

NOTLAR

1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamaya başladığı bu dönemde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan beylikler hakkında geniş bilgi için bkn: İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu- Karakoyunlu Devletleri**, TTK. Yayınları, Ankara 1969.

2. İlk Osmanlı hükümdarı ve Osmanlı sülâlesinin kurucusu olan Osman Gazi, 1258 yılında doğdu. 1281'de babası Ertuğrul Gazi'nin vefatı üzerine, kardeşi Savcı Bey'den yaşça küçük olmasına rağmen, Osmanlıların kendisine biati ile emir oldu. 1289 yılında yapılan savaşta cesaret ve ustalığından dolayı Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat tarafından kendisine verilen davul, sancak, kılıç ve hilat ile emirlik menşuru geldi. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra

1302’de bağımsızlığını ilân ederek kendi devletini kuran Osman Gazi, 1326’da vefat etti, ASİM, Necip-Mehmet Arif; (1335), **Osmanlı Tarihi**, I, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 6-7.

3. Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman Bey’in babası olup, 1233 tarihinde 446 kişiyle Fırat kenarından Anadolu’ya geldi. Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat’ın izni ile Ankara yakınlarındaki Karacadağ bölgesine yerleşen Ertuğrul Gazi, 1281 yılında vefat etti, Ayrıca bu konu ile ilgili bkn: Mükrimin Halil Yınanç, “Ertuğrul Gazi”, **DİA**, IV, İstanbul 2006, s. 328-337.

4. Bu konu ile ilgili bkn: “Gerçi yaşta ve yolda ulu olmağın kavm ve kabileyeye baş olacak Dünder idi”, İbn-i Kemâl, s. 65.

KAYNAKÇA

AHMEDÎ; (1983), İskender-nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, (haz. İsmail Ünver), (Birinci Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ALDERSON, A. D.:(1998), Osmanlı Hanedanının Yapısı, (Birinci Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.

ALİ NÜZHET; (1329), Osmanlı Tarihi, (Birinci Baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul.

ASİM, Necip-Mehmet Arif; (1335), Osmanlı Tarihi, I, (Birinci Baskı), Orhaniye Matbaası, İstanbul.

AŞIKOĞLU AHMED; (1332), Tevârih-i Âl-i Osman, Aşık paşa-zâde Tarihi (neşr. Ali Bey), (Birinci Baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul.

BARKAN, Ömer Lütfi; (1999),“Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, Türkler, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 133-153.

BAŞAR, Fehameddin; (1997), “Ertuğrul Gazi”, DİA, XI, s. 314-315.

BAŞTAV, Şerif; (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa”, Osmanlı, I, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 169-175.

BULDUK, Üçler; (1999),“Osmanlı Beyliği’nin Oluşumunda Oğuz/ Türkmen Geleneğinin Yeri”, Osmanlı, I, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 161-166.

DANIŞMEND, İ. Hami; (1971), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I, (Birinci Baskı), Türkiye Kitabevi, İstanbul.

-
- DELİLBAŞI, Melek; (2002), “Osmanlı-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 10-33.
- DEMİR, Galip; (2000), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, (İkinci Baskı), Sade Ofset Matbaası, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın; (2006), “Bizans”, *DİA*, VI, s. 316-318.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer; (2000), *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- EMECEN, Feridun M. (1997), “Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou), (çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.34-41.
- _____ ; (1999a), “Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (100-1389)”, *Beylikten Cihan Devleti'ne Tebliğler ve Tartışmalar*, (haz. Bahaeddin Yediyıldız- Yücel Hacaloğlu), 3-4 Aralık, Eskişehir.
- _____ ; (1999b), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine*”, *Türkler*, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 156-178.
- ERGİNLİ, Zafer; (1999), “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerin İzleri”, *Türkler*, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 107-115.
- FİNKELE, Caroline; (2007), *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (Birinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ; (2006), *Kitabü't-Tarih-i Kühü'l Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar), (İkinci Baskı), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- GIBBONS, Herbert A.; (1998), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (çev. Ragıp Hulusi), (Birinci Baskı), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- GIESE, Friedrich; (2005), “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi”, *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* (derl: Oktay Özel-Mehmet Öz), İmge Kitabevi, s. 149-177.

-
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib; (1977), Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış, (Birinci Baskı), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____; (1988), “Orhan”, İA, IX, s. 401-431.
- _____; (1988), “Osman I”, İA, IX, s. 431-433.
- HADİDÎ; (1991), Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523), (haz. Necdet Öztürk), (Birinci Baskı), Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; (1998), XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, (Dördüncü Baskı), TTK. Yayınları, Ankara.
- İBN-İ KEMAL; (1970), Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter, (haz. Şerafettin Turan), (Birinci Baskı), TTK. Yayınları, Ankara.
- İMBER, Colin; (2005), “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derl. Oktay Özel-Mehmet Öz), İmge Kitabevi, s. 243-271.
- _____; (2006), Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 İktidarın Yapısı, (çev. Şiar Yalçın), (Birinci Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil; (1999), “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, Osmanlı, I, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s.37-118.
- _____; (1985), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Sorunu”, Stities in Otoman Social an Ekonomik History, (çev. Tahir Sünbül), s.71-79.
- _____; (1988), “Türkler”, İA, XII, s. 286-308.
- _____; (2007), “Osmanlı Beyliği’nin Kurucusu Osman Beg”, Belleten, LXXI, Ankara 2007, s.479-525.
- _____; (2005), “Osman Gazi’nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı”, Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derl. Oktay Özel-Mehmet Öz), İmge Kitabevi, s. 301-340.
- İNALCIK, H., G. Renda; (2004), Osmanlı Uygarlığı, I, (Birinci Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

-
- _____; (2009), Devlet-i Aliye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I), (Birinci Baskı), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- _____; (2007), Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), (çev. Ruşen Sezer), (Dokuzuncu Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İNBAŞI, Mehmet; (1999), “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, Türkler, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 154-164.
- İTZKOWİTZ, Norman; (1997), Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmi Gelenek, (çev. İsmet Özel), (İkinci Baskı), Şule Yayınları, İstanbul.
- JENNİGS, Ronald C.; (2005), “Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derl. Oktay Özel- Mehmet Öz), İmge Kitabevi, 429-443.
- JORGA, Nicolae; (2005), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I, (çev. Nilüfer Epçeli), (Birinci Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- KÂMİL PAŞA; (1327), Devlet-i Aliye-i Osmaniye, (Birinci Baskı), Matbaa-i İhsan, İstanbul.
- KANTEMİR, Dimitri; (2005), Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, I, (Birinci Baskı), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- KAPLANOĞLU, Raif; (2000), Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, (Birinci Baskı), Avrasya Etnoğrafya Vakfı Yayınları, Bursa.
- KARAL, Enver Ziya; (1959), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Tanzimat’a Kadar Siyasî Tarih”, Yeni Türkiye, s.1-37.
- KARATEPE, Şükrü; (1989), Klâsik Dönem Osmanlı Siyasî Kurumları, (Birinci Baskı), İşaret Yayınları, İstanbul.
- KAZICI, Ziya; (1989), “Ahilik”, DİA, I, s. 540-542.
- KOÇ, Yunus; (1999), “Osmanlı Beyliği’nin Teşekkülü”, Beylikten Cihan Devleti’ne Tebliğler ve Tartışmalar, (haz. Bahaeddin Yediyıldız-Yücel Hacıoğlu), 3-4 Aralık, 1999, Eskişehir.
- KÖPRÜLÜ, Orhan Fuat; (1999), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Gelişmesinde İtici Güçler”, Osmanlı, I, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 153-160.

-
- KÖPRÜLÜ, M. F.; (1984), Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, (Dördüncü Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- LANGER, William L.- Robert P. BLAKE; (2005), "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkaoplânı", Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derl. Oktay Özel- Mehmet Öz), İmge Kitabevi, s. 117-225.
- LİNDNER, Rudi Paul; (2000), Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, (çev. Müfit Günay), (Birinci Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- LÜTFİ PAŞA; (1341), Tevârih-i Âl-i Osman, (Birinci Baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet; (1999), "14. Yüzyılda İslâm Dünyası", Beylikten Cihan Devleti'ne Tebliğler ve Tartışmalar, (haz. Bahaeddin Yediyıldız- Yücel Hacaloğlu), s.117-225.
- _____ ; (1999), Osmanlı Tarihi 1299-1922, (Birinci Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- MEHMED ŞÂKİR; (1330), Yeni Osmanlı Tarihi, (Birinci Baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- MEHMET NEŞRÎ; (1995), Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşf Tarihi, I, (yay. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), (Üçüncü Baskı), TTK. Yayınları, Ankara.
- OCAK, A. Yaşar; (1997), "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufî Çevreler ve Abdalân-ı Rûm Sorunu (1300-1389) ", Osmanlı Beyliği (1300-1389), (ed. Elizabeth A. Zachariadou), (çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 159-173.
- ORTAYLI, İlber; (2007), Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi, (Birinci Baskı), Cedit Neşriyat, Ankara.
- ÖZ, Mehmet; (1999), "Tarihî ve Sosyolojik Açından Osmanlı Beyliği", Beylikten Cihan Devleti'ne Tebliğler ve Tartışmalar, (haz. Bahaeddin Yediyıldız- Yücel Hacaloğlu),3-4 Aralık, 1999, Eskişehir.
- ÖZCAN, Abdülkadir; (1996),"Türkler'de Gazâ Ruhu ve Bunun Osmanlılardaki Tezahürü", Söğüt X. Osmanlı Sempozyumu, s. 59-72.
- ÖZKAN, Abdullah; (2005), Osmanlı Tarihi 1299-1922, (Birinci Baskı), Boyut Kitapları İstanbul.

-
- PITCHER, Donalt Edger; (2007), Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, (çev. Bahar Tırnakçı), (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- RASİM, Ahmet; (1326), Osmanlı Tarihi, (Birinci Baskı), İkbal Kütüphanesi, İstanbul.
- REFİK, Ahmet; (t. Y), "Osmanoğulları", Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri, No: 32, s. 1-56.
- REŞAT; (1309), Muhtasar Osmanlı Tarihi, (Birinci Baskı), Şirket-i Mürebbiye Matbaası, İstanbul.
- SAYDAM, Abdullah; (1999), Osmanlı Medeniyeti Tarihi, (Birinci Baskı), Derya Kitabevi, Trabzon.
- SHAW, Stanford- Ezel Kural Shaw; (1962), Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I, (çev. Mehmet Harmancı), (Birinci Baskı), E. Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk; (1948), "Osmanlı Devleti'nde Anadolu'da Kayılar" Belleten, S. 47, Ankara 1948, s. 600-604
- _____; (1988), "Oğuzlar", İA, IX, s. 378-387.
- _____; (1999), Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı-Destanları, (Beşinci Baskı), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul..
- SÜREYYA, Mehmet; (1996), Sicil-i Osmanî, I, IV, (Birinci Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Kâmil; (2007), "Edebâli", DİA, X, s. 293-394.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet; (2002), "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler", Türkler, IX, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 99-106.
- ŞÜKRULLAH; (1939), Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi, (Birinci Baskı), TTK. Yayınları, İstanbul.
- TANERİ, Aydın; (1978), Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi, (Birinci Baskı), Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; (1988), Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, (Üçüncü Baskı), TTK. Yayınları, Ankara.
- _____; (1994), Osmanlı Tarihi, I, (Birinci Baskı), TTK. Yayınları, Ankara.

-
- ÜNAL, Mehmet Ali; (1998), Osmanlı Müesseseleri Tarihi, (Birinci Baskı), Kardelen Kitabevi, Isparta.
- WERNER, Ernest; (1966), Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar (1300-1481), (çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner), (İkinci Baskı), Alan Yayınları, Berlin.
- WITTEK, Paul; (1947), Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, (çev. Fahriye Arık), (Birinci Baskı), Şirket-i Mürebbiye Basımevi, İstanbul.
- YAZICIZÂDE ALİ; (2009), Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi), (haz. Abdullah Bakır), (Birinci Baskı), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- YERASİMOS, Stefanos; (1997), Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, I, (çev. Babür Kuzucu), (Birinci Baskı), Gözlan Yayınevi, İstanbul.
- YÜCEL, Y. - A. SEVİM; (1990), Türkiye Tarihi, II, (Birinci Baskı), Sabah Yayınları, Ankara.
- ZACHARİADOU, E. ; (1997), "Karasi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", Osmanlı Beyliği (1300-1389), (ed. Elizabeth A. Zachariadou), (çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 242-255.
- "Orhan Gazi"; (1999), Osmanlı/Hanedan, XII, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s.22-28.
- "Osman Gazi" ; (1999), Osmanlı/ Hanedan, XII, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s. 17-21.

**VAROLUŞÇU FELSEFEDEN VAROLUŞÇU PSİKOLOJİYE
(BİRBİRLERİNİ SÜREKLİ YANLIŞ ANLAYANLARIN ONTOLOJİK BÜTÜNLÜĞÜ)**

Yener ÖZEN¹

ÖZET

Varoluşçuluk 19. yüzyılın ikinci yarısında temelleri atılan ve 20. yüzyıl içerisinde önemli ölçüde taraftar bulan bir felsefe akımıdır. Bireysel varoluş, özgürlük ve seçim yapabilme kudreti gibi temel varoluşçu esaslar çerçevesinde eser vermiş pek çok yazarın ortak çabalarının bir ürünü gibi görülebilir. Bununla birlikte bu kategoriye dâhil edilen pek çok düşünürün, Heidegger örneğinde görüldüğü üzere “varoluşçu” oldukları şeklindeki düşüncelere açıkça karşı çıktıkları da görülmüştür. Varoluşçu yazarlar düşüncelerini açıklarken sistematik bir yöntem takip etmezler. Felsefelerini aforizmalar, meseller, manzum eserler, roman veya tiyatro oyunları gibi sanat eserleri aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada Felsefeden-Psikoterapi’ye varoluşçuluğun evrilmesini vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçu Felsefe, Varoluşçu Psikoloji ve Terapi

**EXISTENTIAL PSYCHOLOGY FROM EXISTENTIAL PHILOSOPHY
(ONTOLOGICAL INTEGRITY OF THOSE WHO UNDERSTAND EACH OTHER
ALWAYS WRONG)**

ABSTRACT

Existentialism In the second half of the 19th century and 20th century foundations laid within a significant flow fan is a philosophy finds. Individual existence, freedom and choice, such as might be able to work within the framework of the basic existentialist principles of a great many authors, such as a product of joint efforts can be seen. However, many were included in this category of thinkers, Heidegger example shown in the "existentialist" is clearly opposed to the way they think they were too. Systematic method of explaining their thinking existentialist writers do not follow. Philosophy of the aphorism, parable of, verse work artistic works such as novels or stage plays were put through. In this study, from Philosophy to Psychotherapy existentialism-have tried to give to the inverter.

Keywords: Existential Philosophy, Existential Psychology and Therapy

¹ Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü. Erzincan.
yenerozen@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Düşünce tarihi mutlak hakikatlere dönüşmüş bir sözcükler geçidinden başka bir şey olmasa da, bir yüzyıldan beri felsefi olayları ortaya çıkarması kendine güvenmesi için yeterde artar bile. Ancak 20. yüzyılın başlarında doğru kavramına duyulan güven sarsılmış oldu. Sezgi, onunla birlikte; süre, atılım, hayat vs, bu kavramlar tartışılan ve göreceli durumlar haline getirmektir. Bundan yararlanılmıyordu ve bir zaman egemen olmalıydı bu duruma. Sonra bir yenilik gerekliydi: Varoluş'a geldi sıra. Uzmanları ve amatörleri uyaran büyümlü sözcük! Anahtar sonunda bulunmuş oldu. Artık birey değil, bir *varolan* idik.

Felsefede aklın ve olumlu düşüncenin kazandığı önem, XIX. yüzyıl sonlarında sarsılmaya başladı. Akılcı düşüncenin geleneksel toprağı Fransa bile, öznelci bir tutum alma yolunu tuttu. Bunda, her şeyden önce, psikolojinin bir bilim olarak kurulmaya başlamasının etkilerini aramak doğru olur. Daha önceleri birçok bilgi alanı gibi psikoloji de felsefenin bir dalıydı ve zihnin etkinliklerini incelemekle sınırlanıyordu. XIX. yüzyıl başlarında Wundt (1832-1920) psikolojiyi bir bilim haline getirdi ve Leipzig'de bir psikoloji enstitüsü kurdu (1879). Bu yeni bilimin ortaya koyduğu şaşırtıcı sonuçlar felsefeyi hızla etkiledi ve onu öznelciliğin düzeyine doğru çekti. Felsefenin öznelci düzeye yerleşmesinin başlıca etkilerinden biri de, XIX. yüzyıl sonları Avrupa'sında, toplum düzeninin yeni sosyal ve ekonomik patlamalar getirecek biçimde karışmış olmasıdır. Yüzyıllar boyunca siyasî birliğini kuramamış Fransız kültürünün başarılı ürünleri karşısında bir çeşit aşağılık duygusuna kapılmış olan Almanya yavaş yavaş kendini toparlıyor ve gücünü kendi dışına benimsetme yoluna giriyordu. Bunalımlı Alman toplumu (bu bunalım bu toplumun sanatına ve felsefesine büyük ölçüde yansır) giderek bütün Avrupa'yı bunalıma sürükleyecek, bu genel bunalım iki dünya savaşında cisimleşecektir (aslında savaşın ana nedeni ekonomik durum ve sömürge elde etme yarışıdır. Ancak bu durumun katkısı da yadsınamaz). Sömürgeciliğin bütün olanaklarından yararlanmış ve burjuva kültürünün en güzel örneklerini vermiş olan Avrupalılar (özellikle İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya) bugün bile etkilerini sürdüren bir karmaşanın yıkıcı koşullarıyla sarsıntıya düşmüşlerdir. Avrupa toplumunun düştüğü dağınıklık ve kargaşa, bu dağınıklık ve kargaşanın yarattığı hastalıklı duygu ve düşünceler, bu duygu ve düşüncelerin yarattığı, biçimlediği dünya görüşü, ileride varoluşçu felsefeye kaynaklık edecek olan öznelci dünya görüşü, XIX. yüzyıl

felsefesinin iki önemli kişisinde, Friedrich Nietzsche (1844-1941) ve Henri Bergson'da (1859-1941) en güzel anlatımını buldu (Hançerlioğlu, 1970: 296).

Varoluş felsefesi, çağımızın en önemli iki felsefesinden biridir; Marksçılık ile birlikte hemen hemen bütün çağdaş düşünce oluşumlarının dokusuna katılmıştır. Marksçılık ve varoluşçuluk, bir çırpıda kavranamayacak, kısa süreli çabalarla öğrenilemeyecek kadar geniş ve çeşitli felsefe çalışmalarını içerir. Eskiden bir felsefe genellikle bir kişinin, bazen de başlıca bir kişinin adıyla anılan bir okulun ürünü olurdu. Çağımızda kültürün ileri derecede yaygınlaşması, felsefeleri kucaklanması işi içinden çıkılmaz hale getiriyor. Marksçılık dediğimiz zaman aklımıza bir bakıma birbirini tümleyen, bir bakıma birbirinden ayrı düşen birçok filozof geliyor. Varoluşçuluk dediğimiz zaman ise:

I. YALVAÇ: SOREN KIERKEGAARD

20. yüzyıl felsefesinin en çetin sorunlarından biri birey sorunudur. Max Scheler, “Bir anlamda, bütün ana felsefe sorunları bir tek soruna insan nedir ve insanın varlığın bütünü içindeki metafizik yeri ve durumu nedir sorusuna indirgenebilir,” der (akt; Heidegger, 1915: 200). Temel düşünceleri varoluşçular tarafından benimsen karamsar ve dindar düşünür Soren Kierkegaard bu dönemde Batı düşüncesine ışık tutmuştur. Kierkegaard'ın öğretileri Alman idealizmine ve Hegel'e karşı tepkiydi. Hegel felsefesini eleştiren eseri “**Bilimsiz Çıkarımların Eleştirisi**” ilk eseridir. Bu eserinde Kierkegaard'ın, “Hegel'in insanı ve tarihi akılcı biçimde açıklayan ve tüm felsefi soruları yanıtlayan “tekparça (monolitik)” tarzındaki felsefesine duyduğu tepki, kendi deyişiyle “egzistansiyel felsefesini” geliştirmesine olanak sağladı. İnsan tabiatının *paradoksal ve belirlenemez* niteliklerinin altını çizerek, en büyük gerçeğin Hegel felsefesinin ortaya koymaya çalıştığı gibi objektif bir gerçek olmadığını, gerçeğin subjektif olabileceğini ileri sürdü. İnsan varlığını mantıklı ve nedenselci nedenlerle izah etmeye çalışan monolitik felsefelerin insanın var oluşunu anlamaya karşı yanlış bir yaklaşım içinde olduğunu ve kendi varoluşuna ait sorumluluğu üzerine almaktan kaçınmasına yaradığını, aslında insanın kendi varlığını tam da belirsizlikler karşısında aldığı kararlar ve seçimlerle belirlediğini ileri sürdü”(Gaidenko, 1966: 34)

Kierkegaard eserinde, “İnsanın üzerinde bulunmak üzere seçme şansı bulunan iki yaşam sahnesi olduğunu; bunlardan estetik yaşam sahnesi adı verdiği sahnede, insanların *rafine edilmiş bir hedonistik yaklaşımla*, varoluşun barındırdığı sıkıntı ve ümitsizlikten, çeşitlilik ve yenilik aramak suretiyle kaçmak isteğinde olduğunu” ileri sürdü. Ancak bu tarz bir seçimde bulunan insanlar bir gün kaçınılmaz olarak sıkıntı ve ümitsizlik ile yüzleşmek zorunda kalıyorlardı. Etik olan yaşam (tarzı) seçiminde ise insanlar kayıtsız- şartsız ve tutkuyla dolu olarak, görevlerine, sosyal ve dini yükümlülüklerine bağlı kalmayı seçiyorlardı” der (Kierkegaard, 1956: 179).

Kierkegaard’a göre, insan varoluşun boşluğunda yaşanan nihai keder ve ümitsizlikle karşı karşıya kalmak istemiyorsa aklını bir kenara koymalı (suspension of ethic) ve yalnızca içinde hissettiği imana dayanarak önünde uzanan paradoksal, mistik ve riskli dünyaya dalmalıydı. Korku kavramı ile vardığı noktada insanı ümitsizliğe ve bunalıma yönlendiren gücün büyük bir korku, hiçbir şey olamama korkusu (fear of nothingness) olduğunu söylüyordu (Güçlü ve Uzun, 2002: 95).

Kierkegaard’ın ortaya koyduğu felsefi sorun gerçekten büyük bir sorun: çünkü özgürlük ile zorunluluk ilişkisi sorunu. Kierkegaard özgürlük-zorunluluk ikilemi sorunun Hegelci biçimde çözümüne bambaşka bir açıdan hücum eder. Hegel der ki: “özgürlük ancak akıl yolu ile elde edilir”. Kierkegaard buna şöyle cevap verir; “Özgürlük ancak akla rağmen elde edilir.” Özgürlüğün elde edilmesi için akıl yalnız gereksiz değil, aynı zamanda özgürlüğü olanaksız kılan bir zorunluluğun ortamıdır. Akıl insan özgürlüğünün katili, bireyin katilidir. Akıl tümel âlemini, zorunluluk âlemini yaratır. Bu âlemde olanaklar arasında bir seçim yapma özgürlüğü olmaz ve bunun için de insan kişiliği kurban edilir (Kierkegaard, 1956: 188).

Felsefesini “existential” olarak nitelemesi, felsefesinin Hegel’den farklı olarak yekpare-monolitik bir felsefe sitemine entegre bireyleri değil, kendi yaşamlarını sorgulayan, kendi içsel deneyimlerine dayanarak yaşamlarını şekillendiren bireyleri söz konusu etmesidir. Varoluşçu felsefenin doğuşuna katkıda bulunan, aslında akımın ikinci Âdem’i olan Fenomenoloji kuramını geliştirerek İdealist ve Marxist felsefelerle başkaldırı olarak yorumlanan kişi Edmund Husserl’dir.

II. GEMİYİ KARAYA OTURTAN NUH: İKİNCİ ÂDEM; EDMUND HUSSERL

Edmund Husserl, "fenomenoloji" felsefesinin kurucusudur. Nesneleri doğa bilimlerinden farklı olarak, duyu verilerinden bağımsız salt bilince ait olgular olarak ele aldığı ve nesnelerin ""özlerine" ait bilgiyi ele geçirmeye çalıştığı felsefesine "fenomenoloji", bu özlere de fenomen denmektedir (Gençtan, 1996: 9).

Fenomenoloji, nesnelerin bizim algı dünyamız dışında "nesnel bir gerçekliğe" sahip olup olmadığı ile ilgilenmez. Ampirik olarak bilince verili nesneyi alır ve naif bir realizm duygusu ile kayıtsız şartsız kabul eder. Bu anlamda fenomenoloji pozitivizm ve ampirizm akımlarına oldukça benzer. İki akımdan farkı ise Husserl'in fenomenolojik yönteminin nesnelerin "özlerine" akıl yoluyla ulaşmak istemesinde yatar. Diğer bir farkı ise pozitivizmin/ampirizmin maddi dünyayı yöneten doğa yasaları ile ilgili kabullerini yadsıması ve nesnelerin bilinçteki varlıklarını -birbirleriyle ilişkileri bağlamında olmayan- "rastlantı kategorisi" içinde ele almasıdır (Uzun ve Güçlü, 2002: 23).

Fenomenolojik Yöntem Nedir? Bu soruya Husserl şöyle cevap veriyor: "bilincin her zaman niyetli bir şekilde "bir şeye yöneltilmiş bilinç" olduğunu söylemiştir. Fenomenolojik yöntem önce bilinçte bulunan nesnenin "verili" bir nesne olduğunu yani gerçek dünyadaki varlığı ne denli tartışmalı olsa da bilinçteki varlığının tartışmasız bir gerçek olarak ortada olduğunu kabul eder. Bu ön kabul sonrasındaki ikinci aşamada "fenomenolojik indirgeme yöntemi" ile nesnenin duysal algılarımızdan ileri gelen somut nitelikleri, diğer nesnelere ilişkileri "parantez içine alınarak" fiili olarak dışlanır. Daha geniş kapsamlı bir indirgeme ile nesne kültürel anlamından(töresel, bilimsel, sanatsal, dinsel, hukuki vb.) soyutlanır. Üçüncü aşamada özne de benliğini paranteze alarak; nesne ile aynı dünyayı paylaşan öznelliğini tüm önyargılarını, değerlendirmelerini askıya alır. "Eidetik yöntem" (eidosis: salt öz) denilen bu yöntem ile sonuçta nesnelerin bilinçteki "ide"lerine, (aşkın ve içkin) salt özlerine ulaşılmış olur. Fenomenolojik yöntem Descartes'in cogito'sunun pratiğine benzer bir yol izler ancak amacı akıl yoluyla "nesnelerin gerçekliğini örten perdeyi kaldırmak/hakikati ortaya çıkarmak" değil sadece "bilince yansıyan nesnelere ait özsel bilgiyi elde etmek" şeklinde farklılaşmıştır (Husserl, 1994: 14).

Özetle, özgül bir felsefe disiplini olarak Fenomenoloji'nin kurucusu Husserl'dir. Heidegger, Merleau-Ponty ve Sartre gibi varoluşçu felsefecileri derinden etkilemiş olmanın yanı sıra, daha sonradan Foucault ve Jacques Derrida gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısında etkilerini hissettiren felsefecilerin düşüncesinde de önemli bir rol oynayacaktır.

III. ESKİ AHİT'İ YENİ AHİT'E EKLEYEN MESİH: MARTİN HEIDEGGER

Varoluşçu görüngübilimi geliştiren yirminci yüzyılın en etkili akademisyenlerinden birisi, bir Alman filozofudur. Heidegger yüzyılımızda varoluşçu felsefenin kurucusu olarak kabul edilir. Yaşadığı dönemde en önemli akademik felsefe Dilthey'in "yaşama felsefesi"di". Dilthey, daha sonra Heidegger'inde takipçisi olacağı bir düşünceyi dillendiriyordu."Yaşamak rasyonel yoldan temellendirilemez" diyordu Dilthey ve böylece felsefeyi doğa bilimlerinin hükümlerinden kurtarmaya çalışıyordu. Doğa bilimleri, insanın algı, sezgi, duyum, duygu, yönelim, heyecan, haz, acı ve diğer tüm yaşam bağları içinden sadece "duyum" ve "algı" ya hitap etmek suretiyle, bizzat "deneyim"i ve dolayısıyla "gerçekliği" tahrif etmiş oluyorlardı. Buradan hareketle Heidegger *varoluşçu felsefeden psikoloji ve psikiyatri bilimlerine de bir köprü görevi yapmıştır.*

Heidegger klâsik felsefenin izlediği yola uygun bir yol izleyerek, varoluşçu felsefeyi evrensel genişliği olan ve belli bir sistemde bütünlüğüne kavuşan bir felsefe olarak temellendirmek istemişlerdir. Ancak klâsik felsefenin tutumuna karşıt bir tutum alarak, özler araştırmasını biryana bırakıp doğrudan doğruya varoluşun alanına girmişlerdir. Özleri bu alandan derlemeye yönelmişlerdir. Tanrıtanımaz varoluşçuluğun başlıca temsilcileri Heidegger ve Sartre da aynı çabanın içindeydi. Heidegger tanrıtanımazlığını açıkça belirtmez, daha doğrusu tanrıtanımazlığa sahip çıkmaz. Tanrıtanımazlık onun felsefesinde zorunlu olarak kendini gösterir. Yalnızca olgusal varoluşu varsayınca, Tanrı'nın varlığı ortadan kalkacaktır.

Heidegger'e göre, varoluşumuz başlıca iki biçimde dışlaşır: Gerçek varoluş, özgürlük deneyiyle belirgindir, insanın özgür olduğunu duyusuyla ve böylece kendi yazgısını kendi eliyle çizmeye kalkışıyla ortaya konur ve bunalım deneyiyle gerçekleştirilir. Gerçek olmayan varoluş, insan topluluklarının varlığında ortaya çıkar, çünkü bu insan toplulukları bunalımdan kaçarlar ve genel görüşlere inanırlar: Burada Heidegger'in gerici dünya görüşü belirir: insan olmak

demek, tam anlamında insan olmak demek, ayrıcalı bir tutum içinde olmak demektir (Timuçin, 1994: 254).

Ontoloji adı verilen Heidegger felsefesi insanı; “*İnsan dünyaya atılmıştır. İnsan Hiç içine düşmüş bir Ne’liktir. Bunu kendisi seçmemiştir. Hiç sözcüğü aynı zamanda Varlık anlamına da gelir. Yani insan. Varlık’a atılmış, terk edilmiştir Varlık sınırsızdır ve bu haliyle kavranamadığı için kendisini Hiç’lik olarak da gösterir Varlık’a bu yüzden dil ile tanımlama getirmek imkânsızdır. Zira mantık gereği, Varlık’a “vardır” denildiğinde aynı zamanda “var değildir” denilemez. O yüzden dilin de insan gibi Varlık’ın içine “düşüğünü” söyleyebiliriz* (Heidegger, 1955: 126-127).”

Varoluşçu felsefeyi, fenomenolojiyle bütünleştirip psikolojiye ve psikoterapi’ye aktaran kişi olarak Heidegger üzerinde biraz daha duralım. Yukarıda da belirtildiği gibi Heidegger’in asıl amacı, insan varoluşunu “dünya-içerisinde-varlık” şeklinde formüle ederek ve asıl vurguyu insanın somut bağlantısına ya da bir başka deyişle “dünya içerisinde olma” ya yaparak Kartezyen zihin-beyin (tin ve ten) ikilemini aşmaktır. “Bir bütün olarak Varlık, hep bizden önce ve bizim çevremizde olanlardır...Bir bütün olarak Varlık, belirli ölçülerde daima tamamlayıcılığa sahiptir.; bizim etrafımızdaki her şey, öteki her şeyle bağlantılıdır. Tüm şeyler, birlikte ait olma niteliğine sahiptir” (Grene, 1976: 41). Bu amacın gereği olarak Heidegger, modern bilim tarafından yapıla gelen dışsal doğa ile içsel doğanın nesneleştirilmesine veya somutlaştırılmasına karşı hep eleştirel bir tavır takınmıştır (Göka,1997: 84).

Martin Heidegger, kendi düşüncesi için varoluşçuluk kavramını, kendisi için varoluşçu sıfatını hiçbir zaman kullanmamış ve böyle nitelermeleri kabul etmemiştir (May, 1958a: 16) Bununla beraber başkaları onun çalışmalarını, çağdaş varoluşçu düşüncenin ve varoluşçu psikoloji ve psikoterapinin temeli olarak nitelermeyi sürdürmüşlerdir (Binswanger, 1958: 191).

Kişilik kuramları ve psikoterapi kitaplarında genel doğruymuş gibi aktarılan tirajı-komik bir durumu da izah etmemizde yarar var: Kitaplarda ve makalelerde Heidegger’in düşüncelerini psikoterapi’ye taşıyan iki öncü olarak İsviçreli Ludwing Binswanger ve Medard Boss olarak anlatılır. Heidegger’in düşüncelerini psikoterapi’ye ilk uygulamaya çalışan kişi Binswanger’dır. Binswanger, bu çabasının sonucunda Heidegger’in temel kavramı Daseins Analytics’ten esinlenerek Varoluşsal Analiz adını verdiği bir teori ve uygulama geliştirmiştir.

Ancak daha sonra kendisinin de itiraf ettiği gibi, tüm çabasının Heidegger'in yanlış anlaşılması üzerine bina olduğunu kendi teorisini kurduktan sonra anlayabilmiştir (Binswanger,1960: 258). Şu açıktır ki; Varoluşçu psikoloji ve psikoterapi, Kierkegaard, Husserl ve Heidegger'in yanlış anlaşılmalarının bir toplamı ya da bunların psikoloji ve psikoterapideki karşılığı değil olsa olsa nasıl yanlış anlaşıldığının en güzel örneğini oluşturmaktadır.

IV. İKİ DİNEDE İHANET EDEN SAPKIN: J.P.SARTRE

Sartre solipsist (tekbenci) bir perspektifle varlığının bilincini ve deneyimlerinin özgür görüngülerini incelemeye çalışmıştır. Sartre, fenomenolojik olanı takip ederken "olumsallık/contingency"(bir şeyin mutlak anlamda bir şeye karşılık gelmemesi-değişebilirlik-belirsizlik-şu ya da bu olabilme potansiyeli) fikrini geliştirir. Ampirizm'in savunucularında David Hume'nin görüşlerine katılarak nedensellik ilkesini sorgular ve zorunlu görülenin nesnelere değil aslen zihinde bulunduğunu, zihnin ise bunu nesnelere yüklediğini ileri sürer... Zorunluluk-kesinlik olmadığı zaman dünyadaki her şey tıpkı varlığımız gibi olumsallaşır.

Sartre göre; "Felsefesini özellikle "L'etre et le Neant" (Varlık ve Hiçlik) adlı yapıtında açıklayan Sartre'a göre, varoluş olgusundan başka olgu yoktur Varlık'ı bu varoluş olgusu oluşturur; bu varlık'a temel olan herhangi başka bir varlık'ın varolduğunu düşünemeyiz. Sartre'a göre olgu, varoluşsal gerçekliği içinde, zihinsel sezgiye açılan şeydir. Filozof, böylece, somutun alanını felsefi araştırmanın alanı olarak belirlemiş, dolayısıyla tam anlamında gerçekçi bir tutum almıştır. Onda bütün sorunlara işte bu temel anlayışa göre çözüm getirilir varoluşsal varlık her şeyi kucaklayacak biçimde her yeredir. Tektir ve her şey kapsar. "Buna göre, o hiç bir şeyden gelmez; ne kendinden gelir, çünkü böyle bir şey apaçık saçma olurdu, ne de yaratılma yoluyla Tanrı'dan gelir, çünkü kendi dışında hiç bir şey yoktu. Bu varoluşsal varlık insana bulantı duygusu verir; bulantı duygusu, varlık'ı bir "kendinde şey" olarak sezmemizi sağlar. Böylece, varoluşsal varlık'ı bir "kendinde şey" olarak belirleyen Sartre, insan bilincini de bir "kendi için şey" olarak belirler. Düşünen özne ya da bilinç, özüne, varlık'ın karşıtı olan hiçlik'le ortaya konur. Bilinçlenmek demek, tanımak demektir, bilen'i (özne) bilinen'den (nesne) ayırmak demektir. Bilinç, bir boşlukla ayrılır nesneden. Bu anlamda o, olmadığı şeydir, hiçlik'tir, kendi kendinin hiçlik'idir. Sartre'a göre, insan, bu dünyada, başkalarıyla, zor da olsa, ilişki içindedir.

Her şeyden önce, bir bedenimizin olması, dış dünyayla ilişkimizi olanaklı kılar. Başkasıyla ilişki; en yetkin biçimde, "başkasının bakışı"yla, başkasının bakışının bize verdiği "utanma" duygusuyla kurulur. Tek başına olmak dingin durumda olmaktır. Başkasının varlığı, daha doğrusu başkasının bakışı bizi nesneye indirgemeye çalışır. Biz de başkasının bakışı karşısında nesneye indirgenmemeye bakarız. "Cehennemdir başkaları" der (Timuçin, 1994: 263).

1952'den itibaren **Marksist** olan Sartre ,1960'da yazdığı "Dialektik aklın eleştirisi" adlı eserinde Marksist tarih anlayışından etkilendiğini açıkça ortaya koydu..Marksist felsefenin yaşanan yüzyıl itibarıyla aşılamayacağını söyledi.Ancak Marksın tüm insanlık ilişkilerini yöneten "yokluk" sorununa gereken önemi vermediği eleştirisinde bulundu.

Sartre'nin kaygısı, önceden belirlenmiş bilincin yerine kendi seçimlerini yapabilen bir bilinç koyabilmektir. Klasik felsefe uğraşları olan ontoloji ve epistemolojinin temel sorusu "**dışımızdaki dünyada nesnelere bizden (bilincimizden) bağımsız olarak var olduğunu**" bilebilir miyiz ve bilebilirsek bunu nasıl bilebiliriz şeklindeydi. Bilincimizden bağımsız nesnelere olamaz ve olsa da biz bilemeyiz dendiğinde **idealizme**, bilinç alanımıza girse de girmese de dış dünyada nesnelere bizden bağımsız olarak vardır diyenler ise **realizme** dair görüşleri dile getiriyorlardı. İdealizm ise bilincin a priori (önsel) bazı kavramlarla belirlenmiş olduğunu ileri sürüyordu(Descartes, Spinoza ve kısmen Kant).Sartre bilinci idealizmin öngördüğü "**belirlenmiş konumdan**" kurtarmak istemiş ve "**idealizm ile realizm arasında** " ince bir çizgide ilerlemeye çalışmıştır. İdealizm bilinci her zaman algıların dolduğu bir hazne olarak görmüş ve bu hazne-bilinç ile "kendilik" arasında koşutluk görmüştür. Oysaki bir algı deposu gibi bilinç ile kendilik arasında bir ayırım olsa gerektir. Bu yüzden idealizmin bilinci; *algılarla yüklü ve fenomenolojinin önerdiği gibi daima yönelimsel karakterde sahip* "**şeyleştirilmiş** " ,"**kendi kendisine ihtiyari olarak gelişen**" bir olgu ile özdeşleştirmesini eleştirmiş ve karşı çıkmıştır (Koç, 1999: 336).

Sartre "Ben neysem varlığın olmadığı hiçliğim" diye düşünür."Diğer insanların varlığı benim olanaklarımın ortadan kalkmasıdır."Sartre, insanın kendisinde olmayan şeyi istediğini, eylemlerinin ve arzularının "varlığa doğru akan nehirler" gibi aktığını anlatır."Dünyaya sahip olmak için ve dünya olmak için arzularım. Bir şeylere sahip olduğumda hiçliğim varlık olur. Hemen hemen aynı durum bir şeyi tahrip ettiğimde de gerçekleşir. Onu ayırır ve bana nüfuz

etmezliğini tahrip ederim. Özgürlüğüm tanrı olmak için seçer, bu seçim açıktır ve tüm eylemlerimi yansıtır.” Sartre; **“Varoluş özden önce gelir”**...Sartre, dinsel dogmadan kaynaklanan bir yanılgıya işaret etmektedir önce..Tüm on yedi ve on sekizinci yüzyıl boyunca insanın doğasının önceden belirlenebilirliği üzerinde durulmuştu.Böylece “öz”, yani “insanın değişmeyen özellikleri toplamı” insan daha varolmadan önce onu belirliyordu.**Oysa Sartre,özcü yaklaşımın yanlışlığını ,önceden belirlenmiş insan doğası diye bir şey olmadığını,insani özün varoluşun başlangıcından itibaren bulunmadığını ileri sürdü.** Ona göre ne tanrı vardı ne de tanrının insanı yaratış planı. **Özü olmayan insanın doğumu ile tıpkı diğer canlılarda olduğu gibi bir “kendinde varlık” (l'en-soi) doğuyordu.**“Kendinde varlık” canlının yalnızca türüne özgü niteliklerden ibaretti..O, varlığın doluluğunun bir yansımasıydı.İçinde bu doluluğun önüne çıkan özelleşmiş bir şey barındırmıyordu. **Sartre** insanların özgürlüğe mahkum olduğunu ifade etmişti (Strathern, 2001: 164).

Sartre felsefesinde hiçleyici davranışlara sahip olan "bilinç" in ontolojik gerçekliği kaçınılmaz olarak Özgürlüktür. Bu özgürlük olumsuzdur, Sartre'ın tüm fenomenolojik araştırması olumsuz olanın açıkça gözlenmesinden başka bir şey değildir. Wilfred Desan'ın da önemle vurguladığı gibi Sartre'ın fenomenolojik yaklaşımı sonunda bir başarısızlık olarak görülebilir. Ancak O'nun en büyük erdemi tam anlamıyla bu başarısızlıkta yatmaktadır. Çünkü girişilmek durumunda olan bir teşebbüsün sonucu olup, O'nun daha radikal çabası, tek başına fenomenolojinin, ontolojinin problemlerim çözmek için yetersiz olduğudur.

V. ŞEYTANI REHBER EDİNİP TANRIYA ULAŞMAYA ÇALIŞANLAR:

JASPERS VE MARCEL

Jaspers'e göre insan bir özgür seçiş içindedir: Kendi yazgısını seçer. Bu yazgı bizim ben'imizi kurmamızı sağlar. Ama bu ben, her zaman, başarısızlığa adanmıştır. Başarısızlık bizi Aşkılık'a yani Tanrı'ya yönelten bir etkinliktir: Varoluş dünyası felsefi araştırmanın alanıdır. Felsefede olgubilimsel içebakış yöntemi geçerlidir. Ancak içebakış deneyimiz hiç de kolay bir deney olmayacak. Çünkü kendimize baktığımızda, uçsuz bucaksız, dipsiz bir gerçeklikle karşılaşırız. Her şeyin temelinde Tanrı dediğimiz aşkınlık yatar. Tanrı'nın bilgisine insan inançlâ ulaşabilir.

Marcel'in bakış açısı Jaspers'inkine çok yakındır. İnsan, Onda da, özgürlük deneyleri içinde yazgısını kurar. Varoluşumuzu biz Tanrı'nın varlığını benimsemekle gerçekleştiririz. Her şey Tanrı'nın varlığıyla açıklanır. Tanrı'nın yüce varoluşu insan aklının kavrayabileceği bir şey değildir. Bizim yazgımız Tanrı'nın varoluşuna bağımlıdır. Tanrı'nın varoluşunu ancak içedönüşle, hatta içe- kapanışla sezebiliriz. İnsan, düşünsel çabası içinde, sorunlara ve gizlere yönelir. Sorunlar akılla çözülür. Gizlere yönelik bir sezgisel yöneliştir. Gizlerin başlıcası da düşünen ben'dir. İçebakış ya da içekapanışta insan nesnellik düzeyini aşar. İnsan, varoluş deneyi içinde önce "ben"ine yönelir, sonra "Tanrı"ya, sonra da "dünya"ya yönelir. **Gabriel Marcel'in** felsefesi, sorunları ve bu sorunlara getirilmiş belirli çözümleri olan bir felsefe değil, deyim yerindeyse bir inanç düşüncesidir. Onda mantıksal göstermelerden çok duygusal belirlemeler ağır basar (Timuçin, 1994: 266).

VI. DEİST-LAİK AÇILIMCI: MERLEAU-PONYT

Merleau - Ponty, doğrudan doğruya Husserl'in olgubiliminden yola çıkarak, felsefesini ortaya koyar. Ona göre bir özler araştırması olan olgubilim, aynı zamanda özleri varoluşa yerleştiren bir felsefedir. Olgubilim'e düşen, tanıtlamaktır açıklamak ya da ayırtırmak değildir. İnsan, dünyanın basit bir parçası olarak düşünülmemelidir, biyolojinin, toplumbilimin, ruhbilimin basit bir nesnesi olarak ele alınmalıdır. O, her şeyden önce, dünyayı kendi gözleriyle gören bir varlıktır. "Ben mutlak kaynak'ım" der Merleau Ponty (Phenomenologie de la Perceptioy. İnsan çevresinden giderek kurmaz kendini, ama çevresine yönelir. "İnsan dünyadadır ve kendini dünyada tanır."

Merleau- Ponty'nin felsefesi Sartre'ın felsefesinden bir noktada kesinlikle ayrılır: Başkasıyla olan ilişkim, kolay bir ilişki olmasa da, olanaksız bir ilişki değildir. Ben bir dünyada yaşıyorum. Bu dünya herhangi bir dünya değildir, bir doğal dünya olmaktan çok ötededir, çünkü ben bir "kültür" ortamında doğmuşum, yöremde yalnız ağaçlar ve sular değil, aynı zamanda bir uygarlığı ortaya koyan nesnel bulmuşum. "Bir kültür nesnesinde ben, adsız bir örtü altında, başkasının aşkın varlığını bulurum."

İlk kültür nesnesi başkasının bedeni'dir. Başkasının varoluşu nesnel düşünceyi zorda bırakır. Başkasının bedeni, benim kargımda, anlamla dolu, işaretlerle yazılmış, okunacak bir

kitap gibidir. Başkası cehennem değildir benim için, tersine büyük bir ilişki olanağıdır, büyük bir ilişki alanıdır. Başkasının bedeni, çünkü, bir nesne değildir benim için, benim bedenim de başkası için bir nesne değildir; benim bedenim de başkasının bedeni de işaretler demek olan davranışlarla kurulmuştur. Başkasının tutumu beni kendi alanında nesne durumuna indirgemez, benim başkasıyla ilgili algım da başkası- m benim alanımda nesne durumuna indirgemez. Merleau -Ponty, bu nokta- da, Sartre'ın anlayışına iyice ters düşecek bir görüş açısına yerleşir: Başkası, ikinci bir ben'dir, çünkü onun bedeni benimkiyle aynı yapıdadır." Bedenimizi parçalan bir arada bir sistem oluşturur başkasının bedeni de benim bedenimle tek bir bütün oluşturmaktadır,.aynı olgunun tersi ve , yüzüdür bunlar." Sartre, başkasıyla ilişkiyi olası ama olumsuz bir ilişki ı olarak koymuş, bununla birlikte aşırı solcu bir dünya görüşü içinde insanın ortaklaşmasını, ortak eylemde bulunmasını bir gerçeklik olarak ileriye sürmüştü. Merleau -Ponty, ben - başkası ilişkisini, görüldüğü gibi, daha olumlu bir yönden, ben'le başkasının aynı yapıda oluşu yönünden alır (Güçlü ve Uzun, 2002: 126).

Varoluşçuluğun psikoloji ve psikoterapideki yansımalarına geçmeden önce şunu belirtmekte fayda görmekteyim: Birileri Heidegger'den etkilendiğini söylüyorsa, bu etkiyi reddetmenin bir anlamı olmaz; fakat kabul etmek gerekir ki, her zaman böyle bir etkinin niteliğiyle ilgili bir tartışma sürdürmek mümkündür. Yorumsamacı yaklaşımın, ontolojik hermenötiğin ve postmodernizm tartışmalarının son yıllarda yükselişine paralel olarak, Heidegger yeniden ve çok daha güçlü bir biçimde entelektüel gündeme girmiş, filozofun gerçekte ne demek istediği birçok düşünürün zihnini işgal etmeye başlamıştır. Böylece geçmişte Heidegger'den etkilendiği söylenegelen akımları, yeni bilgilerin ışığında yeniden gözden geçirmektedir. Geçmişte kendilerini varoluşçu-hümanist ekol içinde niteleyenlerin asla Heideggeriyen olmadıklarını ifade etmeleri ilginç bir serzeniştir. Hatta çok daha ileri giderek ontolojik hermenötiğin aslında kelimenin tam anlamıyla anti-hümanizm türü olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Göka, 2001: 85).

VII. VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ VE VAROLUŞÇU PSİKOTERAPİ

Psikoterapi, fiziksel tıp bilimlerinde ki terapi yöntemlerinden farklı olarak insanlık tarihinde çok geç dönemlerde, ancak son bir yüz yıl içinde filizlenme ve gelişme olanağı

bulabildi. İnsanın ruhsal acılarını dindirme görevi yıllar boyunca kabile büyücülerine, din görevlilerine(günah çıkarma ve bağışlanma), telkine, felsefeye ve bazen edebiyat, tiyatro, opera gibi sanat dallarında verilen eserlerin (eski Yunan trajediyaları ve Shakespeare'nin eserleri vb) estetik dokunuşuna bırakılmıştı. Ruhsal acının günahkârlık, kıskançlık, kaderine razı olamama, geleneklere ve dinsel öğretilere karşı gelme gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmekteydi. Çağdaş, bilimsel yönelimli psikoterapinin kurucusu Freud olmuştur. Freud ve Breuer tarafından kaleme alınan 1896 tarihli "Histeri Üzerine Çalışmalar" ve 1900 yılında Freud'un self analizini bitirdikten sonra yazdığı "Düşlerin yorumu" isimli eser ile psikanalizin yani ilk bilimsel yönelimli psikoterapi yönteminin temelleri atılmıştır. Alman Filozof **Heidegger'in** 1927'de çıkan kitabı "*Varlık ve Zaman*" da ki ontolojik (varlık felsefesi) yaklaşımdan etkilenen İsviçreli psikanalistler **Medard Boss** ve **Ludwig Binswanger** "*Daseinanalysis*"(*Varoluşçu Analiz*) adıyla varoluşçu psikoterapinin öncüsü sayılabilecek bir psikoterapi modeli geliştirdiler. Binswanger, Heidegger'i yanlış anladığını ve yorumladığını ifade edip kendi terapi kuramını kurduktan sonra Avrupa'da en önemli takipçi Medard BOSS'u görmekteyiz.

VIII. DÖRT İNCİLE BEŞİNCİYİ EKLYEN ANALİST: MEDARD BOSS

Heidegger'in düşüncesi ile Freudyen psikanaliz'in birbirlerine nasıl eklemeneceği gelmektedir. Psikanalizin o dönem, psikiyatri, psikoloji ve psikoterapisinde egemen paradigma olduğu, başta Medard Boss olmak üzere Seminerler'e katılanların büyük çoğunluğunun psikanalitik eğitimden geçmiş ve şu veya bu ölçüde psikanalizin etkisi altında bulunan kimseler olduğu göz önüne alınacak olursa, bunu anlamak kolaydır. Bizim psikanalizin ve hatta genel olarak psikoterapinin güç yitirdiği ve egemen biyolojik paradigmanın gündemi terk ettiği bugün, tekrar Heidegger'in düşüncesi ile Freud'un teorisi arasındaki etkileşim sorunu üzerinde yeniden durmamızın sebebi ise, bu ikisinin eklemene imkansızlarının basit bir biçimde sorgulanması değildir. Zaten bugün, ne Heidegger'in ne de Freud'un temellerini attıkları düşünceler oldukları gibi durmaktadır; her ikisi de birçok verimli tartışmaya kaynaklık etmiş, her ikisinden de birçok yeni anlayış ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır. Heidegger ve Freud, her şeyden önce, insana ilişkin modern bilgimize en büyük katkıyı yapan iki düşünürdür ve tüm

büyük düşünceler gibi düşüncenin bundan sonraki seyrinde, her yeni duruma özgü yeni biçimlerde, etkili olmayı sürdüreceklerdir.

Boss, bu dönüşümün gerçekleşmesi için iki temel gerekçe sunar: Birincisi, böyle bir dönüşümle Freud'un kendisini gereksiz yere yüklemiş olduğu teorik ağırlıklardan kurtarılmış ve üstelik mirasının temel değerlerine sahip çıkılmış olacaktır. Çünkü psikanalizin klinik ve teorik görünümleri arasında keskin bir ayırım vardır ve Daseinanalitik bakış sayesinde, Freud'un gerçek, somut ve doğrudan klinik gözlemlerinin içerikleri ve orijinal anlamları restore edilebilecektir (Boss, 1963: 59).

Boss'un ileri sürdüğü ikinci temel gerekçe ise, Freud'un düşüncesini Heideggeriyen terimlerle ifadelendirebilen Daseinanalitik yaklaşım aracılığıyla, psikoterapiyi de hakiki teorik köklerine götürmenin mümkün olduğudur. Boss'a göre, Daseinanalizi, psikoterapinin temel anlamı kadar, psikoterapi ortamı içerisinde ortaya çıkan fenomenlerin anlamı için de, yeterli bir felsefi temele sahip olan bir psikoterapi türüdür (Boss, 1988: 36).

Boss'un ileri sürdüğü bu fikirlerden çıkarılabilecek en özet sonuç, onun Freud'un psikanalitik teorisine değil de psikanalitik tedavi anlayışına ve tekniğine sahip çıktığıdır. Boss, iki teori arasında bir kesişim alanını, muhtemel bir geçişliliği mümkün görmemektedir.

Kockelman, Daseinanalizi ve psikanalizin bir arada düşünülmesinde en fazla sorun çıkartan alanı, psikanalizdeki bilinçdışı nosyonu ve onun libidinal güçlerle olan bağlantısı olarak görmektedir. Kockelman'a göre Freud, başlangıçta, beden-zihin bağlantısını nensel bir ağ şeklinde tasarlamış ve bedensel uyarımlardan kaynaklanan bir enerji anlayışına göre bir model oluşturmuştur. Ancak daha sonradır ki, Freud bu nedensel enerjetiğe dayalı modellerle, anlam ve sembollerin yorumunun başarılamayacağını görmüş ve bilinç-bilinçdışı ayrımı yapma yoluna gitmiştir. Freud, teorisinin gelişimi sırasında, bu kez, bilinçdışına yüklediği karakteristiklere, bedensel uyarımlar tarafından enerjilendirilmiş, "id" adını vermiş, fiziksel güçlere zihinsel güçlere göre daha öncelik tanıyan başlangıçtaki anlayışına dönmüştür.

Kockelman, Freud'un bilinçdışı anlayışı nedeniyle, insan varoluşunu, bir içgüdüsel enerji rezervuarına indirgediği ve böyle bir bakışın Heidegger'in düşüncesiyle asla bir araya gelemeyeceği kanaatindedir (Kockelman, 1993). (Kockelman, bu tezlerinin çoğunu Binswanger'e ve Boss'a dayandırmaktadır-aslında Freud ve Heidegger etkileşiminin

imkânlarını ilk araştıran ve buna şans tanımayan bir sonuçla araştırmasını bitiren ilk kişi Ludwig Binswanger'dir).

IX. ESKİ KİTANIN YENİ DİNİNİ YENİ KİTAYA TAŞIYAN HAVARİ:

ROLLO MAY

Rollo May, Avrupa'da filizlenen varoluşçuluğun ve varoluşçu psikoterapinin Amerika'da yayılmasının öncülerinden olmuştur. Kimi zaman adı "*humanistik psikoloji*" ile anılırsa da May, insan varoluşunun trajik boyutunu öne çıkarmasıyla *Carl Rogers ve Abraham Maslow* gibi bu ekolün temsilcilerinden ayrılır Rollo May; 1950 yılında "Anksiyetenin anlamı" (The Meaning of Anxiety), 1953 yılında "Kendini Arayan İnsan" (Man's Search for Himself), 1969 'da "Aşk ve İrade" (Love and Will) 1975'de "Yaratma Arzusu" (The Courage to Create) ve 1991 de "Mitsel Arayış" (Cry for Myth) isimli ses getiren kitapları yazmıştır.

Hristiyan varoluşçu **Paul Tillich'in** yakın arkadaşıdır..1909 yılında ,Amerika'nın Ohio eyaletinde doğan May Yunanistan'da bir süre İngilizce öğretmenliği yaptı.Bu dönemde resim yapan ve sanata düşkün olan May Viyana'ya sık sık seyahat ederek **Alfred Adler'in** psikanaliz seminerlerine katıldı.Daha sonra A.B.D. ye dönerek teoloji okudu.Bu dönemde kilise içersinde varoluşçu görüşleriyle bilinen Paul Tillich'ten etkilendi. İki sene süresince din görevlisi olarak çalıştı ancak psikolojiye olan merakı bu görevi sürdürmesine izin vermedi..New York Colombia Üniversitesinde doktora çalışmasını yürütmekteyken yakalandığı akciğer tüberkülozu nedeniyle senatoryumda uzun bir süre yatarak tedavi görmek durumunda kaldı.Ağır hastalığıyla olan mücadelesi esnasında ölüm ile burun buruna gelmesi ekzistansiyel felsefeye ilgisinin başlamasına vesile olmuştur..Doktorasını tamamladıktan sonra üniversitede çalışmalarına devam ederken önemli eserlerini yayına hazırladı.

May'in eleştirileri, özne ile nesneyi ayıran ve nesnellik adına hasta ile terapist arasına kurulan bariyerlerin arkasından yürütülmeye çalışılan psikoterapötik yönetime de yönelmişti. Psikolojide varoluşçu yönelim, Rönesans sonrası bilimlerin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan "özne/nesne - materyalizm/idealizm" düalizmine karşı bir duruş sergilemekteydi. İnsan ne bazı felsefenin varsaydığı sadece düşünerek varolan "idealist bir özne" ne de psikolojide davranışçı yöntemlerin öngördüğü ölçülebilir, kontrol edilebilir "materyalist görüşe uygun nesne" gibi

görülebilirdi.”Existance” sözcüğü Latineden “*ex sistere*” kökünden geliyordu. Exiztansiyalist felsefe de bu sözcüğün anlamına uygun olarak insanı “düşük-statik düzeyde materyal-mekanizma” toplamından fazla bir şey olarak , “**olmakta -gelişmekte –değişmekte olan**” bir varlık-**Exzistans-** olarak görüyordu. May’a göre, ekzistansiyalist psikoanaliz, toplumdan soyutlanmış, mikroskop altında incelenir gibi soyulup, nesneleştirilmiş bir varlık yerine (ne kadar bu varlığın kişiliği ve ilişkileri endüstriyel gelişim sırasında ayrıştırılmaya uğramış olsa da) “tarihi bir bağlam üzerine oturan ve ancak kültür ile ilişkiler ağı içinde varolabilen” bir varlıkla ilgileniyordu. Ancak Nietzsche’nin kehaneti doğru çıkmış ve “tanrı ölmüştür” (tanrıya ihtiyaç kalmamıştır) ve yeni değerlerin yaratılmadığı nihilistik çağda “değersizlik” en büyük “değer” haline gelmiştir (Güngen, 2009: 45).

X. KÜTÜPHANEDEKİ A’DAN Z’YE TÜM KİTAPLARI OKUYUP A’DAN Z’YE VAROLUŞ ADINA NE VARSA YAZMAYA NİYETLİ BİR MÜMİN: IRVIN. D. YALOM

Yalom varoluşçu psikoterapi modelinin A.B.D de en tanınmış temsilcisidir.Varoluşçu psikoterapi kitabı ile bu ekolün terapi modelini ortaya koydu.Terapi modelini ayrıntıları ile varoluşçu psikoterapi makalesinden okuyabilirsiniz.. Yalom’un modelİ aşağıdaki ilkelere dayanan ve pratikte hastaya uygun yöntem ve tutumların keşfi ve yaratıcı uygulamasını gerektiren açık uçlu bir modeldir:

- 1. Kendinin Farkında Olma (Self-Awareness):** Grup liderleri kendileri hakkında çok şey öğrenmekten korktuklarını çok sık söylerler. "Reddetmek Mutluluktur", "Bilmediğin Seni Zedelemes" nosyonunu kabul edebilirler. Sizin durumunuz nedir? Kendiniz hakkında her şeyi öğrenmeye açık mısınız? Ya da kendinizin farkındalığını genişletmek için istekli misiniz? Şimdi kapalı olan kapıların açılması, yaşantınızı nasıl etkiler? Kendinizin farkında olma ile ilgili çabaları gösterecek örnekler verebilir misiniz? Bir grup lideri olarak potansiyel etkililiğinize bağlı olarak kendi farkındalığınızı arttırmak için işleklüğınızı ya da isteksizliğinizi nasıl görüyorsunuz?
- 2. Özgürlük ve Sorumluluk (Freedom and Responsibility):** Seçim özgürlüğü,

yaşantınıza yön vermede sorumluluğunuzun olduğunu kabul etmeye yol açar. Özgür olmanın anlamı hayatta kaldığımız sürece ne olacağınız konusunda tercih yapmaktır. Şu anki durumunuzun, tercihlerinizin bir sonucu olduğunu ya da durumları sizin oluşturduğunuzu düşünüyor musunuz? Şimdiki gelişiminiz açısından çok önemli olan, yaptığınız başlıca seçimler nelerdir? Bunları grupla tartışınız. Eğer farklı şekilde karar verseydiniz, şimdiki hayatınızın nasıl farklı olacağını düşünün. Özgürlüğü isteme ve ondan korkma konusundaki mücadeleleriniz nelerdir? Özgürlüğünüzü elde etmek ve seçim yapmayı kabul etmek için kendinizi ne kadar hazır hissediyorsunuz?

3. Kaygı (Anxiety): Kaygı sadece değişiklik için bir güç değildir, aynı zamanda seçimlerinizden sorumlu olduğunuzun farkında olmanın bir sonucudur. Hayatınız için anahtar kararlar vermede ne tür kaygılar yaşadınız? Hangi koşullarda daha fazla kaygı yaşarsınız? Seçimlerinizin sonucu ile direkt yüz yüze gelerek kaygıyı yenmeye yatkın mısınız? Başkalarını kendinizden sorumlu tutmaya çalışarak? Seçim yapmaya karşı koyarak? Gerçeği reddederek? Gerçek yaşantınızda kaygı ile nasıl baş ettiğinizi tartışınız.

4. Ölüm (Death): Ölümünüz gerçeğini nasıl kabul edersiniz? Ölüme nasıl baktığınızı ile, şu anı dolu dolu yaşamamız arasında bir ilişki görüyor musunuz? Ölümün yaşamınızı nasıl etkileyeceğini inceleyerek ölümle ilgili duygu ve düşüncelerinizi sınıflayabilirsiniz.

- a) Mezar taşınıza yazacağınız, yaşamınızdaki anlamlı kişiler, hakkında ne düşünüyorsunuz? Onlara ne söylemek istersiniz?
- b) Cenaze törenizde dağıtılmasını istediğiniz bir mısra yazınız.
- c) Ölümünüze 24 saat var. Ne yapmak istersiniz? Değerleriniz hakkında ne söylersiniz?
- d) Ölümden önce başarmak istedikleriniz nelerdir?
- e) Kendi ölümünüz ve sevdiklerinizin ölümü ile ilgili korkularınız nelerdir? Bu korkularınız ile nasıl baş ediyorsunuz?
- f) Eğer size yakın birini kaybetmişseniz, bunun sizin için ne anlama geldiğini

grupla paylaşın. Bu yaşantıdan kendiniz hakkında ne öğrendiniz? (Özen, 2006: 116-117).

Hayatın varoluşun niteliğinde anlam kazandığı, kendi başına ise bir anlamı olmadığına ilişkin açıklamadır bu. Burada anlam sözcüğü, kişinin varoluşunun kendisine ve çevresine ifade ettiği şey anlamında kullanılıyor. Eğer anlamsızlık bir boşluk, bir hiçlik ise, varoluş bir anlam oluyor. Nasıl bir anlam olduğu da varoluşun niteliğine bağlı oluyor. Anlam ne kadar bir tanım itibarıyla aranıyor olsa da aslında bulabileceğimiz yegâne şey belirli bir duygu *durumudur*. Bu duygu durumu kesinlikle, kendinden, yaptıklarından ve bu dünyada karşı karşıya geldiği olay ve insanlardan hoşnut olma duygusudur. Dünyada bulunmanın hoş, istenilir bir şey olduğu duygusudur. Bu duygu mantıklı herhangi bir ifadenin tartışılması ya da belenmesi ile değil ancak yaşanılması ile kavranabilir. Bu duyguyu duyan bir insanın artık herhangi bir tanımlamaya ihtiyacı olmasa gerek. Peki, nedir bu “anlam veya hoşnutluk-istenilirlik” duygusunu var eden? Bu duyguyu var eden şeyler arasında fiziksel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması, arzuların hedefini bulması sayılabilir. Ancak ben önceliği bu dünyayı diğer insanlarla birlikte paylaştığımızı bilmek ve yalnızlık, ayrılmışlık hislerinden kurtulabilmek olduğunu düşünüyorum. İstencimin kabul görmesi, onaylanması kendimi var ettiğim halimle onaylanmam beni insan toplumunun bir parçası yapar. İnsan toplumunun ayrılmaz bir parçası olduğunu hissetmek, onun tarafından eşit ve özgür bir üye olarak kabul edilmek, istencimin istenir olması “anlamsızlık hastalığının” en temelli tedavisini oluşturuyor (Güngen, 2009: 1-2)

Varoluşçu yaklaşımın odağında insanların kendini fark etmelerinin artacağı, bu kapasiteye sahip oldukları ve yaşamındaki mevcut durumundan seçme yoluyla daha özgür hale gelebileceği varsayımı yer alır. İnsanlar, geçmişlerinin ya da dış dünyanın kurbanları değildir; kendileri için karar verme ve eyleme geçme güçleri vardır (Corey, 1990).

Terapistin, varoluşçuluğun tanımladığı temel süreçleri yaşamış olması ve bunu üyelerle paylaşabilmesi, gruptakiler için anlamlı ve olumlu etkiler taşıyacaktır. Çünkü varoluşsal süreçler insan olma durumuna ait süreçlerdir. Varoluşçu yaklaşımın kendine özgü terapi teknikleri yoktur. Çünkü hedef hastanın esas temeldeki mücadelelerine ulaşmaktır, teknikler ikinci planda kalır. Varoluş analizi belirli bir tanımı oluşturmamıştır, bazı varoluşçular böyle bir tanım geliştirilmesine karşı çıkmışlardır.

Aslında varoluşçu psikiyatri bağımsız bir ekol değildir, belirli bir kişilik kuramı ya da kuramları ve tedavi yaklaşımları zemininde edinilen bir tedavi tutumunu tanımlar. Üstelik sonradan ortaya çıkan bu ekollerin bazıları, bu konuda uzmanlık eğitimi bile vermektedir, oysaki terapistin varoluşçu tutum geliştirmesi kendiliğinden oluşur ya da oluşmaz; sadece eğitim ile elde edilemez ve terapistin kişilik özellikleri, dünya görüşü, birikimi ve deneyimlerinin ortak bir ürünü olarak, zaman içinde ve genellikle orta yaşlara doğru belirlenir.

Genel olarak bakılırsa, varoluşçu yaklaşım hastalara uygulanan bir yaklaşım değil, terapistin yaşadığı ve yansıttığı bir yaklaşımdır. Yaşamla ilgili temel sorgulamaları içerdiği, insanın ait olduğu ve hastanın insan olma niteliğini açığa çıkardığı için varoluşçu terapi yaklaşımı uygulanabilirlik kazanmaktadır. En önemli konu ise, varoluşçuluğun terapi sürecinde kullanılmasından önce felsefi boyutunu öğrenmek ve belki de hissetmektir (Özen, 2006: 130-131)

SONUÇ YERİNE

Varoluşçuluk da gelişimini tamamlamış, kurulmuş, bitmiş bir felsefe değildir. Çünkü çağdaş toplumun bunalımlı insanı yaşıyor. "Kurtulmuş insan" bir tasarıdır ancak. Dünyayı sömürmüş, şişmiş, doymuş, ama doygunluğu ölçüsünde bunalımlara düşmüş, sonunda kendi kendini yemeye başlamış, doygunluğunu bir bakıma kendi zararına kullanmış bir büyük toplumun açmazlarını karşılayacak bir süre. Ayrıca ve daha önemlisi, o kendini kendi içinde arayan, bu arayışa yerden göğe kadar hakkı olan insanın gereklerini karşılamaya çalışıyor ne zamandır. Biz bu bunalıyı yaşamamış olabiliriz, bu bunalıyı bir lüks olarak yaşamak istemiş, ya da tümüyle yadsımış olabiliriz. Ama bunalan insanlar var, bunların bunalıtısı gerçektir. (Timüçin, 2009: 1-2).

Gene de, varoluşçuluk bizde de belli bir ölçüde etkin olmuştur. Olacaktır. Çünkü her toplum gibi bizim toplumumuzda da öznelci tutumun, öznelci bakış açısının bir karşılığı vardır; özellikle çağdaş ruhbilimdeki gelişmeler - varoluşçuluk elbette bu gelişmelerden büyük ölçüde yararlanmıştır - ister istemez bizde de ilgi uyandırmaktadır. Artık her yerde insan öznel - nesnel, bireysel - toplumsal bütünlüğü içinde ele alınmaktadır.

EN SON SÖZ: Bu çalışmada varoluşçuluğu derinden etkileyen ve Nihilizmin Tanrısı Friedrich Nietzsche'den özellikle bahsedilmedi. Çünkü "Tanrı Öldü" postulasından altı ay sonra çıldırması ve ölümüne kadar tam on bir yıl tımarhanede kalması kanımca Tanrı'nın öç alması gibi geliyor. Nietzsche ve teorileri bir başka çalışmanın konusu olacağından burada yer verilmemiştir.

KAYNAKLAR

- BINSWANGER, L. (1958) "The Existential Analysis, School of Thought." **Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology**. New York, 191p
- BINSWANGER, L. (1960). "Daseinsanalyse Und Psychotherapie". **Acta Psychotherapeutica et. Psychosomatica** V;4 N:4, pp:246-258
- BOSS, M. (1963). "Psychoanalysis and Daseinsanalysis". (Çev: **Lefebvre, L.B**). Newyork., 285p
- BOSS, M. (1963). **Psychoanalysis and Dasienanalysis**. N.Y. Basic Books. 127p
- BOSS, M. (1988). "An Encounter With Medard Boss", **Humanistic Psychologist**, V:16, pp: 30-42
- COREY, G. (1990). **Theory and Praticce of Counseling and Psychotherapy**, CA:Brooks/Cole Pub.724p
- GAIDENKO, P. (1966). "Varoluşçuluk ve Birey", **Marxizm, Varoluşçuluk ve Birey** (Çev: Evinç Dinçer), de Yayınları, İstanbul, 64s
- GENÇTAN, E. (1996). **Varoluş ve Psikiyatri**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 328s
- GÖKA, E. (1997). **Varoluşun Psikiyatrisi**, Vadi Yayınları, İstanbul, 275s
- GRENE, M. (1976). **Philosopy in and out of Europa**. Berkley: University of C A Pres, 487p
- GÜÇLÜ, A VE E, UZUN. (2002). **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Vakfı Yay, Ankara, 1287s
- GÜNGEN, C. (2009). <http://www.varoluscupsikoterapi.net/Cangungeninyazilari.html>, Erişim Tarihi: 28/12/2009 saat: 20:55
- HAIL. S.C. VE G. LMDSEY. (1971). **Theories of Personality**, N.Y., 188p
- HANÇERLİOĞLU, O. (1970). **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 365s
- HEIDEGGER, M. (1955). **Was ist das- die Philosophie?** Frankfurt a, M., 58p

-
- HEIDEGGER, M. (1915). **Zur Idee des Menschen, Abhandlungen und Aufsätze**, Frankfurt am M.G. Schulte-Buhneke. Berlin, 480p
- HUSSERL, E. (1994). **Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe**, Afa Yayınları, İstanbul, 324s
- KIERKEGAARD, S. (1956). **Existenz im Glauben**, Frankfurt am M.G. Schulte-Buhneke.,88p
- KOCKELMAN, J.J. (1993). **Daseinsanalysis and Freud's Unconscious. Hoeller, K. Heidegger and Psychology Studies in Existential Psychology and Psychiatry.** Anlantic Highlands, N.J:Humanities Pres., 590p
- KOÇ, A. (1999) "J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 40 Sayı:2, ss: 333-347
- MAY, R. (Ed). (1969). **Existential Psychology** (2 nd Ed) N.Y. Random House, 768p
- MAY, R. (1986). "Existential Model", **Psychopathology Today**, F.E.Peacsek Publisher, Illinois. C: 22, pp. 10-21
- MAY, R. E. VE H.F ELLENBERGER (Eds). (1958). "Existence". **A New Dimension in Psychiatry and Psychology**.N.Y. Basic Books, (1-42 sayfalar), 474p
- ÖZEN, Y. (2006). **Grupla Psikolojik Danışmada Çağdaş Yaklaşımlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 229s
- STRATHERN, P. (2001). **Doksan Dakikada Sartre**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 80s
- TİMUÇİN, A. (1994). **Gerçekçi Düşüncenin Çağdaş Görünümü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 488s

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz e-posta adresine (sbedergi@gumushane.edu.tr) gönderilmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1.) Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2.) Dergimizde Türkçe, İngilizce, Almanca, Rusça, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3.) Yazılarda metnin başında Türkçe özet ve altında İngilizce başlık ve özet verilmelidir. Özetler 9 punto ile yazılmış ve 200 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZET" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özetin altında Türkçe özet yer almalıdır. Özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

4.) Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır atlanmamalıdır.

5.) Yazıların ana başlığı ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. Yazarın adı başlığın sağ alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları alt alta yazılmalıdır. Yazar(lar)ın akademik ünvanı, bağlı olduğu kurumu ve e-posta adresi dipnot şeklinde ilk sayfada yer almalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar vb. de belirtilebilir.

6.) Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

Üst ve alt	: 5 cm
Sağ ve sol	: 3 cm
Üstbilgi	: 2 cm
Altbilgi	: 2 cm

7.) Yazılar, şekil ve tablolar dahil 25 sayfayı geçmemelidir.

8.) Yazılardaki resim, şekil ve grafikler "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların üzerine, şekillerin ise altına her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

9.) Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

10.) Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. "GİRİŞ", "SONUÇ VE DEĞERLENDİRME" ve "KAYNAKÇA" başlıklarına numara verilmemeli ve paragraf ile hizalı bir şekilde tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ...gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır.

11.) Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde

yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır; internet sitesinin kurumu, erişim yılı. Aşağıda bazı örnekler sunulmuştur:

-(Tek, 2004: 12). : tek yazarlı bir yayına atıf
.....(Birlik, 2002a: 32; 2002b: 112). : aynı yazarın aynı yıldaki iki yayınına atıf
.....(Demircan, 1999:10; 2000: 211). : aynı yazarın ayrı yayınlarına atıf
.....(Aktan ve Vural, 2001: 30). : iki yazarlı yayınlara atıf
.....(Kara vd., 1991: 15) veya (Kara vd. (1991: 15)’e göre : ikiden fazla yazarlı yayınlara atıf
.....(Yılmaz, 2002: 211; Bozkurt, 2005: 14). : aynı konuda birden fazla yayına atıf
.....(Rekabet Kurumu, 2005). : yazarı bilinmeyen ve internet sitesinden ulaşılan yayına atıf
.....(www.die.gov.tr, 2007) : internet adresine atıf
.....(Anonim, 2000: 11) : anonim yayına atıf
.....(Duran, 2005) : yazarı belli internet yayınlı makaleye atıf
.....(Devlet Planlama Teşkilatı, 2005) : kuruma atıf
.....(Odabaşı, 2008) veya Odabaşı (2008)’na göre.: kaynağın tamamına atıf

Yukarıdaki atıf gösterimleri metin dili Türkçe olan makaleler içindir. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, “Notlar” başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

12.) Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada “**KAYNAKÇA**” başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf ile hizalı bir şekilde tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın ikinci ve diğer satırları 1,25 cm içerden başlamalıdır. Kaynakça biçim kurallarına dair örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Kitaplarda:

AAKER, David A.; (1991), **Managing Brand Equity**, The Free Press, New York, 299p.

AKTUĞLU, Işıl Karpat; (2004), **Marka Yönetimi**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 231s.

ERDEM, Metin; Doğan ŞENYÜZ ve İsmail TATLIOĞLU; (2003), **Kamu Maliyesi**, Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 352s.

FRIEDMAN, Daniel; Dan DRİEDMAN ve Alessandra CASSAR; (2004), Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics, Routledge, United Kingdom, 256s.

KOTLER, Philip; (2000), **Marketing Management**, 9. Edition, Prentice Hall International Editions, USA, 718p.

NUNNALLY, Jum C. ve Ira H. BERNSTEIN; (1994), **Psychometric Theory**, Third Edition, McGraw-Hill, New York. 736p.

ODABAŞI, Yavuz ve Gülfidan BARIŞ; (2007), **Tüketici Davranışı**, Yedinci Baskı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 404s.

Çeviri Kitaplarda:

PERRY, Alycia ve David WISNOM III; (2004), **Markanın DNA'sı**, Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 167s.

Makalelerde:

CENGİZ, Ekrem; Hasan AYYILDIZ ve Fazıl KIRKBİR; (2005), “Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24, ss.188-147.

MARION, Nancy P.; (1999), “Some Parallels Between Currency and Banking Crises”, **International Tax and Public Finance**, 6(4), ss.473-490.

CRAIG, C. Samuel ve Susan P. DOUGLAS; (2000), “Building Global Brands in The 21st Century”, **Japan and The World Economy**, 12(3), pp.351-359.

Derlemelerde:

DAHLMAN, Carl J. ve Richard NELSON; (1995), “Social Absorption Capability, National Innovation Systems and Economic Development”, iç. Bon-Ho KOO and Dwight PERKINS (Ed.), **Social Capability and Long Term Economic Growth**, St. Martin Press, New York, ss. 82–122.

METHİBAY, Yaşar; (2003), Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur ÇELİK ve Fatih SARAÇOĞLU (Ed.), **Maliye Seçme Yazıları**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ni Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

İnternette Alınan Kaynaklarda:

ACEMOĞLU, Daron ve Simon JOHNSON; (2006), **Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth**, NBER Working Paper 12269, <http://www.nber.org/papers/w12269>, Erişim Tarihi: 06.06.2006.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; (2006), “Kamu Borç Yönetimi Raporu”, [http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin KBYR.Mayis06.pdf](http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin%20KBYR.Mayis06.pdf), Erişim Tarihi: 06.06.2006.

REKABET KURUMU, <http://www.rekabet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.02.2005

TİGREL, Ali; “Timetable: What will Happen and When,” <http://europa.eu.int/euro/html>. Erişim Tarihi: 27.09.1999.

Tezler:

YILDIZ, Salih (2007), Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Bildiri:

ER, Bünyamin (1997), "Finansal Bağ Stratejileri, II. Geleneksel Finansal Sorunlar Kongresi, 22-25 Temmuz 2008, İstanbul.

Yukarıdaki gösterimler metin dili Türkçe olan kaynaklar içindir. Yabancı dilde yayınlanacak çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu olmalıdır. Örneğin, metin dili İngilizce olan bir çalışmada ‘ve’ bağlacı yerine ‘and’, ‘ss.’, kısaltması yerine ‘pp.’ kullanılmalıdır.

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.) Griechische Schuldenkrise Ahmet Hakan ÖZKAN	1-9
2.) An Urgent Need For The “Fine Tune” Of Financial Derivative Instruments Ayça Sarıalioğlu HAYALİ	10-33
3.) Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretiminde Öyküleyici Metin Çözümlemeye Yönelik Gözlem Formu Önerisi Ayşe Eda GÜNDOĞDU	34-46
4.) İşçi ve İşveren Sendikalarının Genel Sağlık Sigortası Uygulamalarına Yönelik Bilgi ve Görüşleri: Türkiye Örneği Fatih BUDAK Özlem ÖZER	47-60
5.) Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkilerini Gösteren Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi Konusunda Bir Araştırma Fatma ÜNAL	61-91
6.) Psikolojik Yıldıрма (Mobbing) Üzerine Nitel Bir Araştırma Hacı Ali AYGÜN	92-121
7.) Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Sorumluluğu: İMKB'de Faaliyet Gösteren İşletmelerin Denetim Raporlarının İncelenmesi İdris VARICI	122-144
8.) 2008 Küresel Finansal Krizinin Avrupa Yenilenebilir Enerji Sektörüne Etkisi İsa ALTINIŞIK Hasan SENCER PEKER Rıfat KARAKOÇ	145-158
9.) The Role of The Female Education in Economic Growth: A Case For Turkey Kübra ÖNDER Emine ÖNDER	159-176
10.) Selçuklu Tarihi Kaynak ve Araştırmalar Muhammet KEMALOĞLU	177-197
11.) Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi Rasim AKPINAR M. Emin ÖZSAN Kamil TAŞÇI	198-214
12.) M.Ö. II. Binyıl Batı Anadolu'sunda Yer Alan Arzava Ülkeleriyle İlgili Coğrafik Değerlendirme Serkan DEMİREL	215-226
13.) Türkiye'de Post Modern Kamu Yönetimi Uygulamaları Serkan ÖKTEN	227-243
14.) Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi Uğur KURTARAN	244-265
15.) Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü) Yener ÖZEN	266-286